

Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte
Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte
Ekonomikas un finanšu institūts

Mg.oec. **Baiba Mistre**

promocijas darbs ^{ID}

SOCIĀLĀ AIZSARDZĪBA ĢIMENĒM AR BĒRNIEM
SOCIAL PROTECTION FOR FAMILIES WITH CHILDREN

zinātnes doktora grāda

zinātnes doktore (Ph.D.) sociālās zinātnēs
iegūšanai

Promocijas darba vadītāja
prof. *Dr.oec.* **Inguna Leibus**

Promocijas darba autore

Jelgava
2024

ANOTĀCIJA

Baiba Mistre. Promocijas darbs „Sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem”, Jelgava 2024.

Darba hipotēze – Latvijā sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir daudzveidīga, bet to nepieciešams pilnveidot atbilstoši ekonomiskajai situācijai valstī. Saskaņā ar izvirzīto hipotēzi **promocijas darba mērķis** ir, izvērtējot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, izstrādāt prioritāros rīcības scenārijus tās pilnveidei Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai pakārtoti šādi **uzdevumi**:

- 1) izpētīt sociālās aizsardzības sistēmas būtību un attīstību;
- 2) izanalizēt sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem politikas attīstību, tās tiesisko un institucionālo ietvaru;
- 3) izvērtēt sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem un to ietekmējošos faktorus ES dalībvalstu kontekstā;
- 4) izstrādāt scenārijus sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem iespējamai pilnveidei Latvijā.

Atbilstoši darba uzdevumiem pētījuma rezultāti strukturēti četrās nodaļās.

Pirmajā nodaļā izpētīta sociālās aizsardzības sistēmas būtība, saturs un attīstība. Izpētīti labklājības valstu un sociālās apdrošināšanas modeļi, konstatējot to priekšrocības un trūkumus. Iztalizēta sociālo transfertu būtība un veidi, kā arī identificēti un klasificēti sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji.

Otrajā nodaļā izanalizēta sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem politikas attīstība starptautiskajā un nacionālajā līmenī, izpētīts tās tiesiskais ietvars, kā arī sociālo transfertu administrēšanas institucionālā sistēma. Maternitātes, paternitātes, vecāku un ģimenes valsts pabalsts Latvijā ir palielinājies līdz ar valsts ekonomisko attīstību, bet bērna kopšanas pabalsts un bērna piedzimšanas pabalsts jau ilgstoši netiek mainīts.

Trešajā nodaļā izvērtēta sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem Latvijā un reģionos, kā arī veikta analīze ES dalībvalstu kontekstā. Baltijas un ES Ziemeļvalstīs ģimenes valsts pabalsta noteikšanas kārtība ir atšķirīga. Igaunijā ir būtisks atbalsts daudz bērnu ģimenēm, bet Lietuvā un Zviedrijā pabalsta apmērs visiem bērniem ir līdzīgs. Lietuva ir atteikusies no IIN nodokļa atvieglojuma par bērnu, atzīstot, ka tas nav taisnīgs attiecībā pret visām ģimenēm un to aizvietoja ar lielāku ģimenes valsts pabalstu.

Ceturtajā nodaļā, pamatojoties uz iegūtajiem kompleksajiem faktoriem (demogrāfisko, sociālo un ekonomisko), veikta ES dalībvalstu sadalīšana klasteros, un klasteru salīdzināšana, lai izvērtētu ģimeņu ar bērniem sociālo aizsardzību. Izmantojot ekspertu metodi, izstrādāti un izvērtēti ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības pilnveides scenāriji, un ieteikts Latvijai piemērotākais. Piemērotākais sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā ir scenārijs, kas ietver IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošanu ar lielāku ģimenes valsts pabalstu.

Darba nobeigumā formulēti galvenie secinājumi, norādītas konstatētās problēmas un izstrādāti priekšlikumi Latvijas Republikas valdībai, Labklājības ministrijai, Finanšu ministrijai, Nodarbinātības valsts aģentūrai, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai, Valsts ieņēmumu dienestam, novadu pašvaldībām un vecāku sabiedriskajām organizācijām to risināšanai.

Promocijas darba apjoms zinātņu doktora (*Ph.D.*) zinātniskā grāda iegūšanai ir 138 lapaspuses. Darbā ir 40 tabulas, 28 attēli un 24 pielikumi, izmantoti 290 informācijas avoti, t.sk. 105 angļu valodā.

ANNOTATION

Baiba Mistre. The doctoral thesis Social Protection for Families with Children, Jelgava 2024.

Hypothesis: social protection for families with children is diverse in Latvia, yet it needs to be enhanced in line with the economic situation in the country. Based on the hypothesis put forward, the **aim of the doctoral thesis** is to design priority action scenarios for the enhancement thereof based on an assessment of social protection for families with children in Latvia.

The following specific **research tasks** were set to achieve the aim:

- 1) to give insight into the nature and development of the social protection system;
- 2) to analyse the development of social protection policies for families with children and the legal and institutional frameworks therefor;
- 3) to assess social protection for families with children and the factors therein with regard to EU Member States;
- 4) to design scenarios for potential enhancement of social protection for families with children in Latvia.

Based on the research tasks set, the research results are structured in four chapters.

Chapter 1 gives insight into the nature, structure and development of the social protection system and welfare state and social insurance models, identifying their advantages and disadvantages. It analyses the nature and kinds of social transfers, as well as identifies and classifies the indicators of social protection.

Chapter 2 analyses the development of social protection policies for families with children at the international and the national level, examined the relevant legal framework, as well as the institutional system for social transfer administration. In Latvia, maternity, paternity, parental and family benefits have increased along with economic growth, whereas child care and childbirth allowances have not been changed for a long time.

Chapter 3 assesses social protection for families with children in Latvia and the regions, as well as analyses it with regard to EU Member States. In the Baltic States and in the EU Nordic Member States, the procedures for setting a family benefit were different. Estonia provided substantial support for families with many children, while in Lithuania and Sweden, the sizes of the benefit were similar for all children. Lithuania has renounced personal income relief for families with children, admitting that it was not fair for all families, and replaced it with a larger family benefit.

In Chapter 4, based on the obtained complex factors (demographic, social and economic), the EU member states are divided into clusters, and the clusters are compared in order to evaluate the social protection of families with children. Using the expert method, the chapter designs and evaluates scenarios for enhancing social protection for families with children, recommending the most appropriate one for Latvia. The most appropriate scenario for Latvia is the one that envisages replacing PIT relief for families with children with a larger family benefit.

The doctoral thesis ends with the main conclusions, the problems identified and proposals for the government of the Republic of Latvia, the Ministry of Welfare, the Ministry of Finance, the State Employment Agency, the State Social Insurance Agency, the State Revenue Service, local governments and parental public organizations for solving the problems.

The length of the doctoral thesis for obtaining the degree of Doctor of Sciences (*Ph.D.*) is 138 pages. It contains 40 tables, 28 figures and 24 annexes and referred to 290 sources of information, incl. 105 in English.

ZUSAMMENFASSUNG

Baiba Mistre. Die Promotionsarbeit „Sozialschutz der Familien mit Kindern“, in Jelgava 2024.

Die Arbeitshypothese – der Sozialschutz in Lettland für Familien mit Kindern ist vielfältig, aber er benötigt Vervollkommnung angesichts der heutigen ökonomischen Situation des Landes. Der gestellten Arbeitshypothese entsprechend wird **das Ziel** folgend aufgefasst: prioritären Arbeitszenarien für die Vervollkommnung des Sozialschutzes der Familien mit Kindern herauszuarbeiten.

Für das Erreichen des Arbeitszieles sind die folgenden **Aufgaben** zu erledigen:

- 1) das Wesen und die Entwicklung des Sozialschutzes der Familien mit Kindern zu erforschen;
- 2) die Entwicklung der Politik des Sozialschutzes der Familien mit Kindern sowie dessen rechtlichen und institutionellen Rahmen zu analysieren;
- 3) den Sozialschutz der Familien mit Kindern sowie die ihn beeinflussenden Faktoren in dem Kontext der EU zu analysieren;
- 4) die Szenarien für die mögliche Vervollkommnung des Sozialschutzes der Familien mit Kindern herauszuarbeiten.

Den Arbeitsaufgaben entsprechend sind die Ergebnisse in vier Kapiteln gegliedert.

Im ersten Kapitel ist das Wesen, der Inhalt und die Entwicklung des Sozialschutzsystems erforscht. Die Modelle von Wohlstandstaaten und Sozialversicherungen sind ebenfalls analysiert und deren Vor- und Nachteile konstatiert. Letztlich ist die Analyse des Wesens von sozialen Transfers sowie die Identifizierung und Klassifizierung von Sozialschutz beschreibenden Faktoren vollgezogen. **Im zweiten Kapitel** ist die Entwicklung der Politik des Sozialschutzes der Familien mit Kindern sowohl auf nationaler als auch internationaler Ebene analysiert und den rechtlichen Rahmen sowie das institutionelle System der Administrierung von Sozialtransfer erforscht. Die staatlichen Leistungen für Mütter, Väter, Eltern und Familien sind in Lettland zusammen mit dem ökonomischen Wachstum des Landes gestiegen, aber die Leistungen für Kinderpflege und Geburt sind schon seit Langem nicht erhöht. **Im dritten Kapitel** ist der Sozialschutz der Familien mit Kindern in Lettland und den Regionen analysiert sowie eine Analyse in dem Kontext der EU vollgezogen. Die Arbeitsvorgänge für Familienunterstützung unterscheiden sich zwischen den baltischen und skandinavischen Ländern. In Estland ist eine wesentliche Unterstützung für kinderreiche Familien zu finden, aber in Litauen und Schweden sind die Unterstützungen für alle Familien gleich. Litauen verzichtete auf Einkommensteuererleichterungen für Kindern, mit dem Argument, dass es nicht gleich für allen Familien wirkt, und sie mit größeren Familienunterstützungen ersetzte. **Im vierten Kapitel**, aufgrund der erworbenen komplexen Faktoren (demographische, soziale und ökonomische) sind die EU-Mitglieder in Clusters gegliedert und diese Clusters dann vergleicht, um den Sozialschutz der Familien mit Kindern analysieren zu können. Mit der experten Methode sind Szenarien für die Vervollkommnung von Sozialschutz der Familien mit Kindern herausgearbeitet und analysiert und das Beste für Lettland vorgeschlagen. Als das beste Szenario für Vervollkommnung des Sozialschutzes der Familien mit Kindern wird die Entsetzung der Einkommensteuererleichterungen für Kindern mit größeren Familienunterstützungen aufgefasst. Im Abschluss sind die wichtigsten Schlussfolgerungen formuliert, die festgestellten Problemen angegeben und Lösungsvorschläge für die Regierung der Republik Lettlands, das Finanzministerium, Wohlstandsministerium, das staatliche Arbeitsamt, das staatliche Sozialversicherungsamt, das staatliche Einkünftsamt, die regionalen Gemeinden und Elternverbände herausgearbeitet.

Der Umfang der Promotionsarbeit für den Doktorgrad (*Ph. D.*) ist 138 Seiten. Die Arbeit hat 40 Tabellen, 28 Bilder und 24 Anhänge. 290 Quellen, davon 105 im Englischen, sind benutzt.

SATURS/ CONTENT

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKO DARBU/ <i>INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK</i>	7
TABULU SARAKSTS/ <i>LIST OF TABLES</i>	10
ATTĒLU SARAKSTS/ <i>LIST OF FIGURES</i>	13
AKRONĪMU, SAĪSINĀJUMU UN SKAIDROJUMU SARAKSTS/ <i>LIST OF ACRONYMS, ABBREVIATIONS AND EXPLANATIONS</i>	15
IEVADS/ <i>INTRODUCTION</i>	16
1. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS SISTĒMAS BŪTĪBA UN ATTĪSTĪBA/ <i>ESSENCE AND DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION SYSTEM</i>	22
1.1. Sociālās aizsardzības būtība un saturs/ <i>Essence and content of social protection</i>	22
1.2. Sociālās aizsardzības attīstība un modeļi/ <i>Development and models of social protection</i>	26
1.3. Sociālo transfertu būtība un veidi/ <i>Essence and types of social transfers</i>	35
1.4. Sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji/ <i>Indicators characterizing social protection</i>	41
Secinājumi par pirmās nodaļas saturu/ <i>Conclusions of Chapter 1</i>	45
2. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS POLITIKAS ATTĪSTĪBA, TIESISKAIS UN INSTITUCIONĀLAIS IETVARŠ/ <i>DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION POLICY, LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK</i>	47
2.1. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem politikas attīstība/ <i>Development of social protection policy for families with children</i>	47
2.2. Sociālā aizsardzība starptautisko un nacionālo dokumentu kontekstā/ <i>Social protection in the context of international and national documents</i>	50
2.3. Sociālo transfertu administrēšanas institucionālā sistēma/ <i>Institutional system for administration of social transfers</i>	65
Secinājumi par otrās nodaļas saturu/ <i>Conclusions of Chapter 2</i>	69
3. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS ĢIMENĒM AR BĒRNIEM IZVĒRTĒJUMS/ <i>ASSESSMENT OF SOCIAL PROTECTION FOR FAMILIES WITH CHILDREN</i>	71
3.1. Sociālo transfertu analīze Latvijā/ <i>Analysis of social transfers in Latvia</i>	71
3.2. Sociālās aizsardzības analīze ES dalībvalstu kontekstā/ <i>Analysis of social protection in the context of EU Member States</i>	89
3.3. Sociālo transfertu izvērtējums Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs/ <i>Assessment of social transfers in the Baltic and Nordic countries</i>	97
Secinājumi par trešās nodaļas saturu/ <i>Conclusions of Chapter 3</i>	101
4. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS NOVĒRTĒJUMS UN ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI/ <i>SOCIAL PROTECTION ASSESSMENT AND DEVELOPMENT SCENARIOS</i>	103
4.1. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem novērtējums ES dalībvalstīs/ <i>Assessment of social protection for families with children in EU Member States</i>	103
4.2. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem attīstības scenāriji Latvijā/ <i>Development scenarios of social protection for families with children in Latvia</i>	110
Secinājumi par ceturtās nodaļas saturu/ <i>Conclusions of Chapter 4</i>	117
GALVENIE SECINĀJUMI/ <i>MAIN CONCLUSIONS</i>	119

PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI TO RISINĀŠANAI/ <i>PROBLEMS AND PROPOSALS</i> <i>FOR THEIR SOLUTION</i>	120
IZMANTOTĀ LITERATŪRA/ <i>BIBLIOGRAPHY</i>	122
PIELIKUMI/ <i>ANNEXES</i>	139

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKO DARBU/ INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK

Promocijas darba pētījumu rezultāti publicēti šādos zinātniskajos rakstos LZP atzītos starptautiskos, ārvalstu un Latvijas izdevumos:

1. **Mistre B.**, Leibus I., Mazure G. (2023). Assessment of Social Protection for Families with Children in the EU Member States. Apstiprināts publicēšanai zinātnisko rakstu žurnālā "Contemporary Economics".
2. **Mistre B.**, Leibus I., Mazure G. (2023). Assessment of Social Benefits for Families with Children in Latvia. In: *Research for Rural Development 2023: Proceedings of the 29th Annual International Scientific Conference*, Jelgava: LBTU, pp. 125-133. ISSN 2255-923X. (Indeksēta **Scopus** and **EBSCOhost Academic Search Complete** datubāzē).
3. **Mistre B.**, Leibus I., Bulina I. (2023). Factors Impacting the Amount of State Social Insurance Benefits in Latvia. In: *Proceedings of the 24th International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, No 57: Circular Economy: Climate Change, Environmental Aspect, Cooperation, Supply Chains; Efficiency of Production Process and Competitive of Companies Integrated and Sustainable Regional Development; New Dimensions in the Development of Society Rural Development and Entrepreneurship Sustainable Bioeconomy, Jelgava: LBTU, pp. 464-473. ISSN 2255-9930. (Indeksēta **EBSCOhost Academic Search Complete** datubāzē).
4. **Mistre B.**, Zvaigzne A., Mazure G. (2019). Factors Impacting Work Remuneration in the Context of Social Security Protection in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, No 50: Rural Development and Entrepreneurship. Production and Co-operation in Agriculture, Jelgava: LLU, pp. 147-154. ISSN 2255-9930. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).
5. **Mistre B.**, Muska A. (2016). Assessment of Social Security in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"* No. 41: Rural Development and Entrepreneurship. Bioeconomy. Home Economics. Jelgava: LLU, pp. 123-131. ISSN 1691-3078. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).
6. **Mistre B.** (2013). Synergy of Recipients of State Social Insurance Benefits and the Economic Activity of Industrials in Latvia. In: *Global Business & Economics Anthology*. Vol.2: Business & Economics Society: International Conference: Selected Papers, Monaco, pp.194-206. ISSN 1553-1392. (Indeksēta **EBSCO** datubāzē).
7. **Mistre B.**, Dobeļe A., Rudusa I. (2012). Elements of the System of Financing Social Transfers and Assessment of Factors Affecting Them in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, No 28: Rural Business and Finance, Jelgava: LLU, pp. 211-218. ISSN 1691-3078. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).
8. **Mistre B.**, Muska A. (2011). Synergy of the Amount of Social Benefits and Economic Activity in Latvia. In: *European Integration Studies*. No 5 (2011), Kaunas University of Technology, pp. 63-71. ISSN 1822-8402. (Indeksēta **EBSCOhost Central and Eastern European Academic Source** datubāzē).
9. **Mistre B.**, Muska A. (2011). Synergy of Recipients of State Security Benefits and Economic Development in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2011"*, No 24: Production and Taxes, Jelgava: LLU, pp. 192-203. ISSN 1691-3078. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).

10. **Mistre B.**, Dobeļe A. (2010). Evaluation of State Social Security Benefits in Latvian Regions. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "The Application of Sustainable Development: Critical Assessment"* No 3 "Human Resources - the Main Factor of Regional Development" Klaipeda University, pp. 268-275. ISSN 2029-510. (Indeksēta **EBSCOhost Business Source Complete** datubāzē).
11. **Mistre B.** (2009). Development of Social Transfers in the Social Security System in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Research for Rural Development 2009"*, Jelgava: LLU, pp. 211-218. ISSN 1691-4031. (Indeksēta **Scopus** and **Web of Science** datubāzē).
12. **Mistre B.**, Dobeļe A. (2008). Social and Economic Aspects of Child Care Benefits in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"* No 17 Finance, Taxes, Investment and Support Systems. Jelgava: LLU, pp. 110-117. ISSN 1691-3078. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).

Pētījuma rezultāti prezentēti **desmit** starptautiskajās zinātniskajās **konferencēs**:

1. Assessment of Social Benefits for Families with Children in Latvia. *The Annual 29th International Scientific Conference "Research for Rural Development 2023"*. Jelgava, 2023. gada 17.-18. maijs.
2. Factors Impacting the Amount of State Social Insurance Benefits in Latvia. *The 24th Annual International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2023"*. Jelgava, 2023. gada 11.-12. maijs.
3. Factors Impacting Work Remuneration in the Context of Social Security Protection in Latvia. *The 20th Annual International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*. Jelgava, 2019. gada 8.-10. maijs.
4. Assessment of Social Security in Latvia. *The 17th International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2016"*. Jelgava, 2016. gada 21.-22. aprīlis.
5. Elements of the System of Financing Social Transfers and Assessment of Factors Affecting Them in Latvia. *The 13th International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2012"*. Jelgava, 2012. gada 26.-27. aprīlis.
6. Synergy of Recipients of State Security Benefits and Economic Development in Latvia. *International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2011"*. Jelgava, 2011. gada 29. aprīlis.
7. Synergy of the Amount of Social Benefits and Economic Activity in Latvia. *International Scientific Conference "Legal, Political and Economic Initiatives Towards Europe of Knowledge"*. Kauņa, 2011. gada 15. aprīlis.
8. Evaluation of State Social Security Benefits in Latvian Regions. *The 6th International Scientific Conference "The Application of Sustainable Development: Critical assessment"*. Lietuva. Klaipēda, 2010. gada 1. oktobris.
9. Development of Social Transfers in the Social Security System in Latvia. *International Scientific Conference "Research for Rural Development 2009"*. Jelgava, 2009. gada 21. maijs.
10. Social and Economic Aspects of Child Care Benefits in Latvia. *International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*. Jelgava, 2008. gada 25. aprīlis.

Cita pieredze:

Publikācijas:

1. Leibus I., Bičevska A., **Mistre B.** (2022). Assessment of Tax Reliefs in Agriculture in Latvia. In: *Proceedings of the 23rd International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, No 56: Circular Economy: Climate Change, Environmental Aspect, Cooperation, Supply Chains. Efficiency of Production Process and Competitive of Companies. Integrated and Sustainable Regional Development.

- New Dimensions in the Development of Society. Rural Development and Entrepreneurship. Sustainable Bioeconomy, pp. 496-506. ISSN 2255-9930. (Indeksēta **AGRIS**, **Crossref**, **EBSCOhost Academic Search Ultimate** datubāzēs).
2. Mistris J., **Mistre B.**, Zvaigzne A. (2020). Performance and Causes of Development Problems Among Latvian Grain Cooperatives. In: *Engineering Management in Production and Services*. Vol. 12(3) (2020), pp. 74-86. ISSN 2543-912X. (Indeksēta **Web of Science** (Q2), **SCOPUS** datubāzēs).
 3. Mistris J., **Mistre B.**, Zvaigzne A. (2020). Factors Affecting the Performance of Grain Cooperative Societies in Latvia. In: *Journal of Regional Economic and Social Development*. No 1(12), pp.131-142. ISSN 2661-5800. (Indeksēta **Index Copernicus**, **EBSCOhost Business Source Corporate Plus** datubāzēs).
 4. **Mistre B.**, Muska A. (2013). Synergy of Old Age Pensions, Benefits and Economic Activity in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, No 30: Production and Cooperation in Agriculture, Finance and Taxes, Jelgava: LLU, pp. 221-228. ISSN 1691-3078. (Indeksēta **Web of Science** datubāzēs).
 5. **Mistre B.**, Muska A. (2011). Synergy of the Amount of Old-age Pensions and Economic Development in Latvia. In: *Proceedings the 5th International Scientific Conference "Rural Development 2011"*, Volume 5, Book 1, Aleksandras Stulginskis University. pp. 150-157. ISSN 1822-3230. (Indeksēta **Web of Science** datubāzē).
 6. Grinfelde A., **Mistre B.** (2008). Pension as One of the Influencing Factors of Older People's Life Quality. In: *Social Research. Lithuania*, No 4(14), Lithuania: Šiauliai University, pp. 36-46. ISSN 1392-3110. (Indeksēta **EBSCOhost SocINDEX** datubāzē).

Dalība konferencēs:

1. Assessment of Tax Reliefs in Agriculture in Latvia. *The 23rd International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*. Jelgava, 2022. gada 11.-13. maijs.
2. Synergy of Old Age Pensions, Benefits and Economic Activity in Latvia. *The 14th International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development 2013"*. Jelgava, 2013. gada 25.-26. aprīlis.
3. Synergy of the Amount of Old-age Pensions and Economic Development in Latvia. *International Scientific Conference "Rural Development 2011: in Global Changes"*. Lietuva. Aleksandras Stulginskis University, 2011. gada 25. novembris.
4. Pension as One of the Influencing Factors of Older People's Life Quality. *The 8th Annual Ernestas Galvanauskas International Scientific Conference "Economics and Management: Current Issues and Perspectives"*. Šauļi, 2008. gada 20. novembris.
5. Effective Use of Rural Resources Commercialization of Rural Farms in Latvia. NJF seminārā, Jelgava, 2007. gada 20. septembris.

TABULU SARAKSTS/ *LIST OF TABLES*

Nr./ No	Tabulas nosaukums/ <i>Table heading</i>	Lpp./ p
1.1.	Jēdzienu sociālā drošība, sociālā aizsardzība un sociālais nodrošinājums skaidrojums dažādos avotos/ <i>Explanations of the terms social security, social protection and social benefit in various sources</i>	23
1.2.	Sociālās apdrošināšanas ieviešana TOP 5 pasaules valstīs un Latvijā/ <i>Introduction of social insurance into the TOP 5 countries of the world and into Latvia</i>	28
1.3.	Labklājības valstu modeļi jeb režīmi/ <i>Welfare state models or regimes</i>	31
1.4.	Jēdziena sociālie transferti raksturojošās pazīmes un definīcijas/ <i>Characteristics and definitions of the term social transfers</i>	36
1.5.	IIN atvieglojuma apmērs atkarībā no bērnu skaita ģimenē un darba samaksas Latvijā 2023. gadā, EUR/ <i>Amount of personal income tax relief depending on the number of children in the family and remuneration in Latvia in 2023, EUR</i>	41
1.6.	Valsts sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji/ <i>Indicators characterizing state social protection</i>	44
2.1.	Sociālā aizsardzība Latvijas attīstības plānošanas dokumentos/ <i>Social protection referred to in national development policy documents</i>	47
2.2.	Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme noteiktām maksātāju kategorijām Latvijā 2011. – 2023. gadā, %/ <i>Mandatory state social insurance contribution rates for certain categories of taxpayers in Latvia in 2011-2023, %</i>	55
2.3.	Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likmes sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem vispārējā gadījumā Latvijā 2011. - 2023. gadā, %/ <i>Distribution of the mandatory state social insurance contribution rate by kind of state social insurance in the general case in Latvia in 2011-2023, %</i>	56
2.4.	Maternitātes pabalsta apmaksas dienas Latvijā 2010.-2023. gadā/ <i>Duration of maternity benefits in Latvia in 2010-2023, days</i>	58
2.5.	Vecāku pabalsta nosacījumi Latvijā 2011. - 2023. gadā/ <i>Eligibility criteria for parental benefits in Latvia in 2011-2023</i>	59
2.6.	Ģimenes valsts pabalsta izmaksas ilgums un apmēri Latvijā 2011.-2023. gadā, EUR/ <i>Duration and sizes of family benefits in Latvia in 2011-2023, EUR</i>	61
2.7.	Bērna kopšanas pabalsta izmaksas ilgums un apmērs Latvijā 2008. – 2023. gadā/ <i>Duration and sizes of child care allowances in Latvia in 2008-2023</i>	63
2.8.	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras funkcijas, uzdevumi un prioritārie virzieni 2020.-2023. gadam/ <i>Functions, objectives and priorities of the State Social Insurance Agency for 2020-2023</i>	67
3.1.	Sociālās aizsardzības izdevumi kopā, tai skaitā ģimenēm ar bērniem, un to īpatsvars no IKP Latvijā 2011.-2021. gadā/ <i>Total social protection expenditure, including on families with children, and as a % of GDP in Latvia in 2011-2021</i>	71
3.2.	Maternitātes pabalsta vidējais apmērs un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā, EUR/ <i>Average size of a maternity benefit and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022, EUR</i>	73

Nr. /No	Tabulas nosaukums/ Table heading	Lpp./ p
3.3.	Slimības pabalsta slima bērna kopšanai vidējie apmēri un izmaiņas Latvijas reģionos 2021.-2022. gadā, EUR/ <i>Average size of a child sickness benefit and the changes in the regions of Latvia in 2021-2022, EUR</i>	74
3.4.	Mēneša vidējā bruto darba samaksa pa izglītības līmeņiem un tās izmaiņas Latvijā 2010., 2014. un 2018. gadā, EUR/ <i>Monthly average gross remuneration by education level and the changes in Latvia in 2010, 2014 and 2018, EUR</i>	75
3.5.	Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa un tās izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Average monthly gross remuneration of employees and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	76
3.6.	Maternitātes un paternitātes pabalstu saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā 2011. - 2022. gadā/ <i>Number of maternity and paternity benefit recipients and the changes in Latvia in 2011-2022</i>	78
3.7.	Dzīvi dzimušo bērnu skaita pēc dzimšanas secības izmaiņas Latvijā 2011. - 2022. gadā/ <i>Changes in the number of live births by child's birth order in Latvia in 2011- 2022</i>	79
3.8.	Vecāku pabalsta saņēmēju skaits vidēji mēnesī un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Average monthly number of parental benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	83
3.9.	Iedzīvotāju īpatsvars sadalījumā pa vecuma grupām Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Distribution of the population by age group in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	84
3.10.	Slimības pabalsta slima bērna kopšanai saņēmēju un gadījumu skaita dinamika Latvijā 2016.-2022. gadā/ <i>Changes in the numbers of child sickness benefit recipients and child sickness cases in Latvia in 2016-2022</i>	85
3.11.	Slimības pabalsta slima bērna kopšanai pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā kopā un reģionos 2021.-2022. gadā/ <i>Number of child sickness benefit recipients and the changes in Latvia and the regions in 2021-2022</i>	85
3.12.	Ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā un reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Number of family benefit recipients and the changes in Latvia and the regions in 2016-2022</i>	88
3.13.	Valsts pamatbudžeta izdevumi un to izmaiņas valsts sociālajiem pabalstiem ģimenēm ar bērniem Latvijā 2018.-2022. gadā/ <i>State basic budget expenditure on social benefits for families with children and the changes in Latvia in 2018-2022</i>	88
3.14.	Sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2011.-2021. gadā/ <i>Social protection expenditure EU Member States in 2011-2021, (% of GDP)</i>	90
3.15.	Maternitātes pabalsts Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ <i>Maternity benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023</i>	97
3.16.	Paternitātes pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ <i>Paternity benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023</i>	98
3.17.	Vecāku pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā / <i>Parental benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023</i>	99

Nr./ No	Tabulas nosaukums/ Table heading	Lpp./ p
3.18.	Ģimenes pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ <i>Family benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023</i>	100
4.1.	Kaisera-Meyera -Olkina (KMO) un Bartleta testa rezultāti/ <i>Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett test results</i>	104
4.2.	ES dalībvalstu sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem faktoru grupu analīzes rezultāts 2020. gadā/ <i>Results of the factor group analysis of social protection for families with children in EU Member States in 2020</i>	104
4.3.	ES dalībvalstu sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem rotēto komponentu matricas analīzes rezultāts 2020. gadā/ <i>Results of the analysis of a rotated component matrix for social protection for families with children in EU Member States in 2020</i>	105
4.4.	Dispersijas analīze (ANOVA) klasterizācijā izmantotajiem faktoriem/ <i>Analysis of variance (ANOVA) for factors in clustering</i>	106
4.5.	ES dalībvalstu sadalījums klasteros pēc sociālās aizsardzības līmeņa ģimenēm ar bērniem/ <i>Division of EU Member States into clusters by level of social protection for families with children</i>	107
4.6.	Attālumi starp klasteru centriem/ <i>Distances between cluster centres</i>	108
4.7.	Gala klasteru centri kompleksajiem faktoriem/ <i>Final cluster centres for composite indicators</i>	109
4.8.	Viena eksperta kritēriju grupu vērtēšanas matrica/ <i>Evaluation matrix for a criteria group for an expert</i>	113

ATTĒLU SARAKSTS/ *LIST OF FIGURES*

Nr./ No	Attēla nosaukums/ <i>Figure caption</i>	Lpp./ p
1.	Promocijas darba „Sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem” dizains/ <i>Design of the doctoral thesis Social Protection for Families with Children</i>	20
1.1.	Jēdziena sociālā drošība ietvars/ <i>Framework of the term social security</i>	25
1.2.	Valsts sociālā aizsardzība un sociālo transfertu veidi Latvijā/ <i>State social protection and the kinds of social transfers in Latvia</i>	38
2.1.	Sociālās aizsardzības starptautiskie un nacionālie tiesību akti/ <i>International and national legal acts on social protection</i>	51
2.2.	Sociālo aizsardzību koordinējošās institūcijas Latvijā/ <i>Institutions coordinating social protection in Latvia</i>	65
3.1.	Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu vidējie apmēri un sociāli apdrošināto personu vidējā iemaksu alga Latvijā 2011.-2022. gadā, EUR/ <i>Average sizes of state social insurance benefits and the average remuneration of socially insured persons in Latvia in 2011-2022, EUR</i>	72
3.2.	Sieviešu skaits vecuma grupā no 18 līdz 49 gadiem Latvijā kopā un reģionos 2011.-2022. gadā/ <i>Number of women in the age group 18 to 49 years in Latvia and in the regions in 2011-2022</i>	79
3.3.	Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācija Latvijā 2000.-2022. gadā/ <i>Long-term international population migration in Latvia in 2000-2022</i>	80
3.4.	Sieviešu un vīriešu starpvalstu ilgtermiņa migrācijas saldo Latvijā 2000.-2022. gadā/ <i>Long-term international migration balance for women and men in Latvia in 2000-2022</i>	81
3.5.	Maternitātes pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Number of maternity benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	82
3.6.	Paternitātes pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Number of paternity benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	82
3.7.	Bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Number of childbirth allowance recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	86
3.8.	Bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits vidēji mēnesī un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ <i>Number of child care allowance recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022</i>	87
3.9.	Sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2011. un 2020. gadā, (%) / <i>Social protection expenditure on families with children in EU Member States in 2011 and 2020, (% of GDP)</i>	91
3.10.	Summārais dzimstības koeficients ES dalībvalstīs 2011. un 2020. gadā/ <i>Total birth rates in EU Member States in 2011 and 2020</i>	92
3.11.	Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ES dalībvalstīs 2019. un 2020. gadā, %/ <i>Proportion of children at risk of poverty up to the age of 18 in EU Member States in 2019 and 2020, %</i>	93
3.12.	Nabadzības riska indekss māsaimniecībās – viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem ES dalībvalstīs 2019.-2021. gadā, %/ <i>Poverty risk index for households with one adult with dependent children in EU Member States in 2019-2021, %</i>	94

Nr./ No	Attēla nosaukums/<i>Figure caption</i>	Lpp./ p
3.13.	Nabadzības riska indekss mājsaimniecībās – divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem ES dalībvalstīs 2019.-2021. gadā, %/ <i>Poverty risk index for households with two adults with three or more dependent children in EU Member States in 2019-2021, %</i>	95
3.14.	Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa 2011.-2021. gadā, %/ <i>Poverty risk index by household type in 2011-2021, %</i>	96
4.1.	Aglomerācijas grafika koeficienti saskaņā ar Elbova likumu/ <i>Agglomeration coefficients according to the Elbow law</i>	106
4.2.	ES dalībvalstu iedalījums klasteros, vērtējot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem/ <i>Division of EU Member States into clusters by social protection for families with children</i>	108
4.3.	Prioritāšu vektoru noteikšanas shēma/ <i>Scheme for identifying priority eigenvectors</i>	111
4.4.	Vērtēšanas kritēriju hierarhija sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai Latvijā/ <i>Hierarchy of evaluation criteria for enhancing social protection for families with children in Latvia</i>	111
4.5.	Ekspertu vērtējums par iedzīvotāju, pašvaldību un valsts interešu kritēriju grupām/ <i>Expert ratings of population, local government and national interest criteria groups</i>	113
4.6.	Ekspertu vērtējums par iedzīvotāju interešu kritērijiem/ <i>Expert ratings of population interest criteria</i>	114
4.7.	Ekspertu vērtējums par pašvaldību interešu kritērijiem/ <i>Expert ratings of local government interest criteria</i>	115
4.8.	Ekspertu vērtējums par valsts interešu kritērijiem/ <i>Expert ratings of national interest criteria</i>	115
4.9.	Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanas scenāriju globālie prioritāšu vektori/ <i>Global eigenvectors of the scenarios for increasing social protection for families with children</i>	116

AKRONĪMU, SAĪSINĀJUMU UN SKAIDROJUMU SARAKSTS/ *LIST OF ACRONYMS, ABBREVIATIONS AND EXPLANATIONS*

Saīsinājums	Saīsinājuma skaidrojums
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
att.	attēls
DKK	Dānijas krona
Eurostat	Eiropas Savienības Statistikas birojs
EK	Eiropas Komisija
ES	Eiropas Savienība
EUR	eiro
gs.	gadsimts
IKP	Iekšzemes kopprodukts
ĢVP	Ģimenes valsts pabalsts
IIN	Iedzīvotāju ienākuma nodoklis
KMO	Kaisera-Meyera-Olkina (<i>Kaiser- Meyer-Olkin</i>) tests
LBAS	Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības
LDDK	Latvijas Darba devēju konfederācijas
LM	Labklājības ministrija
lpp.	lappuse
MK	Ministru kabinets
milj.	miljons
Nr.	numurs
NTSP	Nacionālā trīspusējās sadarbības padome
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija/ <i>The Organization for Economic Co-operation and Development</i>
pp	procentpunkti
r	Korelācijas koeficients
SEK	Zviedrijas krona
sk.	skatīt
TAI	Tautas attīstības indekss
t.i.	tas ir
t.sk.	tai skaitā
tūkst.	tūkstotis
u.c.	un citi
u.tml.	un tamlīdzīgi
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra
VSAOI	Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas
%	procenti

IEVADS/ INTRODUCTION

Katra valsts veido savu iedzīvotāju sociālās drošības sistēmu, kura lielā mērā ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas, kā arī no īstenotās sociālās politikas. Tāpat arī sociālā politika ģimenēm ar bērniem katrā valstī atšķiras, tomēr tai ir viens mērķis – uzlabot bērnu labklājību, kā arī mazināt nabadzību ģimenēs ar bērniem. Kā norāda Pezera (*Pezer*), visefektīvākais atbalsta veids ir universāla un mērķtiecīga atbalstu kombinācija, kuru īsteno, izmantojot dažādus sociālos pabalstus, kas ievērojami samazina nabadzību ģimenēs. Ģimenes politikas mērķis ir kompensēt bērnu audzināšanas izmaksas, veicināt bērnu labklājību, nodrošināt dzimstības atbalstu, uzlabot darba un ģimenes līdzsvaru un veicināt dzimumu līdztiesību (Pezera, 2022, 2023).

Mežs (2013), analizējot demogrāfiskās politikas atšķirības ES dalībvalstīs, secina, ka pastāv kopsakarība starp finanšu atbalstu ģimenēm ar bērniem un dzimstību. Jo vairāk līdzekļu valsts novirza atbalsta sniegšanai ģimenēm ar bērniem, jo augstāka dzimstība, un otrādi. Tomēr tiek atzīts, ka valstu izdevumu rādītāji nesniedz pietiekamu priekšstatu par ģimenes politikas dāsnumu, bet tie ļauj spriest par valsts sociālo politiku un ietekmi bērnu nabadzības mazināšanā. Tāpat tiek atzīts, ka valsts izdevumu pieaugums sociālajai jomai par vienu procentu uz vienu iedzīvotāju samazina nabadzības riskam pakļauto bērnu rādītāju vidēji arī aptuveni par vienu procentu (Pabalstu par bērnu ..., 2022).

Kā norāda Nīgārds (*Nygard*) u.c., ES dalībvalstu dāsnums sociālajai aizsardzībai atšķiras, un uzsver, ka Kontinentālās un Vidusjūras valstis galvenokārt izmanto „uz pārvedumiem balstītu” stratēģiju. Galvenie veidi, kā OECD sociālās aizsardzības sistēmās tiek atbalstītas ģimenes, ir naudas pabalsti (periodiski un vienreizēji), pakalpojumu sniegšana, tostarp bērnu aprūpe, un nodokļu atvieglojumi (Nygard et al., 2019).

Dāsniem sociālajiem pabalstiem ir būtiska nozīme bērnu nabadzības mazināšanā, īpaši daudzbērnu ģimenēs un ģimenēs ar zemiem ienākumiem. Līdz ar to visbiežāk valstis izšķiras par labu lielāku pabalstu nodrošināšanai personām ar bērniem, kuras ir pakļautas vislielākajam nabadzības riskam (Pabalstu par bērnu ..., 2022). Devanija (*Devaney*) u.c. atzīmē, ka ģimenes atbalsts var būt vērsts uz bērniem, vecākiem vai uz visu ģimeni kopumā ar mērķi uzlabot bērnu labklājību. Ģimenes atbalsta pētnieki pētījumos biežāk norāda, ka atbalsts ir paredzēts vecākiem, mazāk orientēts uz bērnu vai ģimeni (Devaney et al., 2023).

Pētnieku vidū ir dažādi viedokļi par to, kurš no atbalsta veidiem ir visefektīvākais. Kā norāda Deilija (*Daly*) un Ferragina (*Ferragina*) (2018), ģimenes politika ir attīstījies gan satura, gan laika perioda ziņā, un valstis papildina savu ģimenes politikas portfeli, dažādojot atvaļinājumus, kas saistīti ar ģimeni, palielinot aprūpes pakalpojumus bērniem, kā arī piešķirot nodokļu atlaides.

Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos iedzīvotāju sociālā aizsardzība ir atzīmēta kā viena no prioritārajām jomām jau vairākus plānošanas periodus. Īpaši tiek uzsvērtā nepieciešamība uzlabot sociālo drošību un palielināt finansējumu sociālajai jomai, lai paaugstinātu iedzīvotāju dzīves kvalitāti un veicinātu dzimstību valstī (Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2010). Dzimstības veicināšana ir vitāli svarīgs uzdevums Latvijai, jo iedzīvotāju skaits kopš 1990. gada turpina samazināties, kas ietekmē tautas ataudzes nodrošināšanu (Kristapsone, Kantāne, 2019). Daudzas pasaules valstis apzinās, ka atbalsts ģimenēm nav tikai budžeta izdevumu daļa – tās ir investīcijas valsts attīstībā, tāpēc Latvijas valdībai ir nepieciešams mērķtiecīgi pieņemt lēmumus, kas veicinātu dzimstību valstī (Tautas ataudzes stratēģija ..., 2022).

Ilgttermiņa konceptuālajā dokumentā „*Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā*” (2005) ir atzīmēts, ka galvenais valstī ir cilvēks un tā labklājība. Iedzīvotāju labklājības un drošības līmeņa nodrošināšanā ilgtermiņā ir jāņem vērā daudzi cieši saistīti aspekti: informētība un izglītība, nodarbinātība, materiālā labklājība, apkārtējās vides aizsardzība, cilvēkresursi, sociālā drošība, ģimene u.c. Viens no izaugsmes modeļa veicamajiem prioritārajiem ilgtermiņa uzdevumiem ir cilvēkresursu palielināšana, ko var īstenot, veicinot

dzimstību valstī (Latvijas izaugsmes modelis ..., 2005). Balstoties uz iedzīvotāju aptauju, Kristapsone un Kantāne (2019) norāda, ka dzimstības veicināšanā būtiska nozīme ir sociālās apdrošināšanas pabalstiem, kas nodrošina vecākus ar ienākumiem bērna kopšanas laikā.

Saskaņā ar *Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021.-2027. gadam* (2020) viens no rīcības virzieniem ir „Stipras ģimenes paaudzēs”, kura mērķis ir pilnveidot atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem, sekmējot arī otrā bērna ienākšanu ģimenē un daudzbērnu ģimeņu veidošanu. Jāatzīmē, ka iedzīvotāji Latvijā pozitīvi novērtē līdz šim veidoto sistēmu ģimeņu ar bērniem atbalstam, tomēr norāda, ka ir nepieciešami uzlabojumi, lai bērna ienākšana ģimenē būtiski nemazinātu ienākumu līmeni uz vienu ģimenes locekli (Latvijas Nacionālais attīstības ..., 2020).

Arī pamatnostādņēs „*Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam*” (2021) viens no izvirzītajiem mērķiem ir mazināt iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzību un nabadzību, kā arī veicināt nodarbinātību. Mērķa sasniegšanas politikas attīstības virziens ir ilgtspējīgs, stabils un adekvāts materiālais atbalsts. Valsts un pašvaldību materiālā atbalsta attīstība tiek plānota tā, lai sociālie transferti būtu pienācīgi un finansiāli ilgtspējīgi, kā arī, lai tie nemazinātu motivāciju iekļauties darba tirgū. Līdz 2027. gadam tiek plānots palielināt sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvaru vismaz līdz 18% (2019. gadā bija 15.7%) no IKP. Viens no uzdevumiem, lai sasniegtu mērķi, ir palielināt sociālo transfertu apmēru un mērķtiecīgi tos virzīt nabadzības mazināšanai.

Kā norādīts Pārresoru koordinācijas centra analītiskajā ziņojumā „*Latvijas ģimenes paaudzēs*” (2018), Latvijas sociālās politikas plānotājiem, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, ir iespēja izvēlēties atbalsta instrumentus dzimstības veicināšanai, jo Latvija ir viena no valstīm, kur iedzīvotāji vēlētos vairāk bērnu, nekā viņiem šobrīd ir.

Sociālās aizsardzības problemātiskajiem jautājumiem Latvijā ir pievērsušies vairāki pētnieki Grinfelde (2008, 2010); Latviete (2012); Cunska, Muravska (2008); Leibus (2008, 2023); Dobelniece (2017, 2022); Volskis (2008, 2011); Dobeļe (2010, 2012); Muška (2010, 2011, 2013); Ābolina (2016); Sloka, Vanaga (2022) u.c. Ar demogrāfisko situāciju saistītos jautājumus ir pētījuši Zvidriņš (2010, 2012, 2021), Krūmiņš, Goša, Vītoliņš, Indāns (2010, 2012) un Bērziņš (2012). Pētnieki norāda, ka pēdējos gados depopulācija ir raksturīga Latvijas iezīme, un negatīvi iedzīvotāju dabiskās kustības rādītāji raksturo visu valsts teritoriju. Saskaņā ar ANO Iedzīvotāju nodaļas publicētajiem datiem Latvija depopulācijas rādītāja ziņā regulāri atrodas piecu visvairāk skarto teritoriju sarakstā. Tāpat pārmērīgi novecošanās tempi var novest pie nopietnas sociāli ekonomiskas problēmas. Galvenie Latvijas iedzīvotāju novecošanas iemesli ir dzimstības samazināšanās, darbaspējas vecuma jauniešu emigrācija un daļēji paredzamā dzīves ilguma palielināšanās. Prognozes liecina, ka iedzīvotāju skaits turpinās samazināties, tāpēc ir steidzami nepieciešams veidot sociālo politiku, kas stabilizētu šo situāciju, un tai jāklūst par valsts ilgtspējīgas attīstības prioritāti (Zvidriņš, 2021).

Valsts Kancelejas administrētā projekta „*Atbalsts strukturālo reformu ieviešanai valsts pārvaldē*” pētījuma „*Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana*” (2013), kura autori ir Eglīte, Putniņa, Brants, Mileiko, Laizāne, mērķis bija iegūt datus un analizēt faktorus, kas ietekmē tautas ataudzi, izstrādājot priekšlikumus demogrāfiskās situācijas uzlabošanai. Sociālās apdrošināšanas jautājumi ir analizēti arī vairākos Labklājības ministrijas un Latvijas Republikas Saeimas pētījumos. ES Struktūrfondu nacionālās programmas „*Darba tirgus pētījumi*” projekta „*Labklājības ministrijas pētījumi*” ietvaros veikts pētījums „*Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma*” (2005-2007), kura vispārīgais mērķis bija veicināt pētījumu rezultātos balstītu nodarbinātības un sociālās politikas programmu radīšanu, kas stimulētu iekļaujoša darba tirgus formēšanos Latvijā. Pētījumā ir atspoguļotas nodarbinātības un uzņēmējdarbības attīstības tendences un sniegts sociālās apdrošināšanas pabalstu vērtējums Latvijā.

Latvijas Republikas Saeimas pētījumā „*Demogrāfiskās politikas un to ieguldījums dzimstības veicināšanā*” (2019) izpētīti atbalsta veidi ģimenēm ar bērniem un secināts, ka demogrāfijas politikām kopumā ir tikai neliela pozitīva ietekme uz dzimstību. Labāks efekts

vērojams, ja strādājoši vecāki saņem vairākus atbalsta veidus: apmaksātu atvaļinājumu, pabalstus un piekļuvi bērnu aprūpes pakalpojumiem. Pētījumā „*Pabalstu par bērnu audzināšanu noteikšana Baltijas jūras reģiona valstīs*” (2022) secināts, ka pabalsti bērnu audzināšanai visbiežāk tiek ieviesti, lai samazinātu nabadzības riskam pakļauto bērnu skaitu, segtu bērnu audzināšanas izmaksas, kā arī veicinātu dzimstību.

No 1995. gada uzsākti *Mājsaimniecību budžeta pētījumi*, kuros tiek parādīti mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi, tai skaitā arī sociālie transferti (Mājsaimniecību budžets, 2005). Tāpat no 1995. gada nozīmīgi pētījumi, kuri skar ar iedzīvotāju labklājību saistītos aspektus, ir *Pārskats par tautas attīstību Latvijā* (2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2013, 2019, 2020). Katrs pārskats ir unikāls dokuments, kura sagatavošanā piedalījusies neatkarīga ekspertu grupa, pārstāvēd dažādas nozares.

Latvijā *sociālās drošības sistēma* ietver arī aizsardzību ģimenēm ar bērniem, kuru veido *sociālie transferti un cita veida atbalsts*. Savukārt sociālie transferti ietver pensijas, pabalstus un uzturlīdzekļus. Pabalstu sistēmu Latvijā veido valsts sociālās apdrošināšanas pabalsti, valsts sociālie pabalsti un cita veida sociālā palīdzība. Tās mērķis ir kompensēt iedzīvotājiem sociālo risku radītos materiālos, morālos un fiziskos zaudējumus. Sociālā riska situācijas ir darbnespēja slimības, darba traumas vai invaliditātes dēļ, vecums, bezdarbs, maternitāte vai apgādnieka zaudējums (Sociālie procesi Latvijā, 2003). Lai uzlabotu sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, kā arī mazinātu ienākumu nevienlīdzību un nabadzības riskam pakļauto bērnu skaitu, ir jāturpina pilnveidot pabalstu sistēmu, lai tā būtu atbilstoša ekonomiskajai situācijai valstī.

Darba hipotēze – Latvijā sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir daudzveidīga, bet to nepieciešams pilnveidot atbilstoši ekonomiskajai situācijai valstī.

Saskaņā ar izvirzīto hipotēzi **promocijas darba mērķis** ir, izvērtējot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, izstrādāt prioritāros rīcības scenārijus tās pilnveidei Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai pakārtoti šādi **uzdevumi**:

- 1) izpētīt sociālās aizsardzības sistēmas būtību un attīstību;
- 2) izanalizēt sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem politikas attīstību, tās tiesisko un institucionālo ietvaru;
- 3) izvērtēt sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem un to ietekmējošos faktorus ES dalībvalstu kontekstā;
- 4) izstrādāt scenārijus sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem iespējamai pilnveidei Latvijā.

Pētījuma objekts – sociālās aizsardzības sistēma.

Pētījuma priekšmets – sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveides iespējas Latvijā.

Pētījumā pielietotās metodes:

- 1) *monogrāfiskā jeb aprakstošā metode* izmantota, lai noskaidrotu ar sociālo drošību saistīto zinātnisko pētījumu atziņas un noteiktu būtiskākos ekonomiskos, sociālos un demogrāfiskos rādītājus, kas saistīti ar sociālo aizsardzību;
- 2) *analīzes un sintēzes, dinamikas rindu, grupēšanas un salīdzināšanas metodes* izmantotas atsevišķu ar sociālo aizsardzību saistītu rādītāju, to ietekmējošo faktoru un savstarpējo sakarību izpētei;
- 3) *indukcijas un dedukcijas metode* izmantota, lai no atsevišķiem faktiem un atzinumiem par sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem veidotu secinājumus un noteiktu sakarības, tās loģiski sistematizētu un novērtētu Latvijai piemērotākos risinājumus;
- 4) *loģiski konstruktīvā metode* izmantota, lai interpretētu pētījumu rezultātus, formulētu secinājumus, noskaidrotu problemātiskos aspektus un izstrādātu ieteicamos risinājumus;

- 5) *matemātiskās statistikas analīzes metodes* – korelācija, variācijas koeficients, dispersijas analīze un faktoranalīze izmantota, lai noteiktu, kādi rādītāji ir nozīmīgi sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem novērtēšanai ES dalībvalstīs;
- 6) *klasteru analīzes metode* izmantota, lai izveidotu un iegūtu teritoriju (ES dalībvalstu) grupas ar savstarpēji līdzīgu sociālo aizsardzību un konstatētu problemātiskos aspektus katrā klasterī;
- 7) *analītiskās hierarhijas metode* izmantota, lai balstoties uz ekspertu vērtējumu, noteiktu visvairāk ieinteresētās grupas (iedzīvotāju, pašvaldības un valsts) sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai Latvijā, kā arī izvērtētu kritērijus, kuri ir svarīgi katrai no interešu grupām, un noteiktu piemērotāko scenāriju turpmākai pilnveidei.

Darba mērķa sasniegšanai, darba uzdevumu risināšanai un darba hipotēzes pierādīšanai vai noraidīšanai **izmantoti**:

- Eiropas Komisijas normatīvie un direktīvie dokumenti;
- Latvijas Republikas likumi, Ministru kabineta noteikumi un citi normatīvie akti;
- Latvijas oficiālās statistikas portāla dati, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras dati;
- *Eurostat* dati un OECD dati;
- Latvijas un citu valstu zinātnieku publicētie pētījumu rezultāti saistībā ar promocijas darba tēmu;
- teorētiskā un analītiskā literatūra un citi informācijas avoti, kas norādīti izmantoto avotu sarakstā.

Pētījums aptver laika periodu no 2011. gada līdz 2022. gadam, dažos gadījumos īsāku periodu, atkarībā no datu pieejamības, bet normatīvais regulējums – arī 2023. gadu. Kā norādīts *Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību*, (2011), 2011. gads starptautiski tika atzīts par Latvijas ekonomikas atveseļošanās gadu, tāpēc tas arī noteica pētījuma perioda izvēli. Kopš 2011. gada Latvijas ekonomikas izaugsme bija viena no straujākajām ES. 2011.-2012. gadā tā sasniedza vidēji 4.8% ik gadu. Pirmajos pēckrīzes gados Latvijas ekonomikas izaugsmi lielā mērā noteica eksporta apjomu pieaugums. Eksporta īpatsvars no IKP pieauga no 42% 2009. gadā līdz 61% 2012. gadā, t.i. par 19 pp (Latvijas ekonomikas attīstības ..., 2021).

Pētījuma norobežojums – sociālo transfertu daudzveidības dēļ, darbā galvenā uzmanība tiek pievērsta sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu izpētei, kas saistīta ar bērna dzimšanu un audzināšanu. Padziļināti netiek pētīti sociālie pabalsti, kas paredzēti bērniem ar invaliditāti un sociālās palīdzības pabalsti, ko maksā pašvaldības, kā arī apgādnieka zaudējuma pensijas.

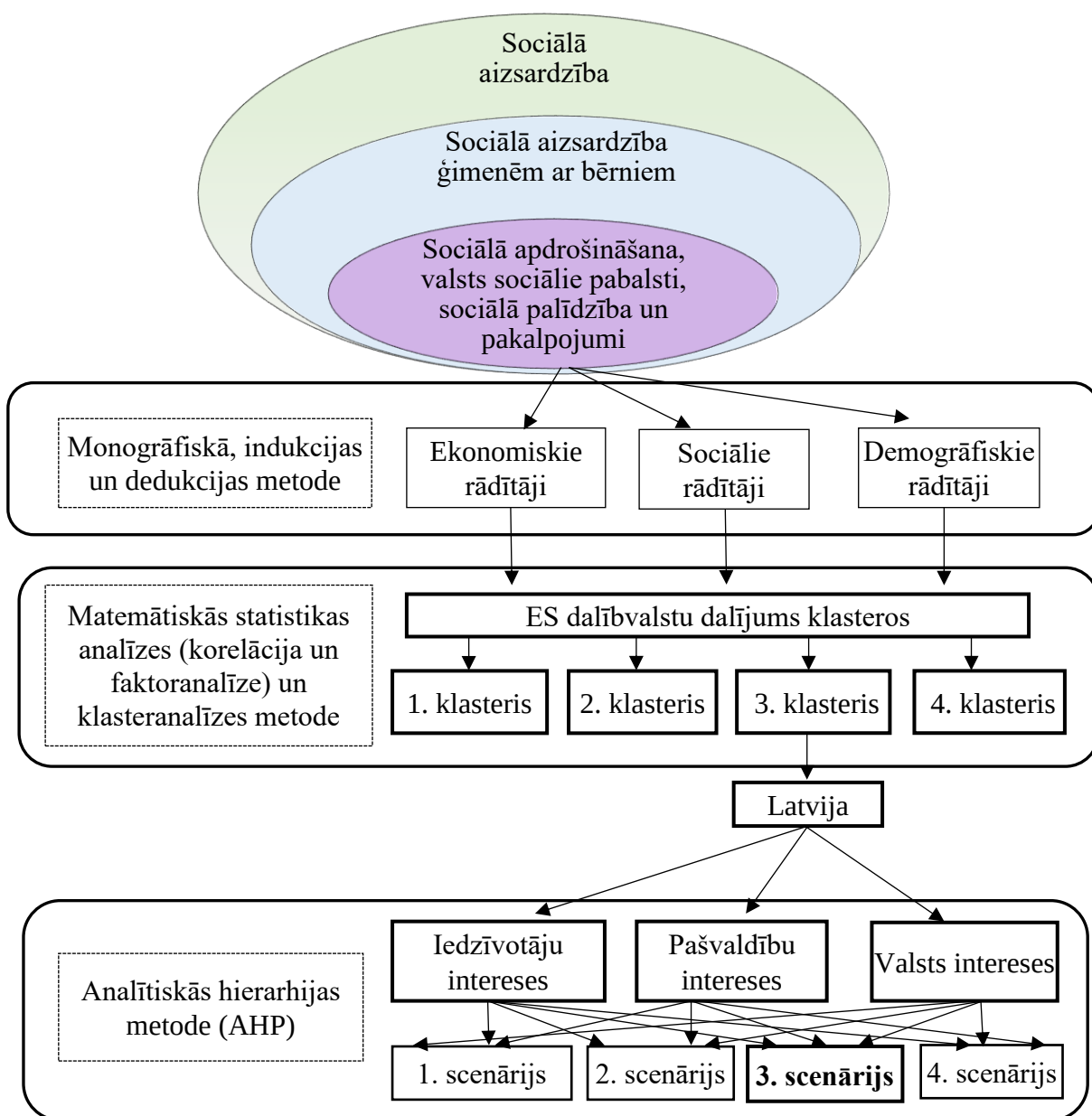
Darba zinātniskais nozīmīgums un pētījuma novitātes:

- 1) balstoties uz zinātniskās un teorētiskās bāzes izpēti, sniegti ieteikumi jēdzienu *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība* interpretācijai, pilnveidota sociālo transfertu definīcija, kā arī identificēti un klasificēti sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji;
- 2) izanalizēta sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem attīstība Latvijā laika posmā no 2011. gada līdz 2023. gadam, apzinātas problēmas un novērtēti rezultatīvie rādītāji, lai salīdzinātu situāciju Latvijā ar pārējām ES dalībvalstīm;
- 3) izvērtētas sociālo transfertu apmēra un saņēmēju skaita izmaiņu tendences, kā arī to ietekmējošie faktori, īpaši, izvērtējot situāciju Latvijas reģionos;
- 4) noteikti rādītāji, kas ietekmē ģimeņu ar bērniem sociālo aizsardzību un, balstoties uz tiem, izveidota ekonomisko, sociālo un demogrāfisko rādītāju kopa jeb kompleksie faktori, kurus turpmāk var izmantot starpvalstu un reģionu salīdzināšanai;
- 5) balstoties uz darbā identificētajiem kompleksajiem faktoriem, ES dalībvalstīs sadalītas klasteros atbilstoši sociālās aizsardzības līmenim;
- 6) izmantojot ekspertu metodi, izstrādāti un izvērtēti ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības pilnveides scenāriji, un ieteikts Latvijai piemērotākais.

Pētījuma novitātes varēs izmantot turpmākajos zinātniskajos pētījumos citu sociālā riska grupu problēmu identificēšanai un risinājumu izstrādāšanai sociālajā aizsardzībā.

Darba tautsaimnieciskais nozīmīgums. Sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem Latvijā ir maz pētīta un pētījuma rezultāti sniedz vispusīgu priekšstatu par sociālo aizsardzību Latvijas reģionos un ES dalībvalstīs. Promocijas darba rezultātā ir noteikts prioritārais scenārijs sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei, ko Labklājības ministrija var izmantot sociālās politikas efektīvai plānošanai valstī. Darba rezultātā izstrādāti konkrēti priekšlikumi Latvijas Republikas valdībai, Labklājības ministrijai, Finanšu ministrijai, Nodarbinātības valsts aģentūrai, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai, Valsts ieņēmumu dienestam, novadu pašvaldībām un citām iesaistītajām valsts institūcijām ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības pilnveidošanai.

Promocijas darba pētījuma dizains (sk. 1. att.) parāda, ka sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir daļa no sociālās aizsardzības sistēmas, kas ietver valsts sociālo apdrošināšanu, valsts sociālos pabalstus, sociālo palīdzību un pakalpojumus.

Avots: autores veidots

1. att./ Fig. 1. Promocijas darba „Sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem” dizains/
Design of the doctoral thesis Social Protection for Families with Children

Darba dizainā shematiski attēlota pētījumu gaita, uzdevumu izpildei un mērķa sasniegšanai izmantotās būtiskākās zinātniski pētnieciskās metodes. Pētījums balstās uz teorijā izpētīto sociālo aizsardzību raksturojošo rādītāju grupām (ekonomiskie, sociālie un demogrāfiskie), kuras tiek izmantotas, lai sagrupētu ES dalībvalstis klasteros pēc ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības līmeņa un novērtētu situāciju Latvijā. Balstoties uz problemātiku, izstrādāti četri scenāriji sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā.

Promocijas darba aizstāvamās tēzes.

1. Vairāki ar sociālo aizsardzību saistīti termini nav definēti Latvijas Republikas un ES normatīvajā tvērumā, tādēļ to interpretācija ir atkarīga no konkrētā dokumenta vai programmas ietvara.
2. Latvijā atbilstoši attīstības plānošanas stratēģijai ir izveidota un regulāri pilnveidota sociālās aizsardzības tiesiskā bāze, kuras koordinēšanā ir iesaistītas vairākas iestādes un organizācijas.
3. Sociālie pabalsti ģimenēm ar bērniem Latvijā palielinās, tomēr pastāv difference starp pabalstu apmēriem un saņēmēju skaitu Latvijas reģionos, kā arī sociālās aizsardzības izdevumi Latvijā ir mazāki kā vairumā citu ES dalībvalstu.
4. Sociālās aizsardzības līmenis ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs atšķiras atbilstoši to ekonomiskajai, sociālajai un demogrāfiskajai situācijai.
5. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei, kā arī, lai nodrošinātu taisnīgāku atbalstu visām ģimenēm ar bērniem, iespējami vairāki scenāriji.

Promocijas darbs izstrādāts LBTU ESF projekta Nr. 8.2.2.0/20/I/001, tēma ES32 - „LLU pāreja uz jauno doktorantūras finansēšanas modeli”, un projekta „Sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem Latvijas reģionos”, ko finansē LBTU programmas „Zinātniskās kapacitātes stiprināšana”, ietvaros.

1. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS SISTĒMAS BŪTĪBA UN ATTĪSTĪBA/ ESSENCE AND DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION SYSTEM

1.1. Sociālās aizsardzības būtība un saturs/ Essence and content of social protection

Sociālajai aizsardzībai ir būtiska nozīme iedzīvotāju labklājības nodrošināšanā, kas pamatā izpaužas kā valsts vai pašvaldību atbalsts iedzīvotājiem sociālā riska iestāšanās gadījumos. Sociālā riska situācijas ir darbnespēja slimības, darba traumas vai invaliditātes dēļ, vecums, bezdarbs, maternitāte vai apgādnieka zaudējums (Sociālie procesi Latvijā, 2003). Sociālā aizsardzība var būt arī neformālā veidā, ko sniedz personas ģimene, draugi.

Pasaules Bankas koncepcijā „*Kopīga misija universālās sociālās aizsardzības jomā*” (2016) uzsvērts, ka 21. gs. galvenā attīstības prioritāte ir sociālā aizsardzība. Labi izstrādātas un īstenotas sociālās aizsardzības sistēmas var veicināt labklājību valstīs, palielināt cilvēkkapitālu un produktivitāti, izskaust nabadzību un samazināt nevienlīdzību. Pasaules Banka ir norādījusi divus galvenos mērķus, kurus valstīm jāsasniedz līdz 2030. gadam, un tie ir nabadzības mazināšana un labklājības veicināšana. Daudzas valstis ir sākušas paplašināt sociālās aizsardzības nodrošinājumu un sasniegušas ievērojamu progresu (World Bank and ..., 2016).

Kā norādīts „*Pasaules sociālās aizsardzības ziņojumā 2017-19*” un „*Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021.-2027. gadam*” (2021) starptautiskajā praksē jēdzieni *sociālā aizsardzība* un *sociālā drošība* biežāk tiek lietoti kā sinonīmi (World Social Protection ..., 2017). „*Pasaules sociālās aizsardzības ziņojumā 2017-19*” norādīts, ka *sociālā aizsardzība* jeb *sociālā drošība* ir cilvēktiesības un tiek definēta kā politiku un programmu kopums, kas izstrādāts, lai samazinātu un novērstu nabadzību, neaizsargātību un sociālo atstumtību visā dzīves ciklā. Sociālā aizsardzība ietver šādas galvenās jomas: ģimene un bērni, maternitāte, bezdarbs, vecums, darba traumas, slimība, veselības aizsardzība, invaliditātes un apgādnieka zaudējums. Tā tiek nodrošināta ar sociālo apdrošināšanu, valsts sociālajiem pabalstiem u.tml. (World Social Protection ..., 2017). Savukārt Pasaules Bankas koncepcijā „*Kopīga misija universālās sociālās aizsardzības jomā*” (2016) norādīts, ka *sociālā aizsardzība* ietver naudas transfertus visiem, kam tie ir nepieciešami (pabalsti un pensijas). Sociālo aizsardzību var nodrošināt ar sociālo apdrošināšanu, no nodokļiem finansētiem sociālajiem pabalstiem un sociālās palīdzības pakalpojumiem (World Bank and ..., 2016). Kā norāda Barrientoss (*Barrientos*) u.c., starptautiskās attīstības politikas diskusijās termins *sociālā aizsardzība* arvien biežāk tiek lietots, lai aprakstītu nabadzības apkarošanu vai sociālos transfertus (pensijas, pabalstus) (*Barrientos et al.*, 2014).

Eurostat statistikā lieto jēdzienu *sociālās aizsardzības pabalsti* (*social protection benefits*), saprotot transfertus mājāsaimniecībām naudā vai natūrā, lai nodrošinātu ar līdzekļiem sociālo risku gadījumos. Tie ietver invaliditāti, slimības/veselības aprūpi, vecumu, apgādniekus, ģimeni/bērnus, bezdarbu, mājokli un sociālo atstumtību (*Glossary: Social protection ...*, 2023).

Daudzās valstīs sociālās aizsardzības izdevumiem ir būtiska nozīme ienākumu nevienlīdzības mazināšanā, un tā izpaužas kā sociālie transferti. Kā liecina starptautiskā pieredze, sociālie transferti un iedzīvotāju ienākuma nodokļi var sazināt ienākumu nevienlīdzību (*Cai, Yue*, 2020).

Sociālās aizsardzības problēmas un tendences Latvijā ir pētījuši vairāki pētnieki *Grīnfelde* (2010), *Latviete* (2012), *Voļskis* (2008), *Karnīte* (2011) u.c. Jāatzīmē, ka pētījumos tiek lietoti dažādi termini *sociālās aizsardzības* apzīmēšanai – *sociālā drošība*, *sociālā aizsardzība* un *sociālais nodrošinājums*, un jāsecina, ka pētniekiem nav vienotas izpratnes par šo terminu lietošanu (*Mistre, Muska*, 2016).

Parasti ar *sociālo drošību* saprot politikas pasākumu kopumu, kas garantē *sociālo aizsardzību* – aizsardzību pret sociāliem riskiem (nabadzību, vecumu, invaliditāti, bezdarbu, un citiem) (*Sociālie procesi Latvijā*, 2003, *Sociālā drošības politika...*, 2011).

Kā norāda Karnīte (2011), ES lieto jēdzienu *sociālā aizsardzība* (social protection). Sociālā aizsardzība ir galvenais sociālās palīdzības instruments, drošības tīkls, kas pamatojas uz pārdales politiku, ar kuras palīdzību panāk nodrošinājumu pret sociālo risku finanšu izpausmēm un aizsargā cilvēkus pret nabadzību un sociālo atstumtību. Eiropas statistikas metodoloģijā *sociālā aizsardzība* ietver visus piešķirumus, ko dod valsts un pašvaldību institūcijas un privātas organizācijas, lai palīdzētu personām, kas nonākušas iepriekš definētās grūtību kategorijās: slimība, invaliditāte, vecums, apgādnieka zaudējums, ģimene un bērni, bezdarbs, mājokļa nodrošināšana. Sociālā aizsardzība iekļauj arī nodarbinātības veicināšanu, pensiju nodrošinājumu un veselības aprūpi. ES dokumentos lietotais jēdziens *sociālā aizsardzība* ir līdzvērtīgs jēdzienam *sociālā drošība*, ko lieto Latvijas Republikas tiesību aktos.

Grīnfelde (2010) promocijas darbā „*Pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos*”, pētot pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas sistēmu nacionālajā un reģionālajā līmenī, lieto terminu *sociālās drošības sistēma*, ar to saprotot ne tikai sociālo aizsardzību, bet arī veselības aizsardzību un sociālo palīdzību (sk. 1.1. tabulu).

1.1. tabula/ Table 1.1.

Jēdzienu *sociālā drošība*, *sociālā aizsardzība* un *sociālais nodrošinājums* skaidrojums dažādos avotos/ Explanations of the terms social security, social protection and social benefit in various sources

Avots, gads	Lietotais jēdziens	Skaidrojums
Pasaules sociālās aizsardzības ..., 2017; Sociālās aizsardzības un ..., 2021	<i>Sociālā aizsardzība, Sociālā drošība</i>	Valsts sociālā apdrošināšana, sociālais atbalsts, nodarbinātība, veselības aprūpe
Pasaules Banka, 2016	<i>Sociālā aizsardzība</i>	Transferti (pensijas un pabalsti) Valsts sociālā apdrošināšana, valsts pabalsti, sociālo palīdzības pakalpojumi
Barrientos u.c., 2014	<i>Sociālā aizsardzība</i>	Transferti (pensijas un pabalsti)
Cai, Yue, 2020	<i>Sociālā aizsardzība</i>	Sociālie transferti
Karnīte, 2011	<i>Sociālā drošība</i>	Valsts sociālā apdrošināšana, valsts pabalsti, pašvaldību pabalsti, privāto organizāciju pabalsti, sociālie pakalpojumi
Grīnfelde, 2010	<i>Sociālā drošība</i>	Sociālā aizsardzība, veselības aizsardzība, sociālā palīdzība
Latviete, 2012	<i>Sociālā aizsardzība</i>	Valsts sociālā apdrošināšana, valsts sociālie pabalsti, sociālie pakalpojumi, sociālā palīdzība
Tiesu prakses apkopojums, 2014	<i>Sociālā drošība, sociālais nodrošinājums</i>	Valsts sociālā apdrošināšana, sociālā palīdzība, sociālie pakalpojumi, sociālais atbalsts
Voļšis, 2008	<i>Sociālais nodrošinājums</i>	Sociālās tiesības (darba, sociālās aizsardzības u.c.)

Avots: autores pētījums, balstoties uz literatūras analīzi

Savukārt Latviete (2012) promocijas darbā „*Eiropas Sociālā fonda finansējums labklājības nozarē Latvijas reģionos*”, pētot Latvijas Republikas Labklājības ministrijas pārraudzībā esošās politikas jomas, konstatē, ka viena no politikas jomām ir sociālā aizsardzība, kurā ietilpst sociālā apdrošināšana, valsts sociālie pabalsti, sociālie pakalpojumi un sociālā palīdzība, bet tai pašā laikā konstatē, ka Labklājības ministrija izstrādā sociālo politiku, kas aptver sociālās drošības, veselības, nodarbinātības un darbaspēka jautājumus. No pētījuma nav skaidrs, vai *sociālā aizsardzība* un *sociālā drošība* ir identiski jēdzieni.

Augstākās tiesas sagatavotajā materiālā „*Tiesu prakses apkopojums lietās par sociālās drošības jautājumiem*” (2014), kā arī Voļska promocijas darbā „*Pensiju sistēmas pilnveidošanas problēmas Latvijā*” (2008) tiek lietots arī termins *sociālais nodrošinājums*.

Augstākās tiesas pētījumā norādīts, ka *sociālā drošība* un *sociālais nodrošinājums* ir identiski jēdzieni, un sociālā nodrošinājuma sistēmas būtiskākās daļas ir valsts sociālā apdrošināšana, sociālā palīdzība un pakalpojumi, kā arī sociālais atbalsts. Voļskis (2008) atzīmē, ka pilnvērtīgs sociālais nodrošinājums jānodrošina ar sociālo tiesību palīdzību, kuras ietver tiesības uz darbu, brīvas nodarbošanās veida un vietas izvēli, tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem, tiesības uz aizsardzību bezdarba gadījumā utt.

Darba autore piekrīt Karnītes izteiktajam viedoklim, ka starptautiskajā praksē sociālās drošības elementiem ir dažādas izpausmes, tāpēc sociālās drošības elementu klasifikācija nav stingri noteikta (Karnīte, 2011). Karnīte ir konstatējusi, ka sociālā drošība parasti iekļauj trīs galvenās sistēmas – sociālās apdrošināšanas sistēmas, citas ienākumu uzturēšanas sistēmas (parasti valsts, pašvaldību un privāto organizāciju finansētus pabalstus) un sociālos pakalpojumus. Tiek norādīts, ka Latvijā jēdzienu *sociālā drošība* dažkārt aizvieto ar jēdzienu *sociālā nodrošināšana*, un tiek atzīmēts, ka šāds aizvietoējums ir jēdziena *sociālā drošība* sašaurinājums. Šim secinājumam piekrīt arī darba autore. Dažkārt *sociālās drošības* jēdzienu lieto vispārējas drošības nozīmē, iekļaujot jēdzienā cilvēka dzīves pamatnepieciešamības – pārtikas, apģērba, mājokļa, izglītības, naudas, veselības aprūpes pieejamību un dažkārt pat sabiedrisko drošību. Valsts Prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas (SAK) mājaslapā norādīts sociālās drošības mērķis, t.i., valstij jānodrošina noteikts sociālās drošības līmenis sabiedrībā.

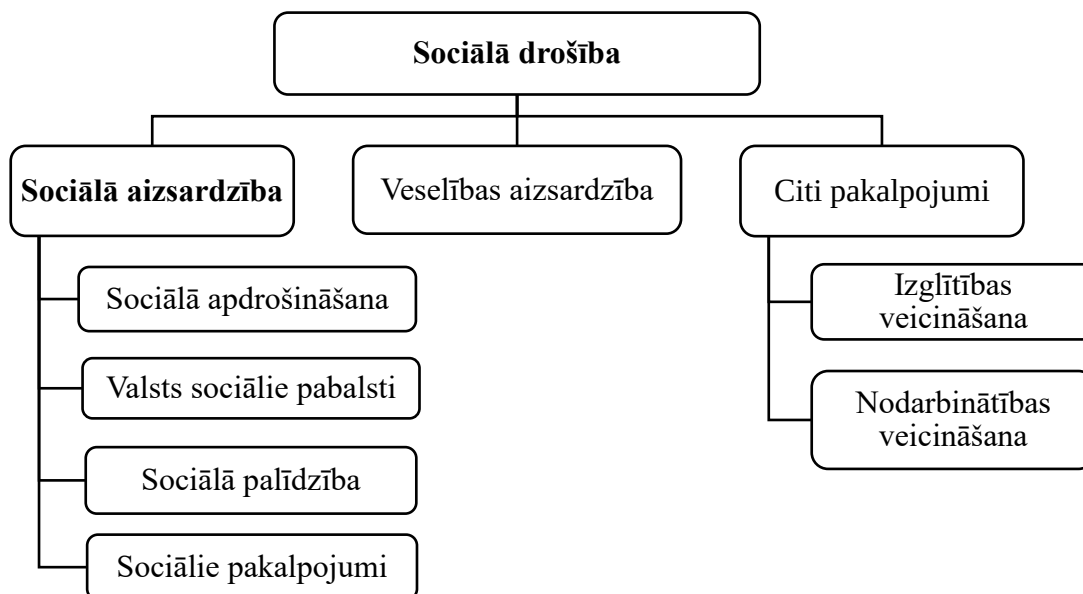
Latvijā sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus, kā arī sociālo pakalpojumu veidus Latvijā nosaka likums „*Par sociālo drošību*” (1995). Jāatzīmē, ka likumā nav definēts jēdziens *sociālā drošība* vai *sociālā aizsardzība*, bet ir definētas sociālās tiesības: izglītības un nodarbinātības veicināšana, sociālā apdrošināšana, veselības aprūpe, sociālās garantijas ar īpašiem apstākļiem saistīta veselības zaudējuma gadījumā, ģimenes izdevumu atlīdzība, pabalsts piemērota dzīvokļa nodrošināšanai, palīdzība bērniem un jauniešiem, sociālā palīdzība un invalīdu iesaistīšana sabiedrības dzīvē.

Jāuzsver, ka jēdzieni *sociālā aizsardzība* un *sociālā drošība* kopš autores pētnieciskā darba sākuma (2006. gada) tiek lietoti, bet nav definēti normatīvajos aktos Latvijā. Arī starptautiskajos normatīvajos aktos nav sniegts precīzs šo terminu definējums, bet termina interpretējums ir atkarīgs no konkrētā dokumenta vai programmas ietvara (Sociālās aizsardzības un ..., 2021). Tikai 2021. gadā izstrādātajā dokumentā „*Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam*” detalizētāk tiek skaidrots šo jēdzienu pielietojums.

Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021.-2027. gadam (2021) atzīmēts, ka plašākā nozīmē ar *sociālo aizsardzību* saprot personas, vai māsaimniecības tiesības uz ienākumu drošības garantēšanu vecuma, bezdarba, saslimšanas, invaliditātes, darba negadījuma, maternitātes un apgādnieka zaudējuma gadījumā, kā arī tiesības uz veselības aprūpi, mājokli un izglītību.

Izpētot zinātnisko un populārzinātnisko literatūru, var secināt, ka pasaulē un arī Latvijā jēdzienu *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība* bieži lieto kā sinonīmus. Tomēr, analizējot šo jēdzienu būtību, vairāki autori jēdzienā *sociālā drošība* ietver ne tikai sociālo aizsardzību, bet arī veselības aizsardzību un nodarbinātību.

Vienotas izpratnes nodrošināšanai, ieteicams terminu *sociālā drošība* lietot plašākā un šaurākā nozīmē. Termina *sociālā drošība* plašākā nozīmē autore iesaka ietvert sociālo aizsardzību, veselības aizsardzību, izglītības un nodarbinātības veicināšanu. Savukārt termina *sociālā drošība* šaurākā nozīmē autore rekomendē ietvert tikai sociālo aizsardzību. Līdz ar to *sociālā drošība* šaurākā nozīmē jeb *sociālā aizsardzība* ietver valsts sociālo apdrošināšanu, valsts sociālos pabalstus, sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus, un tā tiek finansēta gan no pamatbudžeta un valsts speciālā budžeta, gan no pašvaldību budžeta (sk. 1.1. att.).

Avots: autores veidots, balstoties uz literatūras analīzi

1.1. att./ Fig. 1.1. Jēdziena *sociālā drošība* ietvars/ *Framework of the term social security*

Likumā “*Par valsts sociālo apdrošināšanu*” (1997) ir definēts, ka *sociālā apdrošināšana* ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, paternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, bērna kopšanu, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.

Arī Grāmatvedības jēdzienu skaidrojošajā vārdnīcā (2005) ir iekļauta ļoti līdzīga definīcija, tikai nav uzsvērts sociālais risks sakarā ar bērna kopšanu. Sociālā apdrošināšana balstās uz diviem pamatprincipiem, kuri nosaka:

- 1) solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem;
- 2) sociālās apdrošināšanas līdzekļu izmantošanu tikai sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem.

Sociālās apdrošināšanas pakalpojuma (pensija, pabalsts) apmērs ir tieši atkarīgs no ienākumiem, no kuriem aprēķinātas sociālās apdrošināšanas iemaksas (Par valsts sociālo ..., 1997). Parāleli sociālās apdrošināšanas sistēmas darbībai īpašās sociālā riska situācijās valsts garantē pabalstu izmaksu. *Valsts sociālie pabalsti* papildina sociālās apdrošināšanas sistēmu un sniedz universālu valsts atbalstu naudas izmaksu veidā noteiktām iedzīvotāju grupām sociālo risku iestāšanās situācijās un ar ienākumu samazināšanu saistītās situācijās:

- 1) tām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, vai kuru apdrošināšanas stāžs nav pietiekams valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju saņemšanai (nodrošinot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstus);
- 2) tiesību aktos noteiktajos papildu izdevumu rašanās gadījumos, kuros valsts sociālās apdrošināšanas sistēma neparedz aizsardzību (piemēram, ģimenes valsts pabalsts, bērna kopšanas un piedzimšanas pabalsti).

Vēl pastāv arī *sociālā palīdzība*, kas ir naudas vai mantiskais pabalsts, kura piešķiršana balstās uz materiālo resursu novērtēšanu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību (ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība) apmierināšanai. Tātad ar *sociālo palīdzību* saprot ienākumu testētos pašvaldību pabalstus, t.i., tā ir uz klienta

ienākumu un materiālā stāvokļa novērtēšanu balstīta pabalstu piešķiršanas sistēma. Pašvaldības sociālie pabalsti nav universāli – to piešķiršana nebalstās uz klienta piederību noteiktai iedzīvotāju grupai (piemēram, vientuļā māte, pensionārs vai invalīds). Latvijā pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti tiek izmaksāti no pašvaldību budžeta.

Kā norāda Dobelniece (2017), sociālā palīdzība ir nozīmīga un svarīga sociālās aizsardzības sistēmas daļa, tā nodrošina atbalstu trūcīgām personām, novērš nabadzību, veicina sociālo iekļaušanu. Vienlaikus tiek norādīts, ka sociālo aizsardzību nodrošina arī ar citu sistēmu darbību, piemēram, darba tirgus, nodarbinātības un ģimenes politiku.

Savukārt sociālie pakalpojumi ir pasākumu kopums, kas vērsts uz personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu viņu iekļaušanos sabiedrībā, un to personu dzīves kvalitātes saglabāšanu, kurām ir objektīvas grūtības sevi aprūpēt vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ. Sociālo pakalpojumu nodrošināšanas funkcijas ir sadalītas starp valsti un pašvaldībām, tie ietver sociālo aprūpi, sociālo un profesionālo rehabilitāciju un nodrošinājumu ar tehniskajiem palīgīdzekļiem (Sociālo pakalpojumu un ..., 2002).

Ar sociālo drošību un sociālo aizsardzību ir cieši saistīts jēdziens *labklājība*, kas ietver gan sabiedrības, gan indivīda labklājību. Jēdziena *labklājība* definīcijas ir atšķirīgas un ietver dažādus aspektus (ekonomisko, politisko, morāli ētisko). Visos šajos aspektos labklājība tiek apskatīta pozitīvā nozīmē – kā sociālais labums, tomēr dažreiz to mēdz uztvert arī kā nevēlamu atkarību no sabiedrības resursiem (Dudareva, Jakuša, Kalnkaziņa, 2003). Ar terminu *labklājība* plašākā nozīmē tiek apzīmēta pārticība, turība, un tās priekšnosacījumi ir katras fiziskās personas rošība, labs darbs un čaklums, uzņēmuma, valsts saimnieciskā attīstība, sociāli ekonomiskā stabilitāte u.c. (Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca, 2000). Visbiežāk termins *labklājība* tiek lietots šaurākā nozīmē, lai raksturotu materiālo labklājību, kā arī tas ir apzīmējums tam, kā indivīds vērtē savu dzīvi. No ekonomikas viedokļa *labklājība* nozīmē materiālos labumus, vēlamu ienākumu, un šādā situācijā *labklājība* ir saistīta ar derīguma teoriju. Specifiski labklājību var definēt kā valdības sniegto ekonomisko palīdzību trūcīgajiem, t.i., *sociālo aizsardzību*. Labklājību var saistīt ar pakalpojumu klāstu, kas tiek nodrošināts, lai aizsargātu iedzīvotājus sociālā riska iestāšanās gadījumos. Ekonomiskās labklājības mērīšana zinātniekiem ir bijusi aktuāla jau no 19. gs. sākuma, uzsverot *labklājības* jēdziena izpēti starpdisciplināras pieejas nepieciešamību (Latviete, 2013).

Pētījumos bieži vien jēdzienu *labklājība* aizstāj ar terminu *dzīves kvalitāte*. Pēc Hauga (Haug) un Folmāra (Folmar) domām *dzīves kvalitāte* ir termins, kas tiek brīvi lietots vispārējas labklājības apzīmēšanai (Haug, Folmar, 1986).

Kā norādīts *Latvijas Nacionālā attīstības plānā 2007.-2013. gadam* (2006), jēdziens *dzīves kvalitāte* ir komplekss sociāls, ekonomisks un politisks jēdziens, kas aptver plašu valsts iedzīvotāju dzīves apstākļu kopumu (Noteikumi par Latvijas..., 2006). Tāpat Millere (2012) promocijas darbā „*Bērnu ar invaliditāti ģimeņu dzīves kvalitāte Latvijā*” secina, ka jēdziens *dzīves kvalitāte* veidojas no daudziem komponentiem, kas objektīvi ietekmē cilvēku dzīvi un subjektīvi izpaužas kā apmierinātība ar dzīvi. Jāatzīmē, ka indivīda dzīves kvalitāti ietekmē arī sociālās aizsardzības līmenis valstī – pieejamais sociālo pakalpojumu klāsts un kvalitāte.

Var secināt, ka, uzlabojoties iedzīvotāju sociālajai aizsardzībai, tiks sekmēta gan katra indivīda, gan visas sabiedrības labklājība, mazināsies nabadzība un sociālā nevienlīdzība, kā arī uzlabosies sociālā drošība valstī.

1.2. Sociālās aizsardzības attīstība un modeļi/ Development and models of social protection

Kā norādīts *Pārskatā par tautas attīstību 2004/2005* (2005), jau kopš Ādama Smita un Kārļa Marksa laikiem tiek atzīts, ka dzīves kvalitātes pamats ir indivīdu labklājība, drošība un sabiedrības ilgtspēja. Galvenais dzīves kvalitātes mērs ir indivīda sociālās rīcībspējas paplašināšanās, un to ietekmē gan dzīves vides resursi, gan dzīvesdarbības iespējas.

Eiropas kultūras tradīcijā sengrieķu filozofi Platons un Aristotelis tiek uzskatīti par pirmajiem, kuri snieguši pietiekami sistemātisku un plašu sociālās politikas iztirzājumu savos darbos, kas saglabājušies līdz mūsdienām.

Platons (428.-347.g. p.m.ē.) bija viens no pirmajiem mūsdienu pasaulei zināmiem domātājiem, kurš filozofiskā līmenī risināja politikas problēmas. Kā norāda Catlaks un Ikstens (2003), Platons secināja, ka visa sabiedrība nav vienlīdzīga un akcentēja darba dalīšanas nozīmi sabiedrības tapšanā, jo uzskatīja, ka cilvēki apvienojas, lai palīdzētu cits citam.

Aristotelis (384.-322. g. p.m.ē.) norādīja, ka cilvēkiem jānodrošina laimīga dzīve. Mūsdienu skatījumā tieši šī funkcija paredz gan izglītības, gan veselības, gan arī sociālās aizsardzības pasākumus. Kā norāda Zvejnieks (2003), Aristotelis izvirzīja ideju par to, ka *sabiedrības pamats ir ģimene*.

Savukārt **Tomass Roberts Maltuss** (1766-1834) radīja apdzīvotības teoriju un savā darbā „*Esejas par apdzīvotības likumu*” (1798) formulēja šādu sakarību – dzimuma savstarpējas pievilkšanās dēļ dzimstības līmenis tiecas uz maksimumu, un cilvēki vairojas ģeometriskā progresijā. Turpretī, saskaņā ar zemes auglības samazināšanās likumu, iztikas līdzekļu daudzums palielinās tikai aritmētiskā progresijā. Lai pārvarētu šo pretrunu, Maltuss rosināja ierobežot iedzīvotāju pieaugumu. Var secināt, ka jau 18.gs. beigās Maltuss pievērsa uzmanību pārāpdzīvotības problēmai pasaulē (Zvejnieks, 2003). Bausa (*Baus*) (2017) atzīmē, ka viena no globālajām problēmām, kas šodien ietekmē pasauli, ir pārāpdzīvotības draudi un tās ietekme uz vidi. Katru gadu pasaules iedzīvotāju skaits pieaug par 1.2%. Pārtikas trūkums un ūdens trūkums, kā arī darba iespēju trūkums un nepietiekama izglītība ir globālās nevienlīdzības rezultāts.

Kafaro (*Cafaro*) norāda vispāratzītu faktu, ka cilvēku skaita pieaugums ir galvenais siltumnīcefekta gāzu emisiju palielināšanās un globālo klimata pārmaiņu paātrināšanās iemesls. Pēc gadu desmitiem filozofijas ētikas speciālisti ir pievērsušies klimata pārmaiņu un iedzīvotāju politikas jautājuma izpētei. Kafaro (*Cafaro*) *secina*, ka izvēli veicinoša iedzīvotāju politika, kas nodrošina vispārēju piekļuvi modernai kontracepcijai un veicina sieviešu vienlīdzīgas tiesības un iespējas, ir būtiska, jo iedzīvotāji brīvprātīgi iesaistās dzimstības regulēšanā (Cafaro, 2022).

Tomēr Latvijā šobrīd ir raksturīga pretēja tendence – depopulācija jeb iedzīvotāju skaita samazināšanās, kuru ietekmē iedzīvotāju dabiskā, kā arī mehāniskā kustība. Balstoties uz šo problēmu, autore uzskata, ka Latvijā ir nepieciešams uzlabot demogrāfisko situāciju, veicinot dzimstības pieaugumu un tādēļ, viens no uzdevumiem, kas valdībai jārisina, ir sociālās aizsardzības uzlabošana ģimenēm ar bērniem.

19. gs. otrajā pusē sāka attīstīties *sociālistiskais strāvojums*, kura dažādajiem novirzieniem kopīgais ir valsts iejaukšanās ekonomikā un *sociālo problēmu*, šķirisko pretrunu izcelšana. Šī virziena galvenais pārstāvis bija ekonomists **Kārlis Markss** (1818-1883), kurš uzskatīja, ka visu sabiedrības dzīvi nosaka sabiedrības ekonomiskā dzīve jeb ražošanas veids, kas sabiedrību sadala šķirās. Mūsdienu izpratnē tā ir sociālā nevienlīdzība un tā ir aktuāla problēma Latvijā (Tautas attīstība, 2002).

Par **labklājības ekonomikas pamatlicēju** tiek uzskatīts angļu ekonomists Kembridžas skolas pārstāvis **Artūrs Sesils Pigū** (1887-1959). Labklājības mērīšanai tiek ieviests jēdziens *tautas dividendes*, ar ko saprot nacionālo ienākumu. Pigū koncepcijā tiek akcentēti *ienākumu pārdales jautājumi*, lai nodrošinātu ar ienākumiem nabadzīgos iedzīvotājus, tiek uzsvērts, ka tam ir nepieciešama valsts līdzdalība. Šiem jautājumiem īpaši pievērsies labklājības ekonomikas autors **Džons Atkinsons Hobsons** (1858-1940). Labklājības ekonomikas autori atklāja labklājību ietekmējošos faktorus, kas kļuva par pamatu labklājības valsts modeļu izveidē (Pigou, 2017).

Jāatzīmē, ka jau iepriekš nosauktie ekonomisti uzsvēra, ka valstij ir nepieciešams iejaukties ekonomikā un Lielā depresija (1929-1933) to pastiprināja. Šim jautājumam pievērsās **Džons Meinards Keinss** (1883-1946), kurš izstrādāja **valsts ekonomiskās regulēšanas koncepciju**. Tajā tiek akcentēta ekonomikas nestabilitātes jautājumu risināšana un tiek uzsvērts, ka pārprodukcijas rašanās sabiedrībā ir saistīta ar nepietiekamu pieprasījumu. Tomēr

valsts var stimulēt pieprasījumu ar *dažādiem pabalstiem*, kā arī nosakot minimālo algu (Tautas attīstība, 2002). Keinss atbalstīja ģimenes pabalstus jau 20. gs. 20. gados, kā arī turpmāk līdz 40. gadu sākumam. Presmens (*Pressman*) norāda, ka **Keinss aizstāvēja ģimenes pabalstu politiku** un uzskatīja, ka šāds atbalsts palīdzēs ģimenēm audzināt bērnus un mazinās nabadzību, kā arī var palielināt patēriņu, kas attīstīs uzņēmējdarbību (Pressman, 2014). Iedzīvotāju labklājības nodrošināšanai valsts izveido sociālās drošības sistēmu, saskaņā ar kuru garantē iedzīvotājiem labklājību un to īsteno ar sociālo apdrošināšanu, valsts sociālajiem pabalstiem, sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem. Jāatzīmē, ka galvenais cilvēka sociālās aizsardzības institūts izsenis bijusi ģimene vai baznīca, kas nodrošināja cilvēka sociālo drošību (Cilvēks un dzīve ...,1996). 1601. gadā, karalienes Elizabetes I valdīšanas laikā, Anglijā tika izdots *Likums par nabagu palīdzības sniegšanu*, kas iedibināja obligātās publiskās sociālās palīdzības principus un noteica palīdzības sniegšanu trūcīgajiem (Cilvēks un dzīve ...,1996).

Sociālā apdrošināšana sāka veidoties 19. gs. beigās līdz ar industrializācijas attīstību. Sociālā apdrošināšana vēsturiski aizsākusies ar parastas savstarpējas palīdzības organizācijām. Sākumā tās bija „Draugu biedrības” Anglijā un savstarpējas palīdzības biedrības Francijā. Kā brīvprātīgas apdrošināšanas sabiedrības savos pirmsākumos attīstījās strādnieku arodbiedrības. Obligāta strādnieku apdrošināšana sākumā tika attiecināta tikai uz dažu kategoriju strādniekiem, kuru darbs bija saistīts ar īpaši augstu risku (ogļračiem, jūrniekiem). *Pirmā valsts, kas realizēja obligāto sociālo apdrošināšanu, bija Vācija*, kad Vācijas valdību vadīja tā dēvētais „Dzelzs kanclers” Oto fon Bismarks. 1883. gadā Vācijā izdeva likumu, kas iedibināja obligātu apdrošināšanu pret slimības gadījumiem, 1884. gadā – pret nelaimes gadījumiem, 1889. gadā – likumu par vecuma un invaliditātes pensijām. Sākumā obligātā apdrošināšana attiecās tikai uz rūpnīcu strādniekiem. Pēc Pirmā pasaules kara tā tika attiecināta uz visiem algotajiem darbiniekiem. Vācijas obligātās sociālās apdrošināšanas sistēma kļuva par paraugu citām rūpnieciski attīstītajām valstīm (Cilvēks un dzīve ...,1996; Zālīte,1999). Arī citās pasaules valstīs sociālās apdrošināšanas ideja guva aizvien lielāku atzīšanu. Visplašāk un visstraujāk izplatījās obligātā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem, tai sekoja veselības apdrošināšana, pensiju apdrošināšana un apdrošināšana pret bezdarbu. Autore izpētījusi un 1.2. tabulā apkopojusi sociālās apdrošināšanas ieviešanu pasaules valstīs un Latvijā.

1.2. tabula/ Table 1.2.

Sociālās apdrošināšanas ieviešana TOP 5 pasaules valstīs un Latvijā/ Introduction of social insurance into the TOP 5 countries of the world and into Latvia

Nr.p. k.	Sociālās apdrošināšanas veids	Valsts, ieviešanas gads
1.	Pret nelaimes gadījumiem	Vācija (1884); Austrija (1887); Norvēģija (1894); Dānija (1898); Francija (1898); Latvija (1903)
2.	Veselības apdrošināšana	Vācija (1883); Itālija (1886); Austrija (1888); Dānija (1892); Francija (1898); Latvija (1903)
3.	Vecuma apdrošināšana	Vācija (1889); Dānija (1891); Francija (1895); Itālija (1898); Jaunzēlande (1898); Latvija (1922)
4.	Apdrošināšana pret bezdarbu	Francija (1905); Norvēģija (1906); Dānija (1907); Nīderlande (1916); Itālija (1919); Latvija (1931)
5.	Ģimenes pabalsti	Austrija (1908); Jaunzēlande (1926); Latvija (1930) ; Francija (1932); Itālija (1936); Nīderlande (1940)

Avots: autores veidots, izmantojot pētījumu „Cilvēks un dzīve socioloģijas skatījumā”,1996

Sociālās apdrošināšanas ieviešanā pasaulē visos sociālās apdrošināšanas gadījumos TOP 5 ierindoja vienas un tās pašas valstis – Vācija, Francija, Dānija, Itālija un Austrija. Pirmā valsts, kas ieviesa sociālās apdrošināšanas pabalstus ģimenēm, bija Austrija (1908. gadā). Arī Presmens (*Pressman*) savā pētījumā norāda, ka Austrija var pretendēt uz pirmo valsti ģimenes

pabalstu ieviešanā, kas balstās uz darba devēju iemaksām bērnu pabalstu fondā, kuru izveidoja aptiekāri 1908. gadā (Pressman, 2014).

Būtisks solis sociālās apdrošināšanas sistēmā Latvijā bija 1903. gads, kad tika pieņemts likumi „*Par apdrošināšanu nelaimes gadījumos*” un likums „*Par obligātu strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos*”, kas attiecās uz uzņēmumiem, kuros bija ne mazāk kā 20 strādnieku (Zālīte, 1999). Nākamais svarīgākais solis bija pēc Latvijas valstiskās neatkarības proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī, kad Latvijas Republikā sāka veidoties labklājības sistēma. Kara izpostītajā valstī tas bija viens no pirmajiem uzdevumiem – izveidot sistēmu, ar kuru nodrošināt atbalsta sniegšanu trūcīgajiem iedzīvotājiem. 1918. gada 4. decembrī tika pieņemts Latvijas pagastu Satversmes pagaidu likums, nosakot pašvaldības iestāžu uzbūvi un darbības principus, kā arī pagastu pašvaldību svarīgākās funkcijas, un viena no tām bija sociālās labklājības un veselības aizsardzība (Latvijas valsts un ..., 1998). Jāatzīmē, ka apgāde galvenokārt atbilda tā brīža prioritātēm: apgādāt ar pārtikas līdzekļiem un precēm pagasta iedzīvotājus. Tomēr terminoloģiski šis nosaukums saglabājas, un vēlākos gados jēdzienu *sociālā apgāde* lieto sociālās palīdzības izpratnē. Paralēli veidojas sociālās apdrošināšanas sistēma uz slimokasu bāzes.

Latvijas valsts pirmajos pastāvēšanas gados bija jāatjauno Pirmajā pasaules karā sagraudā sociālā apdrošināšana. Atjaunotās Latvijas valsts sociālā likumdošana iesākās Satversmes sapulces laikā ar 1920. gada 3. maijā izdoto MK „*Rīkojumu par darba aizsardzību un strādnieku apdrošināšanu*”.

Latvijas Republikā likumu „*Par strādājošo apdrošināšanu pret slimošanu*” pieņēma 1920. gadā. Likums paredzēja ne tikai pašu darbinieku, bet arī viņu ģimenes locekļu apdrošināšanu. Slimokasu dalībnieku skaits strauji palielinājās, no 90 tūkstošiem 1922. gadā līdz 355 tūkstošiem 1938. gadā. Apdrošināšana bija obligāta, un ar to saistītos jautājumus kārtoja slimokases, ko vadīja apdrošināto vēlētā pašpārvalde. 1922. gadā tika pieņemti noteikumi par valsts ierēdņu un kalpotāju *pensijām*, bet 1925. gadā – skolotāju pensiju likums (Zālīte, 1999).

Būtiska attīstība notika 1930. gadā, kad tika izdots likums „*Noteikumi par slimokasēm*”, kas noteica vairākus sociālās apdrošināšanas veidus: *veselības, slimības un maternitātes, kā arī vecuma un invaliditātes* apdrošināšanu, un tas aptvēra jau daudz plašāku iedzīvotāju loku. Saskaņā ar likumu tika apdrošināti gandrīz visi algotā darbā nodarbinātie (izņemot lauksaimniecībā nodarbinātos, kuru veselības aprūpi reglamentēja cits likums), kā arī viņu ģimenes locekļi. Apdrošinātās personas nāves gadījumā izmaksāja apbedīšanas pabalstu. Veselības apdrošināšana Latvijā šajā laikā bija visattīstītākais apdrošināšanas veids (Zālīte, 1999).

Izpētot Latvijas obligātās sociālās apdrošināšanas vēsturisko gaitu, var secināt, ka vispirms sociālā apdrošināšana aptvēra tikai slimības un nelaimes gadījumus un tikai vēlāk sekoja vecuma, bezdarba un maternitātes apdrošināšana. Jāuzsver, ka no iepriekš izpētītā izriet, ka visi sociālās apdrošināšanas veidi, kuri bija 1930. gadā, ir saglabājušies līdz mūsdienām.

1931. gadā tika pieņemts jauns likums „*Likums par pensijām*”, kas atzina par spēku zaudējušiem 1922. gada noteikumus par karavīru un valsts ierēdņu pensijām, kā arī 1925. gada noteikumus par skolotāju pensijām, jo šajos noteikumos minētās personas saņēma pensiju pēc jauna likuma. Jaunā shēma darbojās saskaņā ar apdrošināšanas principu: to finansēja ar pašu strādājošo un darba devēju iemaksām, daļu izdevumu sedza no valsts budžeta (Bite, 2003). Apdrošināšana bezdarba gadījumam līdz 1931. gadam balstījās uz rūpnīcu strādnieku brīvprātīgu apdrošināšanu, kuru organizēja arodbiedrība no strādnieku iemaksām. Ar 1934. gadu slimokases pārveidoja par Tautas labklājībai padotām valsts iestādēm (Zālīte, 1999).

Izpētot vēsturi, var secināt, ka Latvijā pirms obligātās apdrošināšanas pastāvēja diezgan plaša brīvprātīgās apdrošināšanas sistēma. No 1900. gada līdz 1913. gadam Latvijā darbojās vismaz 90 slimo, palīdzības un apbedīšanas kases ar aptuveni 38 000 biedru. No tām apmēram 13 fabriku strādnieku palīdzības biedrībās bija ap 23 000 biedru jeb 1770 katrā. Pārējās pārsvarā

bija mazas, bieži veidotas pēc tautību principa. Visu šo organizāciju pamatā bija pašpalīdzības princips, dalībnieku iemaksas bija 1.4-2.3% no algas (Zālīte, 1999).

1991. gadā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas valdībai bija jāveido jauna politiski ekonomiskā sistēma un līdz ar to jāizstrādā sociālās drošības sistēmas modelis. Pāreja uz tirgus ekonomikas principiem izmainīja iedzīvotāju un valsts attiecības, palielinot indivīda lomu savas sociālās aizsardzības veidošanā. 1990.-1991. gadā tika reformēta sociālās drošības sistēma Latvijā, ieviešot no PSRS finansiāli neatkarīgu pensiju sistēmu, sociālo nodokli, sociālās palīdzības pabalstus un vispārējos ģimenes pabalstus. Sociālās apdrošināšanas budžetu veidoja darba devēju, darba ņēmēju un pašnodarbināto personu maksājumi, valsts budžeta līdzekļi un citi ieņēmumi (Par koncepciju par ..., 2010). Līdz 1991. gadam strādājošo sociālo apdrošināšanu veica uzņēmumi, iestādes un organizācijas bez jebkādiem ieturējumiem no strādājošo algām, jo izmaksas sociālajai apdrošināšanai bija ietvertas produkcijas pašizmaksā. Tādējādi katra strādājošā ieguldījums sociālajā apdrošināšanā nebija saistīts ar sociālās apdrošināšanas pakalpojumu apmēru, un strādājošais nebija iesaistīts sava sociālā nodrošinājuma veidošanā.

Sociālās apdrošināšanas reforma tika uzsākta 1995. gadā, un 1996. gadā ieviesa sociālā nodokļa maksājumu personificēto uzskaiti, t.i., katrai sociāli apdrošinātai personai tika atvērts apdrošināšanas konts, kurā tika reģistrēti sociālā nodokļa maksājumi. 1998. gadā stājās spēkā likums par „*Par valsts sociālo apdrošināšanu*”, kas ieviesa izmaiņas sociālās apdrošināšanas finansēšanas jomā. Terminu *sociālais nodoklis* aizstāja *sociālās apdrošināšanas iemaksas*, tādējādi uzsverot sociālās apdrošināšanas principus. Sociālās apdrošināšanas iemaksas tika noteiktas kā obligāts maksājums sociālās apdrošināšanas budžetā, vienlaikus noteiktai iedzīvotāju kategorijai tika dotas iespējas brīvprātīgi veikt iemaksas sociālajai apdrošināšanai (Par koncepciju par ..., 2008).

No pētījumiem var secināt, ka citās valstīs, tāpat kā Latvijā, sociālā palīdzība ģimenēm (ģimenes pabalsti) veidojās vēl pirms sociālās apdrošināšanas sistēmas. 1890. gadā Francijā uzņēmumi saviem strādniekiem piešķīra ģimenes pabalstu (bērna piedzimšanas pabalstu). Mūsdienā izpratnē tas līdzinās maternitātes pabalstam. Tomēr pastāvēja arī problēmas, jo ne visi uzņēmumi maksāja *bērnu pabalstus*. Uzņēmumi, kas nemaksāja pabalstus, ieguva konkurences priekšrocības, savukārt uzņēmumi, kas saviem darbiniekiem maksāja bērnu pabalstus, saskārās ar augstākām ražošanas izmaksām. Turklāt darba devēji nevēlējās pieņemt darbā cilvēkus ar daudzbērnu ģimenēm vai tos, kuriem varētu būt daudzbērnu ģimenes, tādējādi diskriminējot strādniekus. Vēlāk darba devēju asociācijas pieprasīja visiem uzņēmumiem noteiktajā nozarē veikt iemaksas bērnu pabalstu fondā. Savukārt fonds veica maksājumus atsevišķām mājaimniecībām, pamatojoties uz bērnu skaitu mājaimniecībā. Tomēr jāatzīmē, ka nozares, kas sniedza ģimenes pabalstus, bija nelabvēlīgākā konkurences situācijā salīdzinājumā ar tām nozarēm, kurās šādas programmas nebija. Lai šo problēmu risinātu, bija nepieciešams izveidot valsts ģimenes pabalstu programmu un pārraudzīt šo sistēmu (Pressman, 2014).

Izpētot ģimenes pabalstu attīstības vēsturi pasaulē, iezīmējas problemātiskie aspekti un šo aspektu risinājumi. Francija pēc Pirmā pasaules kara bija noraizējusies par zemo dzimstību valstī un iespējamo citu karu ar Vāciju, tādēļ tā ieviesa ģimenes pabalstus, lai veicinātu dzimstību valstī. Taču arī Vācija reaģēja uz situāciju Francijā un 1935. gadā ieviesa savu ģimenes pabalstu programmu. 1930. gada augustā Beļģija kļuva par pirmo valsti, kas nodrošināja valsts ģimenes pabalstu sistēmu, un tai sekoja Francija (1932. gads) (Pressman, 2014).

Jāuzsver, ka vēsturiskās problēmas sociālās aizsardzības jomā ir aktuālas arī mūsdienās. Iedzīvotāju sociālās aizsardzības nodrošināšanā būtiska nozīme ir valstī īstenotajai sociālajai politikai. Āboliņa (2019) atzīmē, ka sociālās politikas būtiska sastāvdaļa ir ģimenes atbalsta politika. Galvenā ģimenes politikas īpatnība ir tās pārnozaru un starpdisciplinārais raksturs, tās īstenošana līdztekus sociālās drošības, pabalstu, pensiju un citām politikām ietekmē demogrāfiskos procesus. Tiek uzskatīts, ka pastāv vairākas jomas,

uz kurām iedarbojoties, var ietekmēt iedzīvotāju procesus, tajā skaitā laulātību, dzimstību, mirstību un migrāciju.

Sociālās politikas veidošanas pamatprincipi katrā valstī ir atšķirīgi. Dāņu sociologs Gesta Espings-Andersens (*Gøsta Esping-Andersen*) uzskata, ka sociālā politika jāvērtē pēc trīs grupās sadalītiem kritērijiem, kuru pamatā ir dekomodifikācija, nodarbinātība un atbildības sadalījums labklājības nodrošināšanā starp tirgu, ģimeni un valsti, un izdala trīs labklājības valstu modeļus jeb režīmus (Esping-Andersen, 1990) (sk. 1.3. tabulu).

1.3. tabula/ Table 1.3.

Labklājības valstu modeļi jeb režīmi/ Welfare state models or regimes

Modelis (režīms)	Raksturojošie kritēriji	Valsts loma	Valstis
Liberālais jeb ierobežotais	• pakalpojumu un labumu noteikts apjoms ir bez maksas, to atkarība no veiktajām iemaksām un darbinieku profesionālā statusa; • pakalpojumu un labumu pārdalīšana, nodokļu sistēmas loma nevienlīdzības mazināšanā; • valsts un tirgus īpatsvars pensijās.	Ierobežota jeb minimāla	ASV, Lielbritānija, Austrālija, Kanāda
Konservatīvais jeb korporatīvais		Atbalstoša	Vācija, Austrija, Francija
Sociāl-demokrātiskais jeb skandināvu		Centrāla	Zviedrija, Norvēģija, Dānija

Avots: autores veidots pēc Esping-Andersen, 1990

Liberālais modelis balstīts uz individuālisma principu, kas nozīmē katra sabiedrības locekļa personīgu atbildību par savu un savas ģimenes labklājību. Pabalstu saņemšanas noteikumi ir pietiekami stingri, un pabalstu apmērs ir samērā zems. Ģimenes ienākumi ir atkarīgi no nodarbinātības. Liberālajam labklājības modelim ir raksturīga minimāla valsts un būtiska brīvā tirgus loma (tiek veicināta privātā pensiju sistēma un veselības aprūpe). Liberālajās valstīs ir arī mērena familizācijas pakāpe: 1) bērnu kopšanas atvaļinājums tiek piešķirts, bet nav apmaksāts. Sievietēm ir tiesības strādāt daļēji apmaksātu darbu; 2) bērnu aprūpes pakalpojumi liberālajās valstīs, tāpat kā konservatīvajās valstīs, tiek piedāvāti kā nepilna laika pakalpojumi ģimenes aprūpes papildināšanai, nevis aizstāšanai un tikai bērniem no 3 gadu vecuma. Piemēram, Lielbritānijā un Īrijā bērnu aprūpes institūcijas ir privātas organizācijas vai nevalstiskajam sektoram piederošas, gan dārgas, gan lētas, balstītas brīvprātīgajā darbā (Esping-Andersen, 1990).

Konservatīvais jeb korporatīvais modelis balstīts uz korporatīvās atbildības principu, kas nozīmē, ka uzņēmums, kurā darbinieks strādā, ir atbildīgs par savu darbinieku sociālo drošību. Pabalsti ir atkarīgi no veiktajām sociālajām iemaksām. Valsts loma palielinās atbalsta sniegšanā. Modelis balstās uz nodarbinātību un sociālo apdrošināšanu, kuru papildina nelielas palīdzības programmas sociālajām grupām, kuras nav nodarbinātas. Vienlaikus sociālo risku mazināšanā būtiska loma ir ģimenei, tiek atbalstīts tradicionālais ģimenes modelis – valda ideja, ka vecāki ir atbildīgi par saviem bērniem, ja viņiem ir vajadzīga kāda palīdzība, un otrādi. Šis modelis ir raksturīgs Vācijai, kurā sociālā nodrošinājuma sistēma ir balstīta uz labi funkcionējošu darbaspēku tirgū, stabilu nodarbinātību un ilgtermiņa attīstību (Ehn, Horvathova, 2020).

Sociāldemokrātiskais jeb skandināvu modelis balstīts uz universālismu sociālā nodrošinājuma sniegšanā. Visiem pilsoņiem ir tiesības uz sociālo palīdzību, neatkarīgi no veiktajām iemaksām. Par pilsoņu labklājību un sociālo aizsardzību galveno atbildību uzņemas valsts. Palīdzība ir universāla, sociālie pabalsti ir lieli un pakalpojumi – kvalitatīvi, arī darba tirgus politika ir aktīva. Sociāldemokrātiskais modelis ir raksturīgs Ziemeļeiropas valstīm, tipiskākais tā piemērs ir Zviedrija (Cilvēks un dzīve... 1996, Optimāla, nodarbinātību veicinoša ..., 2007). Vienlaikus Skandināvu modelim, ko izmanto Zviedrija, tiek norādīts

būtisks trūkums, jo tajā ir viens no lielākajiem nodokļu slogiem pasaulē. Tomēr to kompensē daudzi pabalsti sociālajā jomā (Ehn, Horvathova, 2020). Zviedrijas sistēma tiek kritizēta arī tās universāluma dēļ, uzskatot, ka daudzus vecākus tā nemotivē iesaistīties darba tirgū (Hajek, Olehova, 2023).

Pārskatā par tautas attīstību 2012/2013 (2013) norādīts, ka Espings Andersens atzīmē, ka cilvēka dzīves laikā notiek līdzekļu pārdale. Tas nozīmē, ka ir periodi, kad cilvēks ir atkarīgs no citu samaksājamiem nodokļiem (bērnu aprūpe bērnudārzos, veco ļaužu veselības aprūpe), un tādi periodi, kuros cilvēks pats ir nodokļu maksātājs. Labklājības valsts galvenais mērķis ir sociālā aizsardzība visiem un vienlīdzīgas iespējas (Latvija. Pārskats par ..., 2013).

Izstrādātā klasifikācija atbilst *vecajām*, ekonomiski augsti attīstītajām Eiropas valstīm un tā ir vispopulārākā. Tajā grūti ietvert, piemēram, postkomunistiskās, Āzijas un Latīņamerikas valstis. Espinga-Andersena klasifikācija vēlāk tika papildināta, izdalot vēl citus modeļus, piemēram, latīņu modeli Dienvideiropas valstīm, postkomunistisko modeli un radikālo modeli, kurā ietverta, piemēram, Austrālija un Jaunzēlande (Dobelniece, 2022). Bambra (*Bambra*) savā pētījumā norāda, ka Espinga-Andersena labklājības valstu klasifikācija bijusi pakļauta plašai kritikai, jo daudzas valstis (piemēram, Japāna, Dienvidkoreja, Singapūra u.c.) nav iespējams iekļaut konkrētajā klasifikācijas grupā (Bambra, 2007).

Labklājība dažādās valstīs balstās uz vairākiem atšķirīgiem principiem, un tā rezultātā veidojas *jauktās* jeb *hibrīdu* sistēmas (Spicker, 2014). Aidukaite (*Aidukaite*) ir secinājusi, ka Latvija (arī Igaunija un Lietuva) demonstrē politiku, kurai ir raksturīgas gan *liberāla*, gan *konservatīva modeļa iezīmes*. Tas nozīmē, ka sociālās drošības sistēma ir centrēta uz indivīda nodarbinātību un tās rezultātiem. Lielākā daļa sociālo risku Latvijā tiek kompensēta ar sociālās apdrošināšanas sistēmas palīdzību atbilstoši apdrošināto personu vidējai apdrošināšanas iemaksu algai un apdrošināšanas stāžam. Uz visiem iedzīvotājiem centrēta pieeja ir maz piemērota. Šo pieeju izmanto valsts sociālo pabalstu sistēmā (piemēram, universālie ģimenes pabalsti), kā arī sociālās palīdzības sistēmā, piešķirot sociālos pakalpojumus pēc to pieprasītāju rīcībā esošo līdzekļu pārbaudes (Aidukaite, 2004). Aidukaite (*Aidukaite*), analizējot *labklājības valsts* modeli Baltijas valstīs, norāda uz šīm valstīm kopīgo: salīdzinoši nelielu sabiedrisko labumu apjomu (piem., vecuma pensijas aizvieto tikai ap 30-40% ienākumu), relatīvi augstu ienākumu nevienlīdzību un ievērojamu ēnu ekonomikas apjomu (Aidukaite, 2009).

Analizējot pabalstus ģimenēm ar bērniem, Aidukaite (*Aidukaite*) norāda, ka Latvijā un Igaunijā ģimeņu atbalsta sistēmai ir raksturīga solidaritāte un universālisms. Papildus tam Igaunijā tiek attīstīti arī sociālie pakalpojumi, lai palīdzētu apvienot darba un ģimenes dzīvi. Autore piekrīt Aidukaitei izteiktajai atziņai, ka Latvijas un Igaunijas ģimenes atbalsta politiku ietekmē starpvalstu kontakti, kā rezultātā ir saskatāma līdzība ar sociāldemokrātisko Skandināvijas valstu ģimeņu atbalsta politiku. Aidukaite (*Aidukaite*) arī secina, ka Baltijas valstis ir grūti klasificēt pēc rietumvalstu ģimeņu atbalsta modeļiem, jo tām ir raksturīga post-sociālistiska ģimenes politika, kura ir līdzīga no brīvā tirgus atkarīgai (liberālai) ģimenes politikai (Aidukaite, 2004). Lai gan valsts mēģina aktīvi regulēt ģimenes dzīvi (raksturīgi sociāldemokrātiskajam modelim), pabalstu līmenis ir relatīvi zems (raksturīgi liberālajam modelim), kā rezultātā gan brīvajam tirgum, gan ģimenei (radiniekiem) ir būtiska loma ģimenes dzīves saskaņošanā un sociālo risku mazināšanā (Aidukaite 2004).

Kā atzīmēts *Pārskatā par tautas attīstību 2017/2018* (2019), Fengers, izmantojot pazīstamo Espinga-Andersena labklājības valstu tipoloģiju postkomunistisko valstu klasteru analīzei, norāda, ka Baltijas valstu labklājības modeļi kopumā iederas postpadomju, nevis Centrāleiropas valstu klasterī. Tās kopumā atbilst konservatīvi korporatīvajam tipam, kuram raksturīga koncentrēšanās uz ienākumu aizvietošanu atbilstoši nodarbinātības statusam un mērenu valsts garantēto pakalpojumu klāstu (t.s. dekomodifikācija). Vienlaikus Fengers norāda, ka šīs grupas valstīs valsts nodrošināto labumu apjoms ir mazāks kā Rietumu konservatīvi korporatīvā tipa labklājības valstīs (Vācijā, Francijā un Itālijā).

Rajevska F. un Rajevska O. (2005, 2019) atzīmē, ka Latvijā realizētais sociālās politikas modelis ir konservatīvu un liberālu iezīmju sajaukums ar izteiktu liberālās pieejas dominēšanu. Tomēr ģimenes un bērnu politika ir virzīta uz konsekventi pieaugošo valsts atbalstu, un var uzskatīt, ka sociālo investīciju pieeja kļūst arvien ietekmīgāka, tam piekrīt arī darba autore. Savukārt Homko (2007) uzskata un promocijas darba autore piekrīt, ka Latvijas sociālā politika ietver gan liberālisma, gan konservatīvā modeļa iezīmes darba attiecību jomā, gan sociāldemokrātiskā modeļa iezīmes sociālās apdrošināšanas sistēmas jomā.

Katrai valstij ir sava vēsture, savas tradīcijas, kas kalpo labklājības nodrošināšanai. Katrā valstī ir sava sociāli ekonomiskā situācija (ekonomiskās attīstības līmenis, valsts prioritātes, demogrāfiskā situācija, nodarbinātības līmenis, iedzīvotāju dzīves līmenis u.c.) un attīstības stratēģija, kā arī būtiska nozīme sociālās politikas lēmumiem un prioritātēm. Tomēr globalizācijas nozīme pieaug, palielinās arī informācijas un pieredzes apmaiņa starp valstīm, kas arvien vairāk iezīmē kopīgas tendences sociālās aizsardzības sistēmā Eiropas Savienībā.

ES sociālās politikas pamatnostādnes veicināja dalībvalstu integrāciju sociālajā jomā, tā iedibinot *Eiropas sociālo modeli*, kurš ir balstīts uz valstu ekonomisko izaugsmi un sociālo solidaritāti. Eiropas sociālā modeļa pamatā jābūt sociālajai un ekonomiskajai kohēzijai (Latviete, 2013, Green Paper European..., 1993). Eiropas sociālais modelis atspoguļo kopējās vērtības, kuru pamatā ir miera saglabāšana, sociālais taisnīgums, vienlīdzība, brīvības un demokrātijas veicināšana un cilvēktiesību ievērošana (Ziņojums par Eiropas ..., 2006).

Valstu nacionālās sociālās aizsardzības sistēmas ir atšķirīgas, un līdz ar to nepastāv viens Eiropas sociālais modelis, bet tas ir vērtību kopums, ar kura palīdzību panāk līdzīgu sociālo aizsardzību (Rasmussen, Delors, 2006). Sapirs (*Sapir*) (2005) norāda, ka jēdziens *Eiropas sociālais modelis* ir maldinošs un atzīmē, ka ir dažādi Eiropas sociālie modeļi ar dažādām iezīmēm un atšķirīgu efektivitāti un vienlīdzību. Modeļi, kas nav efektīvi, nav ilgtspējīgi un ir jāreformē.

Eiropas sociālās politikas kontekstā izšķir **četrus sociālos modeļus**:

- anglo-sakšu;
- Reinas jeb kontinentālo;
- Vidusjūras;
- Ziemeļvalstu jeb Skandināvijas.

Šie modeļi ir veidojušies ilgu gadu laikā, un tos ietekmējuši vēsturiskie procesi valstīs (Sapir, 2005; Ziņojums par Eiropas..., 2006; Cunska, Muravska, 2008).

Anglo-sakšu modelī dominē brīvais tirgus un tas balstās uz ierobežotu solidāro sociālās aizsardzības nodrošinājumu un elastīgu darba tirgu. Sociālās aizsardzības nodrošināšanā atbildība jāuzņemas cilvēkam, to ietekmē situācija tirgū. Brīvais tirgus un ģimene ir galvenie cilvēka labklājības nodrošinātāji ar nelielu nacionālo sociālo politiku lomu. Valsts mērķis ir nodrošināt pamata dzīves standartu un palīdzēt tiem, kuriem iestāties kāds no sociālajiem riskiem (slimība, bezdarbs, vecums), tādā veidā pasargājot iedzīvotājus no nabadzības. Šo modeli izmanto Lielbritānija un Īrija.

Reinas jeb kontinentālo sociālo modeli atbalsta Francija un Vācija, kā arī dažas Centrāleiropas valstis. Šim modelim ir vairākas kopīgas iezīmes – vienlīdzība, solidaritāte, nediskriminācija, resursu pārdale, un tas ir pietiekami atšķirīgs no Anglo-sakšu modeļa. Kontinentālais modelis paredz sociālās palīdzības nodrošināšanu ar valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas starpniecību. Šajās valstīs tirgus loma sociālās palīdzības nodrošināšanā ir ierobežota un darbaspēka aizsardzība ir augsta.

Vidusjūras sociālais modelis raksturīgs ar stingru darba tiesību aizsardzības sistēmu un nelielām izmaksām bezdarbnieku pabalstiem. Izdevumi ir vairāk koncentrēti uz vecuma pensijām, bet sociālās palīdzības nodrošināšanā būtiska loma ir ģimenēm.

Ziemeļvalstu jeb Skandināvijas modelis raksturīgs ar augstu sociālo aizsardzības līmeni, lieliem nodokļiem un iekļaujošu darba tirgu, kā arī ar būtisku ieguldījumu sociālajā jomā (Sapir, 2005)

Cunskā un Muravskā (2010) atzīmē un Latvijā (2013) pievienojas šim secinājumam, ka visi modeļi ietver valdības intervenci, kuras rezultātā tiek mazināta nabadzība un sociālā atstumtība, kā arī nodrošināta sociālā apdrošināšana. Pamata pīlāri visiem modeļiem ir pensijas, veselības un ilgtermiņa aprūpe, nabadzīgo un invalīdu sociālā aizsardzība, un nodokļu pārdale. Jāuzsver, ka visiem modeļiem ir raksturīga arī ģimenes loma sociālās aizsardzības nodrošināšanā. Neviena sociālā modeļa izveidošana nav pilnīgi pabeigta, un dažādi procesi valstīs (demogrāfiskā situācija, globalizācija, migrācija utt.) rada jauktus modeļus, kā arī pretrunas (Homko, 2007, Cunskā, Muravskā, 2008).

Kā norāda Halaskova (*Halaskova*) un Bednārs (*Bednar*), balstoties uz Daimods (*Diamond*) un Lodže (*Lodge*), ka katrs labklājības valsts veids ir atspoguļojums valstī īstenotajai sociālajai politikai. Sociālās aizsardzības sistēmu var definēt pēc tās pārdales pakāpes un dāsnuma, un šiem aspektiem ir veltīti vairāki pētījumi. Attīstītajās valstīs aktuāla problēma ir optimālo attiecību atrašana starp ekonomisko un sociālo politiku (Halaskova, Bednars, 2020). Mūsdienā Eiropā izšķir **trīs galvenos sociālās apdrošināšanas modeļus**: Bismarka, Beveridža un jaukto modeļi.

Bismarka apdrošināšanas modelis – sociālās drošības politika balstās uz sociālo apdrošināšanu un darbojas pēc privātās apdrošināšanas principiem, garantējot tās dalībniekiem ar darba samaksu un sociālajām iemaksām saistītus pabalstus. Šis modelis ieviests Vācijā, Austrijā, Beļģijā, Nīderlandē, Šveicē un Francijā (Kesnere, 2010). Bismarka modeļa galvenā priekšrocība ir iedzīvotāju motivēšana maksāt sociālās iemaksas, jo no tām būs atkarīgas sociālās apdrošināšanas garantijas (pensijas un pabalsti). Pensijas un pabalsti tiek izmaksāti no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta, tādā veidā mazinot valsts pamatbudžeta noslogotību. Savukārt galvenais trūkums – sociālās garantijas pienākas tikai strādājošajiem, kas veic sociālās iemaksas. Sociālās apdrošināšanas iemaksas ir vai nu proporcionālas, vai pat regresīvas. Latvijā sociālo apdrošināšanas obligāto iemaksu likme ir proporcionāla un ir atkarīga no iemaksu veicēja statusa (Kesnere, 2010).

Bismarka sistēmā darbiniekiem tiek nodrošinātas pietiekamas pensijas, neatkarīgi no kvalifikācijas (Conde-Ruiz, Gonzalez, 2014). Tomēr par Bismarka modeļa priekšrocībām un trūkumiem īpaši tiek diskutēts veselības aizsardzības jomā, jo tas paredz, ka veselības aprūpi finansē no veiktajām sociālajām iemaksām (Behmane, 2010).

Beveridža apdrošināšanas modelis – sociālās apdrošināšanas pabalsti tiek finansēti no vispārējiem nodokļiem un nav saistīti ar darba samaksu un iepriekš veiktajām iemaksām. Šādus pabalstus dēvē par vienotās likmes pabalstiem, un tie tiek maksāti saskaņā ar fiksētu mēneša likmi un nav atkarīgi no ienākumiem. Lielbritānijā, Spānijā, kā arī vairumā Skandināvijas valstu sociālās apdrošināšanas sistēma ir balstīta uz Beveridža modeli (Kesnere, 2010). Kā norāda Kesnere (2010), Beveridžs savā ziņojumā „*Social insurance and allied services*” (1942) uzsvēris, ka Beveridža modelim svarīgs priekšnoteikums iedzīvotāju labklājības nodrošināšanā ir pilna nodarbinātība, bezdarba līmenim nevajadzētu pārsniegt 3%. Turpretim Beveridžas pensiju sistēmas mērķis ir nodrošināt minimālo pensiju, un līdz ar to ir nepieciešamas mazākas iemaksas, atstājot iespēju vidusslāņiem papildināt savu pensiju fondu ar privātajiem uzkrājumiem (Conde-Ruiz, Gonzalez, 2014).

Autore piekrīt Kremera (*Cremer*) un Pestjē (*Pestieau*) izteiktajai atziņai, ka sociālās apdrošināšanas modeļu galvenā atšķirība ir sociālo pabalstu atkarība no veiktajām sociālajām iemaksām. Bismarka sistēmā sociālie pabalsti ir atkarīgi no personas veiktajām iemaksām, bet Beveridžas sistēmā pabalstus neietekmē sociālo iemaksu veikšana. Tāpat Kremeris (*Cremer*) un Pestjē (*Pestieau*) ir salīdzinājuši abu sistēmu valstis, balstoties uz nodokļu konkurenci un darbaspēka mobilitāti, un secinājuši, ka nabadzīgo cilvēku mobilitāte uz Beveridžas valstīm būtiski uzlabo viņu sociālo aizsardzību. Saskaņā ar šo uzskatu, kad mazkvalificēts darbaspēks kļūst mobilāks, nodokļu konkurence tiek uzlabota. Var veidoties arī līdzsvara modeļi, kas ir sarežģītāki un daudzveidīgāki. Līdzsvara modelī var būt, ka nabadzīgie (nekvalificētie darbinieki) pārceļas uz Bismarka sistēmas valstīm un tad tie sociāli nodrošināti (Cremer, Pestieau, 2003).

Neviens modelis nav pilnīgs, katram modelim ir savas stiprās un vājās puses, tāpēc ir izveidojies **jauktais modelis**, kuram piemīt atsevišķas pazīmes no katra modeļa. Jauktajā modelī sociālā apdrošināšana ir obligāta un tajā piedalās arī valsts. Tas nozīmē, ka sociālajā apdrošināšanā piedalās gan valsts, gan darba devēji un darba ņēmēji. Gandrīz nevienā valstī sociālās drošības sistēmas nebalstās tikai uz sociālo apdrošināšanu (Kesnere, 2010). Arī Latvijā sociālā drošības sistēma ietver gan sociālo apdrošināšanu, gan valsts un pašvaldību sociālo atbalstu. Jāuzsver, ka sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem tiek nodrošināta ar sociālās apdrošināšanas sistēmas, valsts un arī pašvaldību palīdzību. Katra valsts izvēlas sev atbilstošāko modeli atkarībā no valsts uzbūves, politikas, ekonomiskās un demogrāfiskās situācijas.

Autore piekrist Šulca (*Schulz*) izteiktajam viedoklim, ka sociālās apdrošināšanas sekmīgas funkcionēšanas pamats ir *ticība šai sistēmai* (*Schulz*, 1992). Labi organizēta sociālās aizsardzības sistēma nodrošina ģimeņu ar bērniem labklājību un pozitīvi ietekmē visas valsts attīstību (*Ģimenes valsts politikas ...*, 2018).

Var secināt, ka valstīm ir jāveido tāda sociālās aizsardzības sistēma, kas nodrošina iedzīvotāju ticību sistēmai, un tikai tad iedzīvotāji būs ieinteresēti maksāt nodokļus.

1.3. Sociālo transfertu būtība un veidi/ *Essence and types of social transfers*

Jēdziens *sociālie transferti* ir salīdzinoši jauns, un Latvijā to pamatā lieto statistikā, analizējot mājāsaimniecību ienākumus, bet sociālās aizsardzības jomā Latvijas Republikas normatīvajā bāzē tas netiek lietots.

Jēdziens *sociālie transferti* sastāv no divām daļām: *sociāls* un *transferts*, un pilnīgākai izpratnei katrs termins tiek pētīts atsevišķi. Jēdziens *sociāls* cēlies no latīņu vārda *societas*, kas nozīmē – sabiedrība. Jēdziens *sociāls* ir skaidrots dažādu nozaru aspektā. Populārākie skaidrojumi ir saistīti ar sabiedrību, cilvēku dzīvi un attiecībām sabiedrībā (*Svešvārdu vārdnīca*, 1999), kā arī aspektiem, kas attiecas uz sabiedrisko iekārtu un cilvēku savstarpējām attiecībām sabiedrībā (*Latviešu valodas vārdnīca*, 1987).

Savukārt jēdziens *transferts* cēlies no latīņu vārda *transferre*, kas tiešā tulkojumā nozīmē *pārvest*. Jēdziens *transferts* tiek skaidrots dažādās vārdnīcās, tomēr visās definīcijās atslēgas vārds ir pārvedums vai pārskaitījums.

Arī *Ekonomikas skaidrojošajā vārdnīcā* tiek lietots līdzīgs skaidrojums, bet akcentējot naudas pārvedumu, kas ir viens no naudas norēķinu veidiem, kuru izmanto juridiskas un fiziskas personas, lai veiktu savus maksājumus. Naudas pārvedums var būt gan bankas pārvedums, gan pasta pārvedums (*Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*, 2000).

Svešvārdu vārdnīcā vārds *transferts* tiek skaidrots kā naudas pārvedums no vienas finanšu iestādes uz citu vai arī no vienas valsts uz citu (*Svešvārdu vārdnīca*, 1999).

Starptautiskā biznesa skaidrojošā vārdnīca jēdzienu *transferts* interpretē kā:

- ārvalstu valūtas vai zelta pārvedumu no vienas valsts uz citu;
- naudas pārvedumu no vienas finanšu iestādes uz citu;
- vērtspapīru pārvedumu no viena īpašnieka otram, kas veikts ar indosamenta palīdzību;
- pilsoņu pārcelšanos no vienas valsts uz citu; tūristu pārvešanu no lidostas uz viesnīcu vai starp pilsētām.

Ekonomikas un finanšu vārdnīcā ar jēdzienu *transferti* apzīmē sadales maksājumus. Savukārt sadales maksājumi ir maksājumi, kurus valsts veic mājāsaimniecībām, piemēram, pensijas, bezdarba u.c. sociālie pabalsti, valsts stipendijas. Tomēr šie maksājumi nav valsts atlīdzība par darba resursu piedāvājumu kādā laika periodā (*Ekonomikas un finanšu ...*, 2003).

Likumā „*Par budžetu un finanšu vadību*” (1994) jēdziens *transferts* definēts kā *budžetā īpaši iezīmēts līdzekļu pārskaitījums, ko var veikt viena budžeta ietvaros vai starp dažādiem budžetiem. Transferta saņēmējs saņemto budžeta līdzekļu pārskaitījumu var izmantot gan izdevumu segšanai, gan pārskaitīšanai tālāk citam transferta saņēmējam.*

Ekonomikas zinātņu doktore Rešina (2003) jēdzienu *transferti* definē kā tiešu finansiālu palīdzību starpbudžetu attiecībās, balstoties uz normatīvo bāzi. Definīcijā tiek uzsvērts, ka transferti ir tieša finansiāla palīdzība, ko veic budžeta ietvaros un kas izpaužas kā naudas pārvedums.

Sākotnēji CSP izdevumā „*Mājsaimniecības budžets 2004. gadā*” (2005) tika ietverts jēdziens *transferti* un tā skaidrojums bija pensijas, sociālās apdrošināšanas pabalsti, valsts sociālie pabalsti, pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti, stipendijas, saņemtie alimenti, saņemtā nauda un materiālā palīdzība no citām mājsaimniecībām (Mājsaimniecību budžets, 2005). Savukārt jaunākajos CSP izdevumos „*Latvijas statistikas gadagrāmata*” (2017) un „*Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā*” (2020) transferti tiek iedalīti divās grupās – sociālie transferti un privātie transferti. Jēdzienā *sociālie transferti* tiek ietverti transfertu veidi un to raksturojošās pazīmes. Detalizētai analīzei autore sociālo transfertu definīcijas ir apkopojusi 1.4. tabulā.

1.4. tabula/ Table 1.4.

Jēdziena *sociālie transferti* raksturojošās pazīmes un definīcijas/ Characteristics and definitions of the term social transfers

Avots, gads	Raksturojošā pazīme	Definīcija
Rešina, 2003	Palīdzība	<i>Tieša finansiāla palīdzība starpbudžeta attiecībās, balstoties uz normatīvo bāzi.</i>
Samson u.c., 2006	Maksājumi, nabadzības mazināšana	<i>Regulāri no iemaksām neatkarīgi maksājumi skaidrā naudā vai natūrā, ko valsts vai nevalstiskās organizācijas veic privātpersonām vai mājsaimniecībām, lai mazinātu nabadzību un aizsargātu no sociāliem riskiem.</i>
UNICEF, 2012	Pārvedumi, krīzes situācijas	<i>Paredzami tieši pārvedumi privātpersonām vai mājsaimniecībām gan natūrā, gan naudā, lai aizsargātu personas vai mājsaimniecības krīzes situācijās un veicinātu cilvēkresursu, finanšu un ražošanas līdzekļu uzkrāšanu.</i>
Barrientos u.c., 2014	Pārvedumi, nabadzība	<i>Regulāri, droši un tieši pārvedumi naudā un/vai natūrā mājsaimniecībām, kuras ir pakļautas nabadzībai un trūkumam.</i>
Deveroks, 2015	Transfertu veidi	<i>Dažādi maksājumi: sociālās pensijas, invaliditātes pabalsti, bērna uzturlīdzekļu pabalsti, ģimenes pabalsti, kā arī citi pārvedumi, kas saistīti ar izglītību, veselību u.tml.</i>
Miežiene u.c., 2019	Maksājumi, sociālie riski	<i>Maksājumi mājsaimniecībām un indivīdiem, kurus skar noteikts sociālo risku kopums.</i>
Ienākumi un dzīves ..., 2020; Latvijas statistikas gadagrāmata, 2017; Sociālās aizsardzības un ..., 2021	Transfertu veidi	<i>Valsts, pašvaldības piešķirtās pensijas un pabalsti, izmaksātie uzturlīdzekļi bērniem, stipendijas, sociālās apdrošināšanas pabalsti un kompensācijas, tai skaitā arī citu valstu.</i>

Avots: autores pētījums, balstoties uz literatūras analīzi

Turpretī jēdziens *privātie transferti* tiek definēts kā regulāra naudas palīdzība un uzturlīdzekļi (alimentu), kas saņemti no personas, kura dzīvo citā mājsaimniecībā. Identiska jēdziena *sociālie transferti* definīcija ir iekļauta LM sagatavotajā dokumentā „*Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam*” (2021). Var

secināt, ka ir pilnveidots jēdziena formulējums, nosaukumā ietverot vārdu *sociāls*, kā arī paplašināts jēdziena skaidrojums, uzsverot iespēju saņemt sociālos transfertus arī no citām valstīm.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu fonds (UNICEF) norāda, ka sociālos transfertus var izmantot arī cilvēkresursu, finanšu un ražošanas līdzekļu uzkrāšanai (Integrated Social Protection ..., 2012).

Savukārt Barrientos (*Barrientos*) u.c. uzsver, ka sociālo transfertu galvenais mērķis ir nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana (Barrientos et al., 2014). Tāpat Samsons (*Samson*) u.c. akcentē, ka sociālo transfertu galvenā būtība ir aizsargāt personas no sociāliem riskiem, izmaksājot tiem sociālos transfertus naudā vai natūrā (Samson et al., 2006). Devereoks (*Devereux*) u.c. jēdzienā *sociālie transferti* iekļauj dažādus maksājumus: pensijas, bērna uzturlīdzekļu pabalsti, ģimenes pabalsti, kā arī citi transferti, kas saistīti ar izglītību, veselību u.tml. (Devereux et al., 2015). Kā norāda Miežiene u.c. (2019), saskaņā ar Eiropas integrētās sociālās aizsardzības statistikas sistēmas (ESSPROS) klasifikāciju sociālajos izdevumos ietilpst sociālie transferti, kas tiek maksāti mājsaimniecībām un indivīdiem, kurus skar noteikts sociālo risku kopums.

Analizējot ārvalstu zinātnisko un populārzinātnisko literatūru, var secināt, ka jēdzienā *sociālie transferti* dominē vārds *pārvedums*, un definīcijā ir iekļauts sociālo transfertu galvenais mērķis – mazināt nabadzību un aizsargāt krīzes situācijās nonākušās personas. Savukārt, analizējot definīcijas latviešu valodā, jāsecina, ka tās ir līdzīgas, tajās norādīti sociālo transfertu veidi.

Apkopojot visu iepriekš izpētīto, autore piedāvā pilnveidot sociālo transfertu definīciju, iekļaujot tajā sociālo transfertu mērķi. ***Sociālie transferti*** ir līdzekļi pensiju, pabalstu, uzturlīdzekļu un stipendiju veidā, ko izmaksā no valsts vai pašvaldību budžeta, kā arī no citu valstu budžetiem, un kas nepieciešami noteiktu iedzīvotāju grupu sociālajai aizsardzībai.

Promocijas darba ietvaros pensijas un pabalsti tiks apzīmēti ar terminu *sociālie transferti*.

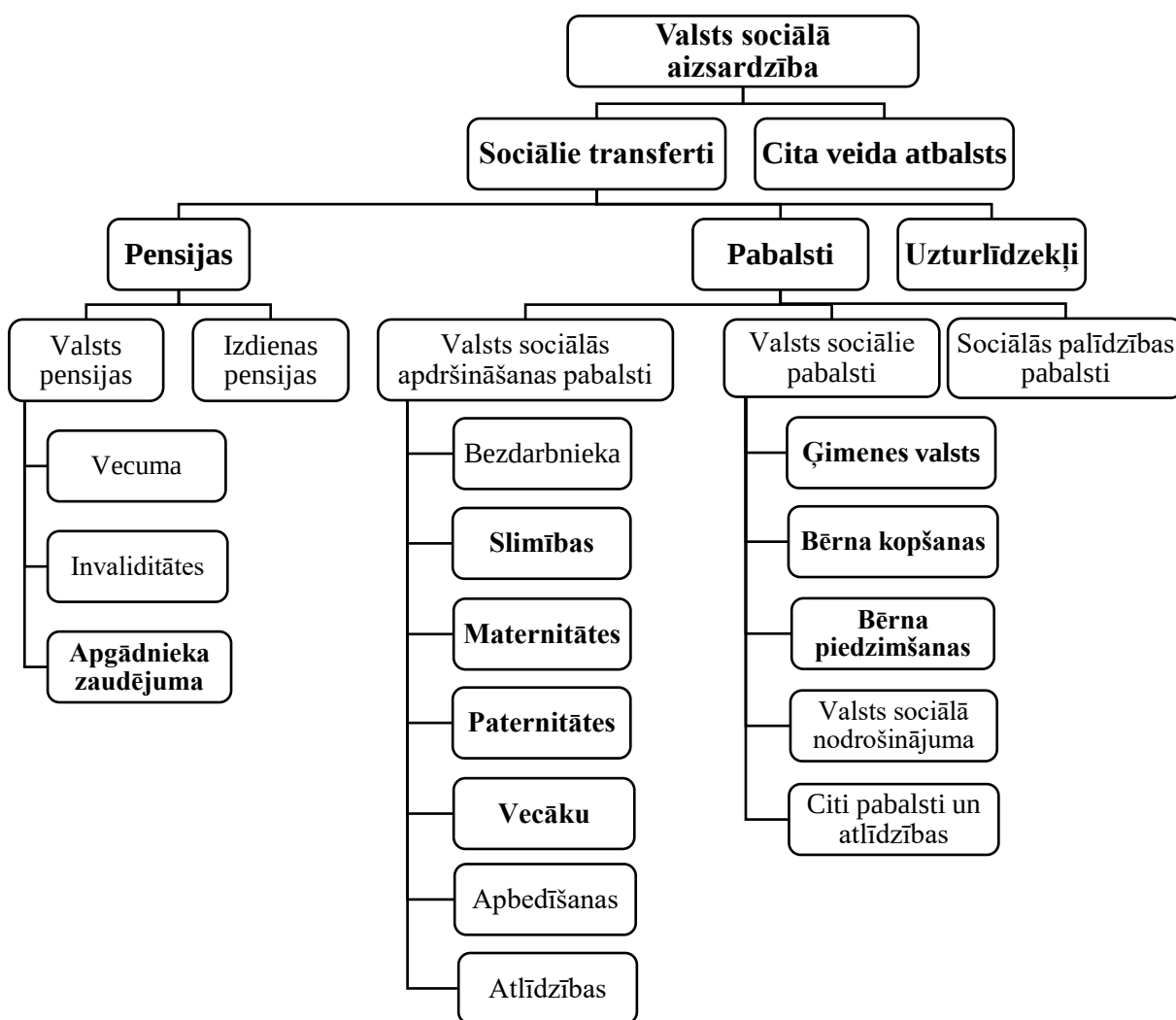
Āboliņa (2016), analizējot Matha un Tevenona (*Math&Thevenon*) sociālā atbalsta pasākumu teorētisko ietvaru, akcentē, ka atbalsta pasākumus ģimenēm var nodrošināt dažādi, piemēram, piešķirot finansiālu atbalstu, bērna kopšanas atvaļinājumu vai atbalstu pakalpojumu veidā. Pēc šādiem principiem ģimenes atbalsta politika ir veidota visās ES dalībvalstīs. Jāatzīmē, ka Āboliņa (2016) ir izpētījusi atbalstu ģimenēm ar bērniem Latvijā laika periodā no 1990. gada līdz 2015. gadam, sadalot to posmos atbilstoši tiesību aktiem un politikas plānošanas dokumentiem, kā arī nošķirot atbalstu ģimenēm atvieglojumu un pakalpojumu veidā. Šajā promocijas darbā autore galveno uzmanību velta finansiālajam atbalstam ģimenēm ar bērniem, ko realizē ar sociālo transfertu palīdzību vai citu atbalsta veidu. Sociālie transferti ietver pensijas, pabalstus un uzturlīdzekļus (sk. 1.2. att.).

Latvijā pensijas tiek iedalītas divās grupās: valsts pensijas un izdienas pensijas (Par valsts pensijām, 1995, Par izdienas pensijām ..., 1998). Valsts pensiju grupā viens no sociālās aizsardzības veidiem ģimenēm ar bērniem ir apgādnieka zaudējuma pensija, kura ir būtiska situācijās, kad zaudē apgādnieku. Tiesības uz **apgādnieka zaudējuma pensiju**, neatkarīgi no apgādnieka nāves cēloņa (izņemot nelaimes gadījumus darbā un arodslimības). Apgādnieka zaudējuma pensiju maksā mirušās sociāli apdrošinātās personas darbspējīgajiem ģimenes locekļiem, kas bijuši viņa apgādībā:

- *bērniem*, kas ir jaunāki par 18 gadiem, kā arī bērniem neatkarīgi no vecuma, ja viņi kļuvuši par invalīdiem pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas;
- *brāļiem, māsām un mazbērniem*, kas ir jaunāki par 18 gadiem, ja viņiem nav darbspējīgu vecāku, kā arī brāļiem, māsām un mazbērniem neatkarīgi no vecuma, ja viņiem nav darbspējīgu vecāku un ja viņi kļuvuši par invalīdiem pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas;
- *bērniem, brāļiem, māsām un mazbērniem*, kas laikā, kad iestājusies apgādnieka nāve vai vēlāk, mācās vidējās vai augstākajās mācību iestādēs dienas nodaļā un nav vecāki par 24 gadiem (*Par valsts pensijām, 1995*).

Mirušā bērniem apgādnieka zaudējuma pensiju piešķir neatkarīgi no tā, vai viņi ir bijuši mirušā apgādībā. Mirušā ģimenes locekļi uzskatāmi par viņa apgādībā bijušiem, ja tas viņus uzturēja vai bija viņiem pastāvīgs un galvenais eksistences līdzekļu avots. Ja apgādnieka nāves cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība, atlīdzību par apgādnieka zaudējumu piešķir un izmaksā saskaņā ar likumu „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā vai arodslimībām” (1995). Ja nav tiesību saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju vai apdrošināšanas atlīdzību par apgādnieka zaudējumu, nepilngadīgai personai piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.

Būtiska sociālo transfertu daļa ir pabalstu sistēma, kura tiek iedalīta trīs lielās grupās. Pirmā grupa ir sociālās apdrošināšanas pabalsti, otrā grupa – valsts sociālie pabalsti un trešā grupa – sociālās palīdzības pabalsti.

Avots: autores veidots, izmantojot Latvijas Republikas likumus

1.2. att./ Fig. 1.2. **Valsts sociālā aizsardzība un sociālo transfertu veidi Latvijā/ State social protection and the kinds of social transfers in Latvia**

Valsts sociālās apdrošināšanas pabalsti, kuri ir saistīti ar bērna dzimšanu un slimošanu, ir maternitātes, paternitātes, vecāku un slimības pabalsts. *Maternitātes pabalstu* piešķir un izmaksā par visu grūtniecības atvaļinājuma un dzemdību atvaļinājuma laiku, ja sieviete neierodas darbā un tādējādi zaudē algotā darbā gūstamos ienākumus, vai ja pašnodarbināta

sieviete zaudē ienākumus. *Paternitātes pabalstu* piešķir saistībā ar bērna piedzimšanu bērna tēvam vai citai personai, kura pēc bērna mātes lūguma iesaistās bērna aprūpē, ja bērna paternitāte nav atzīta (noteikta), bērna tēvs ir miris vai bērna tēvam ir pārtrauktas aizgādības tiesības. *Vecāku pabalstu* piešķir un izmaksā sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus. Savukārt *slimības pabalstu* piešķir apdrošinātai personai, ja ir nepieciešamība kopt slimu bērnu, kas ir būtisks atbalsts sociālā riska iestāšanās situācijā (Par maternitātes un ..., 1995).

Nākamā pabalstu grupa ir **valsts sociālie pabalsti**. Saistībā ar atbalstu ģimenēm ar bērniem ir jāatzīmē šādi pabalsti – ģimenes valsts pabalsts, bērna kopšanas pabalsts, bērna piedzimšanas pabalsts un pabalsti bērniem ar invaliditāti. Ņemot vērā promocijas darba tēmas ierobežojumu, pabalsti bērniem ar invaliditāti netiek pēfīti, jo tie ir paredzēti citai sociālajai grupai ar tai raksturīgām problēmām un ietekmes faktoriem.

Valsts sociālo pabalstu sistēmā ietilpst gan regulāri izmaksājami pabalsti, gan vienreizēji pabalsti. Lielākā daļa sociālo pabalstu galvenokārt paredzēti bērna pirmā dzīves gada laikā, nenodrošinot bērna aprūpes iespējas turpmākajos bērnības gados un ģimenes papildu izdevumu segšanu skolas gados. Vienīgi ģimenes valsts pabalsts sniedz atbalstu ģimenei gandrīz visā bērna audzināšanas un skološanas periodā (Konceptija par ģimenes ..., 2012). Valsts sociālie pabalsti, papildinot sociālās apdrošināšanas sistēmu, sniedz universālo valsts atbalstu naudas izmaksu veidā noteiktām iedzīvotāju grupām sociālo risku iestāšanās situācijās un ar ienākumu samazināšanos saistītās situācijās:

- tādām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, vai kuru veiktās iemaksas nav pietiekamas valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju saņemšanai;
- tādu papildu izdevumu rašanās gadījumos, kuros sociālās apdrošināšanas sistēma neparedz aizsardzību.

Tiesības saņemt valsts sociālos pabalstus nav atkarīgas no personas veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Valsts sociālo pabalstu sistēmā ietilpst gan regulāri izmaksājami, gan vienreizēji pabalsti.

Ģimenes valsts pabalstu piešķir personai, kura audzina bērnu, tā mērķis ir sniegt regulāru atbalstu ģimenēm, kurām radušies papildu izdevumi sakarā ar nepieciešamību audzināt bērnus (Valsts sociālo pabalstu ..., 2003). Latvijā ģimenes valsts pabalstam ir universāls raksturs, to piešķir neatkarīgi no vecāku ienākumu līmeņa par katru bērnu, kā tas tradicionāli ir lielākajā daļā Eiropas valstu (piemēram, Igaunijā, Lietuvā, Īrijā, Francijā, Zviedrijā, Somijā u.c. – pavisam 80% no visām Eiropas Savienības dalībvalstīm). Latvijā universālā valsts pabalsta sistēma ģimenēm ar bērniem tika ieviesta 1992.gadā (Konceptija par ģimenes ..., 2012). Valdību galvenais pamatojums vecākiem maksāt ģimenes pabalstu ir tāds, ka bērni ir sociāls labums. Bērni rītdienas pilsoņi un strādnieki, un tādējādi atbalsts ģimenēm ar bērniem ir ieguldījums valsts nākotnē (Dalla-Zuanna, McDonald, 2023).

Bērna kopšanas pabalstu piešķir un izmaksā vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu faktiski kopj un audzina bērnu līdz divu gadu vecumam. To piešķir gan strādājošiem, gan nestrādājošiem vecākiem un tas nodrošina minimālus ienākumus ģimenēm ar maziem bērniem (Valsts sociālo pabalstu ..., 2003). *Bērna piedzimšanas pabalsts* ir vienreizējs valsts sociālais pabalsts, kura mērķis ir atbalstīt jaundzimušā ģimeni, un to piešķir vienam no vecākiem vai aizbildnim (Valsts sociālo pabalstu ..., 2003). Tāpat būtisks pabalstu veids ir **sociālās palīdzības pabalsti**, kurus izmaksā tā pašvaldība, kurā pabalsta prasītājs ir deklarējis savu dzīvesvietu. Katras pašvaldības dome var pieņemt saistošos noteikumus, kuros nosaka brīvprātīgās iniciatīvas pabalstus (Pašvaldību likums, 2022). Piemēram, Jelgavas valstspilsētas pašvaldības saistošie noteikumi Nr. 21-20 „*Brīvprātīgās iniciatīvas pabalsti Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā*” nosaka, ka noteikumu izpratnē brīvprātīgās iniciatīvas pabalsti Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā ir Jelgavas valstspilsētas pašvaldības pabalsti, kurus piešķir, neizvērtējot mājāsaimniecības materiālo situāciju, lai nodrošinātu materiālo atbalstu noteiktai iedzīvotāju mērķa grupai vai personai svarīgos dzīves periodos, vai personas aktuālās problēmas risināšanai (Brīvprātīgās iniciatīvas

pabalsti ..., 2021). Brīvprātīgās iniciatīvas pabalstu veidi Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā ir: *vienreizējs pabalsts bērna piedzimšanas gadījumā (no 2022. gada 100 EUR, iepriekš 72 EUR)*, pabalsts transporta izdevumu segšanai ģimenei, kurā vienās dzemdībās dzimuši trīs un vairāk bērni; pabalsts ēdināšanas pakalpojuma apmaksai pirmsskolas, vispārējās izglītības iestādē un 5.-6. klases izglītojamajam u.c.

Demogrāfs Mežs pozitīvi vērtē bērna piedzimšanas pabalsta palielinājumu vairākās pašvaldībās, bet uzsvēr, ka būtu nepareizi to uzskatīt par demogrāfijas rādītāju kāpināšanas līdzekli. Pašvaldībām tas ir jādara, lai jaunajām ģimenēm būtu lielāks atbalsts bērnam nepieciešamo lietu iegādei. Demogrāfs atzīst, ka pašvaldībām ir jā rūpējas par savām ģimenēm un jādomā, lai visu ģimeņu bērniem būtu vietas bērnudārzos un vēlāk skolās (Vairākas pašvaldības palielina ..., 2022). Darba autore piekrīt Meža izteiktajai atziņai, ka dzimstības normalizēšanas pasākumiem jā kļūst par valsts prioritāti, kas sniegtu nepieciešamo atbalstu jaunajām ģimenēm, lai tās izvēlētos mainīt savu demogrāfisko uzvedību un radītu vairāk pēcnācēju. To, ka iedzīvotāju demogrāfisko uzvedību ir iespējams kardināli mainīt ar pārdomātu valsts demogrāfisko politiku, pierāda Igaunijas piemērs (Mežs, 2011). Tomēr promocijas darba analītiskajā daļā šī pabalstu grupa netiks pētīta, jo tā ir ļoti specifiska, sadrumstalota un aptver visas Latvijas pašvaldības.

Ne mazāk svarīgs sociālo transfertu veids ir **uzturlīdzekļi**, kas paredzēti bērna ikmēneša uzturēšanas izdevumu segšanai, kurus nodrošināt bērnam ir katra vecāka pienākums neatkarīgi no viņa spējām uzturēt bērnu un mantas stāvokļa, un kuru minimālo apmēru, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis MK (Uzturlīdzekļu garantiju fonda ..., 2016). Katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25% apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas. Savukārt bērnam vecumā no 7 līdz 18 gadu vecumam – 30%. Ja viens vai abi bērna vecāki nenodrošina bērnam uzturlīdzekļus, tad uzturlīdzekļi tiek izmaksāti no Uzturlīdzekļu garantiju fonda (Noteikumi par minimālo ..., 2013).

No Uzturlīdzekļu garantiju fonda tiek izmaksāti uzturlīdzekļi šādā apmērā (no 2020. gada):

- no piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 107.50 EUR mēnesī;
- no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecumam – 129.00 EUR mēnesī;
- no 18 gadu vecuma sasniegšanas līdz 21 gada vecumam, ja persona turpina iegūt pamatizglītību, vidējo izglītību, arodizglītību vai speciālo izglītību Latvijas Republikā – 129.00 EUR mēnesī (Noteikumi par uzturlīdzekļu ..., 2019).

Kā norāda Āboliņa (2016), no Uzturlīdzekļu garantiju fonda nav iespējams saņemt uzturlīdzekļus, ja bērnam nav noteikta paternitāte un valsts bērna interesēs nevēršas tiesā par paternitātes noteikšanu, kā tas ir Skandināvijas valstīs.

Papildus pabalstiem ir arī dažādas *atlīdzības* – atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu, atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu, atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi, atlīdzība par adopciju (Kārtība, kādā piešķir ..., 2009).

Cita veida atbalsts ģimenēm ar bērniem var tikt sniegts nodokļu atvieglojumu veidā, kā arī sociālo pakalpojumu (piemēram, bērna pieskatīšanas un izglītības jomā) veidā. Atbilstoši likumam „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (1993) tiek piemērots atvieglojums par apgādībā esošām personām. Latvijā atvieglojums par katru apgādībā esošu personu kopš 2020. gada ir 250 EUR mēnesī, bet 2019. gadā bija 230 EUR mēnesī (Noteikumi par neapliekamā ..., 2017). Jāatzīst, ka šis iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums ir netaisnīgs attiecībā pret tām ģimenēm, kurās bērna vecāki saņem minimālo mēneša darba algu vai darba samaksu, kas 2023. gadā ir mazāka par aptuveni 726 EUR ($((400+250)/(100\%-10.5\%)*100)$), jo algu aprēķina rezultātā šo atvieglojumu nav iespējams izmantot. Tāpat jāatzīmē, ka sociālā nevienlīdzība pieaug tieši tajās ģimenēs ar bērniem, kur vecākiem darba samaksa ir zemāka (sk. 1.5. tabulu).

Tāpat IIN atvieglojums pilnībā netiek izmantots, ja darba samaksa ir 1000 EUR un neapliekamais minimums 300 EUR mēnesī un ģimenē ir trīs un vairāk bērnu. Saņemot Latvijā vidējo darba algu, kas 2022. gadā bija 1373 EUR mēnesī (2022. gadā vidējā ..., 2023), IIN atvieglojums tiek izmantots, ja ģimenē ir četri bērni, bet, ja ir pieci un vairāk bērnu, tad šis

atvieglojumus netiek izmantots. Sevišķi slikta situācija veidojas ģimenēs, kurās bērnu audzina viens vecāks vai abiem vecākiem ir minimālā darba alga.

1.5. tabula/ Table 1.5.

IIN atvieglojuma apmērs atkarībā no bērnu skaita ģimenē un darba samaksas Latvijā 2023. gadā, EUR/ Amount of personal income tax relief depending on the number of children in the family and remuneration in Latvia in 2023, EUR

Bērnu skaits	Atvieglojuma summa	Bruto darba samaksa/neapliekamais minimums			
		620 EUR / 500 EUR	800 EUR / 400 EUR	1000 EUR / 300 EUR	1373 EUR / 200 EUR
		IIN atvieglojuma neizmantojot summa (-) vai izmantojot summa (+)			
viens	250	-195.10	+250	+250	+250
divi	500	-445.10	-184	+500	+500
trīs	750	-695.10	-434	-155	+750
četri	1000	-945.10	-684	-405	+1000

Avots: autores konstrukcija un aprēķini

LM informatīvajā ziņojumā „Par minimālās darba algas situāciju 2022. gadā” (2023) norādīts, ka 2020. gadā 18.1% darba ņēmēju ienākumi bija minimālās algas apmērā vai mazāk, bet 2021. gadā –19.4% darba ņēmēju, kas parāda, ka šī situācija pasliktinās. Jāuzsver, ka Latvijā 2022. gadā ir otrā zemākā minimālā alga ES, kā arī tā ir mazāka kā Lietuvā un Igaunijā.

Pētījumā „Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte” (2013) ir atzīmēts, ja IIN atvieglojumu par apgādībā esošām personām vēlas pielietot kā dzimstības kāpināšanas instrumentu, atvieglojums jādiferencē atkarībā no bērnu skaita vai bērnu secības. Vienlaikus tiek uzsvērts, ka daļa ģimeņu nespēj atvieglojumus izmantot pilnā apmērā, un līdz ar to IIN atvieglojuma palielinājums nesniegtu atbalstu daudzbērnu ģimenēm un neveicinātu dzimstību.

Kā norāda Urbans (Urban) un Pezera (Peezer) nodokļu atvieglojumi var būt pievilcīgi ar to administrēšanas vienkāršību, tomēr šie ieguvumi tiek kritizēti par to „regresīvo” ietekmi, jo ne vienmēr tie samazina nabadzību ģimenēs (Urban, Pezer, 2018). Arī Latvijā IIN atvieglojumu par bērniem nav iespējams izmantot ģimenēs ar maziem ienākumiem.

Var secināt, ka IIN atvieglojums nav taisnīgs attiecībā pret visām ģimenēm ar bērniem, tāpēc darba autore darba 4. nodaļā pētīs, kāds ir labākais risinājums sociālā atbalsta pilnveidei, lai tas būtu taisnīgāks un atbilstu iedzīvotāju ekonomiskajai situācijai.

1.4. Sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji/ Indicators characterizing social protection

Valsts sociālās aizsardzības sistēma pilda stabilizējošu lomu un palīdz indivīdiem un ģimenēm pārvaldīt sociālos riskus un sniedz atbalstu, lai nodrošinātu materiālo labklājību. Kā norāda Dudareva u.c. (2003), nav vienota veida kā analizēt labklājības līmeni, kā arī sociālās aizsardzības līmeni, tāpēc pētījumos tiek izmantoti gan kvantitatīvie, gan kvalitatīvie indikatori. Čugunovs (Chugunov) un Nasibova (Nasibova) uzsver, ka sociālā aizsardzība jau sen ir bijis būtisks zinātnisku diskusiju priekšmets. Tiek pētīta saikne starp sociālās aizsardzības politiku un no tās izrietošajiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem (Chugunov, Nasibova, 2021).

Grīnfelds (2010) promocijas darbā „Pensionāru dzīves kvalitāte” norāda, ka zinātnieki labklājības un nabadzības mērīšanā izmanto trīs mērījumu grupas: ekonomiskās labklājības mērījumi, neekonomiskās labklājības mērījumi un saliktie indikatori. Autore piekrīt Sumnera (Sumner) izteiktajam secinājumam, ka ekonomiskie mērījumi ir vispiemērotākie tad, kad nepieciešami ātri, vispārīgi aprēķini un apkopojoši secinājumi īstermiņā. Savukārt neekonomiskie mērījumi ir piemērotāki, kad ir nepieciešama dziļāka analīze, pētot tendences vidējā un ilgākā laika periodā (Sumner, 2004).

Savukārt Latvijā (2012) promocijas darbā „Eiropas Sociālā fonda finansējums”, balstoties uz angļu zinātnieka Samnera pētījumu, labklājību raksturojošos rādītājus ir

klasificējusi pēc labklājības jēdziena attīstības laika periodā no 20.gs. 50. gadiem līdz 21.gs. pirmajai desmitgadei. Pētniece konstatēja, ka labklājības jēdziens ir attīstījies no ekonomiskā skatījuma uz vairākdimensiju definīcijām. Sākotnēji labklājības mērīšanā izmantoja IKP izaugsmes tempu un IKP pieaugumu uz vienu iedzīvotāju, bet vēlāk pētījumos tiek izmantoti dažādi iedzīvotāju labklājību raksturojošie rādītāji, piemēram, tautas attīstības indekss (TAI). TAI ir salikts rādītājs, kas ļauj novērtēt ilgtermiņa progresu trīs galvenajos tautas attīstības virzienos: veselība, izglītība un ienākumi.

Pirmo reizi TAI tika publicēts *Ziņojumā par tautas attīstību* (Human Development Report) 1990. gadā. Kopš tā laika TAI ir izraisījis lielu interesi zinātnieku, politiķu un žurnālistu vidū – tiek diskutēts par tajā ietvertajiem rādītājiem, kā arī par aprēķina metodi. TAI aprēķina metode un indikators izvēle arvien tiek pilnveidota, un kopš 1990. gada ir mainījusies (Latvija. Pārskats par ..., 2020). Kā norādīts Stratēģiskās analīzes komisijas darba grupas atskaitē „*Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss*” (2006), šāds relatīvi vienkāršs indekss ir labs daudzu pasaules valstu salīdzināšanai, taču nebūt neaptver galvenās iedzīvotāju vērtības, un tādēļ pētnieku grupa veica aptauju un identificēja prioritāros aspektus, kuri ir būtiski iedzīvotāju dzīves kvalitātes palielināšanai (materiālā labklājība, nodarbinātība, iespēja iesaistīties darba tirgū, izglītība, zināšanu līmenis, veselība, sociālā drošība, mājoklis un fiziskā drošība). Vienlaikus Komisijas 2005.-2006. gadā veiktie sociālie pētījumi un aptaujas parādīja vēl citu aspektu būtisko lomu iedzīvotāju vērtējumā par savu dzīves kvalitāti (ģimene, iekļaušanās procesos, līdzdalība, pilnvērtīga atpūta un rekreācija).

Turklāt materiālās labklājības raksturošanai ir jāņem vērā ne tikai tiešie iedzīvotāju ienākumi, bet arī ieguvumi no sabiedriskajiem fondiem (atbalsts izglītības, veselības un kultūras pakalpojumiem, sabiedriskā transporta dotācijas utt.). Šajā gadījumā nav izmantojams tik izplatītais rādītājs – IKP uz vienu iedzīvotāju, jo tas neraksturo indivīda patieso ienākumu pieaugumu, jo jāņem vērā arī inflācija, kas mazina ienākumu pieaugumu (Latvijas iedzīvotāju dzīves ..., 2006). Var piekrist Jeršovas un Kotānes (2021) izteiktajai atziņai, ka iedzīvotāju labklājība var tikt pētīta izmantojot gan objektīvos, gan subjektīvos rādītājus (piemēram, iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi). Visbiežāk materiālo labklājību raksturo teritorijas attīstības indekss, nacionālais kopprodukts un IKP uz vienu iedzīvotāju, ilglietojamo preču daudzums uz 100 iedzīvotājiem, dažādi sociālie rādītāji (piemēram, pārtikas produktu patēriņš uz 1 iedzīvotāju, mūža ilgums, izglītības līmenis u.c.), pirktpējas līmenis, ienākumu nevienlīdzības rādītāji, rīcībā esošie ienākumi.

Iedzīvotāju materiālā labklājība cieši saistīta ar valsts ekonomisko attīstību. Tikai augsts IKP pieaugums spēj nodrošināt strauju iedzīvotāju ienākumu palielināšanos (Latvijas iedzīvotāju dzīves..., 2006). Kā norāda Millere (2012), ekonomikas zinātņu doktore Baldvina izdala trīs savstarpēji saistītas ģimenes labklājību veidojošās dimensijas: materiālā, praktiski-morālā un emancipatīvā dimensija. Materiālā dimensija ietver vajadzību pēc pārtikas, apģērba un mājokļa. Praktiski-morālā dimensija akcentē kopīgu izpratni par lietu jēgu, vērtībām un normām un izpaužas caur komunikāciju. Emancipatīvā dimensija saistās ar emancipatīvo darbību, kas vērsta uz cilvēka autonomiju un brīvību, un akcentē refleksīvu tās sociālās prakses un varas struktūru kritiku, kas ietekmē ģimenes dzīvi. Visas trīs dimensijas ir savstarpēji saistītas ģimenes dzīvē un labklājības nodrošināšanā.

Halaskova (*Halaskova*) un Bednārs (*Bednar*), analizējot saistību starp sociālajiem aizsardzības izdevumiem un izvēlētiem sociāli ekonomiskiem rādītājiem ES dalībvalstīs, tos klasificēja četrās grupās:

- 1) sociāli ekonomiskās attīstības rādītāji (IKP uz vienu iedzīvotāju, TAI);
- 2) bezdarba rādītāji (bezdarba līmenis, ilgtermiņa bezdarba līmenis);
- 3) ienākumu nevienlīdzības rādītāji (Džini koeficients, rīcībā esošais ienākums, ienākumu kvintiles daļas attiecība);
- 4) nabadzības rādītāji (nabadzības riska indekss, sociālo transfertu ietekme uz nabadzības mazināšanu).

Pētnieki atzīmē, ka IKP uz vienu iedzīvotāju parāda valsts iedzīvotāju materiālās labklājības līmeni, tomēr tas nav pilnīgs ekonomiskās labklājības rādītājs, jo neņem vērā arī ekonomiskās aktivitātes negatīvās sekas, piemēram, vides degradāciju. Tāpat tiek konstatēta pozitīva sakarība starp tautas attīstības indeksu un bezdarba līmeni valstī un sociālās aizsardzības izdevumiem (Halskova, Bednar, 2020). Autore piekrīt Halskova (*Halaskova*) un Bednāra (*Bednar*) izteiktajam secinājumam, ka TAI ir daudz komplicētāks nekā ienākumi uz vienu iedzīvotāju vai IKP, jo tas ietver arī iedzīvotāju izglītības līmeni un veselības stāvokli, kas liecina par tautas attīstības dinamiku (Halskova, Bednar, 2020).

Lai salīdzinātu valstu izdevumus sociālajai aizsardzībai, bieži izmanto sociālās aizsardzības izdevumu attiecību pret IKP. Turklāt sociālās aizsardzības izdevumu līmenis, kas tiek mērīts ar šo koeficientu, ir cieši saistīts ar ekonomisko situāciju. Vairākos pētījumos ir konstatēta sakarība – jo lielāks ir valsts IKP uz vienu iedzīvotāju, jo lielāka ir sociālās apdrošināšanas izdevumu attiecība pret IKP. Tas liecina par pozitīvu saistību starp sociālās apdrošināšanas izdevumiem un ekonomisko attīstību (Cai, Yue, 2020).

Savukārt Džini koeficients ir visbiežāk izmantotais ienākuma nevienlīdzības mērītājs. Tas variē no 0 līdz 100. Džini koeficients ir 0, ja pastāv absolūta ienākumu vienlīdzība. Oficiālajā statistikā mērot ienākumu nevienlīdzību izmanto arī rādītāju – vidējie ekvivalentie neto ienākumi, t.i., ienākumi pēc nomaksātiem nodokļiem uz vienu mājāsaimniecības locekli. To rēķina kā svērto vidējo, kur dažādiem mājāsaimniecības locekļiem tiek piemērots atšķirīgs svars. Šādi salīdzina nevienlīdzību, kāda veidojas tirgus darbības rezultātā (pēc nodokļiem, taču pirms pensijām un pabalstiem), ar esošo ienākumu nevienlīdzību (pēc pensijām un pabalstiem). Tādā veidā var konstatēt, kāda ir ietekme pensijām un pabalstiem uz ienākumu nevienlīdzības mazināšanu, kā arī parāda valsts sociālā atbalsta sistēmas efektivitāti (Vanaga, Sloka, 2022).

Savukārt Goša (2009) atzīmē, ka katra indivīda dzīves kvalitāti ietekmē ne tikai sociālie un ekonomiskie, bet arī vides un citi faktori. Dzīves kvalitāti raksturo gan indivīdam pieejamais patēriņa līmenis, gan sociālo pakalpojumu klāsts un kvalitāte, kā arī iespēja iegūt izglītību, dzīvot ilgu un veselīgu mūžu. Tāpat to raksturo diskriminācijas izskaušana dzimuma, etniskās piederības, rases, reliģijas, invaliditātes, seksuālās orientācijas un vecuma dēļ, tādējādi radot indivīdam iespējas realizēt savu potenciālu sabiedrības labklājības veidošanas procesā.

Iedzīvotāju materiālā labklājība ir cieši saistīta ar reģiona ekonomiskās attīstības līmeni, jo tikai augsts IKP pieaugums spēj nodrošināt darba samaksas, pensiju un citu ienākumu palielināšanos. Arī reģionu ekonomisko attīstību raksturo IKP uz vienu iedzīvotāju (Goša, 2009). Tāpat reģiona ekonomisko attīstību ietekmē iedzīvotāju skaits un iedzīvotāju skaita izmaiņas. Var piekrist Bikses izteiktajai atziņai, ka iedzīvotāju skaits un tā pieaugums ir svarīgs rādītājs jebkurai sabiedrībai, jo no tā ir atkarīgs, vai tautsaimniecība tiks nodrošināta ar darbaspēku (Bikse, 2007).

Kā norāda Ciemiņa (2009), materiālā labklājība ir viens no iedzīvotāju dzīves kvalitātes rādītājiem, un to var raksturot dažādos aspektos. Kā galvenos var atzīmēt ienākumus, patēriņa izdevumus, uzkrājumus, aizņēmumus un īpašumus. Balode, Krastiņš un Ciemiņa (2009) norāda, ka CSP kā galveno dzīves līmeņa rādītāju izmanto patēriņa izdevumu kopsummu, rēķinot vidēji uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī, bet rīcībā esošo ienākumu izmanto kā pakārtotu rādītāju, jo iedzīvotāji ne vienmēr atklāj savus ienākumus. Patēriņa cenu indekss (PCI) atspoguļo patēriņa preču un pakalpojumu cenu pārmaiņas noteiktā laika periodā (Patēriņa cenu indekss, 2023).

Savukārt, pētot ģimenes politikas tendences starptautiskā skatījumā, Adema (*Adema*) u.c. (2014) atzīmē trīs galvenos rādītājus, kas raksturo ģimenes atbalsta politiku – summārais dzimstības koeficients, sieviešu nodarbinātība un zīdaiņu mirstība. Summārais dzimstības koeficients ir vidējais bērnu skaits, kuri varētu piedzimt vienai sievietei viņas dzīves laikā, ja dzimstība katrā vecuma grupā saglabātos aprēķina gada līmenī (Adema et al., 2014). Lai nodrošinātu paaudžu nomaiņu, summārajam dzimstības koeficientam vajadzētu būt aptuveni 2.1 jeb minimālais nepieciešamais dzimstības līmenis ir 2.1 bērns vidēji uz vienu sievieti (Dzimušo skaits un ..., 2023). Zemā dzimstība var būt saistīta ne tikai ar relatīvi zemu dzīves

līmeni, bet arī ar sociāliem un psiholoģiskiem faktoriem (Goša, 2009). Tāpat Vītoliņš (2006) norāda, ka summārais dzimstības koeficients precīzāk raksturo dzimstības intensitāti nekā dzimstības vispārējais koeficients.

Kā norāda Adema (*Adema*) u.c., svarīgs ģimenes labklājības rādītājs ir arī sieviešu nodarbinātība, jo parāda dzimumu līdztiesību darba tirgū vai ģimeņu nabadzības riskus. Nabadzības risks būs zemāks divu pelnītāju ģimenēs (Adema et al., 2014). Arī CSP atzīmē, ka mājsaimniecības, kurās ir viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem, ir vairāk pakļautas nabadzības riskam nekā mājsaimniecības ar diviem pieaugušajiem. CSP norāda, ka būtiska nozīme nabadzības riska mazināšanā ir sociālajiem transfertiem (Nabadzības risks un ..., 2023). Pozitīvi vērtējams, ka pabalstu sistēma Latvijā tiek veidota, sniedzot iespēju strādājošai mātei vai tēvam izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu un audzināt bērnu, nezaudējot darbu, kas noteikti labvēlīgi ietekmē bērnu. Tomēr tas var atstāt būtiskas sekas uz vecāku, un īpaši mātes, karjeru, palielinot risku zaudēt kvalifikāciju un darbu, kas nākotnē var ietekmēt sievietes lēmumu par nākamo bērnu radīšanu (Tautas ataudzi ietekmējošo ..., 2013).

Var piekrist Onambeles (*Onambele*) u.c. secinājumam, ka zīdaiņu mirstība ir būtisks rādītājs, kas raksturo situāciju veselības jomā un arī atspoguļo valsts sociālekonomisko attīstību (Onambele et al., 2019). Pētījuma rezultāti liecina, ka valstīs ar labāku ekonomisko situāciju, arī veselības aprūpe ir labāka, un zīdaiņu mirstība ir mazāka. Zīdaiņu mirstība ir viens no rādītājiem, kas raksturo mātes un bērna vispārējo veselības stāvokli, kā arī veselības aprūpi, un arī sociālos apstākļus (Sabiedrības veselības pamatnostādnes ..., 2022).

Balstoties uz zinātniskās literatūras izpēti par labklājību raksturojošiem rādītājiem, darba autore sociālās aizsardzības atbalsta noteikšanai ģimenēm ar bērniem rādītājus klasificē trīs grupās: ekonomiskie, sociālie un demogrāfiskie rādītāji (sk. 1.6. tabulu).

1.6. tabula/ Table 1.6.

Valsts sociālo aizsardzību raksturojošie rādītāji/ Indicators characterizing state social protection

Rādītāju grupa	Indikators
Ekonomiskie rādītāji	IKP, IKP uz vienu iedzīvotāju
	Nacionālais kopprodukts
	Nodokļu ieņēmumi
	Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi
	Bruto vai neto darba alga
	Vidējais faktisko patēriņa cenu indekss
	Vidējie ekvivalentie neto ienākumi
	Teritorijas attīstības indekss
Sociālie rādītāji	Sociālās aizsardzības izdevumi (sociālie transferti)
	Sieviešu nodarbinātība
	Džini koeficients
	Nabadzības riska indekss
	Mājoklis
	Veselība
	Izglītība
	Tautas attīstības indekss
Demogrāfiskie rādītāji	Dzimstība (summārais dzimstības koeficients, dzimstības vispārējs koeficients)
	Zīdaiņu mirstība
	Iedzīvotāju vecuma struktūra
	Paredzamais dzīves ilgums

Avots: autores veidota, balstoties uz pētījumiem

Atsevišķi rādītāji, piemēram, *nodokļu ieņēmumi, mājsaimniecību ienākumi* u.tml., var būt iekļauti ekonomisko rādītāju grupā vai sociālo rādītāju grupā. Tas atkarīgs no attiecīgā pētījuma konteksta, jo tie raksturo gan ekonomisko, gan sociālo situāciju valstī.

Nodokļu ieņēmumi nodrošina sociālo transfertu finansēšanu. Tāpēc ir svarīgi, lai nodokļu sistēma būtu taisnīga un neveicinātu izvairīšanos no nodokļu maksājumiem, jo nodokļu nemaksāšana samazina valsts budžeta ieņēmumus, kurus varētu novirzīt sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem. Kopumā nodokļu ieņēmumi vislielākajā mērā ir saistīti ar makroekonomiskajiem rādītājiem valstī, un tos parasti salīdzina ar IKP apjomu (Par Pamatnostādnēm nodokļu ..., 2003).

Pētījumos tiek izmantots arī rādītājs *IIN ieņēmumi uz 1 iedzīvotāju*, kas netieši parāda iedzīvotāju ienākumus un līdz ar to sociālās aizsardzības līmeni. Šis rādītājs aptver gandrīz visu veidu iedzīvotāju ienākumus, līdz ar to vērtējams kā nozīmīgs ekonomiskās aktivitātes, dzīves kvalitātes un sociālās aizsardzības rādītājs (Vesperis, 2012). Autore piekrīt Vespera (2012) izteiktajai atziņai, ka šī rādītāja vērtību būtiski ietekmē ēnu ekonomika, tomēr kopumā tas parāda labklājības līmeni valstī.

Balstoties uz pieejamajiem statistikas datiem, darba autore daļu no identificētajiem sociālo aizsardzību raksturojošajiem rādītājiem izmanto turpmākajā pētījumā, lai noskaidrotu sociālās aizsardzības līmeni ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs un izstrādātu priekšlikumus tās pilnveidei Latvijā. Arī pamatnostādnēs „*Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnēm 2021.-2027. gadam*” (2021) ir izvirzīts mērķis līdz 2027. gadam palielināt kopējo sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvaru no IKP vismaz līdz 18% (2019. gadā bija 15.7%). Lai sasniegtu mērķi, viens no uzdevumiem ir palielināt sociālo transfertu apmēru un mērķtiecīgi tos virzīt nabadzības mazināšanai. Autores ieskatā īpaši svarīgi palielināt pabalstu apmērus ģimenēm ar bērniem, lai uzlabotu sociālo aizsardzību un labklājību. Tomēr, jāatzīmē, ka pamatnostādnēs nav norādīts sasniedzamais rezultāts attiecībā uz izdevumiem sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem (izdevumu īpatsvars no IKP), kas apgrūtinās sociālās politikas attīstības un mērķa sasniegšanas izvērtējumu.

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam (2020) ir norādīti sasniedzamie indikatori līdz 2027. gadam, lai tiktu īstenots rīcības virziens „Stipras ģimenes paaudzēs”. Summārā dzimstības koeficienta mērķa vērtība 2027. gadam ir noteikta 1.77 (2018. gadā – 1.6), nabadzības riska indekss ģimenēm, kurās bērnus audzina viens pieaugušais – 24.5% (2018. gadā – 26.2%), nabadzības riska indekss mājsaimniecībām, ko veido divi pieaugušie un trīs un vairāk apgādībā esoši bērni – 12% (2018. gadā – 16.7%).

Var secināt, ka valsts izvirzītie mērķi ir vērsti uz labklājības paaugstināšanu visās ģimenēs ar bērniem, īpašu uzmanību veltot nabadzības mazināšanai viena vecāka un daudz bērnu ģimenēs.

Secinājumi par pirmās nodaļas saturu/ *Conclusions of Chapter 1*

1. Starptautiskajā praksē un Latvijas Republikas normatīvajā bāzē nav definēti jēdzieni *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība*, bieži tos lieto kā sinonīmus vai arī to pielietojums ir atkarīgs no konkrētā dokumenta vai programmas ietvara, tādēļ darba autore iesaka terminu *sociālā drošība* lietot plašākā un šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē ietverot sociālo aizsardzību, veselības aizsardzību, izglītību un nodarbinātību, bet šaurākā nozīmē ietverot tikai sociālo aizsardzību (valsts sociālo apdrošināšanu, valsts sociālos pabalstus, sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus).
2. Vēsturiski sociālās drošības sistēma ietvēra tikai savstarpējas palīdzības organizācijas, kas tika izveidotas Anglijā un Francijā, bet sociālā apdrošināšana tika ieviesta 19. gs. beigās Vācijā. Pirmā valsts, kas ieviesa sociālās apdrošināšanas pabalstus ģimenēm, bija Austrija 1908. gadā. Savukārt Latvijas Republikā sociālās drošības sistēmas veidošana tika uzsākta 1918. gadā, kurā sākotnēji iekļāva tikai slimības un nelaimes gadījumu apdrošināšanu, un tikai vēlāk to papildināja vecuma, bezdarba un maternitātes apdrošināšana.

3. Jēdziena *labklājība* definīcijas ir atšķirīgas un ietver dažādus aspektus (ekonomisko, politisko, morāli ētisko). Ar *labklājību* plašākā nozīmē tiek apzīmēta pārticība un turība, gan indivīda, gan valsts līmenī, bet šaurākā nozīmē - tikai indivīda materiālā labklājība. Par labklājības ekonomikas pamatlicēju tiek uzskatīts angļu ekonomists Artūrs Sesils Pigū.
4. Sociālās politikas veidošanas pamatprincipi starp valstīm atšķiras. Rietumu valstu autoru darbos ir sniegtas vairākas labklājības valstu klasifikācijas, bet visplašāk pielietoto ir izveidojis Gesta Espings – Andersens, kurš valstis iedala liberālās, konservatīvās un sociāl-demokrātiskās. Latvijas sociālā politika ietver gan liberālisma, gan konservatīvā modeļa iezīmes darba attiecību jomā, gan sociāl-demokrātiskā modeļa iezīmes sociālās apdrošināšanas sistēmas jomā.
5. Ārvalstu zinātniskajā un populārzinātniskajā literatūrā ar jēdzienu *sociālie transferti* tiek apzīmēti *pārvedumi*, skaidrojot sociālo transfertu galveno mērķi – mazināt nabadzību un aizsargāt krīzes situācijās nonākušās personas. Savukārt Latvijā šis jēdziens pamatā tiek izmantots Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes izdevumos, tā skaidrojums ietver tikai sociālo transfertu veidus, tādēļ autore piedāvā pilnveidot sociālo transfertu definīciju, iekļaujot tajā arī sociālo transfertu mērķi.
6. Katrā valstī ir izveidota tai piemērotākā sociālās drošības sistēma, kura ir atkarīga no sociālās politikas un sociāli ekonomiskās situācijas valstī. Latvijā valsts sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ietver sociālos transfertus (pensijas, pabalstus un uzturlīdzekļus), un cita veida atbalstu, kuri balstās, gan uz valsts pamatbudžetu un valsts speciālo budžetu, gan uz pašvaldību budžetu finansējumu. Būtisks atbalsts ģimenēm ar bērniem ir IIN atvieglojums par apgādājamo bērnu, tomēr tas nav taisnīgs attiecībā pret visiem nodokļu maksātājiem, jo to nevar izmantot vecāki, kuri saņem minimālo mēneša darba samaksu vai samaksu, kas nepārsniedz neapliekamā minimuma un atvieglojuma summu. Šo atvieglojumu ne vienmēr var izmantot arī viena vecāka ģimenē un daudz bērnu ģimenēs.
7. Balstoties uz zinātniskās literatūras izpēti, ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības raksturojošos rādītājus var iedalīt trīs grupās: ekonomiskie, sociālie un demogrāfiskie. Galvenie ekonomiskie rādītāji ir IKP un nodokļu ieņēmumi, sociālie rādītāji ir valsts sociālās aizsardzības izdevumi (sociālie transferti), sieviešu nodarbinātība un nabadzības riska indekss, bet demogrāfiskie – summārais dzimstības koeficients un zīdaiņu mirstība. Vairāki no tiem tiek izmantoti sociālās politikas plānošanā, piemēram, sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvars no IKP, nabadzības riska indekss ģimenēm, kurās bērnus audzina viens pieaugušais, nabadzības riska indekss mājsaimniecībām, ko veido divi pieaugušie un trīs vai vairāk apgādībā esoši bērni u.c.

2. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS POLITIKAS ATTĪSTĪBA, TIESISKAIS UN INSTITUCIONĀLAIS IETVARŠ/ *DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION POLICY, LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK*

2.1. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem politikas attīstība/ *Development of social protection policy for families with children*

Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos iedzīvotāju sociālā aizsardzība ir atzīmēta kā viena no prioritārajām jomām jau vairākus plānošanas periodus. Īpaši tiek uzsvērtā nepieciešamība palielināt finansējumu sociālajai jomai, lai paaugstinātu iedzīvotāju dzīves kvalitāti un veicinātu dzimstību valstī. Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos izvirzītie politikas mērķi sociālās aizsardzības kontekstā apkopoti 2.1. tabulā.

2.1. tabula/ *Table 2.1.*

Sociālā aizsardzība Latvijas attīstības plānošanas dokumentos/ *Social protection referred to in national development policy documents*

Pieņemts	Dokumenta nosaukums	Uz sociālo aizsardzību attiecināmie politikas mērķi
18.12.2003.	Latvijas kopējais sociālais iekļaušanas memorands	• nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana; • sociālās drošības sistēmas tālāka attīstība; • ēnu ekonomikas īpatsvara samazināšana un nedeklarētās darba samaksas apkarošana.
26.10.2005.	Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā	• cilvēka dzīves kvalitātes paaugstināšana; • sociālās drošības paaugstināšana; • dzimstības palielināšana.
10.06.2010.	Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030. gadam	• nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana; • sociālās drošības uzlabošana; • dzimstības palielināšana.
18.02.2011.	Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017. gadam	• ģimeņu nodibināšanas, stabilitātes, labklājības veicināšana; • dzimstības veicināšana.
02.07.2020.	Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam	• minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšana ikvienam sabiedrības loceklim; • atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem pilnveidošana.
01.09.2021.	Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam	• finansiālā atbalsta palielināšana iedzīvotājiem sociālās aizsardzības sistēmas ietvaros; • sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitātes un ilgtspējas sekmēšana.
14.12.2022.	Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību	• cilvēka dzīves kvalitātes paaugstināšana; • sociālā budžeta noturības un ilgtspējas nodrošināšana; • atbalsta sistēmas pilnveide ģimenēm ar bērniem.
21.12.2022.	Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam	• dzīves kvalitātes paaugstināšana ģimenēs ar bērniem; • atbalsta sistēmas pilnveide bērna audzināšanai un aprūpei.
2022.	Tautas ataudzes stratēģija Ģimene - Latvija - 2030 (2050)	

Avots: autores veidota, izmantojot politikas plānošanas dokumentus

Lai pilntiesīgi iesaistītos ES sociālās iekļaušanas procesā, 2003. gadā Latvijas valdība kopā ar EK izstrādāja un parakstīja „*Latvijas kopējo sociālās iekļaušanas memorandu*” (2003), kura mērķis bija sagatavot valsti pilnīgai dalībai ES par jautājumiem, kas saistīti ar sociālo iekļaušanu. Kopējā sociālās iekļaušanas memorandā tika definēti galvenie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšanai, noteikti svarīgākie politiskie pasākumi, ko Latvija veikusi, veidojot valsts politiku saskaņā ar ES kopējiem mērķiem, kā arī noteiktas galvenās politikas jomas, kuras nepieciešams pilnveidot (Latvijas kopējais sociālais ..., 2003). Memoranda sagatavošanas laikā tika identificētas arī galvenās nabadzības un/vai sociālās atstumtības riskam pakļautās personu grupas. Atzīmēts, ka viena no grupām, kas īpaši pakļauta sociālās atstumtības riskam ir daudzbērnu ģimenes un viena vecāka ģimenes (Latvijas kopējais sociālais ..., 2003).

Attiecībā uz šo problemātiku Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojumā „*Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?*” (2020) atzīmēts, ka Labklājības ministrija apliecina, ka pēc 2008. gada uzskaitītās nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļautās iedzīvotāju grupas nav mainījušās. Revīzijā tika secināts, ka sociālās iekļaušanas politika nabadzības mazināšanai netiek īstenota efektīvi, jo iesaistīto institūciju sadarbība nav pietiekama, kā arī nav izstrādāts koordinējošs plānošanas dokuments, kas aptver vairākas nozares (Vai valstī īstenotā ..., 2020). Vienīgais koordinējošais rīcībpolitikas dokuments, kas noteica veicamās darbības nabadzības riskam visvairāk pakļauto iedzīvotāju sociālās situācijas uzlabošanai, bija Labklājības ministrijas 2014. gadā izstrādātā koncepcija „*Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu*”. Tomēr arī šī koncepcija nebija pilnīga, jo paredzēja tikai atsevišķu atbalstu apmēru palielināšanu, turklāt nesaistot tos ar definēto minimālā ienākuma līmeni – 40% apmērā no ienākumu mediānas (Vai valstī īstenotā ..., 2020).

Memorandā tika uzsvērts, ka viens no prioritārajiem pasākumiem ir apkarot algu izmaksu „*aploksnēs*”, tādā veidā palielinot ieņēmumus no darbaspēka nodokļiem, kurus tālāk var izmantot pensiju un pabalstu palielināšanai. Darba samaksas līmeņa paaugstināšana strādājošajiem tika noteikta par prioritāro pasākumu, lai novērstu nabadzības risku sociālās apdrošināšanas izmaksu saņēmējiem un samazinātu slogu sociālās palīdzības sistēmai. Jāatzīmē, ka šie jautājumi ir aktuāli arī 2023. gadā, jo ēnu ekonomikas ierobežošana un līdz ar to arī aploksņu algu apkarošana joprojām ir viena no valsts prioritātēm (Par Ēnu ekonomikas ..., 2023).

Memorandā politisko jautājumu lokā tika ietverts arī *atbalsts ģimenēm un bērniem*. Tajā tika atzīmēts, ka ģimenes pozitīvi vērtē ģimenes valsts pabalstu un citus universālos valsts pabalstus, uzsverot, ka tie ir svarīgs atbalsts ģimenēm ar bērniem (Latvijas kopējais sociālais ..., 2003). Tomēr Latvijas Republikas Valsts kontrole revīzijas ziņojumā atzīmē, ka Latvijas pašvaldības ik gadu sociālajai aizsardzībai tērē ap 249 milj. EUR, kurus, izmantojot mērķtiecīgāk, būtu iespējams panākt labākus rezultātus arī nabadzības risku mazināšanā. Revīzijā Valsts kontrole padziļināti vērtēja pašvaldību brīvprātīgās iniciatīvas pabalstus 2018. gadā. Revīzijas izlasē tika iekļauta 21 pašvaldība, un tika secināts, ka 52% līdzekļu bija novirzīti tādiem pabalstu veidiem, kas nav mērķēti nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem. No tiem vislielāko īpatsvaru jeb 39% veidoja pabalsts bērna piedzimšanas gadījumā, kas ir identisks Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras izmaksātajam bērna piedzimšanas pabalstam un tiek piešķirts gandrīz visās pašvaldībās no 72 EUR līdz 300 EUR vai pat 1000 EUR, ja vienās dzemdībās dzimuši trīs un vairāk bērnu (Vai valstī īstenotā ..., 2020). Revīzijas komisija uzsvēra, un darba autore piekrīt, ka pašvaldību bērna piedzimšanas pabalsts tiek izmantots kā politikas instruments un nav balstīts uz iedzīvotāju faktisko materiālo situāciju. Darba autore uzskata, ka pašvaldībām līdzekļi jānovirza mērķtiecīgāk, sniedzot atbalstu tām ģimenēm, kurām tas ir vairāk nepieciešams, izvērtējot ģimenes materiālo situāciju.

Nākamais valsts ģimenes politiku ilgtermiņā ietekmējošais konceptuālais dokuments ir „*Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā*” (2005). Tajā atzīmēts, ka galvenais valstī

ir cilvēks un tā labklājība. Iedzīvotāju labklājības un drošības līmeņa nodrošināšanā ilgtermiņā ir jāņem vērā daudzi cieši saistīti aspekti: informētība un izglītība, nodarbinātība, materiālā labklājība, apkārtējās vides aizsardzība, cilvēkresursi, sociālā drošība, ģimene u.c. Viens no izaugsmes modeļa veicamajiem prioritārajiem ilgtermiņa uzdevumiem ir cilvēkresursu palielināšana, ko var īstenot, veicinot dzimstību valstī (Latvijas izaugsmes modelis ..., 2005).

Arī 2010. gadā izstrādātajā *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā 2030. gadam* ir atzīmēts, ka investīcijas cilvēkkapitālā ir prioritārs ilgtermiņa uzdevums. Nepieciešams atbalstīt nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu, palielinot sociālo drošību. Uzsvērts, ka ģimene un bērni joprojām ir viena no centrālajām vērtībām Latvijā, un tāpēc ir būtiski līdzsvarot darba un ģimenes dzīvi. Atzīmēts, ka dzimstības veicināšanai ilgtermiņā papildus sociālajam atbalstam ir nepieciešams atbalstīt vecākus ar elastīgākām darba formām (e-darbs, attālinātais darbs, nepilna laika darbs u.c.), tādā veidā palielinot šo vecāku iespējas atgriezties darbā (Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2010).

Savukārt *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017. gadam* (2011) ir vidēja termiņa plānošanas dokuments, un arī tajā ir noteikts ģimenes politikas mērķis – veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību (Par Ģimenes valsts ..., 2011). Kā norādīts izvērtējuma ziņojumā „*Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017. gadam ex-post novērtējums*” (2018), materiālā atbalsta (pabalstu veidā) palielinājums ir veicinājis dzimstību, tomēr vienlaikus tiek konstatēts, ka 2017. gadā šī izaugsmes tendence vairs neuzrādās. Demogrāfijas eksperti to primāri saista ar Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūras izmaiņām.

2020. gadā izstrādātajā *Latvijas Nacionālās attīstības plānā 2021.-2027. gadam* atzīmēts, ka viens no rīcības virzieniem ir „Stipras ģimenes paaudzēs”, kura mērķis ir pilnveidot atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem, sekmējot arī otra bērna ienākšanu ģimenē un daudzbērnu ģimeņu veidošanu. Tiek norādīts, ka mērķis būs sasniegts, ja vismaz 75% sieviešu reproduktīvajā vecumā būs divi bērni, kā arī palielināsies daudzbērnu ģimeņu skaits. Jāatzīmē, ka iedzīvotāji Latvijā pozitīvi novērtē līdz šim veidoto sistēmu ģimeņu ar bērniem atbalstam, tomēr uzsver, ka ir nepieciešami uzlabojumi, lai bērna ienākšana ģimenē būtiski nemazinātu ienākumu līmeni uz vienu ģimenes locekli. Tādējādi ir pārskatāmi risinājumi, lai veiksmīgāk mazinātu nabadzības risku ģimenēs, viena vecāka ģimenēs un daudzbērnu ģimenēs (Latvijas Nacionālais attīstības ..., 2020).

Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnēs 2021.-2027. gadam (2021) ir noteikts sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas mērķis ir sekmēt iedzīvotāju sociālo iekļaušanu, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nabadzību, attīstot pieejamu un individuālajām vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un juridiskā atbalsta sistēmu, kā arī veicinot augstu nodarbinātības līmeni kvalitatīvā darba vidē. Mērķa sasniegšanai ir noteikti vairāki politikas attīstības virzieni, un viens no tiem ir ilgtspējīgs, stabils un adekvāts materiālais atbalsts iedzīvotājiem. Turklāt norādīts, ka sociālajiem transfertiem jābūt pienācīgiem un finansiāli ilgtspējīgiem, lai tie nemazinātu motivāciju iekļauties darba tirgū. Savukārt tiem iedzīvotājiem, kuriem sociālie transferti ir vienīgais ienākumu avots, jānodrošina atbilstoši sociālās apdrošināšanas pakalpojumi, kā arī valsts un pašvaldību minimālais atbalsts. Lai varētu nodrošināt pienācīgu atbalstu, tiek plānota regulāra minimālo atbalsta sliekšņu pārskatīšana pabalstiem. Tāpat plānots pārskatīt valsts sociālo pabalstu apmērus un kritērijus, lai palielinātu to adekvātumu un ietekmi uz nabadzības riska mazināšanu. Līdztekus valsts un pašvaldību sniegtā materiālā atbalsta palielināšanai, tiek plānoti pasākumi, lai palielinātu valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā iekļauto cilvēku loku un viņu aizsardzību gan īstermiņa, gan ilgtermiņa sociālo risku gadījumā (Sociālās aizsardzības un ..., 2021).

Arī *Deklarācijā par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību* (2022) viena no valdības darba prioritātēm ir īstenot ilgtspējīgu tautas ataudzes politiku demogrāfiskās situācijas uzlabošanai, kas vērsta uz bērna vislabākajās interesēs balstītu pakalpojumu un cita atbalsta sniegšanu ģimenēm ar bērniem, vadoties pēc principa – bērns centrā, tādā veidā uzlabojot dzīves kvalitāti. Norādīts, ka svarīgi ir paplašināt ģimeņu atbalsta

programmu darbību – Latvijas Goda ģimenes, Ģimenei draudzīga pašvaldība un Ģimenei draudzīga darbavieta – ģimenei draudzīgas vides nodrošināšanai.

Vēl viens vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments *Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam* tika izstrādāts 2022. gadā. Tajā viens no pamatnostādņu mērķiem ir tautas ataudze Latvijā, tas paredz izstrādāt un īstenot mērķtiecīgu ilgtermiņa programmu dzimstības pieauguma veicināšanai. Mērķa īstenošanai noteikti vairāki rīcības virzieni: ģimenes vērtību spēcīgāšana sabiedrībā, atbalsta sistēmas pilnveide bērna audzināšanai un aprūpei, dzīves kvalitātes paaugstināšana ģimenēs ar bērniem, latvieši pasaulē un atpakaļceļā uz Latviju (Bērnu, jaunatnes un ..., 2022).

Saskaņā ar *Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnēm 2021.-2027. gadam* (2022) ir izstrādāta *Tautas ataudzes stratēģija Ģimene - Latvija - 2030 (2050)* (2022) kā visaptverošs mērķorientēts nepieciešamo pasākumu kopums. Tās mērķis ir piedāvāt noteiktus rīcības virzienus un atbalsta pasākumus dzimstības veicināšanai valstī, kā arī sasniegt Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam prioritātē *Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki* noteiktos mērķus.

Tautas ataudzes stratēģijā Ģimene - Latvija - 2030 (2050) (2022) atzīmēti galvenie pasākumi, kas veicami, lai uzlabotos dzimstība valstī – bērnu pieskatīšana, veselības aprūpe, izglītība, brīvā laika pavadīšanas pakalpojumi, kā arī mājokļu pieejamība jaunajām ģimenēm. Nepieciešams uzlabot sociālās apdrošināšanas sistēmu, valstij veicot sociālās iemaksas tādā apmērā, lai nepieļautu netaisnību, ka atrodoties bērnu kopšanas atvaļinājumā tiek uzkrāts mazāks pensijas kapitāls. Viens no risinājumiem ir noteikt pensiju kapitāla papildu koeficientu par katru bērnu, kā arī piešķirt tiesības ātrāk doties pensijā. Nozares eksperti un bērnu vecāki norāda, ka Latvijā finansējums ģimenēm ar bērniem nav pietiekams, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm.

Stratēģijā tiek akcentēts, ka nepieciešams izstrādāt un ieviest valsts programmu studējošajiem jaunajiem vecākiem. Programmā jāiekļauj studiju un studējošā kredīta dzēšana atbilstoši bērnu skaitam ģimenē, kā arī jāpiešķir sociālo stipendiju „Studētgodrs” jaunajiem vecākiem līdz 25 gadu vecumam, paredzot iespējas to saņemt arī nepilna laika klātienes programmās (*Tautas ataudzes stratēģija ..., 2022*).

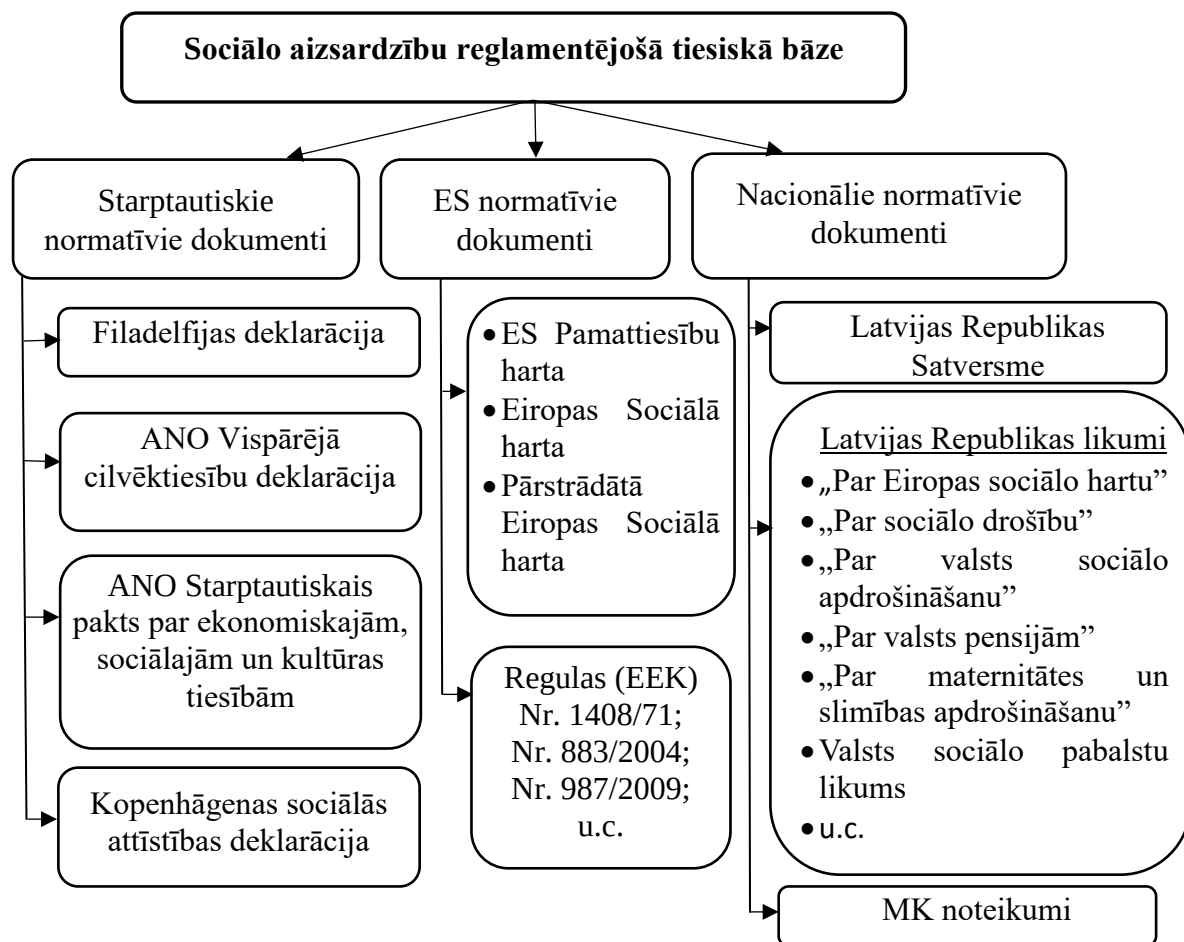
Analizējot daudzu politikas dokumentu saturu, var secināt, ka viena no galvenajām valsts prioritātēm jau ilgstoši ir dzimstības veicināšana, palielinot finansiālo atbalstu ģimenēm ar bērniem. Savukārt, lai izvērtētu, kā politikā norādītie mērķi tiek īstenoti un ko joprojām nepieciešams pilnveidot, ir būtiski izpētīt Latvijas Republikas normatīvo bāzi, kas regulē sociālo aizsardzību.

2.2. Sociālā aizsardzība starptautisko un nacionālo dokumentu kontekstā/ *Social protection in the context of international and national documents*

Kā norāda Latvijas Republikas Tiesībsargs (2023), sociālās tiesības ir nozīmīgas, īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo to īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamajiem resursiem. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos tiek noteikts, ka katrai valstij ir plašas iespējas sociālo tiesību realizācijā (Vairāk par tiesībām ..., 2023).

Cilvēka tiesības uz sociālo drošību ir noteiktas kā starptautiskajos, tā arī ES un nacionālajos tiesību aktos. Galvenie starptautiskie dokumenti, kuros ir noteiktas cilvēktiesības, ir Filadelfijas deklarācija, ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija (sk. 2.1. att.).

Filadelfijas deklarācija ir starptautisks dokuments, kurā ir noteikts, ka visiem cilvēkiem neatkarīgi no rases, ticības vai dzimuma ir tiesības tiekties pēc materiālās labklājības. Deklarācijā tiek noteikts pienākums nodrošināt bērnu labklājību un maternitātes aizsardzību, kā arī minimālo sociālo aizsardzību (t.sk. medicīnisko aprūpi) (*Declaration of Philadelphia ..., 2019*).

Avots: autores veidots, izmantojot normatīvos dokumentus

2.1.att./ Fig. 2.1. Sociālo aizsardzību reglamentējošie starptautiskie un nacionālie tiesību akti/ *International and national legal acts on social protection*

Svarīgs cilvēktiesības aizsargājošs dokuments ir *ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija*, kurā ir atzīmēts, ka: „Katram cilvēkam kā sabiedrības loceklim ir tiesības uz *sociālo drošību* un viņa pašcieņas uzturēšanai un personības brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību īstenošanu ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā, izmantojot valsts līmeņa pasākumus un starptautisku sadarbību un atbilstoši katras valsts iekārtai un resursiem” (UN Universal Declaration ..., 1948).

Cilvēka tiesības ir noteiktas arī 1996. gadā ANO izstrādātajā un apstiprinātajā *Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām*. Šī pakta dalībvalstis atzīst ikviena cilvēka tiesības uz cienīgu dzīvi viņiem pašiem un ģimenēm atbilstoši šī pakta noteikumiem.

1995. gadā Kopenhāgenā valstu un valdību vadītāji pieņēma *Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju* un darbības programmu par sociālo attīstību, kas simbolizē jaunus saskaņotus uzskatus par to, ka cilvēks jāizvirza visas attīstības centrā. Galvenais mērķis ir mazināt nabadzību, sasniegt pilnīgu nodarbinātību, stabilu un drošu attīstību valstī.

Sociālās tiesības ir noteiktas arī vairākos ES normatīvajos dokumentos – Eiropas Pamattiesību hartā, Eiropas Sociālajā hartā, Pārstrādātajā Eiropas Sociālajā hartā un regulās.

Eiropas Pamattiesību harta paredz nodrošināt ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību, kā arī tiesības uz apmaksātu maternitātes atvaļinājumu un uz bērna kopšanas atvaļinājumu pēc bērna piedzimšanas vai bērna adoptēšanas. Hartā noteiktas tiesības uz sociālā nodrošinājuma pabalstiem (maternitātes, slimības u.c.) un sociālajiem pakalpojumiem (Eiropas Savienības Pamattiesību ..., 2016).

Eiropas Sociālā harta, kura 1996. gadā tika pārstrādāta un apstiprināta kā *Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta* un tās protokoli. Eiropas Sociālā harta un *Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta* ir svarīgākais Eiropas Padomes instruments ekonomisko un sociālo tiesību jomā, kuru mērķis ir veicināt sociālās aizsardzības līmeņa paaugstināšanos Eiropā. Tā paredz:

- uzskatīt iespējami augstāku un stabilāku nodarbinātības līmeņa sasniegšanu un uzturēšanu par vienu no saviem primārajiem mērķiem un saistībām, ar nolūku sasniegt pilnīgu nodarbinātību; efektīvi aizstāvēt strādājošo tiesības pelnīt iztiku ar brīvi izvēlētas nodarbošanās palīdzību; nodrošināt vai veicināt attiecīgu arodorientāciju, arodapmācību un rehabilitāciju;
- nepieciešamību uzturēt sociālās drošības sistēmu apmierinošā līmenī, progresīvi attīstot sociālās drošības sistēmu līdz augstākam līmenim, nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi pret savas valsts pilsoņiem un citu līgumslēdzēju pušu pilsoņiem;
- ikviena persona var saņemt padomu un personisku palīdzību tādā apjomā, kas nepieciešams, lai nepieļautu, novērstu vai atvieglotu trūkumu personai vai ģimenei.

Pētījuma kontekstā nozīmīgākās regulas, kas ir tieši saistītas ar sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, ir regula (EEK) Nr. 1408/71 „*Par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un viņu ģimenēm, kas pārvietojas Kopienā*” un regula (EEK) Nr. 883/2004 „*Par sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinēšanu*”.

Regulas (EEK) Nr. 1408/71 *Par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un viņu ģimenēm, kas pārvietojas Kopienā* un regulas (EEK) Nr. 574/72, kas nosaka Regulas (EEK) Nr. 1408/71 piemērošanas kārtību, mērķis ir nodrošināt migrējošo darba ņēmēju sociālo drošību, līdz ar to sekmēt personu dzīves kvalitāti. Atbilstoši Regulai Nr. 1408/71 slimības un maternitātes pabalstu jomā ir jāgarantē tādu personu aizsardzība, kas dzīvo vai uzturas dalībvalstī, kura nav kompetentā dalībvalsts. Regula paredz noteikt tiesību aktus, kas piemērojami ģimenes pabalstiem. Savukārt nodarbinātības kritērijs nodrošina vienlīdzīgu attieksmi pret visiem darba ņēmējiem, uz kuriem attiecas vienādi tiesību akti.

Lai novērstu pabalstu nepamatotu pārklāšanos, regula (EEK) Nr. 1408/71 paredz prioritātes noteikumus gadījumos, ja pārklājas tiesības uz ģimenes pabalstiem saskaņā ar kompetentās valsts tiesību aktiem un saskaņā ar ģimenes locekļu dzīvesvietas valsts tiesību aktiem. Regula (EEK) Nr. 1408/71 attiecas uz darbiniekiem vai pašnodarbinātām personām un studentiem, uz kuriem attiecas vienas vai vairāku dalībvalstu tiesību akti, un kuri ir kādas dalībvalsts pilsoņi, vai kuri ir bezvalstnieki vai bēgļi, kas dzīvo kādā dalībvalstī, kā arī viņu ģimenes locekļi vai viņus kā apgādniekus zaudējušie ģimenes locekļi.

Saskaņā ar Padomes Regulu (EEK) Nr. 1408/71 vispārējā gadījumā persona ir sociāli apdrošināta un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas tiek veiktas personas nodarbinātības valstī atbilstoši šīs valsts sociālās drošības tiesību aktiem, pat, ja persona dzīvo citā valstī, vai tās darba devēja uzņēmums atrodas citā valstī. Personām parasti ir piemērojami tikai vienas dalībvalsts sociālās drošības tiesību akti. Ievērojot Padomes Regulas (EEK) Nr. 1408/71 noteikto vienādas attieksmes principu un sociāli apdrošinātās personas intereses, darba ņēmēji, kurus nodarbina citas dalībvalsts darba devējs un kuriem sociālās drošības jomā piemērojamas Latvijas sociālās drošības tiesību normas, obligātās iemaksas veic tādā apmērā, kādā tās veic Latvijas uzņēmumos nodarbinātie darba ņēmēji.

Lai ņemtu vērā ne vien pārmaiņas ES līmenī, bet arī pārmaiņas dalībvalstu tiesību aktos, Regula (EEK) Nr. 1408/71 tika vairākas reizes grozīta un atjaunota, līdz ar to koordinēšanas nosacījumi kļuva sarežģīti. Lai uzlabotu sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinēšanu 2010. gada 1. maijā stājās spēkā 2004. gada 29. aprīlī Eiropas Parlamenta un Padomes pieņemtā Regula (EEK) Nr. 883/2004 „*Par sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinēšanu*” un jaunā 2009. gada 16. septembrī pieņemtā Regula (EEK) Nr. 987/2009, kas nosaka regulas (EEK) Nr. 883/2004 piemērošanas kārtību (Eiropas Parlamenta un ..., 2004).

Regula (EEK) Nr. 883/2004 un Regula (EEK) Nr. 987/2009 ir instrumenti, kas nodrošina, ka personas, pārvietojoties ES teritorijā, nezaudē tiesības uz sociālo drošību. ES sociālās

drošības koordinācijas noteikumi veicina personu brīvu pārvietošanos un to mērķis ir sekmēt personu dzīves kvalitātes un nodarbinātības nosacījumu uzlabošanos.

Pētījuma kontekstā Regula (EEK) Nr. 883/2004 attiecas uz šādiem sociālajiem transfertiem: apgādnieka zaudējuma pensiju, slimības pabalstu, maternitātes un paternitātes pabalstu, *ģimenes pabalstiem* (ģimenes valsts pabalsts, bērna kopšanas pabalsts, bērna invalīda kopšanas pabalsts un vecāku pabalsts).

Sociālās drošības noteikumi ES tiek balstīti uz četriem principiem:

- *vienlīdzīga attieksme* – citas dalībvalsts pilsonim tiek garantētas tās pašas tiesības un uz viņu tiek attiecināti tie paši pienākumi kā šīs konkrētās valsts pilsoņiem;
- *periodu summēšana* – tiesību saglabāšana to iegūšanas procesā. Lai saglabātu tiesības uz pabalstiem un pensijām, var tikt ņemti vērā apdrošināšanas vai nodarbinātības periodi, kas uzkrāti citā dalībvalstī;
- *noteikumu par dzīvesvietu nepiemērošana* – pabalsti, kas iegūti saskaņā ar dalībvalsts tiesību aktiem, tiek maksāti pabalstu saņēmējam arī tad, ja persona vai viņas ģimenes loceklis dzīvo kādā citā dalībvalstī;
- *piemērojami tikai vienas valsts tiesību akti* – šis noteikums aizsargā migrējošo darbaspēku no sociālās drošības iemaksu veikšanas vairāk nekā vienā ES dalībvalstī, bet tajā pašā laikā nodrošina to, ka darba ņēmēji ir apdrošināti kādā no valstīm (Sociālā drošība ES, 2022).

Izpētot ES tiesību aktus, autore piekrīt Karnītes (2011) secinājumam, ka ES neregulē katras dalībvalsts sociālo politiku, bet gan nosaka galvenās vadlīnijas un minimālos standartus sociālās drošības jomā. Līgums par ES darbību nosaka ES un dalībvalstu dalītu kompetenci sociālajā politikā. ES tiesību akti sociālās drošības jomā paredzēti tikai, lai saskaņotu un koordinētu dalībvalstu tiesību aktus. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm ir dota brīva izvēle izlemt, kuras personas ir sociāli apdrošināamas, kādi pabalsti un pēc kādiem noteikumiem piešķirami, kādai jābūt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmei, kā aprēķināmi pabalsti un uz cik ilgu laiku tie piešķirami (Coordination of social ..., 2022). Latvijā, izstrādājot nacionālos tiesību aktus sociālās drošības jomā, atzīst un ņem vērā ES normatīvo aktu prasības. Sociālo aizsardzības jomu Latvijā regulē vairāki Latvijas Republikas likumi un MK noteikumi.

Nacionālajā līmenī galvenais pamatlikums, kurā ir apstiprinātas cilvēka tiesības uz sociālo drošību ir *Latvijas Republikas Satversme*. Latvijas Republikas Satversmes (1992) 8. nodaļā „Cilvēka pamattiesības” 109. pantā ir noteikts: „*Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos*”. Šīs tiesības ir noteiktas vairākos tiesību aktos, veidojot sociālās drošības sistēmu, kas aptver plašu sociālo pakalpojumu klāstu.

Pamatojoties uz Eiropas Sociālo hartu, Latvijā tika pieņemts likums „*Par Eiropas Sociālo hartu*” (2001). Saskaņā ar šo likumu Latvijai ir saistoši desmit Hartas panti. Būtiskākie, kas saistīti ar sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem ir 16. pants – *ģimenes tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību*, 13. pants - tiesības uz sociālo un medicīnisko palīdzību un 17. pants – mātes un bērna tiesības uz sociālo un ekonomisko aizsardzību. Jāatzīmē, ka 16. pants nosaka labvēlīgu apstākļu nodrošināšanu ģimenēm, veicinot ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda nodrošināšana ģimenēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem.

Likums „*Par sociālo drošību*” (1995) ir pamats citiem normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz sociālās aizsardzības jautājumiem, un kuros tiek noteiktas jau precīzas konkrētā atbalsta veida normas. Likums nosaka sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus, kā arī reglamentē sociālo pakalpojumu veidus, to skaitā sociālo un audzināšanas palīdzību, sekmējot sociālo taisnīgumu un sociālo drošību.

Sociālās drošības sistēma darbojas saskaņā ar šādiem pamatprincipiem: atšķirīgas attieksmes aizliegums, solidaritāte, sociālā apdrošināšana un palīdzība, profilakse, pašpārvalde

un individuāla pieeja. Katram ir tiesības uz sociālo apdrošināšanu saskaņā ar likumu. Personai, kura apdrošinājusies sociālās apdrošināšanas institūcijās, ir tiesības uz:

- 1) pasākumiem, kas nepieciešami veselības un darbspēju aizsardzībai, saglabāšanai, uzlabošanai un atjaunošanai;
- 2) materiālu nodrošinājumu slimības, grūtniecības un dzemdību, invaliditātes un vecuma, kā arī bezdarba gadījumā. Šādas personas nāves gadījumā tiesības uz materiālu nodrošinājumu ir tās apgādībā bijušajiem ģimenes locekļiem.

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību regulē pieci likumi: „*Par valsts sociālo apdrošināšanu*”(1997), „*Par valsts pensijām*” (1995) „*Par maternitātes un slimības apdrošināšanu*”(1995), „*Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam*”(1999) un likums „*Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām*” (1995).

Likums „*Par valsts sociālo apdrošināšanu*” (1997) nosaka valsts sociālās apdrošināšanas vispārīgos principus, kā arī regulē tās finansiālo un organizatorisko struktūru. Sociālās apdrošināšanas mērķis ir novērst vai mazināt apdrošinātās personas ienākumu zaudējumu, kas rodas likumā paredzētā sociālā riska iestāšanās gadījumā (maternitāte, slimība, bezdarbs u.c.). Viens no valsts sociālās apdrošināšanas pamatprincipiem paredz solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem. Tas nozīmē, ka pašreizējās izmaksas pensiju un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu saņēmējiem tiek segtas no šobrīd strādājošo veiktajām sociālajām iemaksām. Otrs pamatprincips paredz sociālās apdrošināšanas līdzekļu izmantošanu tikai sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem saskaņā ar likumu un demogrāfiski labvēlīgā situācijā valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā veidojas uzkrājums (Par valsts sociālo ..., 1997). Aprēķinātās un veiktās VSAOI veido valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumu daļu. Papildus tam speciālā budžeta ieņēmumus veido brīvprātīgās iemaksas un citi ieņēmumi. Vienlaikus likums „*Par sociālo drošību*” paredz, ka sociālās drošības sistēmā tiek piemērots arī individuālās pieejas princips, t. i., pabalsta apmērs ir atkarīgs no iemaksām. Tādējādi persona, kura iemaksā vairāk, gadījumā, kad iestājas apdrošināšanas risks, gūst lielākus ienākumus. Šie pabalsti nav universāli, katrs gadījums tiek individuāli izvērtēts un pieņemts lēmums (Tiesu prakses apkopojums ..., 2014).

Saskaņā ar likumu „*Par valsts sociālo apdrošināšanu*” (1997) persona vispārējā gadījumā ir apdrošināta šādiem valsts sociālās apdrošināšanas veidiem:

- valsts pensiju apdrošināšanai;
- sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam;
- sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- invaliditātes apdrošināšanai;
- maternitātes un slimības apdrošināšanai;
- vecāku apdrošināšanai;
- veselības apdrošināšanai.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas ir jāveic, sākot ar dienu, kad šī persona ir ieguvusi darba ņēmēja statusu. Pašnodarbināto personu sociālā apdrošināšana atšķiras no darba ņēmēju apdrošināšanas, jo viņi ir apdrošināti tikai tad, ja faktiski ir veiktas obligātās iemaksas. Jāuzsver, ka ikviena persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai tikai tad, ja faktiski ir veiktas obligātās iemaksas. Jāatzīmē, ka, aprēķinot valsts sociālās apdrošināšanas pabalstus, nav svarīgs fakts, vai darba devējs ir veicis sociālās iemaksas par darba ņēmēju, bet ir svarīgi, ka tam tās bija jāveic. Līdz ar to var secināt, ka valsts garantē šo pabalstu izmaksu neatkarīgi no darba devēja rīcības.

Sociālajai apdrošināšanai ir pakļautas personas, kuras ir sasniegušas 15 gadu vecumu un ir darba ņēmēji, kurus nodarbina darba devējs – iekšzemes nodokļu maksātājs, citas dalībvalsts nodokļu maksātājs vai citas dalībvalsts komersanta filiāle, kā arī personas, kuras:

- kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas vai vecāku pabalstu;
- saņem bezdarbnieka pabalstu;
- ir nestrādājoši invalīdi;

- saņem bērna invalīda kopšanas pabalstu;
- saņem maternitātes, paternitātes vai slimības pabalstu;
- saņem atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi;
- laulātais pilda diplomātisko un konsulāro dienestu ārvalstīs;
- atrodas attiecīgajā ārvalstī dienesta pienākumus pildoša karavīra laulātā statusā;
- ir pašnodarbinātie u.c.

Pozitīvi ir vērtējams, ka personas ir sociāli apdrošinātas arī situācijās, kad kopj bērnu, kas nav sasniedzis 1.5 gada vecumu un saņem bērna kopšanas vai vecāku pabalstu, kā arī saņem maternitātes, paternitātes vai slimības pabalstu. Šajos gadījumos iemaksas par personu veic valsts.

Saskaņā ar likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” ir izdoti MK noteikumi Nr. 786 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem” (2020), kas nosaka VSAOI likmi obligāti sociāli apdrošināmajām personām un valsts sociālās apdrošināšanas brīvprātīgo iemaksu likmi personām, kuras brīvprātīgi pievienojušās valsts sociālajai apdrošināšanai, kā arī minēto likmju sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem.

No 2019. gada 1. janvāra VSAOI likmes tiek noteiktas katriem nākamajiem trim gadiem (sk. 2.2. tabulu).

2.2. tabula/ Table 2.2.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme noteiktām maksātāju kategorijām Latvijā 2011.-2023. gadā, %/ Mandatory state social insurance contribution rates for certain categories of taxpayers in Latvia in 2011-2023, %

Sociāli apdrošinātās personas statuss	2011.	2014.	2017.	2018.-2020.	2021.-2023.
Darba ņēmēji, kas apdrošināti visiem sociālās apdrošināšanas veidiem					
<i>Kopējā likme</i>	35.09	34.09	34.09	35.09	34.09
<i>Darba devēja likmes daļa</i>	24.09	23.59	23.59	24.09	23.59
<i>Darba ņēmēja likmes daļa</i>	11.00	10.50	10.50	11.0	10.50
Darba ņēmēji, kuri sasnieguši pensijas vecumu					
<i>Kopējā likme</i>	29.36	29.12	29.73	30.87	30.02
<i>Darba devēja likmes daļa</i>	20.16	20.16	20.57	21.31	20.77
<i>Darba ņēmēja likmes daļa</i>	9.20	8.96	9.16	9.56	9.25
Pašnodarbinātie	31.52	31.06	31.13	32.15	31.07
Pašnodarbinātie, kuri sasnieguši pensijas vecumu	29.05	28.66	29.25	30.34	29.36
Fiziska persona, kura apsaimnieko nekustamo īpašumu	27.98	27.52	26.38	27.27	26.59
Brīvprātīgo iemaksu likme personai, kura brīvprātīgi pievienojusies pensiju apdrošināšana	25.56	25.16	24.54	24.50	23.91

Avots: autores veidota saskaņā ar MK noteikumiem Nr.1199.(2010), Nr.1503 (2013), Nr. 759 (2016), Nr.786 (2017),Nr.786 (2020)

Sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes atšķiras atkarībā no sociāli apdrošinātās personas statusa, un tas nozīmē, ka personai atkarībā no statusa ir paredzēts atbilstošais pakalpojums (pensijas, pabalsti, atlīdzības). Likme analizējamā periodā ir bijusi mainīga. 2018. gadā kopējā sociālo iemaksu likme tika palielināta par 1 pp, jo tika ieviests jauns sociālās apdrošināšanas veids – veselības apdrošināšana. Periodā no 2021. gada līdz 2023. gadam, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, sociālo iemaksu likme visām apdrošinātajām personām bija nedaudz mazāka, tā tika noteikta 2014.-2017. gada līmenī. Vispārējā gadījumā, kad darba ņēmējs ir apdrošināts visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, kopējā likme tika samazināta no 35.09% uz 34.09%, tas ir par 1 pp un attiecīgi par 0.5 pp gan darba devēja, gan darba ņēmēja

daļa (attiecīgi 23.59% un 10.5%). Veikto izmaiņu mērķis bija uzlabot darbaspēka nodokļu konkurētspēju (Likumprojekts Grozījumi likumā ..., 2021).

Pārējām sociāli apdrošināto personu kategorijām, kas nav apdrošinātas visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, sociālo iemaksu likmes ir mazākas, bet arī tās tiek atbilstoši mainītas. Valsts sociālo iemaksu likmes izmaiņas pārējām maksātāju kategorijām ietekmē vispārējās sociālo iemaksu likmes sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem. Jāatzīmē, ka valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes izmaiņas ietekmē ekonomiskā un demogrāfiskā situācija valstī. Krīzes rezultātā var būtiski samazināties strādājošo skaits un darba ienākumi, un tas ietekmē ieņēmumu daļu speciālajā budžetā.

Kopējā VSAOI likme tiek sadalīta atbilstoši normatīvajā bāzē noteiktajiem valsts sociālās apdrošināšanas veidiem. Pētījumā autore analizē tikai darba ņēmēja (vispārējā gadījumā) obligāto iemaksu likmes pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem, jo tās parāda galvenās iezīmes un tendences valsts speciālajā budžetā. Balstoties uz likumprojektu „*Par valsts budžetu attiecīgajam gadam*”, iemaksu likme pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem tiek mainīta proporcionāli plānotajam katra speciālā budžeta izdevumu īpatsvaram. Tas nozīmē, ka obligāto iemaksu likmes daļa konkrētam valsts sociālās apdrošināšanas veidam ir atkarīga no katra speciālā budžeta izdevumu apmēra un īpatsvara.

2.3. tabula/ Table 2.3.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likmes sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem vispārējā gadījumā Latvijā 2011.-2023. gadā, %/ Distribution of the mandatory state social insurance contribution rate by kind of state social insurance in the general case in Latvia in 2011-2023, %

Apdrošināšanas veidi	2011.	2014.	2017.	2018.-2020.	2021.-2023.
Valsts pensiju	25.56	25.16	24.54	24.50	23.91
Bezdarba	2.56	1.63	1.90	1.84	1.60
Nelaimes gadījumu darbā un arodslimību	0.31	0.46	0.48	0.53	0.66
Invaliditātes	3.02	3.21	2.30	2.23	2.29
Maternitātes un slimību	2.27	2.46	3.49	3.65	3.47
Vecāku	1.37	1.17	1.38	1.34	1.16
Veselības	-	-	-	1.00	1.00
Kopējā likme	35.09	34.09	34.09	35.09	34.09

Avots: autores veidota saskaņā ar MK noteikumiem Nr.1199.(2010), Nr.1503 (2013), Nr. 759 (2016), Nr.786 (2017),Nr.786 (2020)

Pēc 2.3. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka visā analizējamajā periodā iemaksu lielākā daļa jeb vairāk nekā 70% (2021.-2023. gadā 23.91% no 34.09%) tiek novirzīta pensiju apdrošināšanai. Savukārt vismazāk jeb nepilnus 2% (0.66% no 34.09%) novirza apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kas ir arī likumsakarīgi, jo procentuālais sadalījums ir atkarīgs no sociālā riska iestāšanās biežuma.

Sociālās apdrošināšanas likmes daļa maternitātes un slimības gadījumā, kā arī vecāku apdrošināšanai ir tieši saistīta ar sociālās apdrošināšanas pabalstiem ģimenēm ar bērniem. Analizējamajā periodā sociālo iemaksu likmes maternitātes un slimības apdrošināšanai svārstījās robežās no 2.27% (2011. gadā) līdz 3.65% (2008.-2020. gadā). Kopš 2017. gada sociālo iemaksu likmes daļa šim veidam nav būtiski mainījusies, kas liecina par stabili situāciju šajā jomā. Arī sociālo iemaksu likme vecāku apdrošināšanai analizējamajā periodā nav būtiski mainījusies (1.16%-1.38%), kas var liecināt, ka izmaksas pabalstu (maternitātes, paternitātes, vecāku, slimības) gadījumā šajā periodā būtiski nemainās, bet detalizētāka šo pabalstu apmēra un saņēmēju skaita analīze tiks veikta darba trešajā nodaļā.

Saskaņā ar likumu „*Par valsts sociālo apdrošināšanu*” ir izdoti MK noteikumi Nr.230 „*Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem*” (2001), kuri nosaka kārtību, kādā tiek veiktas obligātās iemaksas valsts pensiju, invaliditātes, bezdarba gadījuma apdrošināšanai, un no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem veicamo obligāto iemaksu objektu. Noteikumi nosaka, ka no valsts pamatbudžeta (kopš 2017. gada 20% apmērā no 171 EUR) tiek veiktas sociālās iemaksas *pensiju apdrošināšanai* par personām, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis 1.5 gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu, par personām, kuras saņem atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi, un par personām, kuras saņem atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Savukārt no invaliditātes, maternitātes un slimības speciālā budžeta veic iemaksas par personām, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis gada vai 1.5 gada vecumu, un saņem *vecāku pabalstu* (20% apmērā no 171 EUR).

Laika periodā no 2022. gada 1. jūlija līdz 2024. gada 31. decembrim par personu, kura kopj bērnu, kas nav sasniedzis 1 vai 1.5 gada vecumu, un vienlaikus saņem vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu, obligātās iemaksas šīs personas pensijas, bezdarba un invaliditātes apdrošināšanai tiek veiktas no obligāto iemaksu objekta, ko veido vecāku pabalsta un bērna kopšanas pabalsta apmērs. Tas ir vērtējams pozitīvi, jo personas, kas kopj bērnu līdz 1 vai 1.5 gada vecumam (biežāk sievietes) būs vairāk sociāli aizsargātas. Izmaiņas normatīvajā bāzē tika ieviestas, lai novērstu netaisnīgu situāciju strādājošiem vecākiem, kuriem ir tiesības saņemt vecāku pabalstu, dodoties bērna kopšanas atvaļinājumā.

Turpmāk pētījumā tiek pētīta un analizēta normatīvā bāze, kas ir tieši saistīta ar sociālajiem transfertiem (pensijām un pabalstiem) ģimenēm ar bērniem.

Apgādnieka zaudējuma pensijas nodrošināšanas kārtību nosaka likums „*Par valsts pensijām*” (1995). Saskaņā ar likumu mirušā apgādnieka ģimenes locekļiem apgādnieka zaudējuma pensijas apmēru aprēķina no apgādnieka iespējamās vecuma pensijas šādā apmērā:

- 1) vienam bērnam – 50%;
- 2) diviem bērniem – 75% no pensijas;
- 3) trim un vairāk bērniem – 90% no pensijas.

No 2023. gada 1. jūlija minimālās apgādnieka zaudējuma pensijas apmēru katram bērnam nosaka procentuālā apmērā no ienākumu mediānas, un tas ir:

- 1) bērnam līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25% apmērā no ienākumu mediānas (t.i., 25% no 626.57=157 EUR);
- 2) bērnam no 7 gadu vecuma – 30% apmērā no ienākumu mediānas (t.i., 30% no 626.57=188 EUR).

Jāatzīmē, ka normatīvās bāzes izmaiņu rezultātā ir palielinājies apgādnieka zaudējuma pensijas minimālais apmērs, jo līdz 2023. gada 1. jūlijam tas bija apmēram par 20 EUR mazāks: līdz bērna 7 gadu vecumam – 136 EUR mēnesī, bet no 7 gadu vecuma – 163 EUR mēnesī. Turklāt, kā norāda Labklājības ministrija, likuma normu izmaiņas, palielinot minimālo ienākuma sliekšni, būtiski ietekmēs tieši trūcīgo iedzīvotāju ienākumus un līdz ar to mazinās ienākumu nevienlīdzību (No 1. jūlija ..., 2023).

Saskaņā ar likumu ir izdoti vairāki MK noteikumi, bet svarīgākie, kas attiecas uz apgādnieka zaudējuma pensiju ir MK noteikumi Nr. 398 „*Noteikumi par valsts pensijas apmēra pārskatīšanu*” (2014), kuri nosaka kārtību, kādā aprēķina valsts pensiju pārskatīšanā piemērojamo faktiskā patēriņa cenu indeksu un apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma daļu (iemaksu algas indekss), kā arī pensiju pārskatīšanas kārtību. Pārskatot apgādnieka zaudējuma pensiju, indeksē tās kopējo apmēru. Tātad, jo būs lielāka inflācija un apdrošināšanas iemaksu algas valstī, jo lielāks būs pensijas palielinājums pēc ikgadējās indeksācijas.

MK noteikumi Nr.165 „*Apdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība*” (2002) nosaka likuma „*Par valsts pensijām*” pārejas noteikumos (1. un 2. punktā) noteikto apdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtību. Noteikumi nosaka, ka laiks, kad māte audzinājusi bērnu līdz 8 gadu vecumam, veido

apdrošināšanas periodu, ja tas pierādīts, pamatojoties uz dokumentiem (dzimšanas apliecība, dokuments, kas apliecina bērna audzināšanu līdz astoņu gadu vecumam vai bērna invalīda (līdz 16 gadu vecumam) kopšanu). Savukārt apdrošināšanas stāžu no 1991. gada 1. janvāra līdz 1995. gada 31. decembrim arī veido laiks, kad māte audzinājusi bērnu līdz 8 gadu vecumam. Tomēr apdrošināšanas stāžā ieskaita tikai to periodu, par kuru ir maksāts sociālais nodoklis 1% apmērā vismaz no minimālās algas. Tiesību akti nenosaka apdrošināšanas stāža palielināšanas iespēju atkarībā no bērnu skaita ģimenē.

Maternitātes, paternitātes, vecāku un slimības pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtību regulē likums „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” (1995).

Maternitātes pabalstu veido divas daļas – grūtniecības atvaļinājums un dzemdību atvaļinājums (sk. 2.4. tabulu).

2.4. tabula/ Table 2.4.

Maternitātes pabalsta apmaksas dienas Latvijā 2010.-2023. gadā/ Duration of maternity benefits in Latvia in 2010-2023, days

Maternitātes pabalsts	Medicīniskā aprūpe līdz 12. grūtniecības nedēļai		Apmaksa
	Nav	Ir	
Grūtniecības pabalsts	56	70	80% no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas
Dzemdību pabalsts	56	56 /70	
Kopā apmaksātās dienas	112	126/140	

Avots: autores veidota atbilstoši likumam „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”

Grūtniecības, dzemdību vai pēcdzemdību perioda sarežģītumu dēļ, kā arī tad, ja piedzimuši divi vai vairāki bērni, sievietei piešķir pabalstu par 14 dienu ilgu papildu atvaļinājumu, kas tiek pievienots dzemdību atvaļinājumam, tādējādi kopā tiek piešķirts pabalsts par 70 kalendārajām dienām.

Atsevišķos gadījumos maternitātes pabalstu piešķir bērna tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu mājās, par visu bērna kopšanas laiku, bet ne ilgāku kā līdz bērna 70. dzīves dienai, t.i., ja bērna māte mirusi dzemdību laikā vai laikā līdz pēcdzemdību perioda 42. dienai; māte normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ir atteikusies no bērna kopšanas un audzināšanas; bērns ir atradenis. Maternitātes pabalsta piešķirto un apmaksāto dienu skaits Latvijā nav mainījies kopš 1997. gada. Līdz 2010. gadam maternitātes pabalstu piešķir 100% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, bet no 2011. gada 80% apmērā.

Paternitātes pabalstu piešķir un izmaksā par piešķirtā atvaļinājuma 10 darba dienām:

- bērna tēvam sakarā ar bērna piedzimšanu;
- vienam no vecākiem sakarā ar ārpusģimenes aprūpē esoša bērna vecumā līdz 18 gadiem adopciju;
- vienai personai, kura pēc bērna mātes lūguma iesaistās bērna aprūpē, ja bērna paternitāte nav atzīta vai noteikta vai bērna tēvs ir miris, vai bērna tēvam ir pārtrauktas aizgādības tiesības.

Jāatzīmē, ka paternitātes pabalstu līdz 2022. gada 1. augustam piešķir un izmaksāja par 10 kalendārām dienām. Likuma normu izmaiņu rezultātā no 2022. gada 1. augusta arī paternitātes atvaļinājums tiek pagarināts līdz 10 darba dienām (iepriekš 10 kalendārās dienas), kuras var pieprasīt tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā 6 mēnešu (iepriekš 2 mēnešu) laikā pēc bērna piedzimšanas. Jāuzsver, ka tika paplašināts arī paternitātes pabalsta saņēmēju loks, ja paternitāte nav noteikta vai bērna tēvs ir miris, vai bērna tēvam ir pārtrauktas aizgādības tiesības (Darba likums, 2001). Tāpat no 2023. gada 1.aprīļa paternitātes pabalsta apmērs tiek noteikts pēc jaunas formulas (piemērojot koeficientu 1.46), lai atbilstoši tai pabalstu varētu aprēķināt par piešķirtā atvaļinājuma darba dienām, nevis kalendāra dienām, līdz ar to aprēķinu rezultātā pabalsta apmērs ir lielāks. Var secināt, ka likumu normu izmaiņas ir labvēlīgākas bērna vecākiem, jo palielinās gan pabalsta apmērs, gan pabalsta saņēmēju loks.

Paternitātes pabalstu piešķir 80% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, tikai 2009. gadā to piešķir 100% apmērā, tādējādi veicinot tēvu iesaistīšanos savu jaundzimušo bērnu aprūpē (Par maternitātes un ..., 1995).

Maternitātes un paternitātes pabalsti ir īstermiņa pabalsti, un tāpēc to izmaiņas jāskata kopā ar vecāku pabalsta tiesisko regulējumu, jo dzimstību vairāk varētu veicināt vecāku pabalsta apmērs un izmaksas periods (Mistre, Muska, 2011b).

Vecāku pabalsts tika ieviests no 2008. gada, tas daļēji aizstāja bērna kopšanas pabalstu nodarbinātām personām. No 2014. gada vecāku pabalstu piešķir un izmaksā sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus, ja šī persona pabalsta piešķiršanas dienā ir darba ņēmējs vai pašnodarbinātais. Nosakot vecāku pabalsta apmēru, ņem vērā aprēķināto vidējo apdrošināšanas iemaksu algu un izvēlēto pabalsta saņemšanas ilgumu. Pozitīvi vērtējams tas, ka pabalsta saņēmējam tiek dota iespēja izvēlēties pabalsta izmaksas ilgumu, tādā veidā individualizēt katras ģimenes iespējas un finansiālo situāciju. Saņemot pabalstu īsāku laiku, tas ir lielāks (60%), savukārt, izvēloties garāku periodu, tas ir 43.75% (sk. 2.5. tabulu).

2.5. tabula/ Table 2.5.

Vecāku pabalsta nosacījumi Latvijā 2011.-2023. gadā/ Eligibility criteria for parental benefits in Latvia in 2011-2023

Periods	Nosacījums	Izmaksas ilgums, gadi	Apmērs no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas
01.01.2011.-30.09.2014.	atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus kā pašnodarbinātais	līdz 1	70%, bet ne mazāk kā noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts divkārsā apmērā
No 01.10.2014.	gūst ienākumus	līdz 1	60%
		līdz 1.5	43.75%
		līdz 1 vai 1.5	30 %
No 01.01.2023.	atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus kā pašnodarbinātais	19 mēneši (15 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 1.5 gadu vecumu)	43.75%
		13 mēneši (9 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 1 gada vecumu Nenododamā daļa (katram 2 mēn.)	60%
	gūst ienākumus	19 vai 13 mēneši	50%

Avots: autores veidota atbilstoši likumam „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”

Līdz 2014. gada 30. septembrim vecāku pabalstu piešķir 70% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, bet ne mazāk kā 70% apmērā no vecāku pabalsta pieprasīšanas dienā spēkā esošā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārsā apmēra.

Lai ekonomiskās krīzes situācijā Latvijā saglabātu ilgtspējīgu sociālās drošības sistēmu, bezdarbnieka, maternitātes, paternitātes, vecāku un slimības pabalstu apmēriem no 2010. gada līdz 2014. gadam tika noteikti ierobežojumi – vienā kalendārā dienā 11.51 lats jeb, pārreķinot pēc kursa, tie bija 16.38 EUR un no summas, kas šos „griestus” pārsniedza, tika aprēķināti tikai 50%. Sākot no 2013. gada maternitātes, paternitātes un vecāku pabalstu apmēru ierobežojums tika palielināts līdz 32.75 EUR dienā (Par valsts pabalstu ..., 2009).

No 2014. gada 1. oktobra vecāku pabalstam vairs netiek noteikts minimālais apmērs, bet vienlaikus ar vecāku pabalstu sociāli apdrošinātām personām tiek izmaksāts arī bērna kopšanas pabalsts. Vecāku pabalstu no 2014. gada 1. oktobra līdz 2023. gada 1. janvārim piešķir arī strādājošiem vecākiem, kuri neatradās bērna kopšanas atvaļinājumā – 30% apmērā no piešķirtās pabalsta summas, bet no 2023. gada 1. janvāra apmērs tiek palielināts līdz 50%.

Tāpat pārņemot Eiropas Parlamenta un Padomes 2019. gada 20. jūnija direktīvas 2019/1158 par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem nosacījumus, no 2023. gada 1. janvāra ir veiktas izmaiņas likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, kas nosaka vecāku pabalsta nenododamo daļu – divus mēnešus, kas jāizmanto otram vecākam līdz bērna 8 gadu vecuma sasniegšanai (Par maternitātes un ..., 1995). Izmaiņas normatīvajā bāzē varētu veicināt lielāku tēvu iesaisti bērna aprūpē, kā arī līdz ar to palielinās atbalsts ģimenēm ar bērniem.

Kā norādīts likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 2022. gada 30. marta grozījumu anotācijā, kopš 2013. gada pakāpeniski pieaug vīriešu skaits, kuri izmanto atvaļinājumu saistībā ar bērna piedzimšanu un vienlaikus saņem arī paternitātes pabalstu. 2013. gadā paternitātes pabalstu saņēma 42% tēvu, bet 2020. gadā – 56% jeb par 14 pp vairāk. Kā liecina 2018. gada *Eiobarometer* aptauja, tikai trešā daļa no visiem tēviem Latvijā ir izmantojuši vai plāno izmantot atvaļinājumu saistībā ar bērna piedzimšanu. Sabiedrība kopumā atzīst, ka tēvam ir nozīmīga loma bērna personības veidošanās procesā (Grozījumi likumā „Par ..., 2022).

Jāatzīmē, ka no 2023. gada 1. janvāra vecāku pabalsta saņemšanas kopējais periods noteikts mēnešos un vecāku pabalstam ir iespējams izvēlēties vienu no saņemšanas periodiem:

- 19 mēneši, no kuriem 15 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, bet nenododamo daļu, kas pienākas divus kalendāra mēnešus vienam vecākam, katrs no vecākiem var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 8 gadu vecumu;
- 13 mēneši, no kuriem deviņus mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, bet nenododamo daļu, kas pienākas divus kalendāra mēnešus vienam vecākam, katrs no vecākiem var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 8 gadu vecumu (Par maternitātes un ..., 1995).

Būtisks atbalsta veids ģimenēm ar bērniem ir arī **slimības pabalsts**, ko piešķir apdrošinātai personai, ja ir nepieciešamība kopt slimu bērnu, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu. Atsevišķos gadījumos, ja bērnam ir smaga slimība, kuras dēļ nepieciešama ilgstoša ārstēšanās stacionārā, pabalstu piešķir līdz bērna 18 gadu vecumam.

Līdz 14 gadus veca slima bērna kopšanai slimības pabalstu piešķir un izmaksā par laiku no darba nespējas 1. dienas līdz 21. dienai. Par laiku līdz darba nespējas 14. dienai pabalstu izmaksā, ja bērns kopts mājās, par laiku līdz darba nespējas 21. dienai – ja bērns kopts arī stacionārā. No 2021. gada 1. janvāra ir papildināta likuma norma, kas nosaka slimības pabalsta piešķiršanu līdz darba nespējas 30. dienai, ja bērnu kopj traumas dēļ, kas saistīta ar kaulu lūzumu. Slimības pabalstu piešķir 80% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas un šie nosacījumi pētījuma periodā nav mainīti. Vidējo apdrošināšanas iemaksu algu valsts sociālās apdrošināšanas pabalsta (maternitātes, paternitātes, slimības, vecāku) aprēķināšanai nosaka no apdrošinātās personas apdrošināšanas iemaksu algas par 12 kalendāro mēnešu periodu, šo periodu beidzot divus kalendāros mēnešus pirms mēneša, kurā iestāties apdrošināšanas gadījums.

Savukārt pašnodarbinātajam vidējo apdrošināšanas iemaksu algu valsts sociālās apdrošināšanas pabalsta (maternitātes, paternitātes, vecāku, slimības) aprēķināšanai nosaka no apdrošināšanas iemaksu algas par 12 kalendāro mēnešu periodu, šo periodu beidzot trīs kalendāros mēnešus pirms gada ceturkšņa, kurā iestāties apdrošināšanas gadījums.

Sociālās apdrošināšanas pabalstiem aprēķina kalendāra dienas vidējo apdrošināšanas iemaksu algu, jo pabalstus maksā par kalendāra dienām. Kalendāra dienas vidējā apdrošināšanas iemaksu alga pabalstu aprēķināšanai nedrīkst pārsniegt 1/365 daļu no valsts

sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu objekta gada maksimālā apmēra, kāds bija spēkā apdrošināšanas gadījuma iestāšanās dienā. Šāds ierobežojums ir noteikts, lai nepieļautu pabalstu saņemšanu lielākā apmērā nekā atbilstoši iemaksu objekta gada maksimālajam apmēram ir veiktas sociālās iemaksas (Ministru kabineta noteikumu ..., 2021).

Saskaņā ar likumu „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” un likumu „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” (1995) ir izdoti MK noteikumi Nr.152 „Darbnespējas lapu izsniegšanas un anulēšanas kārtība”, kas nosaka kārtību, kādā tiek apliecināta personas pārejoša darbnespēja un attiecīgo dokumentu izsniegšanas kārtību. Darbnespējas lapu tai skaitā izsniedz personai, kas kopj slimu bērnu vecumā līdz 14 gadiem, kā arī grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma laikā.

Valsts sociālo pabalstu sistēmu regulē *Valsts sociālo pabalstu likums* (2002). Tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem ir visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, un to lielums nav atkarīgs ne no veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu lieluma, ne saņēmēja materiālā stāvokļa. Likuma mērķis ir noteikt valsts sociālo pabalstu veidus, to personu loku, kurām ir tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem, šo pabalstu piešķiršanas nosacījumus, piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī ar šiem pabalstiem saistīto lēmumu pārsūdzēšanas kārtību. Saskaņā ar likumu ir izdoti vairāki MK noteikumi, kuros detalizētāk noteikta kārtība, kā tiek piešķirti un izmaksāti valsts sociālie pabalsti. Pētījuma kontekstā, kā nozīmīgākie ir jāakcentē MK noteikumi Nr. 864, Nr.1546 un Nr. 1609, kas ir saistīti ar bērna piedzimšanu un kopšanu.

Ģimenes valsts pabalstu reglamentē MK noteikumi Nr.864 „Kārtība, kāda piešķir un izmaksā ģimenes valsts pabalstu un piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti”. Tāpat MK noteikumi nosaka piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti apmēru, kā arī ģimenes valsts pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību un to piešķiršanai iesniedzamos dokumentus. Jāatzīmē, ka noteikumi nosaka, ka Izglītības un zinātnes ministrija tiešsaistes datu apmaiņas režīmā sniedz VSAA informāciju par izglītojamajiem pēc 16 gadu vecuma, kuri iegūst pamatizglītību vai vidējo izglītību, lai turpinātu vai pārtrauktu valsts ģimenes pabalsta izmaksu. Analizējamajā laika periodā ģimenes valsts pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtība ir vairākas reizes mainīta un pilnveidota (sk. 2.6. tabulu).

2.6. tabula/ Table 2.6.

**Ģimenes valsts pabalsta izmaksas ilgums un apmēri Latvijā 2011.-2023. gadā, EUR/
Duration and sizes of family benefits in Latvia in 2011-2023, EUR**

Periods	Izmaksas ilgums, gadi	Pabalsta apmērs mēnesī, EUR
01.01.2011.- 31.12.2016.	1-15 gadiem	- par pirmo bērnu – 11.38 - par otro bērnu – 22.76 (11.38*2) - par trešo bērnu un vairāk – 34.14 (11.38*3)
01.01.2017.- 31.12.2021.	15-19 gadiem, ja turpina mācīties vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā (no 2018. gada līdz 20 gadu vecumam)	- par pirmo bērnu – 11.38 - par otro bērnu – 22.76 (11.38*2) +10 piemaksa - par trešo bērnu – 34.14 (11.38*3) +66 piemaksa - par ceturto bērnu – 50.07 (11.38*4.4) +116 piemaksa
No 01.01.2022.	1-16 gadiem 16-20 gadiem, ja turpina mācīties vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā	- par vienu bērnu – 25 - par diviem bērniem – 100 (50 *2); - par trīs bērniem – 225 (75*3); - par četriem un vairāk bērniem – 100 par katru bērnu

Avots: autores veidota, izmantojot Latvijas Republikas Valsts sociālo pabalstu likumu un MK Nr.1517 un Nr. 864

Laika periodā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2016. gadam ģimenes pabalsta apmērs bija 11.38 EUR mēnesī, bet par otro bērnu ģimenē ģimenes valsts pabalsts tika palielināts 2 reizes, bet par trešo bērnu un nākamajiem bērniem – 3 reizes lielāks nekā par pirmo bērnu ģimenē. Būtiskas izmaiņas tika pieņemtas normatīvajā regulējumā no 2017. gada 1. janvāra, uzlabojot atbalstu ģimenēm, kurās ir četri bērni, kā arī tika noteikta piemaksa ģimenēs, kurās ir vairāk par vienu bērnu. Pabalsta apmēri tiek noteikti pēc bērnu kārtas skaitļa noteikšanas principa, ņemot vērā visus pabalsta saņēmēja bērnus. Pabalsts par pirmo bērnu ģimenē ir 11.38 EUR, par otro bērnu – 22.76 EUR, par trešo bērnu – 34.14 EUR, par ceturto un nākamajiem bērniem – 50.07 EUR mēnesī. Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta bija 10 EUR mēnesī par diviem bērniem un 66 EUR mēnesī par trim bērniem. Par katru nākamo bērnu piemaksas apmērs bija par 50 EUR mēnesī lielāks nekā par iepriekšējo kopējo audzināmo bērnu skaitu ģimenē (Valsts sociālo pabalstu..., 2003, Noteikumi par ģimenes ..., 2009).

Turpinot uzlabot finansiālo atbalstu ģimenēm ar bērniem, no 2022. gada 1. janvāra tika būtiski palielināts ģimenes valsts pabalsta apmērs. Tas ir atkarīgs no tā, par cik faktiski audzināmajiem bērniem vecumā no 1 līdz 20 gadu vecumam persona saņem ģimenes valsts pabalstu. Neskatoties uz to, ka jaunā aprēķināšanas kārtība neparedz piemaksu ģimenes valsts pabalstam, tomēr normatīvās bāzes izmaiņu rezultātā katras ģimenes budžets tiek palielināts. Jāuzsver, ka ģimenes valsts pabalsta izmaksas periods ir pagarināts līdz bērna 16 gadu (iepriekš 15 gadi) vecumam neatkarīgi no mācīšanās fakta. Turklāt jaunā aprēķinu kārtība ir vienkāršāka un taisnīgāka, jo tā nesastāv no divām daļām (pabalsta un piemaksas), vairs netiek vērtēts, kurš pēc kārtas bērns ģimenē ir dzimis un kopējais bērnu skaits ģimenē. Tādējādi izmaiņas normatīvajā regulējumā būtiski palielina atbalstu ģimenēm ar bērniem, kuras audzina divus un vairāk bērnus, mazinot nabadzības riskus ģimenēm ar bērniem, kā arī veicinot dzimstības palielināšanos. Autore uzskata, ka nav taisnīgi, ja bērns izvēlas studēt augstskolā, tad, sasniedzot 16 gadu vecumu, ģimenes valsts pabalsts vairs netiek maksāts. Savukārt ģimenēm, kuru bērni mācās profesionālajās izglītības iestādēs, šo pabalstu tupina maksāt.

Bērna kopšanas pabalstu reglamentē MK noteikumi Nr.1609 „*Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību*” (2009). MK noteikumi nosaka arī piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, pabalsta pārskatīšanas kārtību, pabalsta vai pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību.

Bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu līdz *divu gadu vecumam*, bet nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts par to pašu laikposmu (Valsts sociālo pabalstu..., 2002). Jāatzīmē, ka līdz 2008. gadam bērna kopšanas pabalsts līdz bērna viena gada vecuma sasniegšanai darbojās jauktā sistēmā, t.i., nodarbinātām personām bērna kopšanas pabalsts tika aprēķināts un piešķirts atbilstoši valsts sociālās apdrošināšanas principam, savukārt nenodarbinātām personām tas bija tipisks valsts sociālais pabalsts ar nemainīgu apmēru. Savukārt no 2008. gada tika ieviests jauns sociālās apdrošināšanas pabalsts – **vecāku pabalsts**, kas daļēji aizstāja līdzšinējo bērna kopšanas pabalstu, un līdz ar to nodarbinātās personas saņem vecāku pabalstu.

Laika periodā no 2003. gada līdz 2023. gadam normatīvās bāzes izmaiņu rezultātā bērna kopšanas pabalsta apmērs ir palielinājies, tomēr izmaksas ilgums nav mainījies. Pabalsta summas ir diferencētas atkarībā no bērna vecuma (sk. 2.7. tabulu).

Jāatzīmē, ka izmaiņas bērna kopšanas pabalsta normatīvajā regulējumā bijušas jau kopš 1998. gada, ko ietekmējuši gan ekonomiskie, gan demogrāfiskie procesi valstī. Laika periodā no 1998. gada līdz 2003. gadam bērna kopšanas pabalstu izmaksāja līdz bērna 3 gadu vecuma sasniegšanai, bet pabalsta apmērs no bērna 1.5 līdz 2 gadu vecumam bija tikai 10.67 EUR mēnesī (Mistre, Dobeles, 2008).

Sākot no 2013. gada personai, kura kopa bērnu vecumā līdz 1 gadam, ja šī persona nebija nodarbināta bērna kopšanas pabalsta apmērs tika būtiski palielināts (par 71.15 EUR) un

sasniedza 142.29 EUR mēnesī. Tāpat personai, kura kopa bērnu vecumā no 1 gada līdz 1.5 gadam pabalsta apmērs tika palielināts līdz 142.29 EUR mēnesī, un to saņēma gan nodarbinātie, gan nenodarbinātie. Savukārt par bērna kopšanu vecumā no 1.5 līdz 2 gadiem pabalsta apmērs netika izmanīts (42.69 EUR mēnesī).

2.7. tabula/ Table 2.7.

**Bērna kopšanas pabalsta izmaksas ilgums un apmērs Latvijā 2008. – 2023. gadā/
Duration and sizes of child care allowances in Latvia in 2008-2023**

Laika periods	Izmaksas ilgums, gadi	Apmērs mēnesī, EUR
01.01.2008.-31.12.2012.	līdz 2 gadiem	- līdz 1 gadam – 71.14 (nenodarbinātiem) 1-2 gadiem – 42.69 (visiem)
01.01.-31.12.2013.		- līdz 1 gadam – 142.29 (nenodarbinātiem) 1-1.5 gadiem – 142.29 (visiem) 1.5-2 gadiem – 42.69 (visiem)
No 01.01.2014.		- līdz 1.5 gadiem – 171.00 1.5 – 2 gadiem – 42.69

Avots: autores veidota pēc Latvijas Republikas MK noteikumiem Nr. 644, Nr.1609

No 2014. gada 1. janvāra bērna kopšanas pabalsta apmērs un izmaksas perioda sadalījums tika mainīts, saglabājot kopējo pabalsta izmaksas ilgumu līdz bērna 2 gadu vecuma sasniegšanai. Pabalsta apmērs personai, kura kopj bērnu vecumā līdz 1.5 gadam tika palielināts par 28.71 EUR mēnesī, sasniedzot 171 EUR mēnesī, un šo pabalstu var saņemt gan strādājošie, gan nestrādājošie. Tādā veidā sniedzot lielāku atbalstu ģimenēm līdz bērna 1.5 gada vecumam. Tomēr jāuzsver, ka kopš 2008. gada nav mainīts bērna kopšanas pabalsts no bērna 1.5 līdz 2 gadu vecumam (42.69 EUR mēnesī).

Atbilstoši MK noteikumiem Nr. 1609 „Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību” no 2014. gada 1. janvāra piemaksas apmērs personai, kura kopj dvīņus vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā līdz pusotram gadam – 171 EUR mēnesī par katru nākamo bērnu (papildus bērna kopšanas pabalsta pamatapmēram vai vecāku pabalsta apmēram). Savukārt personai, kura kopj dvīņus vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā no pusotra gada līdz diviem gadiem, – 42.69 EUR mēnesī par katru nākamo bērnu.

Atbilstoši valsts budžeta iespējām un ekonomiskajai situācijai valstī, kā arī ņemot vērā CSP noteikto strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas pieaugumu, bērna kopšanas pabalsta un piemaksas apmēru pēc labklājības ministra ierosinājuma pārskata MK (Noteikumi par bērna ..., 2009). Tomēr jāuzsver, ka, neraugoties uz valstī vidējās darba samaksas pieaugumu, šis pabalsts un arī piemaksas apmērs nav mainīts kopš 2014. gada.

Jāuzsver, ka *Tautas ataudzes stratēģijā Ģimene - Latvija - 2030 (2050) (2022)* norādīts, ka bērna kopšanas pabalstam, kas ir pamatots ar minimālo ienākumu līmeni, jau 2022. gadā bija jāsasniedz 427 EUR mēnesī. Savukārt 2023. gadā tam bija jābūt vismaz 466 EUR, tomēr izvirzītais mērķis netika īstenots.

Pozitīvi vērtējams tas, ka personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis 1.5 gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu, kā arī personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis 1 vai 1.5 gada vecumu un saņem vecāku pabalstu, ir sociāli apdrošinātas pensijai, bezdarbam un invaliditātei. Arī personas, kuras saņem maternitātes, paternitātes vai slimības pabalstu, ir sociāli apdrošinātas pensijai, bezdarbam un invaliditātei (Par valsts sociālo..., 1997).

No 2017. gada 1. janvāra pensiju apdrošināšanai no valsts pamatbudžeta tiek veiktas obligātās iemaksas 20% apmērā no 171 EUR par personām, kuras kopj bērnu, kas nav

sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu. Savukārt no 2013. līdz 2017. gadam tika veiktas iemaksas 20% no 142.29 EUR, bet līdz 2013. gadam bija 20% no 71.14 EUR (Noteikumi par valsts..., 2001).

Apdrošināšanai pret bezdarbu un invaliditātes apdrošināšanai tiek veiktas obligātās iemaksas no valsts pamatbudžeta normatīvajos aktos par obligāto iemaksu likmes sadalījumu pa sociālās apdrošināšanas veidiem noteiktajā apmērā no 171 EUR par personām, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu (Noteikumi par valsts..., 2001).

Bērna piedzimšanas pabalsts ir vienreizējs pabalsts, kura mērķis ir sniegt materiālu atbalstu jaundzimušā bērna vajadzību nodrošināšanai. Bērna piedzimšanas pabalstu izmaksā Latvijā pastāvīgi dzīvojošam vienam no vecākiem par katru bērnu, kuram ir piešķirts personas kods. Pabalstu piešķir arī aizbildnim, ja bērns ņemts aizbildniecībā līdz viena gada vecumam (Valsts sociālo pabalstu ..., 2002).

Bērna piedzimšanas pabalstu reglamentē arī MK noteikumi Nr.1546 „*Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas un izmaksāšanas kārtību*”, kuri nosaka kārtību, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu, pabalsta apmēru un tā pārskatīšanas kārtību.

No 2004. gada 1. oktobra bērna piedzimšanas pabalsta apmērs tika palielināts atbilstoši CSP noteiktajai zīdaiņa pūriņa vērtībai faktiskajās cenās naudas izteiksmē – no 139.44 EUR līdz 421.17 EUR, un kopš tā laika pabalsta apmērs nav mainīts (Noteikumi par bērnu..., 2009).

Laika periodā *no 2006. gada līdz 2010. gada 4. aprīlim*, bērna piedzimšanas pabalstam bija noteiktas papildu piemaksas. Par pirmā bērna piedzimšanu papildus pabalstam piešķīra 142.29 EUR, par otrā bērna piedzimšanu – 213.43 EUR, par trešā bērna un katra nākamā bērna piedzimšanu – 284.57 EUR. Jāatzīmē, ka pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, izvērtējot ekonomisko situāciju valstī, un ņemot vērā CSP noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu (Noteikumi par bērnu ..., 2009). Kā norādīts pētījumā „*Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*” (2013), bērna piedzimšanas pabalsts tiek pielietots konsekventi, un tā apjoms ir palielinājies, kā arī, balstoties uz interviju rezultātiem, tas ir atzīts par būtisku atbalstu, kas ļauj nodrošināt bērna pirmās vajadzības.

Atbilstoši CSP datiem gan 2021. gadā, gan 2022. gadā bija vērojams straujš cenu pieaugums. Patēriņa cenas 2021. gadā pieauga par 7.9%, bet 2022. gadā par 20.8%. Savukārt gada vidējā inflācija 2021. gadā bija 3.3%, bet 2022. gadā tas bija 17.3%. Būtiska ietekme uz patēriņa cenu līmeni bija pasaules cenu pieaugumam ekonomikai atlabstot pēc Covid-19 izraisītās krīzes. Savukārt 2022. gadā patēriņa cenu līmeni ietekmēja pasaules cenu kāpums energoresursiem un pārtikai, ko pastiprināja Krievijas iebrukums Ukrainā (Latvijas makroekonomiskais apskats, 2022, 2023).

Autore uzskata, ka, ņemot vērā straujo cenu pieaugumu, vēlams pārskatīt bērna piedzimšanas pabalsta apmēru atbilstoši ekonomiskajai situācijai valstī un ņemt vērā CSP noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu, kā to nosaka normatīvais regulējums (Mistre u.c., 2023.)

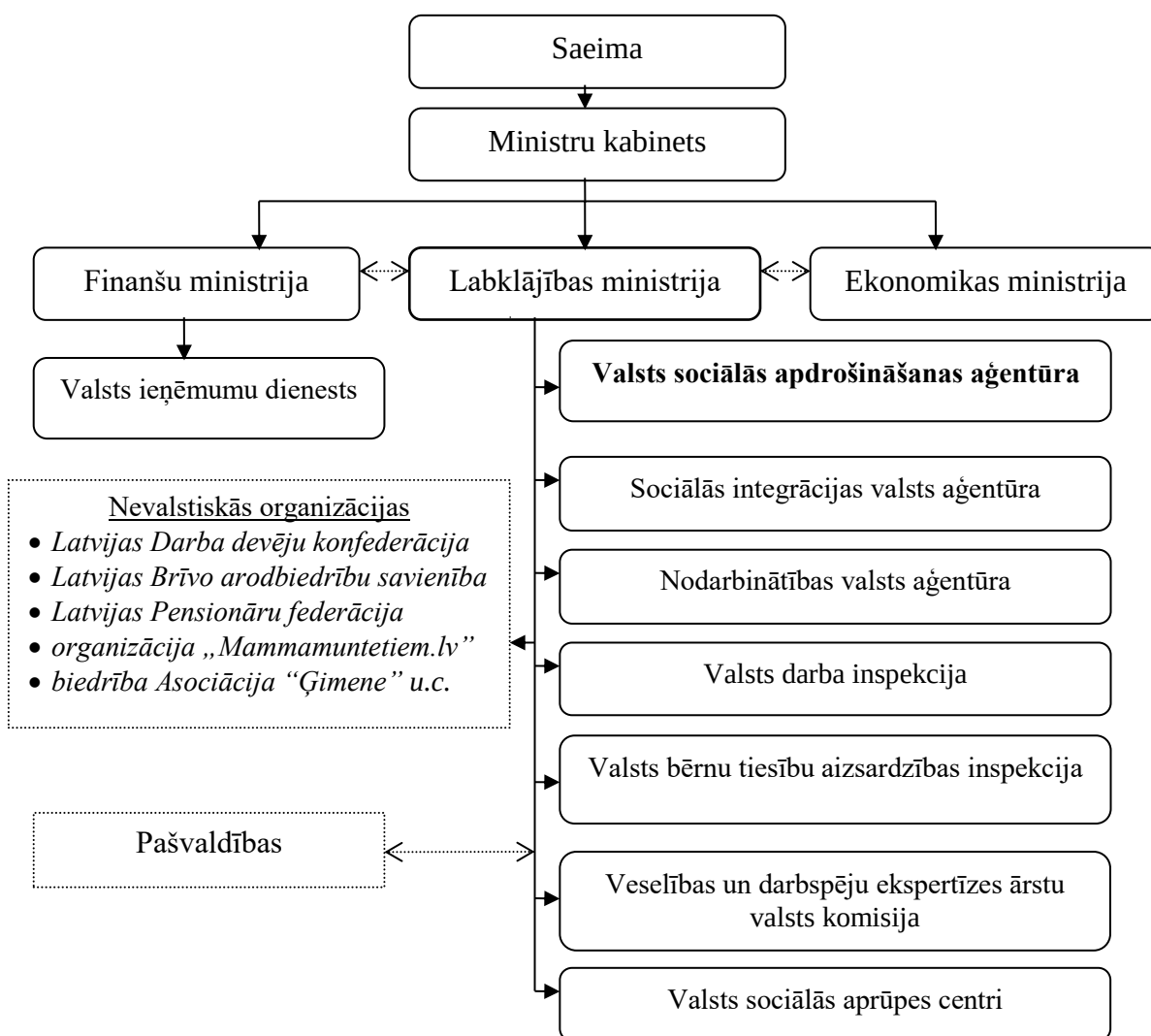
Tomēr jāņem vērā, ka biežas izmaiņas normatīvajā bāzē attiecībā uz bērna kopšanas, vecāku pabalsta un ģimenes valsts pabalsta piešķiršanas kārtību, rada neuzticību sistēmai. Neskatoties uz to, ka pabalstu apmēri palielinās, dzimstība valstī neuzlabojas. Lai atbalsts pabalstu veidā kļūtu par vienu no aspektiem, plānojot bērnus, būtiski panākt sabiedrības izzināšanu sistēmai. Izstrādājot ilgtermiņa demogrāfijas politiku, konsekventi jāpielieto politikas instrumenti (Tautas ataudzi ietekmējošo ..., 2013). Jāuzsver, ka Latvijā daudzveidīgāks un lielāks finansiālais atbalsts sociālo pabalstu veidā ģimenēm ar bērniem ir līdz bērna 2 gadu vecumam, kurš pētāmajā periodā ir nepārtraukti pilnveidots (sk. 1. pielikumu). Lai uzlabotu demogrāfisko situāciju Latvijā, valdībai ir jādomā, kā rast finansējumu atbalsta sniegšanai ģimenēm ar bērniem arī pēc bērna 2 gadu vecuma sasniegšanas.

2.3. Sociālo transfertu administrēšanas institucionālā sistēma/ *Institutional system for administration of social transfers*

Latvijas Republikā ir izveidota **sociālās aizsardzības institucionālā sistēma**, kura nodrošina sociālo transfertu koordinēšanu. Vadošā valsts pārvaldes iestāde ir *Labklājības ministrija* (LM), kuras padotībā ir Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA), Sociālās integrācijas valsts aģentūra, Nodarbinātības valsts aģentūra, Valsts darba inspekcija, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija, kā arī valsts sociālās aprūpes centri (Labklājības ministrijas nolikums, 2004) (sk. 2.2. att.).

Labklājības ministrija (LM) darbojas saskaņā ar *Valsts pārvaldes iekārtas likumu* (2002) un *Labklājības ministrijas nolikumu* (2004). Ministrijas darbības politikas prioritātes tiek noteiktas saskaņā ar Deklarāciju par MK iecerēto darbību un ministrijas izstrādātajiem politikas plānošanas dokumentiem. LM ir tieši pakļauta labklājības ministram un tās funkcijas saskaņā ar Labklājības ministrijas nolikumu (2004) ir šādas:

- izstrādāt, organizēt un koordinēt darbu, sociālās aizsardzības, bērnu un ģimenes tiesību, kā arī personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju un dzimumu līdztiesības politiku;
- veikt citas ārējos normatīvajos aktos noteiktās funkcijas.

Avots: autores veidots, izmantojot Labklājības ministrijas nolikumu (2004)

2.2. att./ Fig. 2.2. Sociālo aizsardzību koordinējošās institūcijas Latvijā/ *Institutions coordinating social protection in Latvia*

Labklājības ministrijas misija – stabilizēt cilvēka stāvokli sociālā riska situācijā, mazināt sociālā riska iestāšanās iespējas, veicinot godīgas darba tiesiskās attiecības, veselīgus un drošus darba apstākļus, dzimumu līdztiesību, tādējādi radot iespējas ikvienam cilvēkam pašam nodrošināt pietiekamu dzīves kvalitāti konkrētā situācijā.

Lai nodrošinātu funkciju izpildi, LM sociālajā aizsardzībā izstrādā valsts politiku sociālās palīdzības, sociālās aprūpes, sociālās un profesionālās rehabilitācijas jomā; nodrošina sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu tīkla kvalitatīvu attīstību; koordinē vienotu sociālās iekļaušanas politiku; organizē un koordinē normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību bērnu tiesību aizsardzības jomā; veicina bērniem un ģimenei labvēlīgas vides veidošanos valstī; nodrošina adoptējamo bērnu un adoptētāju uzskaiti adopcijas reģistrā, sniedz informāciju adoptētājiem par adoptējamajiem bērniem un izsniedz norīkojumus adoptētājiem; kā arī izstrādā vienotu personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politiku (Labklājības ministrijas nolikums, 2004).

Kā norādīts *Labklājības ministrijas gada publiskajā pārskatā 2022 (2023)*, labklājības jomas prioritātes, mērķi, uzdevumi un sasniegtie rezultāti noteikti *Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021.-2027. gadam* un *Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņēs 2022.-2027. gadam*. Būtiskākie īstenotie uzdevumi saistībā ar atbalstu ģimenēm ar bērniem 2022. un 2023. gadā:

- 1) pagarināts atvaļinājums bērna tēvam (paternitātes atvaļinājums) līdz 10 darba dienām;
- 2) veiktas izmaiņas vecāku pabalsta nosacījumos (katram no bērna vecākiem līdz dienai, kad bērns sasniedz 8 gadu vecumu ir tiesības uz vismaz 2 kalendāra mēnešus ilgu vecāku pabalsta nenododamo daļu, kuru nevar izmantot otrs vecāks);
- 3) vecāku pabalsta apmēra palielināšana vecākiem, kuri ir nodarbināti un neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātie;
- 4) būtiski mainīts ģimenes valsts pabalsta apmērs un tā piešķiršanas nosacījumi;
- 5) minimālo ienākumu sliekšņa noteikšana 2023. gadā – aizstājot esošos absolūtos minimālos ienākumu sliekšņu apmērus ar procentuālu vērtību no minimālo ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju (Labklājības ministrijas gada ..., 2023).

Jāatzīmē, ka veiktās izmaiņas sociālās aizsardzības jomā ir atbalstāmas, jo tās palielina ģimeņu ar bērniem ienākumus, kā arī sekmē tēvu iesaisti bērna kopšanā un audzināšanā.

Galvenā iestāde, kas realizē LM izstrādāto politiku sociālās drošības jomā, ir **Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra**. VSAA ir labklājības ministra pārraudzībā esoša valsts tiešās pārvaldes iestāde, kas darbojas saskaņā ar likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” un MK noteikumiem Nr.911 „Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums” (2012). VSAA darbības mērķis ir īstenot valsts politiku sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu jomā, kā arī administrēt valsts izdienas pensijas un valsts fondēto pensiju shēmu (Valsts sociālās apdrošināšanas..., 2011). VSAA darbību finansē no sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu atskaitījumiem, no atskaitījumiem par valsts fondēto pensiju shēmas administrēšanu, no valsts pamatbudžeta transfertiem uzturēšanas izdevumiem, no ziedojumiem un dāvinājumiem, no ārvalstu finanšu palīdzības, kā arī no pašu ieņēmumiem (Valsts sociālās apdrošināšanas ..., 2012). VSAA funkcijas, uzdevumi un darbības virzieni 2020.-2023. gadam apkopoti 2.8. tabulā.

Jāuzsver, ka VSAA viens no prioritārajiem darbības virzieniem ir pakalpojumu sniegšanas pilnveidošana, uzlabojot pakalpojumu pieejamību elektroniskā vidē, kas ir būtiska katram pakalpojumu saņēmējam.

Publiskie pakalpojumi iedzīvotājiem ir VSAA galvenais darbības virziens, kas aptver visas nozīmīgākās funkcijas – klientu konsultēšanu, pakalpojumu piešķiršanu, aktualizēšanu un izmaksāšanu. VSAA nodrošināja 63 publiskos pakalpojumus, no tiem 38 naudas maksājumi pensiju, pabalstu, atlīdzību un kompensāciju veidā, bet pārējie – informatīva rakstura pakalpojumi (Pārskats par darbību ..., 2023).

**Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras funkcijas, uzdevumi un prioritārie virzieni
2020.-2023. gadam/ Functions, objectives and priorities of the State Social Insurance
Agency for 2020-2023**

Rādītājs	Apraksts
Funkcijas	• nodrošināt valsts sociālās apdrošināšanas pensiju, pabalstu, atlīdzību, valsts izdienas pensiju un valsts sociālo pabalstu piešķiršanu un izmaksu; • administrēt valsts fondēto pensiju shēmu; • pārvaldīt valsts pensiju speciālajam budžetam nodotās valsts kapitāla daļas kapitālsabiedrībās; • nodrošināt informācijas tehnoloģiju atbalstu LM un tās padotībā esošām iestādēm.
Uzdevumi	• izdot administratīvos aktus par privātpersonu tiesībām uz sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem, valsts izdienas pensijām un valsts sociālajiem pabalstiem, kā arī par dalību valsts fondēto pensiju shēmā; • reģistrēt sociāli apdrošinātās personas, valsts fondēto pensiju shēmas dalībniekus, VSAOI, apdrošināšanas stāžu; • valsts fondēto pensiju shēmas dalībnieku uzdevumā sadarbojoties ar fondētā pensijas kapitāla pārvaldītājiem un veikt darbības ar uzkrāto pensijas kapitālu; • konsultēt un informēt iedzīvotājus pensiju un pabalstu jomā, valsts fondēto pensiju shēmas jautājumos; • administrēt valsts sociālās apdrošināšanas speciālos budžetus un valsts pamatbudžeta programmas; • sniegt atbalstu LM un tās padotības iestāžu informācijas tehnoloģiju lietotājiem, kā arī informācijas sistēmu attīstībā un uzturēšanā; • nodrošināt tehnoloģisko atbalstu labklājības nozares vienotā datu centra darbībai; • nodrošināt ES tiesību aktu par sociālā nodrošinājuma sistēmu koordināciju un starptautisko divpusējo līgumu izpildi; • sniegt labklājības ministram un LM nepieciešamo informāciju un priekšlikumus; • nodrošināt aģentūras rīcībā esošo personas datu un citas informācijas aizsardzību atbilstoši normatīvajiem aktiem; • veikt citus normatīvajos aktos noteiktos uzdevumus.
Prioritārie darbības virzieni	• pakalpojumu sniegšanas pilnveidošana; • procesu efektivitātes uzlabošana; • cilvēkresursu attīstība.

Avots: autores veidota saskaņā ar MK Nr.911 „Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums” un VSAA pārskatu par darbību 2022. gadā

Kā norādīts VSAA Pārskatā par darbību 2022. gadā (2023), ka 2022. gadā īstenotās politikas rezultātā veiktas izmaiņas vairākos Aģentūras sniegtajos pakalpojumos:

- noteikti jauni *ģimenes valsts pabalsta* apmēri, mainīti piešķiršanas un izmaksas nosacījumi;
- mainīta *paternitātes pabalsta* piešķiršanas un izmaksas kārtība;
- *vecāku pabalsta* izmaksas periods pagarināts par grūtniecības atvaļinājuma periodu priekšlaicīgi dzimušo bērnu kopšanai;
- nodrošināta pakalpojumu piešķiršana (pabalsti ģimenēm ar bērniem) un izmaksa Ukrainas civiliedzīvotājiem u.c.

Jāatzīmē, ka par Aģentūras sniegto pakalpojumu pieejamību un kvalitāti liecina Valsts kancelejas 2022. gadā veiktais klientu apmierinātības pētījums, kurā Aģentūra jau sesto gadu pēc kārtas atzīta par iestādi, kura vislabāk apkalpo iedzīvotājus un varētu kalpot par piemēru citām (Pārskats par darbību ..., 2023).

Sociālās integrācijas valsts aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde un ministrs aģentūras pārraudzību realizē ar Labklājības ministrijas starpniecību (Sociālās integrācijas valsts..., 2012). Aģentūras darbības mērķis ir veicināt

cilvēku ar invaliditāti un personu ar funkcionāliem traucējumiem sociālo integrāciju, nodrošināt iespēju saņemt profesionālo rehabilitāciju un iegūt profesionālo vidējo vai pirmā līmeņa profesionālo augstāko izglītību (Sociālās integrācijas valsts..., 2012).

Latvijas nodarbinātības politikas īstenošanā un iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes veicināšanā nozīmīga loma ir **Nodarbinātības valsts aģentūrai**. Nodarbinātības valsts aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas izveidota, lai īstenotu valsts politiku bezdarba samazināšanas un bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu atbalsta jomā (Nodarbinātības valsts aģentūras ..., 2012).

Lai iedzīvotāji būtu sociāli un tiesiski aizsargāti darba tiesību jomā un varētu strādāt drošā darba vidē, ir izveidota **Valsts darba inspekcija**. Valsts darba inspekcija ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Darba inspekcijas funkcija ir valsts uzraudzības un kontroles īstenošana darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jomā (Valsts darba inspekcijas..., 2008). Viens no uzdevumiem, ko veic Valsts darba inspekcija ir darba tiesisko attiecību kontrole, kuras mērķis ir neregistrētās nodarbinātības mazināšana, kas savukārt ietekmē sociālās apdrošināšanas pabalstu apmērus.

LM padotībā ir arī *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija, Valsts sociālās aprūpes centri*, kas piedalās sociālās aizsardzības politikas īstenošanā ģimenēm ar bērniem (Valsts bērnu tiesību ..., 2021; Veselības un darbspēju ..., 2011; Valsts sociālās aprūpes..., 2009; Valsts sociālās aprūpes..., 2009; Valsts sociālās aprūpes..., 2020).

Sociālo transfertu institucionālajā sistēmā tiek iesaistīts arī **Valsts ieņēmumu dienests**, kas nodrošina ar koordinācijas procesam nepieciešamo informāciju un atbild par sociālās apdrošināšanas iemaksu administrēšanu. Viens no VID uzdevumiem ir mazināt ēnu ekonomiku, pastiprināti kontrolējot „aploksņu algas” un nedeklarēto nodarbinātību, kas ietekmē sociālo transfertu apmērus.

Jāatzīmē, ka Latvijā aktīvi darbojas arī nevalstiskās organizācijas (piemēram, biedrība „Māmiņu klubs”, biedrība Asociācija „Ģimene”), kas pārstāv un aizstāv ģimeņu intereses un risina to problēmas. Pašvaldības arī ir iesaistītas sociālo transfertu administrēšanā, jo tās saviem iedzīvotājiem sniedz sociālo palīdzību un lielāko daļu aprūpes pakalpojumu. **Bāriņtiesa**, kura ir pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde, prioritāri nodrošina bērna vai aizgādībā esošās personas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību. Bāriņtiesa aizstāv bērna vai aizgādībā esošās personas personiskās un mantiskās intereses un tiesības. Tā informē pašvaldības sociālo dienestu vai citu atbildīgo institūciju par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība. Bāriņtiesu darbību finansē attiecīgās pašvaldības dome (Bāriņtiesu likums, 2006).

Lai garantētu sociālo stabilitāti un labklājības līmeņa paaugstināšanu valstī, ir izveidota *Nacionālā trīspusējās sadarbības padome* (NTSP). To veido Ministru kabineta, Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK) un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības (LBAS) izvirzītie pārstāvji. Nacionālā trīspusējās sadarbības padome koordinē un organizē trīspusējo sociālo dialogu starp darba devēju organizācijām, valsts institūcijām un arodbiedrībām, kam ir liela nozīme politikas lēmumu izstrādē, pieņemšanā un ieviešanā sociālās drošības jomā (Nacionālās trīspusējās sadarbības..., 1998). NTSP veido vienāds dalībpušu izvirzīto pārstāvju skaits. Katra dalībpusē izvirza deviņus pārstāvjus, tai skaitā katras dalībpusē vadītāju un tā vietnieku Padomē. Savukārt NTSP institucionālo sistēmu veido apakšpadomes.

Lai veicinātu valsts, darba devēju organizāciju un to apvienību un darbinieku arodbiedrību sadarbību un līdzdalību valsts sociālās drošības sistēmas pilnveidošanā, lai garantētu sociālo stabilitāti un paaugstinātu sociālo partneru līdzatbildību pieņemto lēmumu izpildē ir izveidota Nacionālās trīspusējās sadarbības Sociālās drošības apakšpadome, kuru veido valdības (Labklājības ministrijas, Ekonomikas ministrijas un Finanšu ministrijas), Latvijas Darba devēju konfederācijas un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības izvirzītie pārstāvji (Nacionālās trīspusējās sadarbības..., 2003). *Sociālās drošības apakšpadome veic dažādas funkcijas*, kas saistītas ar sociālās drošības jomu. Galvenās no tām ir: izskatīt

konceptijas, programmas un citus politikas plānošanas dokumentus, likumus, kā arī MK noteikumus un citu tiesību aktu projektus sociālās drošības jautājumos, kā arī sniegt atzinumus pirms tiesību aktu projektu izskatīšanas NTSP un MK. Padome izskata valsts budžeta projektu sociālās drošības jautājumos, kā arī analizē sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu, izstrādā priekšlikumus sociālās drošības jomas attīstībai (Nacionālās trīspusējās sadarbības..., 2003).

Lai sasniegtu izvirzītos mērķus, ir svarīga visu institūciju, kas koordinē sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, veiksmīga sadarbība. Autore pozitīvi novērtē LM paveikto saistībā ar sociālās aizsardzības paaugstināšanu ģimenēm ar bērniem un aktuālāko atzīmē izvirzīto priekšlikumu zīdaiņu pūriņa ieviešanai jaundzimušajiem Latvijā. Šis atbalsts plānots papildus jau esošajam bērna piedzimšanas pabalstam. Lai noskaidrotu zīdaiņa pūriņa sastāvu un apmēru, sadarbībā ar nevalstisko organizāciju „Mammamumentiem.lv” tika veikts pētījums, kurš balstījās uz Somijas piemēru, jo tas tiek izmantots jau vairāk nekā 70 gadus, kā arī ieviests vairākās citās pasaules valstīs. Somijā, vecākiem ir iespēja izvēlēties tikai vienu atbalsta variantu, proti, saņemt zīdaiņa pūriņu mantiskā izteiksmē vai bērna piedzimšanas pabalstu 170 EUR apmērā. Pētījumā tika konstatēts, ka pūriņa optimālās izmaksas ir no 230 līdz 260 EUR, neieskaitot pievienotās vērtības nodokli (Priekšlikumi zīdaiņu pūriņa ..., 2022).

Neraugoties uz LM paveikto, ir nepieciešams palielināt bērna piedzimšanas un bērna kopšanas pabalstu, ņemot vērā inflāciju, kā arī pabalstu apmēru piesaistīt kādam no sociāli ekonomiskajiem rādītājiem.

Secinājumi par otrās nodaļas saturu/ *Conclusions of Chapter 2*

1. Latvijas Republikas stratēģiskajos plānošanas dokumentos iedzīvotāju sociālā aizsardzība (t.sk. ģimeņu ar bērniem) ir noteikta kā viena no prioritārajām jomām jau vairākus plānošanas periodus, īpaši uzsverot nepieciešamību palielināt finansējumu sociālajai jomai, lai paaugstinātu iedzīvotāju dzīves kvalitāti un veicinātu dzimstību valstī.
2. Personas tiesības uz sociālo aizsardzību ir noteiktas vairākos starptautiskajos, Eiropas Savienības un nacionālajos tiesību aktos. Vispārējs cilvēktiesību aizsargājošs dokuments ir ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, kurā ir norādīts, ka ikvienam cilvēkam kā sabiedrības loceklim ir tiesības uz *sociālo drošību*.
3. Eiropas Savienība neregulē katras dalībvalsts sociālo politiku, bet gan nosaka galvenās vadlīnijas un minimālos standartus sociālās drošības jomā. Līgums par ES darbību nosaka ES un dalībvalstu dalītu kompetenci sociālajā politikā. ES tiesību akti sociālās drošības jomā paredzēti tikai, lai saskaņotu un koordinētu dalībvalstu tiesību aktus. Dalībvalstīm ir brīva izvēle izlemt, kuras personas ir sociāli apdrošināamas, kādi pabalsti un pēc kādiem noteikumiem piešķirami, kādai jābūt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmei, kā aprēķināmi pabalsti un uz cik ilgu laiku tie piešķirami.
4. Nacionālajā līmenī galvenais pamatlikums, kurā ir nostiprinātas cilvēka tiesības uz sociālo drošību, ir Latvijas Republikas Satversme, kurā noteikts, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos ar sociālo risku saistītos gadījumos.
5. Latvijas Republikas *Satversmē* ir apstiprinātas cilvēka tiesības uz sociālo drošību. Savukārt sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principi, kā arī sociālo transfertu tiesiskā bāze pamatojas uz likumu *Par sociālo drošību* un citiem normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz sociālo aizsardzību un nosaka konkrētā atbalsta veida normas.
6. Sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju apmēri Latvijā ir atkarīgi no sociāli apdrošinātās personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, savukārt valsts sociālos pabalstus neietekmē sociālo iemaksu veikšana, jo tie ir universāli un pienākas visām personām, kas atbilst normatīvajā bāzē noteiktajiem kritērijiem.
7. Latvijā ģimenēm ar bērniem daudzveidīgāks un lielāks finansiālais atbalsts sociālo pabalstu veidā ir līdz bērna 2 gadu vecumam, savukārt vecākiem bērniem tiek maksāts tikai ģimenes valsts pabalsts, kas ir atkarīgs no bērnu skaita ģimenē.

8. Ģimenes valsts pabalsts tiek pārtraukts maksāt bērnam, sasniedzot 16 gadu vecumu, neskatoties uz to, ka viņš studē augstskolā, kas nav taisnīgi attiecībā pret visiem bērniem, jo, izvēloties mācīties profesionālajā skolā, pabalstu turpina maksāt.
9. Analizējamajā periodā maternitātes, paternitātes, vecāku un ģimenes valsts pabalsts Latvijā ir palielinājies līdz ar valsts ekonomisko attīstību, savukārt bērna piedzimšanas pabalsta apmērs nav mainīts kopš 2004. gada, un bērna kopšanas pabalsts nav mainīts kopš 2014. gada, bet bērniem no 1.5 līdz 2 gadu vecumam - no 2008. gada, neņemot vērā inflāciju, kas palielina bērna uzturēšanas izmaksas.
10. Latvijā ir izveidota nepieciešamā institucionālā sistēma sociālo transfertu koordinācijai. Ģimenes valsts sociālās drošības politiku izstrādā Labklājības ministrija, kuras pakļautībā esošā VSAA un citas iestādes piedalās tās īstenošanā. Atbilstoši izstrādājai politikai tiek veikti uzlabojumi ģimeņu ar bērniem sociālajā aizsardzībā. Jaunākās izmaiņas sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu jomā ir veiktas 2022. - 2023. gadā: reformēts ģimenes valsts pabalsts, mainīta paternitātes pabalsta piešķiršanas kārtība, pagarināts vecāku pabalsta izmaksas periods un ieviesta pabalsta nenododamā daļa katram vecākam.

3. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS ĢIMENĒM AR BĒRNIEM IZVĒRTĒJUMS/ ASSESSMENT OF SOCIAL PROTECTION FOR FAMILIES WITH CHILDREN

3.1. Sociālo transfertu analīze Latvijā/ Analysis of social transfers in Latvia

Valsts sociālās apdrošināšanas pensijas un pabalsti tiek finansēti no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta, kuru pamatā veido sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ko veic sociālajai apdrošināšanai pakļautās personas. Savukārt valsts sociālie pabalsti tiek finansēti no valsts pamatbudžeta, bet sociālās palīdzības pabalsti – no attiecīgā valsts pašvaldību budžeta.

Analizējot kopējos izdevumus sociālajai aizsardzībai, var secināt, ka laika periodā no 2011. līdz 2021. gadam tie palielinās. Straujākais kopējo izdevumu pieaugums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir bijis 2021. gadā, t.i., par 1183.1 milj. eiro jeb 22.5% (sk. 3.1. tabulu).

3.1. tabula/ Table 3.1.

Sociālās aizsardzības izdevumi kopā, tai skaitā ģimenēm ar bērniem, un to īpatsvars no IKP Latvijā 2011.-2021. gadā/ Total social protection expenditure, including on families with children, and as a % of GDP in Latvia in 2011-2021

Gads	Kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai		Izdevumi ģimenēm ar bērniem		Izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no kopējiem izdevumiem sociālajai aizsardzībai, %
	milj. EUR	% no IKP	milj. EUR	% no IKP	
2011	3086.6	15.6	228.6	1.2	7.4
2012	3126.4	14.3	219.7	1.0	7.0
2013	3322.8	14.6	267.6	1.2	8.1
2014	3413.4	14.4	306.4	1.3	9.0
2015	3634.2	14.8	388.9	1.6	10.7
2016	3788.5	14.9	414.9	1.6	11.0
2017	3974.6	14.7	430.6	1.6	10.8
2018	4434.6	15.2	474.8	1.6	10.7
2019	4774.5	15.6	491.6	1.6	10.3
2020	5256.9	17.8	511.0	1.7	9.7
2021	6440.0	19.6	700.9	2.1	10.9

Avots: autores aprēķini, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – sociālās aizsardzības izdevumi ..., 2023; Iekšzemes kopprodukts pavisam ..., 2023

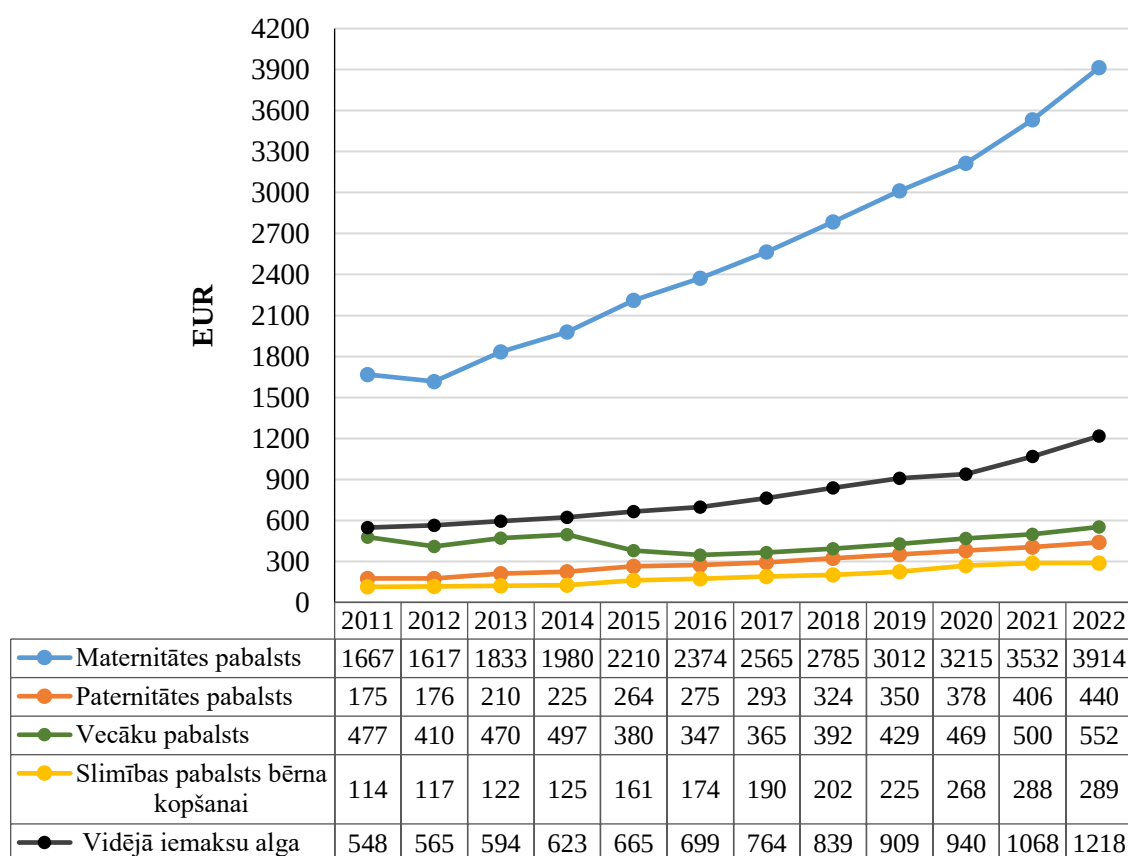
Savukārt, analizējot kopējo sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvaru no IKP, var secināt, ka tas ir palielinājies katru gadu jau kopš 2018. gada un lielākais ir bijis 2021. gadā, sasniedzot 19.6%. Tas vērtējams pozitīvi, jo pamatnostādnēs „Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnēm 2021.-2027. gadam” (2021) izvirzītais mērķis – līdz 2027. gadam palielināt sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvaru no IKP vismaz līdz 18% ir sasniegts un pat pārsniegts jau 2021. gadā. Līdzīga tendence ir vērojama sociālās aizsardzības izdevumiem ģimenēm ar bērniem, jo izdevumu samazinājums par 3.9% ir bijis vienīgi 2012. gadā, salīdzinot ar 2011. gadu. Lielākais izdevumu pieaugums analizējamajā periodā ir bijis 2021. gadā (par 37.2%), kas vērtējams pozitīvi, jo finansiālais atbalsts ģimenēm ar bērniem ir palielinājies, ko ietekmēja ierobežojumu atcelšana maternitātes, paternitātes un vecāku pabalsta apmēram, kā arī citu pabalstu apmēru palielinājums (detalizētāk sk. 2.2. apakšnodaļā). Savukārt analizējot izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvaru no IKP, var secināt, ka no 2015.gada līdz 2019. gadam tas bija nemainīgs (1.6%), bet no 2020. gada tas pakāpeniski palielinājās un 2021. gadā sasniedza 2.1%, kas vērtējams pozitīvi, jo sociālajai aizsardzībai tiek novirzīta būtiski lielāka

daļa līdzekļu. Neraugoties uz to, ka izdevumi sociālajai aizsardzībai Latvijā palielinās, tomēr ir nepieciešams analizēt situāciju ES dalībvalstu kontekstā, lai varētu salīdzināt tendences citās valstīs un izdarīt pilnīgākus secinājumus par Latvijas sociālās politikas attīstību. Tas tiks analizēts 3.3. apakšnodaļā.

Izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no kopējiem izdevumiem sociālajai aizsardzībai analizējamajā periodā nav būtiski mainījies, un kopš 2015. gada tas ir bijis robežās no 9.7 līdz 11.0%. Jāatzīmē, ka kopējo izdevumu apjomu ietekmē gan pabalstu saņēmēju skaits, gan apmērs, tāpēc tie tiks analizēti detalizētāk.

Valsts sociālās apdrošināšanas pabalsti (maternitātes, paternitātes un vecāku) ir vieni no galvenajiem ģimeņu sociālā atbalsta pasākumu veidiem nodarbinātām personām, un tie ir saistīti ar maternitāti, bērna piedzimšanu un kopšanu. Šie pabalsti ir atkarīgi no īstenotās ģimenes un demogrāfiskās politikas valstī. Ja ģimenēm būs pārliecība, ka sociālā riska gadījumā no valsts tiks saņemts atbalsts zaudēto ienākumu kompensācijai, turklāt atbilstoši paša ieguldījumam, pastāv lielāka varbūtība, ka ģimene izšķirsies par bērnu radīšanu.

Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri ir atkarīgi no personas apdrošināšanas iemaksu algas jeb darba samaksas, par to liecina arī VSAA dati. Laika periodā no 2011. gada līdz 2022. gadam vidējai apdrošināšanas iemaksu algai un sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēriem bija tendence palielināties, izņemot vecāku pabalstu, jo tas bija saistīts ar normatīvās bāzes izmaiņām – tika mainīts pabalsta saņemšanas periods. Kopš 2014. gada 1. oktobra vecāku pabalsta saņēmējiem tika dota iespēja izvēlēties pabalsta saņemšanas periodu: līdz bērna viena gada vecuma sasniegšanai vai līdz 1.5 gadu vecuma sasniegšanai. Saņemot pabalstu īsāku laiku, tas ir lielāks – 60% no iemaksu algas, savukārt, izvēloties garāku periodu, tas ir 43.75%. Dati parāda, ka vecāku pabalsta apmēram ir tendence palielināties kopš 2017. gada (sk. 3.1. att.)

Avots: autores veidots, izmantojot VSAA datus – Pakalpojumu statistika, 2023

3.1. att./ Fig. 3.1. Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu vidējie apmēri un sociāli apdrošināto personu vidējā iemaksu alga Latvijā 2011.-2022. gadā, EUR/ Average sizes of state social insurance benefits and the average remuneration of socially insured persons in Latvia in 2011-2022, EUR

Salīdzinot 2022. gada datus ar 2011. gadu, var secināt, ka vidējie maternitātes, paternitātes un slimības pabalstu apmēri ir būtiski palielinājušies (attiecīgi par 134.8%, 150.6% un 154.10 %), ko ietekmēja vidējā apdrošināšanas iemaksu alga (sk. 3.1.tab., 2. pielikumu). Aprēķinātais ķēdes pieauguma temps parāda, ka analizējamajā periodā straujākais vidējās apdrošināšanas iemaksu algas palielinājums ir bijis 2022. gadā (par 150.02 EUR jeb 14.05%). Viens no ietekmes faktoriem ir minimālās mēneša darba algas palielinājums 2021. gadā no 430 EUR līdz 500 EUR mēnesī (Valstī noteiktā minimālā ..., 2022), un to apliecina autores aprēķinātais korelācijas koeficients ($r=0,97$), kurš parāda, ka pastāv cieša lineāra sakarība starp šiem rādītājiem.

Analizējot datus Latvijas reģionu aspektā, var secināt, ka visā analizējamajā periodā lielāki maternitātes pabalsta vidējie apmēri bija Rīgas un Pierīgas reģionā dzīvojošajiem, bet mazāki Latgales reģionā dzīvojošajiem, izņemot 2018. un 2022. gadā, kad mazākus pabalstus saņēma attiecīgi Kurzēmē un Vidzemē dzīvojošie pabalstu saņēmēji (sk. 3.2. tabulu).

3.2. tabula/ Table 3.2.

Maternitātes pabalsta vidējais apmērs un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā, EUR/ Average size of a maternity benefit and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022, EUR

Reģions	Mērvienība	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Izmaiņas 2022/2016, %
Rīga	EUR	2767.02	2999.01	3258.16	3530.32	3743.71	4047.19	4583.60	65.7
	%	-	8.4	8.6	8.4	6.0	8.1	13.3	
Pierīga	EUR	2465.58	2621.10	2904.82	3218.71	3446.65	3871.31	4324.56	75.4
	%	-	6.3	10.8	10.8	7.1	12.3	11.7	
Vidzeme	EUR	1821.05	1941.67	2071.27	2360.65	2452.92	2774.29	3005.30	65.0
	%	-	6.6	6.7	14.0	3.9	13.1	8.3	
Kurzeme	EUR	1778.55	1933.36	1967.95	2355.18	2335.50	2772.27	3035.94	70.7
	%	-	8.7	1.8	19.7	-0.8	18.7	9.5	
Zemgale	EUR	1818.57	2035.18	2311.39	2434.27	2619.91	2966.92	3196.36	75.8
	%	-	11.9	13.6	5.3	7.6	13.2	7.7	
Latgale	EUR	1742.76	1816.09	2116.05	2109.22	2227.29	2704.55	3103.25	78.1
	%	-	4.2	16.5	-0.3	5.6	21.4	14.7	

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA nepublicētos datus

Aprēķinātais ķēdes pieauguma temps parāda, ka maternitātes pabalsta apmēri laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam gandrīz visos Latvijas reģionos uzrāda tendenci palielināties, izņemot samazinājumu Latgales (2019. gadā par 0.3%) un Kurzemes reģionā

(2020. gadā par 0.8%), salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Jāatzīmē, ka kopumā maternitātes pabalsta apmēru pieauguma temps visos Latvijas reģionos bija nevienmērīgs. Straujākais maternitātes pabalsta pieauguma temps Rīgas reģionā bija 2022. gadā (par 13.3%) salīdzinot ar 2021. gadu, bet Pierīgas un Latgales reģionā 2021. gadā (attiecīgi par 12.3% un 21.4%). Salīdzinot izmaiņas 2022. gadā ar izmaiņām 2016. gadā, var secināt, ka lielākais maternitātes pabalsta apmēra palielinājums ir bijis Latgales reģionā (par 78.1%), kas vērtējams pozitīvi, jo kopumā sociālā aizsardzība ir palielinājusies.

Analizējot paternitātes pabalsta vidējos apmērus Latvijas reģionos, var secināt, ka visā analizējamajā periodā lielāki pabalsta apmēri ir Rīgas un Pierīgas reģionā dzīvojošajiem pabalsta saņēmējiem, bet mazāki Latgalē un Vidzemē dzīvojošajiem. Aprēķinātais ķēdes pieauguma temps parāda, ka laika periodā no 2016. gadā līdz 2022. gadam gandrīz visos Latvijas reģionos pabalsta apmēri ir palielinājušies, izņemot Latgales reģionu, kur 2017. gadā, salīdzinot ar 2016. gadu, ir bijis neliels samazinājums par 0.5%. Līdzīgi kā maternitātes pabalsta gadījumā arī paternitātes pabalsta pieauguma temps analizējamajā periodā ir bijis mainīgs. Rīgas un Pierīgas reģionā straujākais paternitātes pabalsta palielinājums bija 2021. gadā, attiecīgi par 23.1% un 14.09%. Savukārt Latgales reģionā lielākais pabalsta palielinājums (par 16.8%) bija 2019. gadā. Tomēr salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, var secināt, ka lielākais paternitātes pabalsta apmēra palielinājums ir bijis Rīgas reģionā (par 88.5%), bet mazākais palielinājums ir bijis Kurzemes reģionā (par 59.9%).

Analizējot vecāku pabalsta vidējo apmēru, var secināt, ka iepriekš analizēto sociālās apdrošināšanas pabalstu tendences saglabājas, t.i., tie visā analizējamajā periodā palielinājās (sk. 3. pielikumu). Arī lielākie vecāku pabalsta vidējie apmēri visā analizējamajā periodā bija Rīgas un Pierīgas reģionā dzīvojošajiem pabalsta saņēmējiem, bet mazākie Latgales reģionā dzīvojošajiem.

Slimības pabalsta slima bērna kopšanai vidējie apmēri Latvijas reģionos tiek analizēti tikai par 2021. un 2022. gadu, jo iepriekšējo gadu dati nav pieejami. Arī šie pabalsti ir būtiski lielāki Pierīgas un Rīgas reģionā. Salīdzinot 2022. gadu ar 2021. gadu, Rīgas, Pierīgas un Vidzemes reģionā slimības pabalsta slima bērna kopšanai vidējie apmēri ir nedaudz samazinājušies, bet Kurzemes, Zemgales un Latgales reģionā – nedaudz palielinājušies, tomēr joprojām ir būtiskas atšķirības starp reģioniem (sk. 3.3. tabulu).

3.3. tabula/ Table 3.3.

**Slimības pabalsta slima bērna kopšanai vidējie apmēri un izmaiņas Latvijas reģionos
2021.-2022. gadā, EUR/ Average size of a child sickness benefit and the changes in
the regions of Latvia in 2021-2022, EUR**

Reģions	2021	2022	Izmaiņas 2022/2021, %
Rīga	309.78	308.41	-0.4
Pierīga	317.42	315.83	-0.5
Vidzeme	251.57	247.28	-1.7
Kurzeme	256.53	258.89	0.9
Zemgale	264.26	268.45	1.6
Latgale	249.50	251.72	0.9

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA nepublicētos datus

Lielākais slimības pabalsta slima bērna kopšanai vidējā apmēra palielinājums bija Zemgales reģionā (par 1.6%), turpretī lielākais samazinājums – Vidzemes reģionā (par 1.7%). Galvenais faktors, kas ietekmē valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmērus un arī atšķirības starp reģioniem ir darba samaksa, tādēļ tālāk tiek pētīti darba samaksu ietekmējošie faktori un tendences.

Viens no svarīgākajiem darba samaksu noteicošajiem faktoriem ir izglītība (Darba algas un ..., 2006). ASV Darba statistikas biroja pētījumā tika konstatēts, ka izglītības līmenis ietekmē darba samaksas apmēru. Darbinieki ar augstāku izglītības līmeni saņem lielāku darba samaksu (Career Profiles, [s.a.]). Arī Mistre, Zvaigzne, Mazure (2019), veicot iedzīvotāju aptauju

Latgales reģionā, konstatēja, ka izglītība ir viens no visnozīmīgākajiem darba samaksas līmeni ietekmējošiem cilvēku individuālajiem faktoriem. Izglītības nozīmīgumu apstiprina arī 2022. gadā veiktais pētījums, kurā tika veikta ekspertu aptauja Latvijā (Mistre et al., 2023).

Jau 1974. gadā pētījumus par izglītības ietekmi uz darba samaksu ir veicis Mincers (*Mincer*), kurš izveidoja modeli, kas iekļauj indivīda izglītībai veltīto laiku un darba pieredzi. Modeļa iegūtais rezultāts ir Mincera koeficients, kurš parāda, par cik palielinās darba samaksa atkarībā no izglītībai veltītā laika (*Mincer*, 1975). Šo modeli ir izmantojuši arī Latvijas Bankas eksperti Vilerts u.c. (2015) pētījumā par izglītības ietekmi uz algām, kurā konstatēja, ka Latvijā lielāku darba samaksu saņem strādājošie, kuriem ir augstāks izglītības līmenis, to apliecina arī statistikas dati (sk. 3.4. tabulu).

3.4. tabula/ *Table 3.4.*

Mēneša vidējā bruto darba samaksa pa izglītības līmeņiem un tās izmaiņas Latvijā 2010., 2014. un 2018. gadā, EUR/ *Monthly average gross remuneration by education level and the changes in Latvia in 2010, 2014 and 2018, EUR*

Izglītības līmenis	2010	2014	2018	Izmaiņas 2018/2010, %	
				EUR	%
Doktora grāds	1394	1934	1994	600	43.0
Akadēmiskā izglītība (bakalaura, maģistra grāds) vai profesionālā, vai otrā līmeņa profesionālā augstākā izglītība	907	1169	1566	659	72.7
Pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība (koledža)	674	912	1222	548	81.3
Arodizglītība pēc vispārējās vai profesionālās vidējās izglītības	538	707	967	429	79.7
Vidējā izglītība	518	681	956	438	84.6
Arodizglītība ar pedagoģisko korekciju	...	665	896	-	-
Pamatizglītības otrais posms (pamatskolas izglītība)	464	640	889	425	91.6
Nav skolas izglītības vai zemāka par sākumskolas izglītību	400	564	815	415	103.8

Avots: autores veidota pēc Oficiālās statistikas portāla datiem – Mēneša vidējā bruto ..., 2023

Salīdzinot izmaiņas darba samaksas apmērā 2018. gadā ar 2010. gadu, var secināt, ka vislielākais darba samaksas palielinājums ir bijis darbiniekiem ar akadēmisko izglītību (par 659 EUR), bet mazākais palielinājums ir bijis darbiniekiem, kuriem nav skolas izglītības vai tā ir zemāka par sākumskolas izglītību (par 415 EUR). Tomēr, ja analizē relatīvās izmaiņas, jāsecina, ka darbiniekiem bez izglītības ir bijis vislielākais darba samaksas pieaugums (par 103.8%).

Būtisks darba samaksas apmēru ietekmējošais faktors ir arī darbinieka vecums, tam ir divējāda ietekme. Darbinieka uzkrātā darba pieredze nodrošina augstākus produktivitātes rādītājus, līdz ar to darba devējs var maksāt lielāku darba samaksu. Tomēr, pieaugot darbinieka vecumam, produktivitāte var samazināties, jo pavājinās darba ņēmēja fiziskās un garīgās spējas, līdz ar to darba devējam ir pamats maksāt mazāku darba samaksu (*Darba algas un ..., 2006*).

Starptautiskā algu aptaujas platforma „*Paylab*” apkopojusi informāciju par Latvijas algām 10 gadu periodā un norāda uz vairākām tendencēm:

- uzņēmumi, kas darbojas pieprasītākajās nozarēs piedāvā labāku atalgojumu (piemēram, IT nozares, banku un finanšu sektors);
- summa, ko var nopelnīt, ir atkarīga arī no uzņēmuma lieluma, jo lielākos uzņēmumos algas ir lielākas;
- algas privātajā sektorā ir lielākas nekā valsts sektorā;
- darbinieki ar augstāko izglītību nopelna vidēji par 50% vairāk nekā tie, kuriem ir vidējā izglītība;
- galvaspilsētā un lielākajās reģionu pilsētās darba samaksa ir lielāka (*Septiņi faktori, kas ..., 2019*).

Labklājības ministrijas pētījumā ir secināts, ka Latvijā pastāv algu atšķirības starp dažādu tautību pārstāvjiem, kas ir saistīts ar šo darbinieku valsts valodas zināšanu līmeni. Vājākas valsts valodas zināšanas samazina darba produktivitāti (Darba algas un ..., 2006). Tomēr pētījuma „Valodas situācija Latvijā: 2016-2020” (2021) izpētes dati liecina par latviešu valodas pratēju skaita pieaugumu dažādās iedzīvotāju grupās, kurām latviešu valoda nav dzimtā: 1989. gadā latviešu valodu prata tikai apmēram 23% mazākumtautību pārstāvju, 2019. gadā šis skaits ir palielinājies līdz apmēram 90% un ir pietiekami nemainīgs pēdējo desmit gadu laikā. Jaunākās paaudzes latviešu valodas prasmes pašvērtējums ir augstāks (Valodas situācija Latvijā ..., 2021).

Erasmus+ finansētā pētījumā „Darba tirgū pieprasītās prasmes: iespējas izmantot darba sludinājumu informāciju darba tirgus pieprasīto prasmju identificēšanā” (2018) norādīts, ka darba sludinājumos Latvijā un Igaunijā galvenās izvirzītās prasības darbiniekam ir konkrētas personības iemaņas un rakstura iezīmes, tad seko valodu zināšanas, un gandrīz tikpat bieži tiek prasīta iepriekšēja darba pieredze.

Mistre, Leibus, Buliņa (2023) savā pētījumā norāda, ka eksperti, izvērtējot darba vietas ietekmi uz darba samaksu, kā galveno atzīmē reģiona ietekmi. Savukārt Mietule un Liepiņa (2012) norāda, ka reģions, tā attīstības līmenis, ekonomiskais potenciāls, vēsturiskās, etniskās un ģeogrāfiskās īpatnības rada ietekmi uz šajā reģionā nodarbināto darba samaksas līmeni.

Reģiona ietekmi uz darba samaksas apmēru apstiprina arī statistikas dati (sk. 3.5. tabulu), kuri parāda, ka visā analizējamajā periodā lielāku darba samaksu saņem Rīgas reģionā strādājošie, tad seko Pierīgas reģions, bet mazākā darba samaksa ir Latgales reģionā. Salīdzinot darba samaksu Rīgas reģionā un Latgales reģionā, var redzēt, ka Rīgas reģionā saņem ievērojami vairāk, piemēram, 2022. gadā starpība ir 574 EUR jeb 1.6 reizes. No tā izriet, ka kopumā labāk sociāli aizsargāti ir iedzīvotāji, kas dzīvo Rīgas reģionā un mazāk aizsargāti ir iedzīvotāji Latgales reģionā. Turklāt arī pieauguma temps neliecina par situācijas uzlabošanos.

3.5. tabula/ Table 3.5.

Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa un tās izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Average monthly gross remuneration of employees and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	Mēneša vidējā bruto darba samaksa, EUR						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	971	1044	1129	1206	1276	1434	1535
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	7.5	8.1	6.8	5.8	12.4	7.0
Pierīga	806	871	949	1028	1108	1225	1336
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	8.1	9.0	8.3	7.8	10.6	9.1
Vidzeme	675	739	803	860	914	1010	1094
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	9.5	8.7	7.1	6.3	10.5	8.3
Kurzeme	716	775	858	922	971	1085	1162
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	8.2	10.7	7.5	5.3	11.7	7.1
Zemgale	725	786	848	915	971	1089	1155
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	8.4	7.9	7.9	6.1	12.2	6.1
Latgale	592	640	701	751	793	896	961
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	8.1	9.5	7.1	5.6	13.0	7.3
Latvijā	859	926	1004	1076	1143	1277	1373
<i>Ķēdes pieauguma temps,%</i>	-	7.8	8.4	7.2	6.2	11.7	7.5

Avots: autores veidota pēc Oficiālās statistikas portāla datiem – Strādājošo mēneša vidējā..., 2023

Visā analizējamajā periodā straujākais strādājošo mēneša darba samaksas pieaugums visos Latvijas reģionos ir bijis 2021. gadā, ko ietekmēja straujāks minimālās darba algas palielinājums. Kā norāda Mistre u.c. (2023), ekspertu vērtējumā nākamie svarīgākie faktori, kas ietekmē darba samaksas apmēru, ir nozare un sektors, kurā darbinieks strādā, bet uzņēmuma

lielumam nav izšķirošas ietekmes uz darba samaksu. Statistikas dati liecina, ka darba samaksa sabiedriskajā sektorā ir bijusi lielāka nekā privātajā sektorā, tomēr darba samaksas atšķirības ir nelielas, turklāt ar tendenci samazināties (Strādājošo mēneša vidējā ..., 2023).

Personas sociālo aizsardzību ietekmē arī nedeklarētā nodarbinātība (t.sk. „aploksņu algas”), jo tās rezultātā no darba samaksas netiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas pilnā apmērā, un tas ietekmē valsts sociālās apdrošināšanas pabalstus un pensijas. Kā norādīts Labklājības ministrijas pētījumā „*Neregistrētās nodarbinātības novērtējums*” (2007), neregistrētā nodarbinātība ir nodarbinātība bez darba līguma vai ar darba līgumu, kas nav noformēts atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem (nelegālā nodarbinātība), ar daļēji nenomaksātiem nodokļiem un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām („aploksņu alga”, pašnodarbināto atalgojuma un honorāru daļa, par kuru netiek nomaksāti nodokļi) un nodarbinātība virs darba līgumā noteiktā laika, par kuru netiek veikta darba samaksa (nepilnīga darba laika uzskaitē).

Pētījumā „*Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2021. gadā*” norādīts, ka Latvijā, Igaunijā un Lietuvā nozīmīgākā ēnu ekonomikas komponente 2021. gadā bija aploksņu algas, attiecīgi Latvijā 46.2% no kopējās ēnu ekonomikas, Igaunijā – 42.7%, bet Lietuvā – 38.8%. Neuzrādītie ieņēmumi Latvijā 2021. gadā veidoja 30% no kopējās ēnu ekonomikas, bet neuzrādīto darbinieku komponente – 23.8% (Sauka, Putniņš, 2022). Sauka, Putniņš (2015) uzsver, ka ēnu ekonomika var radīt apburto loku: indivīdi strādā nelegāli un līdz ar to nemaksā nodokļus, tā rezultātā samazinās ieņēmumi valsts budžetā, un ir nepieciešams nodokļu likmju palielinājums, kas vēl vairāk veicina darboties neoficiāli un vājina ekonomisko un sociālo pamatu.

Latvijas Bankas ekonomisti Benkovskis un Vilerts (2021) pētījumā par ēnu ekonomiku ir secinājuši, ka personām saņemot „*aploksņu algas*” sociālā aizsardzība ir mazāka. To īpaši Covid-19 pandēmijas laikā izjuta personas, kuras strādāja nozarēs un profesijās, kur aploksņu algas veido lielāku īpatsvaru.

Sociālās aizsardzības nodrošināšana ir sarežģītāka, ja valstī ir ēnu ekonomika, kurā darbinieki izvairās no nodokļu maksāšanas, un līdz ar to sociālā aizsardzība mazinās (McKiernan, 2021). Šim secinājumam piekrīt arī darba autore. Tomēr, kā norāda Dārzina, Brikmane, Dambe (2022), gandrīz piektā daļa Latvijas iedzīvotāju piekristu daļu algas saņemt aploksnē, kas ir vērtējams negatīvi, jo daļai iedzīvotāju ir vieglprātīga attieksme pret sociālo aizsardzību. Persona, pieņemot lēmumu saņemt algu aploksnē, nedomā par sociālajiem riskiem, kas varētu notikt, un par sociālo aizsardzību, kas būs nepieciešama šādā situācijā (Zariņa, Zvaigzne, Koldāne, 2022).

Bieži aploksņu algu saņēmējiem ir mazi ienākumi un tādēļ ir nepieciešams valsts atbalsts. Noraidošāka attieksme pret aploksņu algām ir izglītotākiem cilvēkiem ar lielākiem ienākumiem (Dārzina, Brikmane, Dambe, 2022). Jāatzīmē, ka ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā ir izdots MK rīkojums Nr. 201 „*Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāns 2021./2022. gadam*”, kas paredz „aploksņu algu” maksāšanas ierobežošanu kā vienu no prioritārajiem rīcības virzieniem (Ēnu ekonomikas ierobežošanas ..., 2022).

Darba ņēmēji, kuriem oficiāli tiek maksāta vismaz minimālā mēneša darba alga, ir vairāk sociāli aizsargāti, jo palielinoties minimālajai algai, tiek veiktas lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas un līdz ar to palielinās arī sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri. Vairākos pētījumos ir konstatēts, ka minimālās mēneša darba algas palielināšana uzlabo dzīves labklājību zemāko ienākumu saņēmējiem. Ferraro (*Ferraro*), Merikula (*Merikull*), Stērs (*Staehr*) savā pētījumā ir secinājuši, ka minimālā alga ir veicinājusi algu nevienlīdzības samazināšanos, it īpaši darba tirgus segmentos, kuros ir mazas algas (Ferraro et al., 2018). Arī Flavins (*Flavin*) un Šufeldts (*Shufeldt*) pētījumā konstatēja, ka, palielinot minimālo mēneša darba algu Amerikas Savienotajās Valstīs, palielinās labklājības līmenis pilsoņiem ar maziem ienākumiem (Flavin, Shufeldt, 2017).

Turpmāk darbā analizēts valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā un tās statistiskajos reģionos, jo tas liecina par demogrāfisko situāciju valstī

un tās tendencēm. Pabalstu saņēmēju kopskaits reģionos nav vienāds ar kopējo skaitu Latvijā, atšķirības veido pabalstu saņēmēju skaits ārvalstīs, tomēr tas ir nebūtisks, tāpēc darbā netiek apskatīts.

Analizējot maternitātes un paternitātes pabalsta saņēmēju skaitu Latvijā, var secināt, ka laika periodā no 2011. gada līdz 2016. gadam gan maternitātes, gan paternitātes pabalsta saņēmēju skaits pakāpeniski palielinājās, bet no 2017. līdz 2022. gadam vērojams pabalstu skaita samazinājums (sk. 3.6. tabulu).

3.6. tabula/ Table 3.6.

**Maternitātes un paternitātes pabalstu saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā
2011. - 2022. gadā/ Number of maternity and paternity benefit recipients and the changes
in Latvia in 2011-2022**

Gads	Maternitātes pabalsts		Paternitātes pabalsts	
	Skaits	Ķēdes pieauguma temps, %	Skaits	Ķēdes pieauguma temps, %
2011	14 052	-	7 017	-
2012	15 020	6.9	7 913	12.8
2013	16 459	9.6	8 785	11.0
2014	17 413	5.8	9 761	11.1
2015	18 276	5.0	10 625	8.9
2016	18 535	1.4	11 081	4.3
2017	17 948	-3.2	10 968	-1.0
2018	16 828	-6.2	10 259	-6.5
2019	16 629	-1.2	10 524	2.6
2020	15 914	-4.3	9 793	-6.9
2021	15 799	-0.7	9 700	-0.9
2022	14 205	-10.1	9 021	-7.0
2022/2011	153	1.1	2 004	28.6

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA nepublicētos datus

Straujākais maternitātes pabalsta skaita palielinājums bija 2013. gadā (par 9.6%), bet samazinājums 2022. gadā (par -10.1%). Salīdzinot 2022. gada datus ar 2011. gadu, var secināt, ka maternitātes pabalsta saņēmēju skaits ir palielinājies tikai par 1.1%. Savukārt lielākais paternitātes pabalsta saņēmēju skaita palielinājums ir bijis 2012. gadā (par 12.8%), bet samazinājums 2022. gadā (par 7%) tāpat kā maternitātes pabalstam. Tomēr, salīdzinot 2022. gadu ar 2011. gadu, paternitātes pabalsta saņēmēju skaits būtiski palielinājies (par 28.6%), kas liecina, ka tēvi vairāk iesaistās bērna aprūpē. Pabalstu saņēmēju skaita izmaiņu galvenais ietekmējošais faktors ir bērnu dzimstība valstī, to apliecina oficiālās statistikas dati (sk. 3.7. tabulu).

Analizējot dzimstību Latvijā, var secināt, ka no 2011. gada līdz 2015. gadam tā pakāpeniski palielinājās, bet kopš 2016. gada dzimstība ir samazinājusies. Turklāt būtiskākais samazinājums ir bijis 2022. gadā (par 8.4%), salīdzinot ar 2021. gadu, bet, salīdzinot ar 2011. gadu, dzimstība ir samazinājusies par 15.3%, kas vērtējams ļoti negatīvi, jo atstāj ietekmi uz Latvijas tautas ataudzi. Statistikas dati liecina, ka, neraugoties uz bērnu dzimstības samazināšanos valstī, sociālā atbalsta palielinājums daudz bērnu ģimenēm ir sekmējis trešā un it īpaši ceturtā bērna ienākšanu ģimenēs. Tāpēc ir nepieciešams turpināt dzimstību veicinošu politiku, kas sekmēs pirmā un otrā bērna ienākšanu ģimenē (Latvijas Nacionālais attīstības ..., 2020).

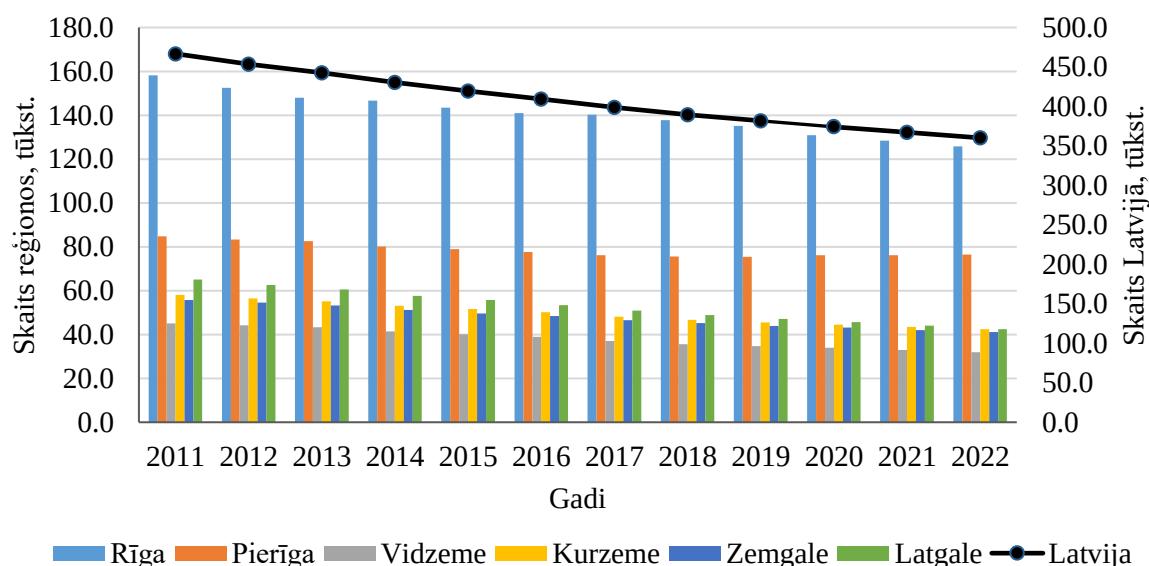
**Dzīvi dzimušo bērnu skaita pēc dzimšanas secības izmaiņas Latvijā 2011. - 2022. gadā/
Changes in the number of live births by child's birth order in Latvia in 2011- 2022**

Gads	Dzimušie		t.sk. pēc dzimšanas secības					
	Skaits	Ķēdes pieauguma temps, %	pirmais	otrais	trešais	ceturtais	piektais un vairāk	nav uzrādīts
2011	18825	-	8901	6699	2208	601	416	0
2012	19897	5.7	9195	7227	2384	684	394	13
2013	20596	3.5	9191	7650	2662	663	421	9
2014	21746	5.6	9609	8147	2892	673	425	0
2015	21979	1.1	9364	8242	3107	817	448	1
2016	21968	-0.1	9034	8405	3213	834	476	6
2017	20828	-5.2	8342	7895	3249	861	477	4
2018	19314	-7.3	7632	7308	3068	832	473	1
2019	18786	-2.7	7329	7079	3046	828	503	1
2020	17552	-6.6	6789	6537	2948	828	446	4
2021	17420	-0.8	6659	6541	2987	777	454	2
2022	15954	-8.4	6044	5846	2777	847	438	2
2022/2011, %	-15.3	-	-32.1	-12.7	25.8	40.9	5.3	-

Avots: autores veidots pēc Oficiālās statistikas portāla datiem – Dzīvi dzimušo skaits..., 2023

Dzimstību ietekmē arī sieviešu skaits reproduktīvajā vecumā. Oficiālajā statistikā, izmantojot terminu „fertilais jeb reproduktīvais vecums”, tiek uzskatīts, ka bioloģiskās vecuma robežas, kad sieviete spēj dzemdēt bērnus, ir no 15 līdz 49 gadi (Dzimumu līdztiesība: nodarbinātība ..., 2023). Tomēr darba autore promocijas darba ietvaros izmantos vecuma grupu no 18 līdz 49 gadiem, jo uzskata, ka jaunajām māmiņām nepieciešams sasniegt pilngadību.

Analizējot sieviešu skaitu vecuma grupā no 18 līdz 49 gadiem laika periodā no 2011. gada līdz 2022. gadam, var redzēt, ka Latvijā tas uzrāda tendenci samazināties (sk. 3.2. att.).

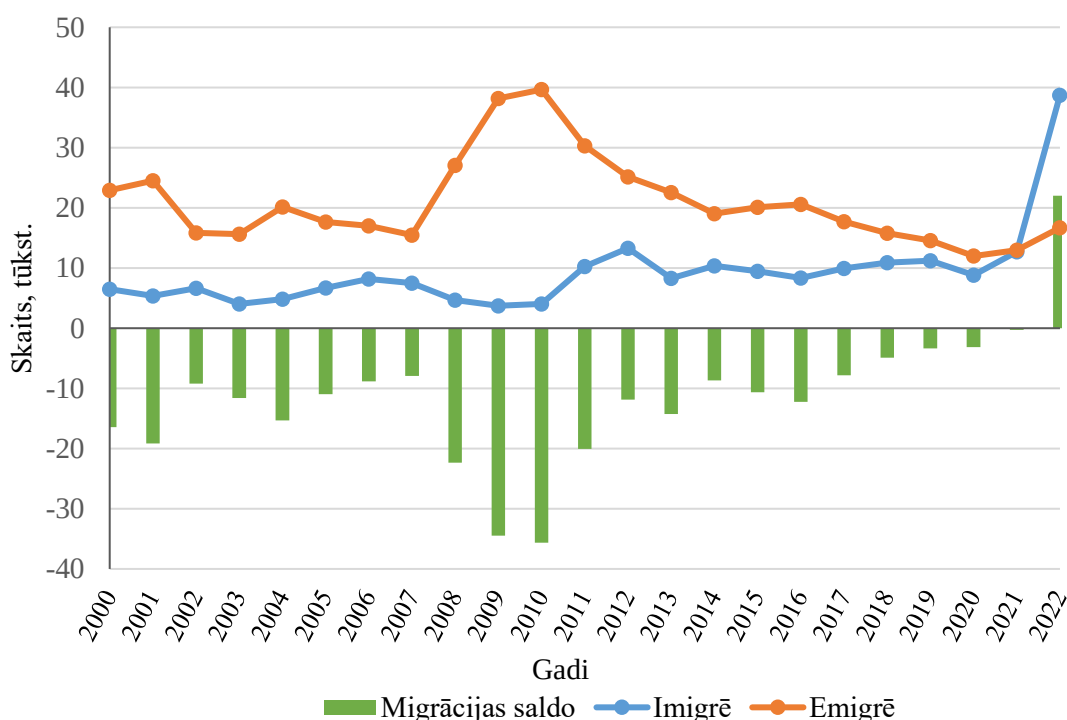

Avots: autores veidots, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – Iedzīvotāji pēc dzimuma..., 2023

3.2. att./ Fig. 3.2. Sieviešu skaits vecuma grupā no 18 līdz 49 gadiem Latvijā kopā un reģionos 2011.-2022. gadā/ Number of women in the age group 18 to 49 years in Latvia and in the regions in 2011-2022

Analizējamajā periodā sieviešu skaita samazinājums ir bijis vienmērīgs (2%-3% gadā). Turklāt, no 2018. gada sieviešu skaits vairs tik strauji nesamazinās. Salīdzinot 2022. gadu ar 2011. gadu, sieviešu skaits ir samazinājies par 22.8%, ko ietekmēja kopējais iedzīvotāju skaita samazinājums. Viens no sieviešu skaita samazinājuma ietekmes faktoriem ir iedzīvotāju starpvalstu migrācija. Laika periodā no 2000. gada līdz 2021. gadam iedzīvotāju starpvalstu migrācijas saldo ir negatīvs, tas nozīmē, ka vairāk iedzīvotāji ir izbraukuši no Latvijas nekā iebrukuši.

Kā norāda Hazans (2019) Latvija no 2000. gada līdz 2016. gadam zaudējusi vislielāko iedzīvotāju daļu (apmēram 20%) starp ES dalībvalstīm, kā arī būtiski ir samazinājies pusaudzī īpatsvars. Statistikas dati parāda, ka kopš 2000. gada no Latvijas emigrējuši 481.6 tūkst. cilvēku, bet imigrējuši tikai 214.6 tūkst. cilvēku, kas veido negatīvu migrācijas saldo (-267.0) (sk. 3.3. att.).

Avots: autores veidots, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – Starptautisko ilgtermiņa migrantu ..., 2023

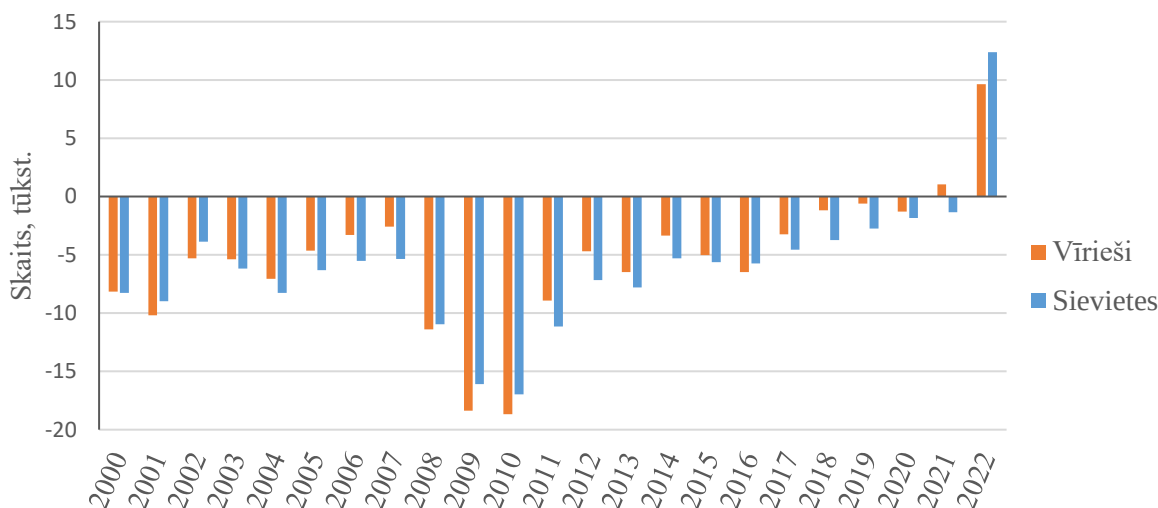
3.3. att./ Fig. 3.3. Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācija Latvijā 2000.-2022. gadā/ Long-term international population migration in Latvia in 2000-2022

Analizējamajā periodā lielākais emigrējošo skaits bija 2009. un 2010. gadā (attiecīgi 38.2 un 39.7 tūkstoši), bet imigrēja tikai attiecīgi 3.7 un 4 tūkstoši. Rezultātā veidojās lielākais negatīvais migrācijas saldo attiecīgi 34.5 un 35.6 tūkstoši, kas skaidrojams ar ekonomisko krīzi valstī. Neraugoties uz to, ka 2011. gadā sākās ekonomiskā atveseļošanās Latvijā, migrācijas saldo saglabājās negatīvs ar mainīgu tendenci līdz 2016. gadam. Savukārt no 2017. gada līdz 2021. gadam migrācijas negatīvais saldo uzrāda tendenci samazināties. Jāuzsver, ka jau 2021. gadā migrācijas saldo bija tikai (-300 cilvēki), ko ietekmēja imigrantu skaita pieaugums. Atbilstoši Oficiālās statistikas datiem no Apvienotās Karalistes iebruca 2.5 tūkst. cilvēku jeb 19.7% no kopējā imigrantu skaita. Vairāk nekā divreiz ir palielinājies imigrantu skaits no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) valstīm – 3.1 tūkst. iebrucēju, tajā skaitā no Krievijas ieradās 1.6 tūkst. un no Baltkrievijas 0.7 tūkst. imigrantu, bet no Ukrainas 1.4 tūkst. imigrantu (Latvijā iebrukušo skaits ..., 2022). Tikai 2022. gadā, turklāt pirmo reizi kopš valsts

neatkarības atgūšanas, migrācijas saldo ir pozitīvs (22 tūkst.), kas izskaidrojams ar kara darbības rezultātā iebrāukušajiem bēgļiem no Ukrainas.

No Eiropas Savienības kandidātvalstīm 2022. gadā ieradās 24.9 tūkst. jeb 64.2 % no kopējā iebrāucēju skaita, no tiem 24,6 tūkst. bija no Ukrainas. Tāpat ir pieaudzis arī imigrantu skaits no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības valstīm – 4.1 tūkst. iebrāucēju, par tūkstoti jeb 36,4 % vairāk nekā 2021. gadā, tajā skaitā no Krievijas ieradās 2.2 tūkst. imigrantu. No Apvienotās Karalistes iebrāuca 2.8 tūkst. jeb 7.2 % no kopējā imigrantu skaita (2022. gadā Latvijā ..., 2023).

Analizējot migrācijas saldo sadalījumā pēc dzimumiem laika periodā no 2000. gada līdz 2022. gadam, var secināt, ka sieviešu negatīvais migrācijas saldo ir par 16 tūkstoši lielāks kā vīriešu, kas var negatīvi ietekmēt dzimstību Latvijā (sk. 3.4. att.).

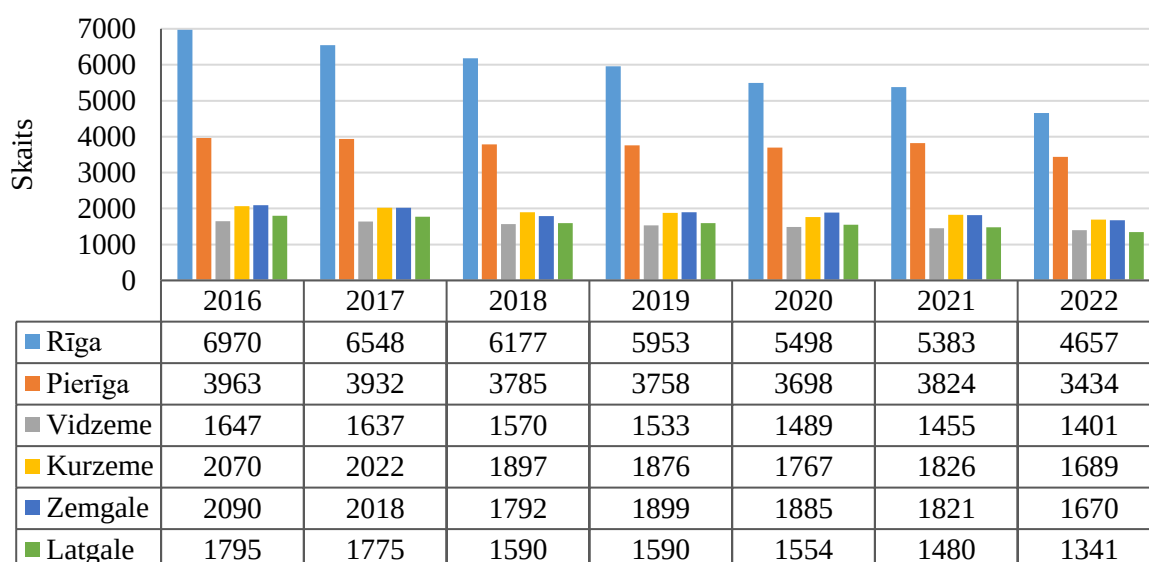

Avots: autores veidots, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – Starptautisko ilgtermiņa migrantu ..., 2023

3.4. att./ Fig. 3.4. Sieviešu un vīriešu starpvalstu ilgtermiņa migrācijas saldo Latvijā 2000.-2022. gadā/ Long-term international migration balance for women and men in Latvia in 2000-2022

Dati liecina, ka vīriešu migrācijas saldo gan 2021. gadā, gan 2022. gadā ir pozitīvs, bet sieviešu migrācijas saldo ir pozitīvs tikai 2022. gadā, kas ir saistīts ar kara darbību Ukrainā. Atbilstoši bērnu dzimstības samazinājumam, samazinās arī maternitātes pabalsta saņēmēju skaits Latvijas reģionos. Gandrīz visos Latvijas reģionos laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam tas ir samazinājies, izņemot Pierīgas un Kurzemes reģionu 2021. gadā un Zemgales reģionu 2019. gadā, kur pabalstu saņēmēju skaits nedaudz palielinājās (sk. 3.5. att.). Lielākais maternitātes pabalsta saņēmēju skaita samazinājums Rīgas, Pierīgas un Vidzemes reģionā bija 2022. gadā. Visbūtiskāk pabalsta saņēmēju skaits samazinājās Rīgas reģionā (par 13.5%). Savukārt Zemgales un Latgales reģionā lielākais maternitātes pabalsta saņēmēju skaita samazinājums bija 2018. gadā (attiecīgi par 11.2% un 10.4%), kā arī straujš samazinājums ir vērojams 2022. gadā (sk. 4. pielikumu).

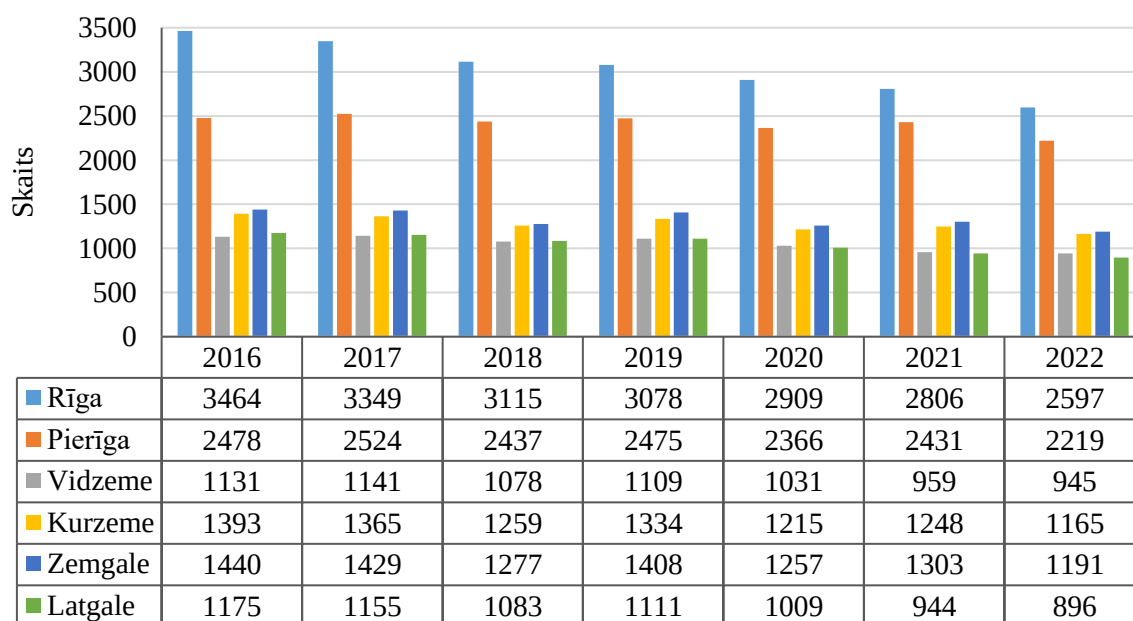
Analizējot maternitātes pabalsta skaita īpatsvaru Latvijas reģionos, var secināt, ka visā analizējamajā periodā Rīgas reģionā tas ir vislielākais (robežās no 33% līdz 38%), tad seko Pierīgas reģions (robežās no 21 līdz 24%), bet Latgales un Vidzemes reģionā tas ir vismazākais (robežās no 9% līdz 10%) (sk. 5. pielikumu). Tomēr, aprēķinot maternitātes pabalsta saņēmēju skaitu uz 1000 nodarbinātajiem, situācija ir atšķirīga, jo visā analizējamajā periodā lielākais pabalsta saņēmēju skaits bija Pierīgas reģionā. Turklāt arī pārējos reģionos situācija ir līdzīga, vienīgi Latgales reģionā saņēmēju skaits ir konstanti mazāks (sk. 6. pielikumu).

Avots: autores veidots, izmantojot VSAA nepublicētos datus

3.5. att./ Fig. 3.5. **Maternitātes pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of maternity benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022**

Maternitātes pabalsta saņēmēju skaits laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam Latvijas reģionos ir mainīgs, ko parāda aprēķinātais ķēdes pieauguma temps. Jāatzīmē, ka saņēmēju skaits Rīgas reģionā ir samazinājies visā analizējamajā periodā. Būtiskākais maternitātes pabalsta saņēmēju skaita samazinājums Rīgas un Pierīgas reģionā bija 2022. gadā (attiecīgi par 7.4% un 8.7%). Savukārt parējos reģionos būtiskākais pabalsta saņēmēju skaita samazinājums bija vērojams 2020. gadā, bet Vidzemes reģionā tieši tāds pats samazinājums saglabājās arī 2021. gadā (par 7%). Tomēr neliels pabalsta saņēmēju skaita palielinājums bija 2021. gadā Pierīgas, Kurzemes un Zemgales reģionā, bet 2019. gadā saņēmēju skaits palielinājās gandrīz visos reģionos, izņemot Rīgas reģionu (sk. 3.6. att.).

Avots: autores veidots, izmantojot VSAA nepublicētos datus

3.6. att./ Fig. 3.6. **Paternitātes pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of paternity benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022**

Paternitātes pabalsta saņēmēju skaita īpatsvars Latvijas reģionos ir līdzīgs maternitātes pabalsta saņēmēju skaita īpatsvaram, kas ir likumsakarīgi, jo to ietekmē dzimušo skaits. Visā analizējamajā periodā Rīgas reģionā pabalsta saņēmēju skaits ir vislielākais (robežās no 29% līdz 31%), tad seko Pierīgas reģions (robežās no 22% līdz 25%), bet Latgales un Vidzemes reģionā tas ir vismazākais (robežās no 10% līdz 11%) (sk. 7. pielikumu). Aprēķinot paternitātes pabalsta saņēmēju skaitu uz 1000 nodarbinātajiem, var secināt, ka tas ir samērā līdzīgs visos Latvijas reģionos (Iedzīvotāji pēc ekonomiskās ..., 2023). Tomēr nedaudz mazāks pabalsta saņēmēju skaits visā analizējamajā periodā ir Rīgas un Latgales reģionā (sk. 8. pielikumu).

Dati par vecāku pabalsta saņēmēju skaitu Latvijā un tās reģionos ir pieejami par periodu no 2016. gada līdz 2022. gadam. Analizējot vecāku pabalsta vidējo saņēmēju skaitu mēnesī Latvijā, var secināt, ka laika periodā no 2016. gada līdz 2017. gadam tas nedaudz palielinājās (par 2.1%), bet no 2018. gada līdz 2022. gadam - samazinājās. Lielākais samazinājums bija 2019. gadā (par 5.3%) un 2021. gadā (par 4.9%). Savukārt, salīdzinot 2022. gada datus ar 2016. gadu, var redzēt, ka pabalsta saņēmēju skaits Latvijā samazinājās par 14.6% (sk. 3.8. tabulu). Vecāku pabalsta saņēmēju skaitam ir tendence samazināties visos Latvijas reģionos no 2018. gada, bet Kurzemes un Latgales reģionā jau no 2017. gada. Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, var secināt, ka straujākais pabalstu skaita samazinājums bija Rīgas reģionā (par 24.2%) un Latgales reģionā (par 19.5%).

3.8. tabula/ Table 3.8.

Vecāku pabalsta saņēmēju skaits vidēji mēnesī un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Average monthly number of parental benefit recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2016, %
Rīga	8197	8321	7929	7412	7055	6541	6216	-24.2
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	1.5	-4.7	-6.5	-4.8	-7.3	-5.0	
Pierīga	4912	5152	5191	5035	4989	4916	4894	-0.4
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	4.9	0.7	-3.0	-0.9	-1.5	-0.4	
Vidzeme	2110	2156	2131	2071	2064	1951	1848	-12.4
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.2	-1.2	-2.8	-0.3	-5.5	-5.3	
Kurzeme	2763	2740	2722	2599	2499	2358	2402	-13.1
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.8	-0.6	-4.5	-3.9	-5.6	1.9	
Zemgale	2698	2791	2664	2470	2568	2507	2407	-10.8
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	3.5	-4.5	-7.3	4.0	-2.4	-4.0	
Latgale	2374	2371	2291	2132	2121	1981	1911	-19.5
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.1	-3.4	-7.0	-0.5	-6.6	-3.5	
Latvijā	23053	23531	22928	21719	21296	20255	19678	-14.6
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.1	-2.6	-5.3	-1.9	-4.9	-2.8	

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA npublicētos datus

Analizējot vecāku pabalsta saņēmēju skaita īpatsvaru Latvijas reģionos, var secināt, ka visā analizējamajā periodā tas bija līdzīgs maternitātes un paternitātes pabalsta saņēmēju skaita īpatsvaram. Lielākais saņēmēju skaita īpatsvars ir Rīgas reģionā (robežās no 32% līdz 36%), tad seko Pierīgas reģions (robežās no 21% līdz 25%), bet mazākais īpatsvars bija Vidzemes un Latgales reģionā (robežās no 9% līdz 10%) (sk. 9. pielikumu). Savukārt, aprēķinot vecāku pabalsta saņēmēju skaitu uz 1000 nodarbinātajiem, var secināt, ka visā analizējamajā periodā

lielākais pabalsta saņēmēju skaits bija Pierīgas reģionā (robežās no 27 līdz 30), bet konstanti zemākais saņēmēju skaits bija Latgales reģionā (robežās no 18 līdz 22), turklāt vērojams saņēmēju skaita samazinājums. Pārējos reģionos no 2016. gada līdz 2020. gadam situācija ir samērā līdzīga, bet 2021. un 2022. gadā Rīgas reģionā pabalsta saņēmēju skaits ir otrs zemākais pēc Latgales reģiona un turklāt arī samazinās (sk. 10. pielikumu).

Pierīgas reģiona situāciju var izskaidrot ar to, ka šajā reģionā dzīvo visvairāk gados jauni cilvēki (no 18 līdz 49 gadi), kuriem var dzimt bērni. Turklāt šajā reģionā ir mazāks to iedzīvotāju skaits, kuri ir vecumā virs 50 gadiem (sk. 3.9. tabulu)

Savukārt Latgales reģionā visā analizējamajā periodā būtiski lielāks īpatsvars ir tieši iedzīvotāju grupai virs 50 gadiem, kas vēlreiz apstiprina, ka šajā reģionā ir mazāk gados jaunu cilvēku, kuriem var dzimt bērni. Jāuzsver, ka otrs mazākais iedzīvotāju skaits līdz 17 gadu vecumam ir Rīgas reģionā, lai gan šajā reģionā iedzīvotāju skaits no 18 līdz 49 gadiem ir līdzīgs Pierīgas reģionam, kas liecina, ka Rīgā bērni dzimst mazāk.

Slimības pabalsta slima bērna kopšanai saņēmēju skaits analizējamajā laika periodā ir palielinājies, izņemot 2020. gadu un 2021. gadu (Covid-19 pandēmijas gadi), kad tas attiecīgi samazinājās par 2.2% un 1.6 %. Tas izskaidrojams ar to, ka daudzi bērnu vecāki strādāja attālināti, un līdz ar to darbnespējas lapas netika noformētas.

3.9. tabula/ Table 3.9.

**Iedzīvotāju īpatsvars sadalījumā pa vecuma grupām Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/
Distribution of the population by age group in the regions of Latvia in 2016-2022**

Reģions	Vecuma grupa	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	0-17	17.0	17.4	17.8	18.0	18.1	18.0	18.0
	18-49	42.7	42.4	42.0	41.7	41.1	40.9	40.8
	50 un vairāk	40.3	40.2	40.2	40.3	40.8	41.1	41.2
Pierīga	0-17	19.9	20.6	21.0	21.2	21.6	21.9	22.1
	18-49	43.1	42.1	41.7	41.4	41.1	40.7	40.4
	50 un vairāk	37.0	37.3	37.4	37.5	37.2	37.4	37.5
Vidzeme	0-17	17.5	17.8	18.0	18.1	18.2	18.4	18.6
	18-49	41.0	40.0	39.2	38.7	38.4	37.8	37.4
	50 un vairāk	41.5	42.2	42.8	43.1	43.3	43.8	44.0
Kurzeme	0-17	18.6	18.9	19.0	19.0	19.0	19.0	19.1
	18-49	40.5	39.7	39.2	38.8	38.4	38.1	37.7
	50-	40.9	41.5	41.9	42.3	42.6	42.9	43.2
Zemgale	0-17	18.4	18.8	19.1	19.2	19.3	19.5	19.5
	18-49	42.1	41.1	40.4	39.9	39.6	39.0	38.7
	50 un vairāk	39.5	40.0	40.5	40.9	41.1	41.5	41.8
Latgale	0-17	16.3	16.5	16.6	16.5	16.5	16.5	16.5
	18-49	39.8	38.8	38.0	37.5	37.1	36.5	36.2
	50 un vairāk	43.9	44.7	45.4	46.0	46.4	47.0	47.3

Avots: autores veidots, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – Iedzīvotāji pēc dzimuma..., 2023

Lonska un citi pētnieki (2021) savā pētījumā, veicot aptauju, konstatēja, ka Covid -19 pandēmijas laikā daudzi vecāki, kuriem ir bērni līdz 18 gadiem, strādājot attālināti, veica dažādus papildu pienākumus, kas saistīti ar bērna audzināšanu. Straujākais slimības pabalsta saņēmēju skaita palielinājums bija 2022. gadā jau pēc Covid -19 pandēmijas (par 37.6%), kas liecina, ka šajā gadā bērni ir vairāk slimojuši vai bērnu vecāki vairāk noformēja darbnespējas lapas, jo daudzi bērnu vecāki pārtrauca darbu veikt attālināti (sk. 3.10. tabulu).

Slimības pabalsta slima bērna kopšanai saņēmēju un gadījumu skaita dinamika Latvijā 2016.-2022. gadā/ Changes in the numbers of child sickness benefit recipients and child sickness cases in Latvia in 2016-2022

Gads	Saņēmēju skaits		Gadījumu skaits		Vidējais gadījumu skaits uz 1 saņēmēju
	Skaits	Ķēdes pieauguma temps, %	Skaits	Ķēdes pieauguma temps, %	
2016	51 845	-	105 100	-	2.0
2017	58 722	13.3	122 097	16.2	2.1
2018	62 250	6.0	132 419	8.5	2.1
2019	68 374	9.8	149 645	13.0	2.2
2020	66 840	-2.2	131 854	-11.9	2.0
2021	65784	-1.6	136511	3.5	2.1
2022	90 530	37.6	225243	65.0	2.5
2022/2016	38 685	74.6	120 143	114.3	0.5

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA npublicētos datus

Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, pabalsta saņēmēju skaits ir būtiski palielinājies (par 74.6%). Arī slimības pabalsta slima bērna kopšanai gadījumu skaits ir palielinājies gandrīz visā analizējamajā periodā, izņemot 2020. gadu, kad tas samazinājās par 11.9%. Savukārt 2022. gadā pabalsta saņēmēju gadījumu skaits strauji palielinājās (par 65%), kas izskaidrojams ar Covid 19 pandēmijas noslēgumu, kad strādājošie atgriezās darbavietās un bērni izglītības iestādēs.

Aprēķinot vidējo gadījumu skaitu uz 1 slimības pabalsta saņēmēju, var redzēt, ka tas visā analizējamajā periodā ir bijis līdzīgs. Slimības pabalsta slima bērna kopšanai saņēmēju skaits Latvijas reģionos tiek analizēts tikai par 2021. un 2022. gadu, jo iepriekšējo gadu statistikas dati nav pieejami. Slimības pabalsta slima bērna kopšanai saņēmēju skaits 2022. gadā, salīdzinot ar 2021. gadu, ir palielinājies visos Latvijas reģionos. Lielākais saņēmēju skaita palielinājums ir bijis Pierīgas reģionā (par 42.9%), bet mazākais Latgales reģionā (par 30.2%) (sk. 3.11. tabulu).

Slimības pabalsta slima bērna kopšanai pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā kopā un reģionos 2021.-2022. gadā/ Number of child sickness benefit recipients and the changes in Latvia and the regions in 2021-2022

Reģions	Saņēmēju skaits		Ķēdes pieauguma temps, %	Īpatsvars, %		Saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem	
	2021	2022		2021	2022	2021	2022
Rīga	19696	27310	38.7	30.0	30.2	70	97
Pierīga	14877	21255	42.9	22.6	23.5	86	117
Vidzeme	6759	8973	32.8	10.3	9.9	92	117
Kurzeme	7818	10775	37.8	11.9	11.9	83	111
Zemgale	8324	11383	36.7	12.7	12.6	87	114
Latgale	8287	10790	30.2	12.6	11.9	81	104
Latvijā	65761	90486	37.6	100	100	80	108

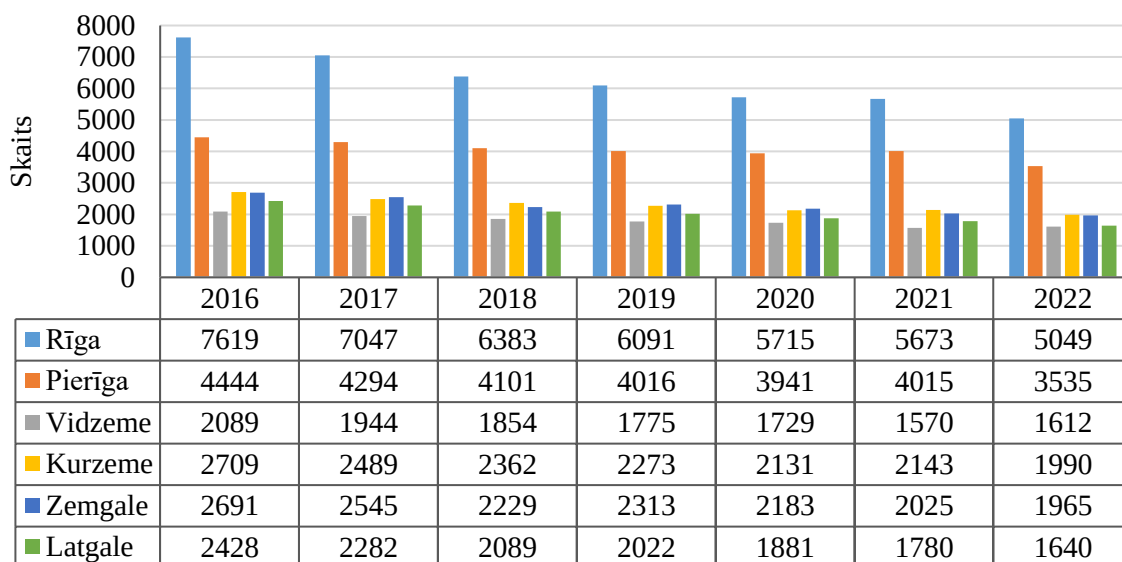
Avots: autores aprēķini izmantojot VSAA npublicētos un oficiālās statistikas portāla datus

Analizējot slimības pabalsta slima bērna kopšanai skaita īpatsvaru Latvijas reģionos, var secināt, ka lielākais saņēmēju skaita īpatsvars 2021. gada un 2022. gadā bija Rīgas reģionā (30%), bet mazākais Vidzemes reģionā (10%). Savukārt lielākais slimības pabalsta slima bērna

kopšanai saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem abos gados ir bijis Vidzemes reģionā (attiecīgi 92 un 117). Tomēr jāatzīmē, ka 2022. gadā arī Pierīgas reģionā saņēmēju skaits bija identisks Vidzemes reģionam (117 pabalsta saņēmēji). Mazākais pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem abos analizējamajos gados bija Rīgas reģionā (attiecīgi 70 un 97).

Tālāk tiks analizēti valsts sociālo pabalstu – bērna piedzimšanas pabalsta un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits Latvijā un tās reģionos laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam. Bērna piedzimšanas pabalsta un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits un izmaiņas ir tieši saistītas ar demogrāfisko situāciju – dzimušo bērnu skaitu valstī.

Analizējot bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita tendences Latvijā un tās reģionos, var secināt, ka laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam valstī kopumā, kā arī Rīgas un Latgales reģionā pabalsta saņēmēju skaitam ir tendence samazināties, bet pārējos reģionos atsevišķos gados ir bijis neliels pabalsta saņēmēju skaita palielinājums (sk. 3.7. att.). Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, straujākais bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita samazinājums bija Rīgas reģionā (par 33.7%) un Latgales reģionā (par 32.5%) (sk. 11. pielikumu). Savukārt lielākais bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita īpatsvars visā analizējamajā periodā bija Rīgas reģionā (no 32% līdz 35%), bet mazākais Vidzemes reģionā (9 līdz 10%) (sk. 12. pielikumu).

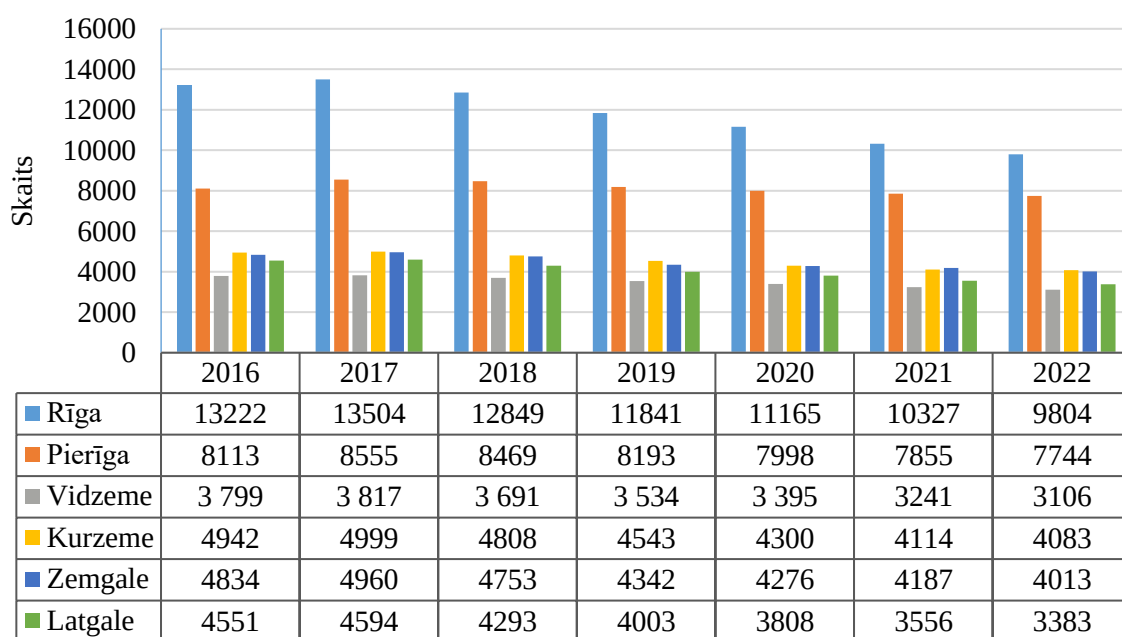
Avots: autores veidots, izmantojot VSAA nepublicētos datus

3.7. att./ Fig. 3.7. Bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of childbirth allowance recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022

Turpretī lielākais bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 iedzīvotājiem visā analizējamajā periodā ir bijis Pierīgas reģionā (robežās no 9 līdz 12), bet mazākais Latgales reģionā (robežās 7 līdz 9), tomēr kopumā tas ir ļoti līdzīgs un samērā nemainīgs kopš 2020. gada (sk. 13. pielikumu).

Laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam bērna kopšanas pabalsta vidējam saņēmēju skaitam ir tendence samazināties gan Latvijas reģionos, gan valstī kopumā (sk. 3.8. att.).

Straujākais bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaita samazinājums Latvijā (par 6.2%) un arī gandrīz visos Latvijas reģionos, izņemot Vidzemes reģionu, bija 2019. gadā. Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, straujākais bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita samazinājums bija Rīgas reģionā (par 25.8%) un Latgales reģionā (par 25.7%), līdzīga tendence bija arī bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaitam (sk. 14. pielikumu).

Avots: autores veidots, izmantojot VSAA nepublicētos datus

3.8. att./ Fig. 3.8. Bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits vidēji mēnesī un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of child care allowance recipients and the changes in the regions of Latvia in 2016-2022

Jāatzīmē, ka Pierīgas reģionā šī pabalsta saņēmēju skaita samazinājums ir bijis būtiski mazāks kā pārējos Latvijas reģionos un, salīdzinot 2020. gadu ar 2016. gadu, tas samazinājās tikai par 4.6%, kas ļauj izdarīt secinājumu, ka Pierīgas reģionā demogrāfiskā situācija ir labāka nekā pārējos Latvijas reģionos.

Analizējot bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaita īpatsvaru Latvijas reģionos, var secināt, ka lielākais saņēmēju skaita īpatsvars visā analizējamajā periodā bija Rīgas reģionā, bet mazākais Vidzemes un Latgales reģionā. Tomēr, aprēķinot pabalsta saņēmēju skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, lielākais pabalsta saņēmēju skaits bija Pierīgas reģionā (robežās 20-23), bet konstanti mazākais Latgales reģionā (robežās 14-16), turklāt ar tendenci samazināties, kas liecina, ka šī reģiona demogrāfiskā situācija arvien pasliktinās (sk. 15. pielikumu).

Ģimenes valsts pabalsts ir vienīgais pabalsts, kuru Latvijā saņem visas ģimenes, sākot no bērna viena gada vecuma sasniegšanas līdz pat 20 gadu vecuma sasniegšanai (ja mācās), un tas ir cieši saistīts ar valsts ģimenes politiku ilgtermiņā. Laika periodā no 2016. gada līdz 2022. gadam ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits Latvijā ir bijis mainīgs un, salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, tas ir palielinājies par 1.3% (sk. 3.12. tabulu).

Tomēr, analizējot datus reģionu aspektā, var secināt, ka visos Latvijas reģionos, izņemot Pierīgas reģionu, gandrīz visā analizējamajā periodā ir bijis pabalsta saņēmēju skaita samazinājums, izņemot 2018. gadu. Jāatzīmē, ka Pierīgas reģionā saņēmēju skaits visā analizējamajā periodā ir palielinājies, kas vēlreiz apstiprina, ka šajā reģionā demogrāfiskā situācija ir labāka, salīdzinot ar pārējiem reģioniem. Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu būtiski ir samazinājies pabalsta saņēmēju skaits Latgales reģionā (par 7.5%), kas liecina par šī reģiona demogrāfiskās situācijas pasliktināšanos.

Lielākais ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaita īpatsvars visā analizējamajā periodā bija Rīgas reģionā (robežās no 31% līdz 34%), bet mazākais Vidzemes reģionā (robežās no 9% līdz 10%).

Ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijā un reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of family benefit recipients and the changes in Latvia and the regions in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2016,%
Rīga	70656	70287	71871	71440	70246	70317	69644	-1.4
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.5	2.3	-0.6	-1.7	0.1	-1.0	
Pierīga	43773	44663	46889	47930	48475	50028	50876	16.2
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.0	5.0	2.2	1.1	3.2	1.7	
Vidzeme	20 377	19 996	20 648	20 553	20 281	20157	20027	-1.7
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.9	3.3	-0.5	-1.3	-0.6	-0.6	
Kurzeme	27559	27080	28030	27839	27303	27170	26967	-2.1
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.7	3.5	-0.7	-1.9	-0.5	-0.7	
Zemgale	26291	25974	26842	26657	26394	26329	26110	-0.7
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.2	3.3	-0.7	-1.0	-0.2	-0.8	
Latgale	27540	26878	27519	27040	26388	26029	25479	-7.5
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-2.4	2.4	-1.7	-2.4	-1.4	-2.1	
Latvijā	216195	214877	221798	221459	219087	220029	219102	1.3
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.6	3.2	-0.2	-1.1	0.4	-0.4	

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA nepublicētos datus

Tomēr, aprēķinot pabalsta saņēmēju skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, lielākais pabalsta saņēmēju skaits bija Pierīgas reģionā (robežās no 119 līdz 133), bet mazākais Latgales reģionā (robežās no 99 līdz 104), kas saistīts ar iedzīvotāju vecuma struktūru reģionos (sk. 16. pielikumu).

Vērtējot valsts pamatbudžeta izdevumus valsts sociālajiem pabalstiem ģimenēm ar bērniem laika periodā no 2018. gada līdz 2022. gadam, var secināt, ka izdevumi pabalstiem kopumā ir palielinājušies, izņemot 2020. gadu, kad tie ir samazinājušies par 1.1% (sk. 3.13. tabulu).

Valsts pamatbudžeta izdevumi un to izmaiņas valsts sociālajiem pabalstiem ģimenēm ar bērniem Latvijā 2018.-2022. gadā/ State basic budget expenditure on social benefits for families with children and the changes in Latvia in 2018-2022

Gads	Ģimenes valsts pabalsts		Bērna kopšanas pabalsts		Bērna piedzimšanas pabalsts		Pabalsti kopā	
	EUR, milj.	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR, milj.	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR, milj.	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR, milj.	Ķēdes pieauguma temps, %
2018	108.8	-	68.3	-	8.0	-	185.2	-
2019	116.8	7.3	66.3	-2.9	7.8	-2.8	190.9	3.1
2020	115.8	-0.9	65.7	-1.0	7.3	-6.0	188.8	-1.1
2021	120.3	3.9	64.0	-2.5	7.2	-1.3	191.5	1.5
2022	208.1	73.1	63.2	-1.3	6.6	-8.8	277.9	45.1

Avots: autores aprēķini, izmantojot Valsts kases datus – Pārskati un tāmes, 2023

Jāuzsver, ka tikai ģimenes valsts pabalsta izdevumi ir palielinājušies turklāt gandrīz divas reizes 2022. gadā salīdzinot ar 2018. gadu, bet izdevumi bērna kopšanas un sevišķi bērna piedzimšanas pabalstam ir samazinājušies.

Pretēji tam, ka izdevumi bērna kopšanas un bērna piedzimšanas pabalstam ir samazinājušies, ko ietekmēja pabalstu saņēmēju skaita samazinājums, kas ir rezultāts dzimstības samazinājumam, izdevumi ģimenes valsts pabalstam ir palielinājušies, it sevišķi 2022. gadā (salīdzinot ar iepriekšējo gadu par 73.1%), jo to ietekmēja ģimenes valsts pabalsta reforma, kuras rezultātā tika būtiski palielināti pabalsta apmēri. Rezultātā kopā izdevumi pabalstiem 2022. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir palielinājušies par 45.1%, kas parāda, ka atbalsts ģimenēm ar bērniem ir būtiski palielinājies (par 92.7 milj. EUR). Tomēr jāņem vērā arī tas, ka bērna uzturēšanas izdevumi ir palielinājušies inflācijas rezultātā.

3.2. Sociālās aizsardzības analīze ES dalībvalstu kontekstā/ *Analysis of social protection in the context of EU Member States*

Lai izvērtētu Latvijas sociālās politikas attīstību ģimenēm ar bērniem, tika veikta sociālās aizsardzības izdevumu analīze ES dalībvalstu kontekstā, izmantojot jaunākos pieejamos Eurostat un OECD datus par laika periodu no 2011. gada līdz 2021. gadam. Jāatzīmē, ka dati par 2021. gadu nav pieejami par visām ES dalībvalstīm.

Neraugoties uz to, ka Latvijā kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai no IKP kopš 2016. gada pakāpeniski palielinās un 2020. gadā sasniedza 17.4%, bet 2021. gadā 19.2%, tomēr atvēlētais izdevumu īpatsvars 2020. gadā joprojām ir otrs mazākais ES dalībvalstīs, kā arī mazākais Baltijas valstīs. 2020. gadā vidēji ES tas bija 31.7% no IKP, savukārt Igaunijā tas sasniedza 19.2%, bet Lietuvā – 19.5%. Tomēr jāuzsver, ka visās Baltijas valstīs sociālās aizsardzības izdevumi no IKP ir zem ES vidējā rādītāja, kas nozīmē, ka tām ir jāturpina uzlabot sociālo aizsardzību, lai sasniegtu vismaz ES vidējo rādītāju (sk. 3.14. tabulu).

Kā norādīts dokumentā „*Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam*” (2021), EK dienesti ir atzīmējuši, ka Latvijai izdevumi sociālajai aizsardzībai ir nepietiekami, lai mazinātu nabadzību un ienākumu nevienlīdzību. No veiktās analīzes izriet, ka pamatnostādņēs izvirzītais sociālās politikas mērķis periodam 2021.-2027. gadam palielināt kopējo izdevumu īpatsvaru sociālajai aizsardzībai vismaz līdz 18% ir bijis ļoti pieticīgs, turklāt ir būtiski zemāks kā vidēji ES.

Analizējot ES dalībvalstu izdevumus sociālajai aizsardzībai no IKP, var secināt, ka visā analizējamajā periodā, TOP 5 dalībvalstu vidū ierindojas Francija un Dānija, bet no 2012. gada līdz 2019. gadam arī Somija. Tāpat arī Nīderlande no 2011. gada līdz 2017. gadam, bet no 2018. gada tā ierindojās nedaudz zemāk. Savukārt Vācija TOP 5 dalībvalstu vidū ierindojās 2011. gadā un sākot ar 2017. gadu, bet attiecīgi pārējos gados ierindojās nedaudz zemāk. Savukārt Itālija TOP 5 iekļuva tikai 2020. gadā, iepriekšējos gados ierindojoties nedaudz zemākās vietās. Kopumā jāsecina, ka būtiski situācija nav mainījusies arī 2020. gadā, lielākie izdevumi sociālajai aizsardzībai no IKP starp ES dalībvalstīm bija Francijā (38.1% no IKP), Itālijā (34.4%), Austrijā (34%), Dānijā (32.9%), Vācijā un Nīderlandē (32.8%), Somijā (31.9%).

Visā analizējamajā periodā vismazāko izdevumu daļu no IKP sociālajai aizsardzībai atvēl Latvija, Lietuva un Rumānija, kā arī Bulgārija, Igaunija, Malta un Īrija. Analizējot vidējo rādītāju ES, jāsecina, ka visā analizējamajā periodā tas bija robežās no 28% (2019. gadā) līdz 31.7% (2020. gadā), kas liecina, ka kopumā ES izdevumi sociālajai aizsardzībai palielinās.

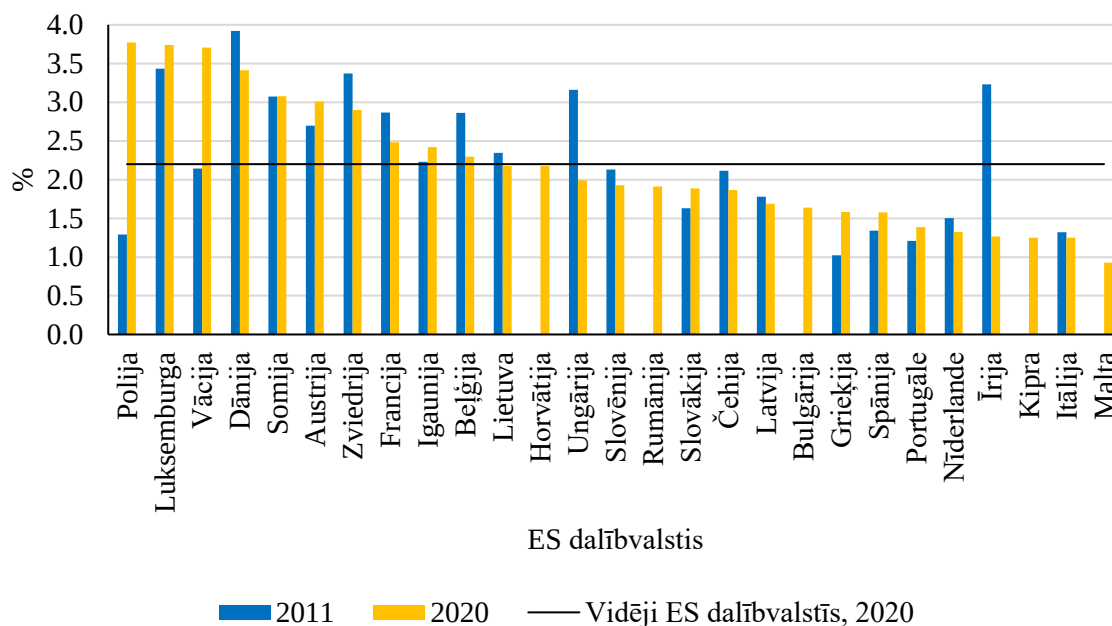
**Sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2011.-2021. gadā/
Social protection expenditure EU Member States in 2011-2021, (% of GDP)**

Valsts	2011	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Beļģija	29.9	29.8	29.2	28.8	28.7	28.7	32.7	:
Bulgārija	16.4	17.6	17.3	16.8	16.8	16.5	18.7	18.9
Čehija	19.9	18.8	18.7	18.3	18.5	18.8	22.0	21.9
Dānija	33.5	33.7	32.5	32.1	31.8	31.7	32.9	31.2
Vācija	28.8	29.4	29.6	29.5	29.7	30.0	32.8	32.0
Igaunija	15.6	16.1	16.6	16.0	16.3	16.5	19.2	:
Īrija	24.6	16.1	16.0	15.0	14.2	13.7	15.5	13.9
Grieķija	27.9	26.3	26.6	25.7	25.5	25.5	29.4	:
Spānija	25.5	24.7	23.8	23.4	23.6	24.1	30.1	28.4
Francija	33.1	34.3	34.3	34.0	33.8	33.4	38.1	:
Horvātija	20.7	21.5	21.5	21.2	21.3	21.2	24.1	:
Itālija	28.1	29.7	29.2	28.9	28.8	29.2	34.4	32.4
Kipra	20.1	20.0	19.4	18.3	17.7	18.0	24.1	:
Latvija	15.6	14.8	14.9	14.7	15.2	15.6	17.8	19.6
Lietuva	17.0	15.7	15.4	15.1	15.8	16.5	19.5	18.6
Luksemburga	20.9	20.7	20.3	21.0	21.4	21.8	24.2	21.9
Ungārija	21.4	19.0	18.8	18.2	17.6	16.6	18.3	17.7
Malta	18.8	16.4	16.4	15.3	14.8	14.6	19.9	18.3
Nīderlande	30.9	30.3	29.9	29.3	28.9	28.8	32.8	31.4
Austrija	28.8	29.8	29.8	29.3	29.1	29.3	34.0	32.9
Polija	18.9	19.4	21.1	20.3	19.7	21.2	23.7	22.9
Portugāle	25.8	25.7	25.1	24.6	24.0	24.0	27.5	27.0
Rumānija	15.8	14.6	14.9	14.9	14.9	15.2	17.7	:
Slovēnija	24.4	23.8	23.2	22.6	22.0	22.1	26.0	:
Slovākija	17.5	17.9	18.3	18.2	17.9	17.8	19.6	19.7
Somija	28.7	31.8	31.6	30.5	30.1	30.1	31.9	:
Zviedrija	27.9	28.9	29.4	28.7	28.3	27.8	29.4	28.0

Avots: autores veidota, izmantojot Eurostat datus – Expenditure on social ... , 2023

Kopumā arī 2020. gadā mazākais izdevumu īpatsvars no IKP bija Īrijā (15.5%), Latvijā (17.4%), Rumānijā (17.7%), Ungārijā (18.3%) un Bulgārijā (18.7%). Var secināt, ka sociālās lielāks aizsardzības izdevumu īpatsvars no IKP ir labklājības valstīs, bet mazāks - Austrumeiropas valstīs. Izņēmums ir Īrija, kas izskaidrojams ar ļoti augsto IKP rādītāju, ko rada lielo starptautisko koncernu darbība valstī.

Salīdzinot izdevumus sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem, tiek analizēts izdevumu īpatsvars no IKP, jo tas parāda izdevumu daļu, ko valsts atvēl atbalstam ģimenēm ar bērniem. Analizējot datus ES dalībvalstu kontekstā, var secināt, ka 2020. gadā lielākais izdevumu īpatsvars no IKP sociālajam atbalstam ģimenēm ar bērniem ir bijis Polijā, Luksemburgā, Vācijā, Dānijā, Somijā, Austrijā un Zviedrijā (īpatsvars robežās no 2.9% līdz 3.7%), bet Latvijā tikai 1.7%. Turklāt Polijā un Vācijā tas būtiski palielinājies, savukārt Latvijā, salīdzinot 2020.gadu ar 2011. gadu, tas ir pat nedaudz samazinājies (sk. 3.9. att.).

Avots: autores konstrukcija, izmantojot Eurostat un OECD datus – *Tables by benefits ..., 2020; Family benefits publicē ..., 2021; GDP and main ..., 2022*

3.9. att./ Fig. 3.9. Sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2011. un 2020. gadā, (%) / Social protection expenditure on families with children in EU Member States in 2011 and 2020, (% of GDP)

2020. gadā ES dalībvalstīs bērnu un ģimeņu atbalsta politikas pasākumos vidēji ieguldīja 2.2% no IKP. Salīdzinot datus Baltijas valstu kontekstā, var secināt, ka Igaunijā un Lietuvā izdevumu īpatsvars no IKP sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem ir lielāks nekā Latvijā gan 2011. gadā, gan 2020. gadā.

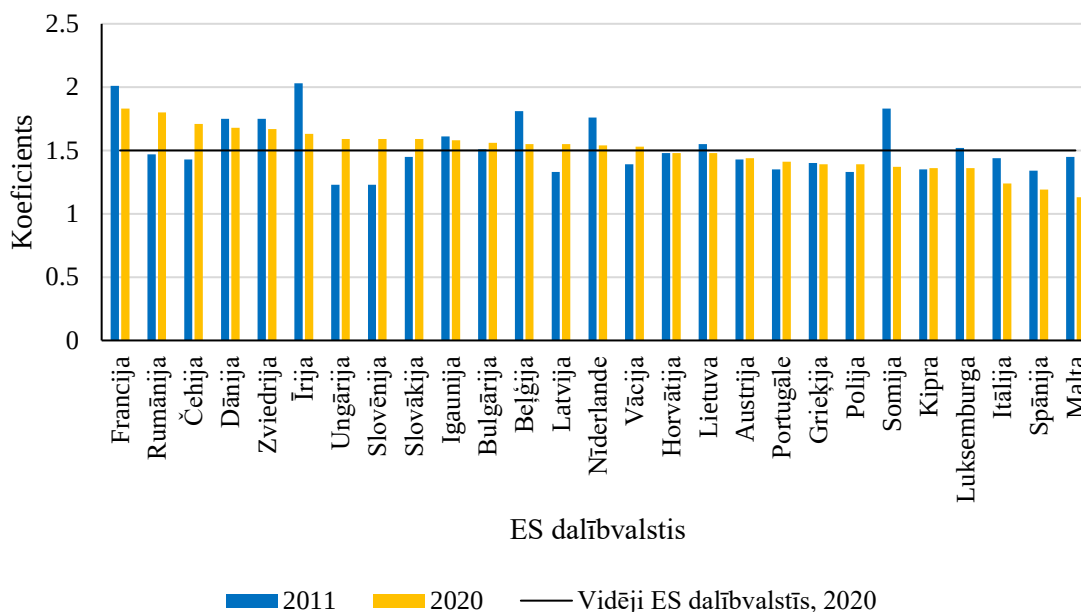
Laikā gan tiek atzīts, ka valstu izdevumu rādītāji nesniedz pietiekamu priekšstatu par ģimenes politikas dāsnību, taču tie ļauj aptuveni novērtēt valsts līmeņa rīcībpolitiku un izvērtēt, kā laika gaitā mainījies atbalsts ģimenēm un kā tas ietekmē bērnu nabadzības risku mazināšanu (Pabalstu par bērnu ..., 2022).

Autore piekrīt Dagliogla (*Daglioglu*) un Bektas (*Bektas*) izteiktajai atziņai, ka ģimenes pabalsti var veicināt dzimstību, mazināt nabadzību ģimenēs, novērst bērnu nabadzību, palielināt valsts labklājības līmeni, kā arī ietekmēt sabiedrības fizisko un garīgo veselību (Daglioglu, Bektas, 2023).

Autores aprēķinātais korelācijas koeficients parāda, ka Latvijā pastāv vidēji cieša sakarība ($r=0.77$) starp dzimstības līmeni un sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvaru no IKP. Arī Mežs (2013), analizējot demogrāfiskās politikas atšķirības ES dalībvalstīs, norāda, ka pastāv izteikta sakarība – jo labvēlīgāka ģimenes un bērnu politika un jo vairāk līdzekļu tajā tiek ieguldīts, jo augstāka ir dzimstība, un otrādi. Tāpēc Latvijai jāpalielina atbalsts ģimenēm ar bērniem, jo tikai tādā veidā ir iespējams nodrošināt pozitīvu dabisko pieaugumu (Mežs, 2013). Tomēr pētniekiem nav vienota viedokļa par finansiālā atbalsta sniegšanas ietekmi uz dzimstību. Vairākos pētījumos ir norādīts, ka finansiāls atbalsts ģimenēm ar bērniem veicina dzimstību valstī. Turpretī citos pētījumos konstatēts, ka finansiāls atbalsts būtiski neietekmē dzimstību (Demogrāfiskās politikas un ..., 2019).

Analizējot summāro dzimstības koeficientu ES dalībvalstīs, var secināt, ka 2011. gadā augstākie koeficienti bija Īrijā un Francijā (2.0), Zviedrijā (1.9), Somijā, Beļģijā, Nīderlandē un Dānijā (1.8), bet zemākie koeficienti bija Ungārijā (1.2), Polijā, Latvijā un Spānijā (1.3), Grieķijā, Kiprā, Portugālē un Vācijā (1.4) (sk. 3.10. att.). Savukārt 2020. gadā joprojām augstākie summārās dzimstības koeficienti ES dalībvalstīs bija Francijā (1.8), Zviedrijā un Dānijā (1.7), tomēr tie nedaudz ir samazinājušies. Arī Rumānija un Čehija 2020. gadā ierindojas pirmajā pieciniekā (attiecīgi 1.8 un 1.7), kas liecina, ka dzimstības līmenis šajās

valstīs ir nedaudz uzlabojies salīdzinot ar 2011. gadu. Zemākie summārās dzimstības koeficienti bija Maltā un Spānijā (1.1), Itālijā (1.2), Luksemburgā un Kiprā (1.3) (Total fertility..., 2023).

Avots: autores konstrukcija, izmantojot Eurostat datus – Total fertility ..., 2023

3.10. att./ Fig. 3.10. Summārais dzimstības koeficients ES dalībvalstīs 2011. un 2020. gadā/ Total birth rates in EU Member States in 2011 and 2020

Somijas ģimenes politika tiek vērtēta kā veiksmīga, jo liela uzmanība tiek veltīta darba un ģimenes dzīves saskaņošanai. Ģimenes politika vērsta uz atbalstu ģimenēm ar maziem bērniem: līdz bērna 7 gadu vecumam tiek nodrošināta bērna aprūpe, pieejams dāsns bērna kopšanas pabalsts, kā arī atvaļinājums vecākiem, ļaujot salāgot bērna kopšanu un darbavietas saglabāšanu (Tautas ataudzi ietekmējošo ..., 2013). Summārais dzimstības koeficients Somijā 2011. gadā bija 1.8, un tā ierindojās ES dalībvalstu pirmajā pieciniekā. Tomēr, neskatoties uz to, ka sociālais atbalsts no IKP gan 2011. gadā, gan 2020. gadā ir viens no lielākajiem ES dalībvalstīs, summārais dzimstības koeficients 2020. gadā ir samazinājies līdz 1.4. Šīs tendences izpētei ir nepieciešams veikt padziļinātus pētījumus (Total fertility ..., 2023). Lindberga (Lindberg) u.c. (2018) atzīmē, ka Somijas ģimenes politika ir vērsta uz augstu vecāku nodarbinātības līmeni un zemu nabadzības līmeni (Lindberg et al., 2018).

Zviedrijā tiek īstenoti dažādi savstarpēji koordinēti dzimstību veicinoši pasākumi, kā arī atbalsts ģimeņu veidošanai. Zviedrijas iedzīvotāji par normu uzskata divu vai triju bērnu esību ģimenē, un šāds ideālās ģimenes locekļu skaits ir viens no lielākajiem Eiropas Savienībā (Demogrāfiskās politikas un ..., 2019). Kā norāda Pezera (Pezera) (2022), Zviedrijā, sociāldemokrātiskā labklājības valstī, sociālā politika ģimenēm ar bērniem ir dāsna, universāla un veicina dzimumu līdztiesību. ES dalībvalstīs maksājumi par katru nākamo bērnu visvairāk palielinās Zviedrijā.

Dānijā summārais dzimstības koeficients laika periodā no 2011. gada līdz 2021. gadam ir bijis diezgan stabils (sk. 17. pielikumu), kas ļauj izdarīt secinājumu, ka dāsnie izdevumi sociālajai aizsardzībai nepasliktina dzimstības līmeni valstī. Kā norādīts Latvijas Republikas Saeimas pētījumā „Demogrāfiskās politikas un to ieguldījums dzimstības veicināšanā” (2019), Dānijā 2014. gadā tika veikta kampaņa dzimstības veicināšanai, izmantojot video, kurš sasniedza vairāk nekā 10 milj. skatījumu YouTube kanālā. Pētnieki uzskata, ka šādas kampaņas var radīt nelielu dzimstības pieaugumu. Summārais dzimstības koeficients Dānijā 2014. gadā

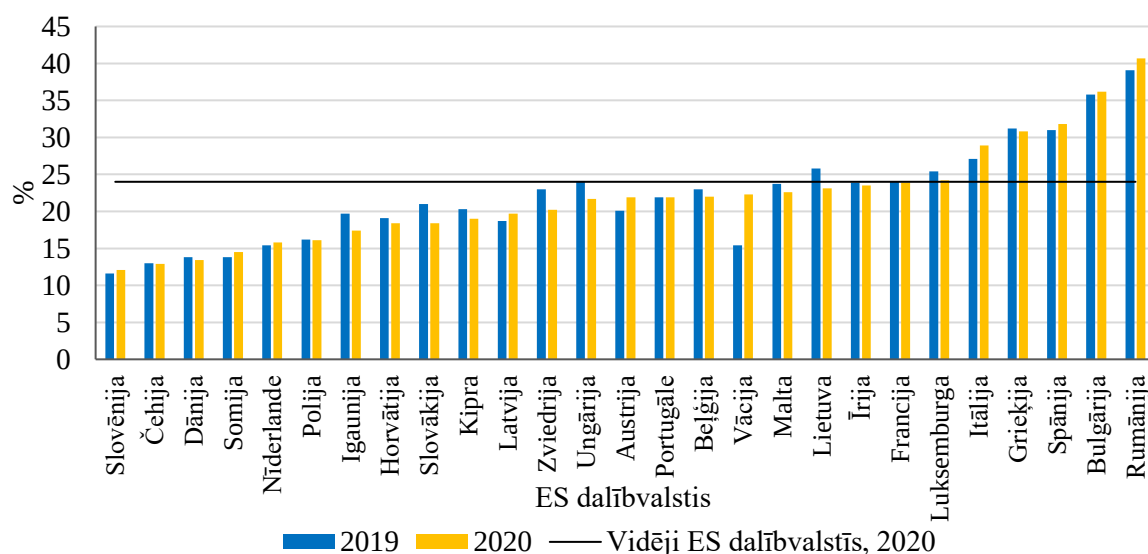
bija 1.69, bet nākamajos gados tas palielinājās un 2016. gadā sasniedza 1.79 (Total fertility rate, 2023).

Kā norāda Bariola (*Bariola*) un Kolinsa (*Collins*) (2021), Dānija ir slavena ar saviem augstajiem iedzīvotāju labklājības rādītājiem, un tas skaidrojams ar Dānijas sociāldemokrātiskās labklājības modeli, kas mazina risku un nedrošību, kā arī izlīdzina pilsoņu iespējas. Dānijas iedzīvotājiem ir pieejama augstas kvalitātes bezmaksas vai zemu izmaksu bērnu aprūpe, izglītība un veselības aprūpe. Tiek uzsvērts, ka Dānijas iedzīvotāji uzticas valdībai un sabiedrībai kopumā un maksā vienus no augstākajiem iedzīvotāju nodokļiem, jo uzskata, ka tas ir ieguldījums kolektīvajā labklājībā, kas uzlabo dzīves kvalitāti.

Kā norāda Mežs (2013), arī Igaunija realizē veiksmīgu demogrāfiskā atbalsta politiku, kuras finansēšanai Igaunija iegulda vairāk valsts līdzekļu nekā Latvija un līdz ar to samazina negatīvo dabisko pieaugumu līdz minimumam. Igaunijā izdevumu īpatsvars no IKP sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem 2011. gadā bija 2.1% un 2020. gadā nedaudz vairāk (2.4%). Arī summārais dzimstības koeficients laika periodā no 2011. gada līdz 2021. gadam nav būtiski mainījies, kas liecina par diezgan stabilu demogrāfisko situāciju (sk. 17.pielikumu). Jāatzīmē, ka, neskatoties uz to, ka Vācija un Polija ir būtiski palielinājuši izdevumus sociālajai aizsardzībai no IKP, summārais dzimstības koeficients 2020. gadā, salīdzinot ar 2011. gadu, ir tikai nedaudz palielinājies.

Latvijas Republikas Saeimas pētījumā „Pabalstu par bērnu audzināšanu noteikšana Baltijas jūras reģiona valstīs” (2022) atzīmēts, ka nabadzība ir viens no visvairāk apspriestajiem jautājumiem sociālajā politikā, un pētījuma rezultāti liecina, ka valsts atbalsts universālo pabalstu veidā var būt efektīvs instruments bērnu nabadzības mazināšanai.

Jaunākie pieejamie dati par nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvaru no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ES dalībvalstīs, liecina, ka 2019. un 2020. gadā mazākais īpatsvars ir bijis Slovēnijā, Čehijā, Dānijā, Somijā un Nīderlandē (sk. 3.11. att.).

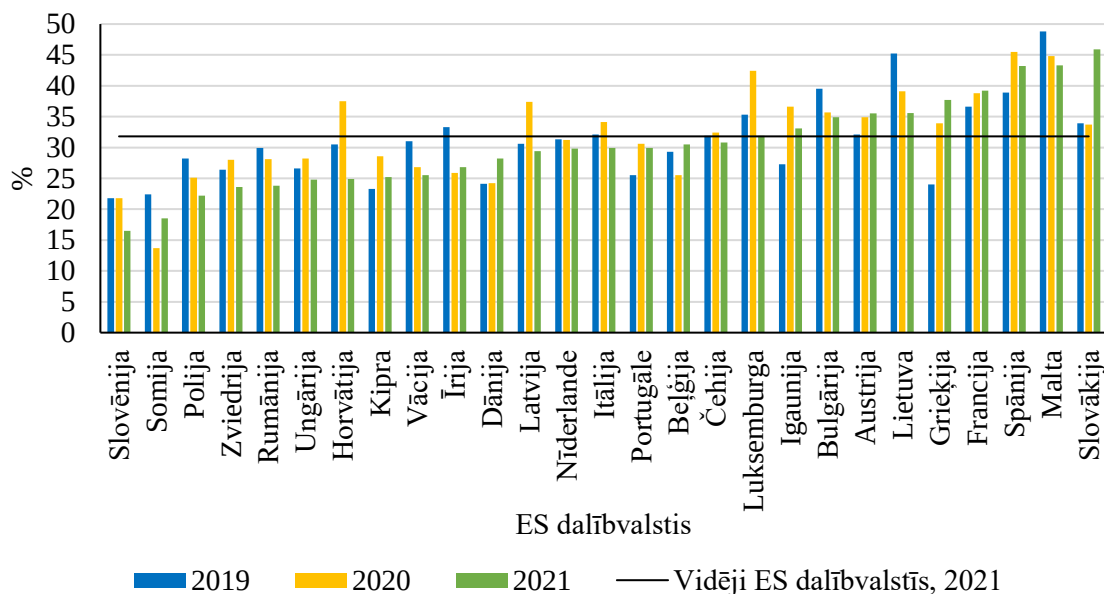

Avots: autores konstrukcija, izmantojot Eurostat datus – *Persons at risk ...*, 2023

3.11. att./ Fig. 3.11. Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ES dalībvalstīs 2019. un 2020. gadā, %/
Proportion of children at risk of poverty up to the age of 18 in EU Member States in 2019 and 2020, %

Savukārt augstākais nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars ir Rumānijā, Bulgārijā, Spānijā, Grieķijā un Itālijā. Latvijā šis rādītājs gan 2019. gadā, gan 2020. gadā ir zem ES vidējā, tomēr ar tendenci palielināties. Kopumā var secināt, ka valstīs, kurās izdevumi sociālajai aizsardzībai no IKP ir lielāki, nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits ir mazāks un otrādi. Tomēr ne visos gadījumos šī tendence ir viennozīmīgi interpretējama un to apliecina, piemēram, Slovēnijas un Čehijas situācija.

ES dalībvalstīs mazākais nabadzības riska indekss mājāsaimniecībās, kurās bērnus audzina viens pieaugušais laika periodā no 2019. līdz 2021. gadam bija Slovēnijā un Somijā. Vidēji ES šis rādītājs 2019. gadā bija 32.4%, 2020. gadā - 32.9 un 2021. gadā - 31.8%, kas parāda, ka kopumā situācija būtiski nav izmainījusies (sk. 3.12. att.).

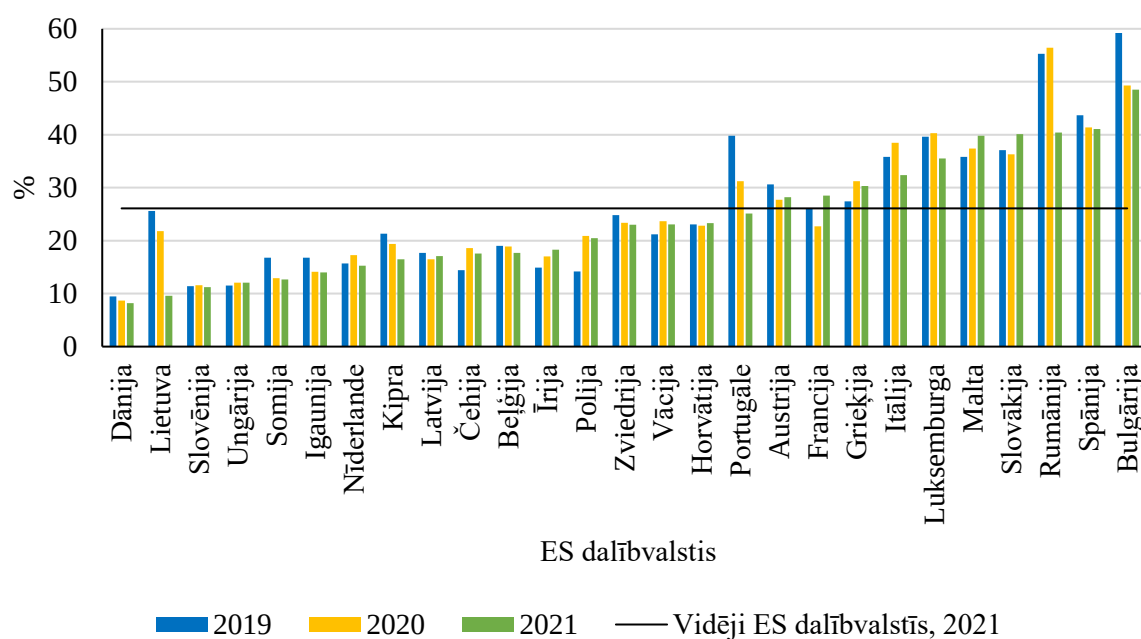
Avots: autores konstrukcija, izmantojot Eurostat datus – At-risk-of ..., 2023

3.12. att./ Fig. 3.12. Nabadzības riska indekss mājāsaimniecībās – viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem ES dalībvalstīs 2019.-2021. gadā, %/ Poverty risk index for households with one adult with dependent children in EU Member States in 2019-2021, %

Analizējamajā laika periodā nabadzības riska indekss mājāsaimniecībās, kurās bērnus audzina viens pieaugušais, zem ES vidējās vērtības ir bijis arī Beļģijā, Portugālē, Nīderlandē, Dānijā, Vācijā, Zviedrijā, Kiprā, Ungārijā, Rumānijā, un Polijā. Jāatzīmē, ka nabadzības riska indekss ir bijis mainīgs, piemēram, Somijā 2020. gadā, salīdzinot ar 2019. gadu, tas būtiski samazinājās un sasniedza 13.7%, kas ir mazākais rādītājs ES dalībvalstīs analizējamajā periodā. Tomēr 2021. gadā Somijā šis rādītājs palielinājās un sasniedza 18.5%, kas liecina, ka nabadzības risks šajās mājāsaimniecībās palielinājās. Lielākais nabadzības riska indekss visā analizējamajā periodā ir bijis Malta, Spānijā, Francijā, Luksemburgā, Bulgārijā un Slovākijā. Tāpat arī Latvijā 2020. gadā nabadzības riska indekss ir bijis virs ES vidējā, kas ir vērtējams negatīvi, jo palielinājās risks vienam pieaugušajam nodrošināt ģimeni.

Jāuzsver, ka situācija kopumā ES dalībvalstīs neuzrāda tendenci uzlaboties, jo augstākā nabadzības riska indeksa vērtība būtiski nav mainījusies (robežās no 45.5%-48.8%), kas liecina, ka daudzām valstīm ir nepieciešams turpināt uzlabot atbalstu ģimenēm, kurās bērnus audzina viens pieaugušais.

Analizējot nabadzības riska indeksu mājāsaimniecībās – divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem ES dalībvalstīs no 2019. gada līdz 2021. gadam, var secināt, ka lielākā daļa ES dalībvalstu (17 valstis) atrodas zem ES vidējā rādītāja, kas liecina, ka šādās mājāsaimniecībās nabadzības risks ir zemāks (sk. 3.13. att.).

Avots: autores konstrukcija, izmantojot Eurostat datus – *At-risk-of ..., 2023*

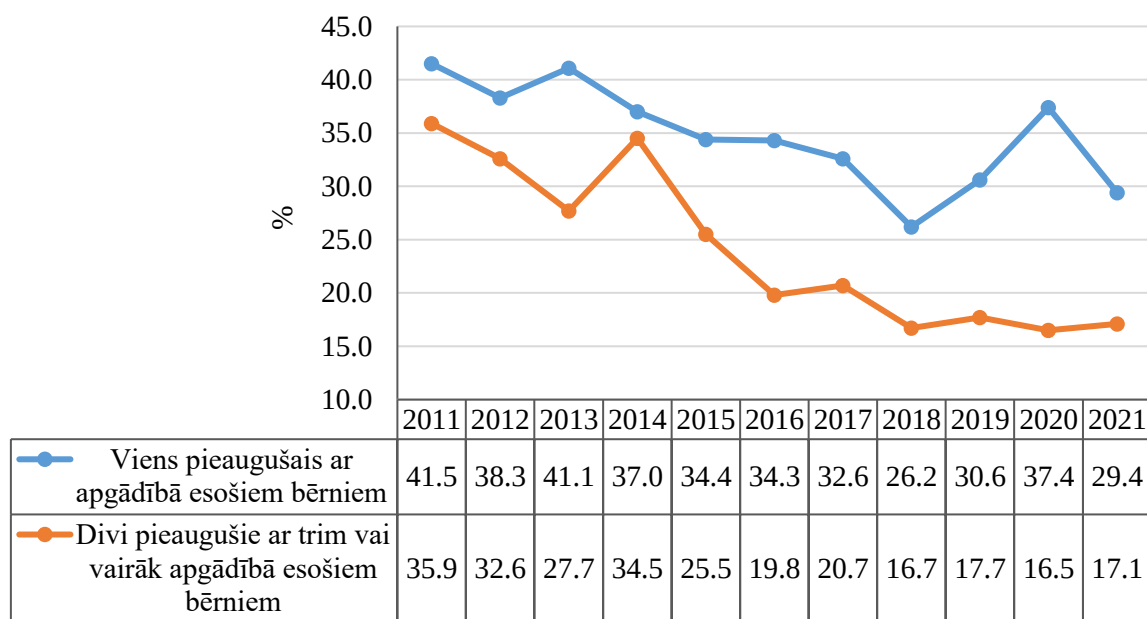
3.13. att./ Fig. 3.13. Nabadzības riska indekss mājsaimniecībās - divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem ES dalībvalstīs 2019.-2021. gadā, %/ Poverty risk index for households with two adults with three or more dependent children in EU Member States in 2019-2021, %

Laika periodā no 2019. gada līdz 2021. gadam nabadzības riska indekss šādās mājsaimniecībās svārstījās robežās no 26.1% līdz 26.3%, kas parāda, ka tas nav būtiski mainījies. Mazākais nabadzības risks šajās mājsaimniecībās visā analizētajā periodā ir bijis Dānijā, Slovēnijā, Ungārijā, Somijā, Igaunijā, Nīderlandē, Īrijā un Latvijā. Lietuvā situācija ir būtiski uzlabojusies, īpaši 2021. gadā, kad tā ierindojās otrajā vietā starp ES dalībvalstīm. Nabadzības riska indeksa vērtība zem ES vidējā šāda tipa mājsaimniecībās bija Bulgārijā, Spānijā, Rumānijā, Slovākijā, Maltā, Luksemburgā, Itālijā, Grieķijā, Francijā un Austrijā. Jāatzīmē, ka kopumā nabadzības riska indekss šī tipa mājsaimniecībās laika periodā no 2019. gada līdz 2021. gadam samazinājās par 10.7 pp, kas liecina, ka situācija uzlabojas.

Salīdzinot nabadzības riska indeksu ES dalībvalstīs, var secināt, ka mājsaimniecības, kurās ir divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem, nabadzības risks ir zemāks nekā mājsaimniecībās, kurās ir viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem.

Viena vecāka ģimenes ir viens no neaizsargātākajiem mājsaimniecību veidiem, ko veicina daudzi faktori, t.sk. apgrūtināta piekļuve darba tirgum un ienākumi, kā arī emocionāla atbalsta trūkums (*Evolving Family Models ..., 2022*).

Plašāk tika analizēts nabadzības riska indekss līdzīgās mājsaimniecībās Latvijā laika periodā no 2011. gada līdz 2021. gadam. Nabadzības riska indekss mājsaimniecībās, kurās bērnus audzina viens pieaugušais analizētajā periodā ir bijis svārstīgs. Turklāt, salīdzinot 2021. gadu ar 2020. gadu, tas ir samazinājies par 21pp, kas ir vērtējams pozitīvi, jo analizējamajā periodā sasniedzis mazāko vērtību – 29.4%, tomēr jāturpina mērķtiecīgi to mazināt, lai sasniegtu izvirzīto mērķi (24.5%), kas norādīts *Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam* (sk. 3.14. att.).

Avots: autores veidots, izmantojot Oficiālās statistikas portāla datus – Nabadzības riska indekss ..., 2023

3.14. att./ Fig. 3.14. Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa Latvijā 2011.-2021. gadā, %/ Poverty risk index by household type in Latvia in 2011-2021, %

Savukārt nabadzības riska indekss mājsaimniecībām, kurās ir divi pieaugušie un trīs vai vairāk apgādībā esoši bērni, analizējamajā periodā arī ir bijis svārstīgs. Tomēr, salīdzinot 2021. gadu ar 2011. gadu, tas ir būtiski samazinājies (par 18.8 pp). Jāatzīmē, ka no 2018. gada tas ir samērā stabils un ir robežās no 16.5 līdz 17.7%, tādēļ pastāv risks, vai izvirzīto mērķi varēs sasniegt (12.0%).

Līdzīgi kā ES dalībvalstīs kopumā, arī Latvijā mājsaimniecībās, kurās ir divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem, nabadzības risks ir zemāks nekā mājsaimniecībās, kurās ir viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem, turklāt ģimenēs ar diviem pieaugušajiem tas ir samazinājies vairāk nekā 2 reizes, salīdzinot 2021. gadu ar 2011. gadu.

Tas apstiprina Maldonado (*Maldonado*) un Nīvenhusa (*Nieuwenhuis*) secinājumu, kas izdarīts pētot ģimeņu politiku dažādu pasaules valstu mājsaimniecībās. Pētījumā atzīts, ka ģimenēs, kurās ienākumus gūst abi vecāki, ģimenes pabalsti vairāk samazina nabadzību, salīdzinot ar ģimenēm, kurās ir viens vecāks (Maldonado, Nieuwenhuis, 2020). Ģimenes pabalsti samazina kopējo nabadzību, īpaši ģimenēs, kur ir divi, trīs un vairāk bērni un vientuļās mātes ar bērniem (Lew et al., 2021). Lielākajā daļā valstu visefektīvāk nabadzību samazina, bērnu pabalsti un sociālā palīdzība (Leventi et al., 2019). Ģimenes pabalsti ir neaizstājami vientuļajiem vecākiem, pat ja viņi ir nodarbināti (Nieuwenhuis, 2021).

Arī saskaņā ar Latvijas Bankas ekspertu izstrādāto prognozi, pat nelielas, tiešas intervences ģimeņu finansiālam atbalstam, sniedz tiešus ieguvumus un nabadzības risku samazināšanos. Savukārt CSP dati apliecina, ka pēdējos gados pieaug tieši trešo un nākamo bērnu skaits Latvijas ģimenēs. Īstenojot šo programmu ir izdevies radīt apstākļus, ka vecāki ir gatavi veidot lielas ģimenes. rezultātus (Tautas ataudzes stratēģija ..., 2022). Tas parāda, ka Latvijai jāturpina mērķtiecīga ģimenes atbalsta politika, lai sasniegtu vēlamu rezultātu.

3.3. Sociālo transfertu izvērtējums Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs/ *Assessment of social transfers in the Baltic and Nordic countries*

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā tiks izpētīta un izvērtēta citu valstu pieredze. Labās prakses piemēru apzināšanai ģimenes politikas jomā pētītas Baltijas valstis un tās Ziemeļvalstis, kuras ir ES dalībvalstis (Somija, Zviedrija, Dānija).

Analizējot maternitātes pabalsta izmaksas ilgumu Baltijas valstīs un ES Ziemeļvalstīs, var secināt, ka visgarākais izmaksas periods ir Somijā – 147 kalendārās dienas (sk. 3.15. tabulu). Savukārt Lietuvā un Latvijā ir līdzīgi (126 kalendārās dienas), bet Igaunijā tikai 100 kalendārās dienas (Maternity benefit and ..., 2023).

3.15. tabula/ *Table 3.15.*

Maternitātes pabalsts Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ *Maternity benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023*

Valsts	Apmērs	Izmaksas ilgums
Lietuva	77.58% no saņēmēja algas, minimālais – 252 EUR	Kopā 126 kalendārās dienas (70 dienas apmaksā pirms un 56 dienas pēc bērna dzimšanas)
Igaunija	100% apmērā no kalendārās dienas vidējās izpeļņas	Kopā 100 dienas (70 dienas pirms un 30 dienas pēc bērna dzimšanas)
Somija	Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas gada ienākumiem. Gada ienākumi tiek aprēķināti par 12 kalendārajiem mēnešiem pirms tā kalendārā mēneša, kas ir pirms tiesību uz pabalstu sākuma. Minimālā likme 31.99 EUR dienā	105 darba dienas (147 kalendārās dienas), t.sk. grūtniecības pabalstu maksā 40 darba dienas (56 kalendārās dienas)
Zviedrija	Summa ir vienāda ar slimības naudas pabalstu – 97% no 80% slimības naudas pabalstam atbilstīgajiem ienākumiem. Maksimālā summa ir 770 SEK (64.65 EUR) dienā pirms nodokļiem	60 kalendārās dienas pirms dzemdībām
Dānija	Pabalsts ir atkarīgs no personas ienākumiem (100% apmērā). Ja persona ir nodarbināta 37 stundas nedēļā un saņem vairāk nekā 19728 DKK ikmēneša atalgojumu, tad maksimālā summa nedēļā – 4550 DKK (611 EUR) nedēļā pirms nodokļiem	14 nedēļas (98 kalendārās dienas). Izmaksā 4 nedēļas (28 dienas) pirms un 10 pēc bērna dzimšanas

Avots: autores veidota, izmantojot *Family benefits*, 2023

Jāatzīmē, ka Zviedrijā maternitātes pabalsts tiek maksāts 60 dienas pirms aptuvenā bērna dzimšanas datuma, bet pēc bērna piedzimšanas maksā vecāku pabalstu. Šīs 60 dienas ir iekļautas kopējās 480 dienās (Parental benefits, 2023). Zviedrijā abi vecāki kopā saņem 480 dienu vecāku pabalstu par katru bērnu. Ja piedzimuši divi vai vairāki bērni par katru nākamo bērnu tiek piešķirtas papildu 180 dienas (Sweden – Parental benefits ..., 2023).

Visās analizētajās valstīs maternitātes pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas ienākumiem. Somijā maternitātes pabalsts veido 90% no vienas trīssimtdaļas no apdrošinātā gada ienākumiem, kas apstiprināti ienākumu deklarācijā, ja gada darba ienākumi nepārsniedz 50 606 EUR. Daļai, kas pārsniedz šo summu, maternitātes pabalsta summa ir 32.5% no vienas trīssimtdaļas no gada darba ienākumiem (Ziņojums Darba un ..., 2021). Somijā pabalsti vecākiem, kas devušies ģimenes atvaļinājumos, ietver maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu un vecāku pabalstu. Šos pabalstus maksā valsts sociālā nodrošinājuma iestāde, un tie tiek finansēti ar nodokļu maksājumiem, nevis sociālajām iemaksām (Ziņojums Darba un ..., 2021).

Lietuvā maksā vienreizēju grūtniecības pabalstu 315.07 EUR apmērā (no 2023. gada 1. janvāra). To piešķir sievietei, kurai nav tiesību saņemt maternitātes pabalstu, 70 kalendārās dienas pirms paredzamā bērna dzimšanas datuma (Child benefits, 2023).

Paternitātes pabalsta visilgākais izmaksas periods ir Somijā (76 kalendārās dienas), bet īsākais Zviedrijā – 10 kalendārās dienas (sk. 3.16. tabulu).

3.16. tabula/ Table 3.16.

Paternitātes pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ Paternity benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023

Valsts	Apmērs	Izmaksas ilgums
Lietuva	77.58% no saņēmēja algas	30 kalendārās dienas
Igaunija	100% apmērā no kalendārās dienas vidējās izpeļņas	30 kalendārās dienas
Somija	Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas gada ienākumiem. Minimālā likme 31.99 EUR dienā	54 darba dienas (76 kalendārās diena) līdz 18 dienām kopā ar māti
Zviedrija	Summa ir vienāda ar slimības naudas pabalstu, tas ir 97% no 80% slimības naudas pabalstam atbilstīgajiem ienākumiem. Maksimālā summa ir 770 SEK (64.65 EUR) dienā pirms nodokļu nomaksas	10 kalendārās dienas, kuras jāizlieto līdz 60 dienai kopš bērna došanās uz mājām
Dānija	Pabalsts ir atkarīgs no personas ienākumiem (100% apmērā). Ja persona ir nodarbināta 37 stundas nedēļā un saņem vairāk nekā 19728 DKK ikmēneša atalgojumu, tad maksimālā summa ir 4550 DKK (611 EUR) nedēļā pirms nodokļu nomaksas	14 kalendārās dienas uzreiz pēc dzimšanas vai pa daļām līdz bērna 10 nedēļu vecumam

Avots: autores veidota, izmantojot *Family benefits*, 2023

2019. gadā Somijā 78% tēvu izmantoja iespēju palikt mājās no 1 līdz 18 dienām vienlaikus ar bērna māti, kad viņa saņem maternitātes vai vecāku pabalstu. Taču 20% tēvu nedodas nekāda veida ģimenes atvaļinājumos (Ziņojums Darba un ..., 2021).

Lietuvā un Igaunijā ir līdzīgs paternitātes pabalsta izmaksas ilgums – 30 kalendārās dienas. Savukārt Dānijā tas ir līdzīgs Latvijai. Dānijā darba ņēmēji pēc vienošanās ar darba devēju var doties divu, ne obligāti vienu otram sekojošu, nedēļu atvaļinājumā pirmajās 14 nedēļās pēc dzemdībām (Ziņojums Darba un ..., 2021).

Aidukaite (*Aidukaite*) un Telisaukaite-Cekanavice (*Telisaukaite-Cekanavice*) savā pētījumā konstatēja, ka Lietuvā galvenie faktori, kas veicina tēvu iesaistīšanos bērnu aprūpē ir finansiālais atbalsts, kultūra un morāle, kas stiprina tēva un bērna attiecības, kā arī tiesību akti, kas veicina vai pat uzspiež tēviem doties bērna kopšanas atvaļinājumā (Aidukaite, Telisaukaite-Cekanavice, 2020). Kā norāda Orijs (*Ory*) vīrieši, kuri ir redzējuši savus tēvus iesaistāties mājas darbos, kļūstot pieauguši arī paši biežāk iesaistās mājāsaimniecības darbos un bērnu aprūpē (Ory, 2019).

Var secināt, ka analizēto valstu kontekstā, Somijas sociālās aizsardzības politika bērna tēviem ir vislabvēlīgākā, jo tie vairāk var iesaistīties bērna kopšanā, kas ir liels atbalsts ģimenei. Tāpat jāuzsver, ka Lietuvā un Igaunijā paternitāte pabalsta izmaksas periods ir divas reizes ilgāks nekā Latvijā. No veiktās analīzes izriet, ka Latvijas sociālās politikas veidotāji varētu ņemt vērā Somijas un Baltijas valstu pieredzi un palielināt paternitātes pabalsta izmaksas ilgumu līdz 30 kalendārām dienām.

Vecāku pabalsta visgarākais izmaksas periods analizētajās valstīs ir Lietuvā (maksimālais 2 gadi). Bērna kopšanas atvaļinājums sākas grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma beigās, turpinās līdz bērns sasniedz 1 gada vecumu un tiek apmaksāts 77.58% apmērā no personas algas. Aidukaite (*Aidukaite*) un Senkuvienne (*Senkuvienne*) norāda, ka vecāku pabalstu var izvēlēties saņemt bērna māte vai tēvs. Tomēr tikai neliels skaits tēvu izvēlas izmantot iespēju doties bērna kopšanas atvaļinājumā bērna pirmajā dzīves gadā. Vīrieši vairāk izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu bērna otrajā dzīves gadā (Aidukaite, Senkuvienne, 2019). Tomēr kopumā

palielinās tēvu īpatsvars, kuri izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu. Vienlaicīgi tiek atzīmēts, ka garais bērna kopšanas atvaļinājums Lietuvā negatīvi ietekmē sieviešu nodarbinātību (Braziene, Vyšniauskiene, 2020).

Līdzīgi kā Latvijā, arī Lietuvā no 2023. gada divi mēneši no bērna kopšanas atvaļinājuma nav nododami otram vecākam. Bērna kopšanas atvaļinājumu var pagarināt arī līdz bērna 2 gadu vecumam, apmaksājot 54.31% par pirmo gadu un 31.02% par otro gadu. Savukārt trešais gads ir kā bezalgas atvaļinājums (sk. 3.17. tabulu).

3.17. tabula/ Table 3.17.

Vecāku pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ Parental benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023

Valsts	Apmērs	Izmaksas ilgums
Lietuva	Ja līdz 1 gada vecumam – 77.58%. Ja līdz 2 gadu vecumam – 1. gadā 54.31% un 2. gadā 31.03% no saņēmēja algas	Maksimālais 2 gadi (24 mēneši jeb 730 dienas)
Igaunija	Maksimālais – 4043.07 (EUR) 3 x vidējā alga valstī Minimālais – 654 EUR Pabalsta apmērs ir atkarīgs no ienākumiem	435 dienas pēc maternitātes pabalsta (ja nav tiesības uz maternitātes pabalstu, tad maksā līdz bērna 18 mēnešiem)
Somija	Apmērs ir atkarīgs no personas gada ienākumiem. Minimālā likme – 31.99 EUR dienā	320 darba dienas
Zviedrija	Minimālais – 250 SEK (21 EUR) dienā 390 dienas pabalstu izmaksā atbilstoši slimības pabalstam (250-1027 SEK dienā jeb 21-86 EUR), bet pārējās 90 dienas maksā 180 SEK (15 EUR) dienā	Abiem vecākiem kopā 480 dienas (aptuveni 16 mēnešus, sadalījums pēc izvēles)
Dānija	Pabalsts ir atkarīgs no personas ienākumiem (100% apmērā). Ja tā ir nodarbināta 37 stundas nedēļā un saņem vairāk nekā 19728 DKK ikmēneša atalgojumu, tad maksimālais – 4550 DKK (611 EUR) nedēļā pirms nodokļu nomaksas	32 nedēļas un var tikt sadalītas starp vecākiem

Avots: autores veidota, izmantojot *Family benefits*, 2023

Visās analizētajās valstīs vecāku pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas ienākumiem. Zviedrijā bērna pirmajā gadā vecāki var vienlaikus doties bērna kopšanas atvaļinājumā un saņemt vecāku pabalstu par tām pašām dienām – tā sauktajām dubultajām dienām (Parental benefits in ..., 2023).

Ģimenes pabalsta apmērs analizētajās valstīs ir atšķirīgs. Igaunijā un Somijā tas ir atkarīgs no bērnu skaita ģimenē, bet Lietuvā un Zviedrijā pabalsta apmēru neietekmē bērnu skaits ģimenē. Jāatzīmē, ka Lietuva no 2019. gada vairs nepiemēro atvieglojumu par apgādībā esošiem bērniem, bet ir palielinājusi ģimenes valsts pabalstu (Lithuania introduces a ..., 2019).

Savukārt Dānijā pabalsta apmērs ir atkarīgs no bērna vecuma un ģimenes ienākumiem, lielāks pabalsta apmērs ir līdz bērna 2 gadu vecumam (sk. 3.18. tabulu).

Dānijā ģimenes pabalstu saņem pilnā apmērā, ja ienākumi uz vienu ģimenes locekli nepārsniedz 828 100 DKK (aptuveni 111 133 EUR) gadā. Savukārt, ja ienākumi uz vienu ģimenes locekli pārsniedz norādīto ienākumu apmēru, pabalstu samazina par 2% no ienākumu summas, kas pārsniedz 828 100 DKK (Pabalstu par bērnu ..., 2022).

Lietuvā ir paredzēta piemaksa pie ģimenes pabalsta par katru bērnu (50.47 EUR mēnesī), ko izmaksā:

- bērniem no dzimšanas līdz 18 gadu vecumam (līdz 23 gadu vecumam, ja persona mācās pēc vispārējās izglītības programmas), ja ģimenē audzina vienu vai divus bērnus un vidējie ģimenes ienākumi uz vienu personu mēnesī nepārsniedz 314 EUR;

- bērniem no dzimšanas līdz 18 gadu vecumam (līdz 23 gadu vecumam, ja persona mācās pēc vispārējās izglītības programmas), ja ģimenē audzina trīs un vairāk bērnus (neņemot vērā ģimenes ienākumus);
- bērniem invalīdiem no dzimšanas līdz 18 gadu vecumam (līdz 23 gadu vecumam, ja persona mācās pēc vispārējās izglītības programmas) neatkarīgi no ģimenes ienākumiem (Assistance to pregnant ..., 2023).

3.18. tabula/ Table 3.18.

Ģimenes pabalsts Baltijas un Ziemeļvalstīs (ES) 2023. gadā/ Family benefits in the Baltic States and the Nordic countries (EU) in 2023

Valsts	Apmērs	Izmaksas ilgums
Lietuva	85.75 EUR par 1 bērnu piemaksa speciālos gadījumos 50.47 EUR	no bērna dzimšanas līdz 18 gadu vecumam (līdz 23 gadu vecumam, ja mācās vispārējās izglītības programmā un nav precējies)
Igaunija	par pirmo un otro bērnu – 60 EUR mēnesī par trešo bērnu un katru nākamo bērnu – 100 EUR mēnesī	no bērna dzimšanas līdz 16 gadiem (līdz 19 gadiem, ja mācās pamatskolā, vidusskolā vai ja bērns bez vidējās izglītības apgūst profesionālo apmācību)
Somija	par pirmo bērnu – 94.88 EUR par otro bērnu – 104.88 EUR par trešo bērnu – 133.79 EUR par ceturto bērnu – 163.24 EUR par piekto un katru nākamo – 182.69 EUR	no bērna dzimšanas līdz 17 gadiem
Zviedrija	1250 SEK mēnesī (104.7 EUR)	no bērna dzimšanas līdz 16 gadiem (turpina maksāt, kamēr bērns iegūst obligāto izglītību vai mācās speciālajā skolā)
Dānija	0–2 gadi 4654 DKK ceturksnī – 624 EUR 3–6 gadi 3682 DKK ceturksnī – 494 EUR 7–14 gadi 2898 DKK ceturksnī – 389 EUR 15–17 gadi 966 DKK mēnesī – 130 EUR	no bērna dzimšanas līdz 17 gadiem

Avots: autores veidota, izmantojot Family benefits, 2023

Ģimenes pabalsta garākais izmaksas ilgums ir Lietuvā – līdz bērna 23 gadu vecumam, ja mācās vispārējās izglītības programmā un nav precējies. Savukārt Igaunijā pabalstu par bērnu maksā līdz bērns ir sasniedzis 16 gadu vecumu un pabalstu maksā par bērniem, kuri turpina mācības līdz tiek pabeigta vispārīzglītojošā skola, vai līdz tā mācību gada beigām, kurā bērnam apirīt 19 gadi (Pabalstu par bērnu ..., 2022).

Salīdzinot visu analizēto valstu ģimenes pabalsta izmaksas ilgumu, var secināt, ka visas valstis šo pabalstu sāk maksāt uzreiz pēc bērna piedzimšanas, bet Latvijā to sāk maksāt tikai no bērna 1 gada vecuma sasniegšanas.

Igaunijā ir paredzēts arī *speciāls pabalsts* ģimenēm ar trim un vairāk bērniem. Ja ģimenē ir no trim līdz sešiem bērniem, tad iespējams kopā saņemt 650 EUR mēnesī, bet, ja ģimenē ir septiņi un vairāk bērnu, tad speciālā pabalsta apmērs kopā ir 850 EUR (Pabalstu par bērnu ..., 2022). Tomēr jāatzīmē, ka no 2024. gada tiek plānots speciālā pabalsta samazinājums par 200 EUR, t.i. no trim līdz sešiem bērniem pabalsts būs 450 EUR, bet par septiņiem un vairāk bērniem - 650 EUR. Igaunijas valdība šī pabalsta samazinājumu pamato ar to, ka līdzekļus ir nepieciešams novirzīt mērķtiecīgāk, palielinot uzturlīdzekļu pabalstu par 100 EUR mēnesī un sasniedzot 200 EUR (The Riigikogu started ..., 2023).

Igaunijā tiek maksāts arī pabalsts vientuļajiem vecākiem. To izmaksā, ja bērna dzimšanas apliecībā vai iedzīvotāju reģistrā nav datu par bērna tēvu vai bērna otrs vecāks ir oficiāli pasludināts par bēgli. Šī pabalsta apmērs ir 19.18 EUR mēnesī (Pabalstu par bērnu ..., 2022).

Analizējot ģimenes pabalsta apmērus, var secināt, ka dāsnākais pabalsts bērniem līdz 14 gadu vecumam ir Dānijā. Tomēr jāatzīmē, ka Igaunijā ir ievērojams speciāls pabalsts ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem, kas liecina par to, ka Igaunijā ir būtisks atbalsts daudz bērnu ģimenēm. Jāatzīmē, ka Dānijā ir paredzēts pabalsts vientuļiem vecākiem. Pabalsta apmērs 2023. gadā ir 1558 DKK ceturksnī (209 EUR) par katru bērnu. Šis pabalsts nav atkarīgs no personas ienākumiem un to maksā līdz bērna 18 gadu vecuma sasniegšanai (Your social security ..., 2022).

Analizējot ģimenes valsts pabalstu, var secināt, ka katrai valstij ir sava pieeja pabalsta noteikšanā. Piemēram, Dānijā tas ir atkarīgs no bērna vecuma. Igaunijā un Somijā pabalsts atkarīgs no bērnu skaita, bet Zviedrijā pabalsta apmēru neietekmē bērnu skaits ģimenē. Arī Lietuvā pabalsta apmērs visiem bērniem ir vienāds, tomēr ir noteikta piemaksa daudz bērnu ģimenēm vai arī ģimenēm ar nelieliem ienākumiem (50.47 EUR mēnesī). Tāpat jāatzīmē, ka Lietuvā no 2019. gada vairs nepiemēro IIN atvieglojumu par bērnu, jo to nevarēja izmantot ģimenes ar nelieliem ienākumiem un līdz ar to tas nebija taisnīgs. Lai atbalsts būtu līdzvērtīgs visām ģimenēm, IIN atvieglojuma apmēru pievienoja ģimenes valsts pabalsta daļai.

Secinājumi par trešās nodaļas saturu/ *Conclusions of Chapter 3*

1. Kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai Latvijā laika periodā no 2011. gada līdz 2021. gadam palielinājās, savukārt kopš 2018. gada ir palielinājies šo izdevumu īpatsvars no IKP, lielākais palielinājums ir bijis 2021. gadā (19.6% no IKP), sasniedzot pamatnostādņēs „*Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam*” 2027. gadam izvirzīto mērķi, tomēr izdevumu īpatsvars no IKP joprojām ir viens no mazākajiem ES dalībvalstīs.
2. Analizētajā periodā Latvijā izdevumi ģimeņu ar bērniem sociālajai aizsardzībai, kā arī to īpatsvars no IKP, palielinājās, vienīgi no 2015. gada līdz 2019. gadam īpatsvars bija nemainīgs (1.6%), savukārt no 2020. gada gan izdevumi, gan to īpatsvars no IKP pakāpeniski palielinājās un 2021. gadā sasniedza 2.1%, tomēr tas ir būtiski mazāks kā vidēji ES dalībvalstīs (2020. gadā 2.2%). Lielākais izdevumu īpatsvars no IKP sociālajam atbalstam ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs 2020. gadā bija Polijā, Luksemburgā, Vācijā, Dānijā, Somijā, Austrijā un Zviedrijā (robežās no 2.9 līdz 3.74%).
3. Laika periodā no 2011. gada līdz 2022. gadam sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri Latvijā un tās reģionos palielinājās. Savukārt vecāku pabalsta apmērs 2015. gadā būtiski samazinājās, jo tika izmainīti pabalsta saņemšanas nosacījumi, un tikai kopš 2017. gada tas atkal palielinās. Sociālās apdrošināšanas pabalstu palielinājumu galvenokārt ietekmē minimālās mēneša darba algas un vidējās darba samaksas palielinājums. Visā pētījuma periodā lielākus pabalstus saņem Rīgas un Pierīgas reģionā, bet mazākus - Latgales reģionā atbilstoši darba samaksas atšķirībām reģionos.
4. Analizētajā periodā lielāku darba samaksu saņēma Rīgas un Pierīgas reģionā strādājošie, salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem. Vismazākā darba samaksa ir Latgales reģionā, kas 2022. gadā ir 1.6 reizes mazāka kā Rīgas reģionā. Tāpēc labāk sociāli aizsargāti ir Rīgas un Pierīgas reģiona iedzīvotāji, bet vismazāk aizsargāti ir iedzīvotāji Latgales reģionā.
5. No 2011. gada līdz 2016. gadam maternitātes un paternitātes pabalsta saņēmēju skaits Latvijā pakāpeniski palielinājās, bet no 2017. gada līdz 2022. gadam pabalstu saņēmēju skaits samazinājās, ko ietekmēja dzimstības samazinājums valstī. Savukārt dzimstību ietekmē negatīvais iedzīvotāju migrācijas saldo (kas ir pozitīvs tikai 2022. gadā) un sieviešu skaits reпродуктивajā vecumā, kas samazinājās visā analizētajā periodā.
6. Salīdzinot sociālās apdrošināšanas pabalstu saņēmēju skaitu uz 1000 nodarbinātajiem, analizētajā periodā lielākais maternitātes un vecāku pabalsta saņēmēju skaits bija Pierīgas reģionā, bet mazākais – Latgales reģionā, tomēr tas samazinājās visos reģionos. Savukārt paternitātes pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem bija līdzīgs visos Latvijas

- reģionos, tikai nedaudz mazāks tas bija Rīgas un Latgales reģionā, tomēr, salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, tas ir nedaudz samazinājies.
7. Salīdzinot valsts sociālos pabalstus, lielākais bērna piedzimšanas, bērna kopšanas un ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 iedzīvotājiem visā analizētajā periodā ir bijis Pierīgas reģionā, bet mazākais Latgales reģionā, kas liecina par šī reģiona demogrāfiskās situācijas pasliktināšanos. Salīdzinot 2022. gadu ar 2016. gadu, visos Latvijas reģionos bērna piedzimšanas un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits samazinājās, kas atbilst dzimstības samazinājuma tendencei, bet ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits palielinājās, jo kopējais bērnu skaits tik strauji nesamazinās.
 8. Valsts pamatbudžeta izdevumi valsts sociālajiem pabalstiem ģimenēm ar bērniem kopumā laika periodā no 2018. gada līdz 2022. gadam ir palielinājušies (par 92.7 milj. EUR). Izdevumi bērna kopšanas un bērna piedzimšanas pabalstam ir samazinājušies, kas ir rezultāts dzimstības samazinājumam. Savukārt izdevumi ģimenes valsts pabalstam ir palielinājušies (2022. gadā salīdzinot ar 2021. gadu par 73.1%) sakarā ar ģimenes valsts pabalsta reformu, kas būtiski palielināja kopējo izdevumu apjomu un liecina par lielāku atbalstu ģimenēm ar bērniem.
 9. Starp sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvaru no IKP un dzimstības līmeni Latvijā analizētajā periodā pastāv vidēji cieša sakarība ($r = 0.77$), kas norāda uz to, ka ir jāatbalsta ģimenes, uzlabojot sociālo aizsardzību, kas varētu veicināt dzimstību.
 10. ES dalībvalstīs kopumā, kā arī Latvijā, mājāsaimniecībās, kurās ir divi pieaugušie ar trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem, nabadzības risks ir zemāks nekā mājāsaimniecībās, kurās ir viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem, turklāt ģimenēs ar diviem pieaugušajiem tas ir samazinājies straujāk, salīdzinot 2021. gadu ar 2011. gadu.
 11. Baltijas un ES Ziemeļvalstīs ģimenes pabalsta noteikšanas kārtība ir atšķirīga, dāsnākais ģimenes pabalsts bērniem līdz 14 gadu vecumam ir Dānijā. Tas ir atkarīgs no bērnu skaita ģimenē tāpat kā Igaunijā un Somijā. Igaunijā ir būtisks (650-850 EUR mēnesī) speciāls pabalsts ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem, tomēr no 2024. gada to plānots mainīt, lai vēl mērķtiecīgāk atbalstītu ģimenes ar bērniem. Lietuvā pabalsta apmērs visiem bērniem ir vienāds, bet daudzbērnu ģimenēm un ģimenēm ar nelieliem ienākumiem ir piemaksa (50.47 EUR mēnesī). Turklāt Lietuva no 2019. gada atteicās no IIN atvieglojuma par bērnu, jo tas nebija taisnīgs visām ģimenēm, aizvietojot to ar lielāku ģimenes valsts pabalstu.

4. SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS NOVĒRTĒJUMS UN ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI/ SOCIAL PROTECTION ASSESSMENT AND DEVELOPMENT SCENARIOS

4.1. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem novērtējums ES dalībvalstīs/ *Assessment of social protection for families with children in EU Member States*

Lai izvērtētu sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem Eiropas Savienības dalībvalstīs un sagrupētu tās pēc līdzīgas demogrāfiskās, sociālās un ekonomiskās situācijas, tika veikta faktoru analīze un, balstoties uz faktoru analīzi, tika veikta klasteranalīze, izmantojot SPSS programmu.

Faktoru analīzes veikšanā var izšķirt piecus galvenos posmus:

- 1) sākotnējo faktoru matricas izveide;
- 2) korelācijas matricas aprēķināšana un novērtēšana (Kaisera-Meyera-Olkina (KMO) tests un Bartleta tests);
- 3) komplekso faktoru noskaidrošana;
- 4) faktoru matricas aprēķināšana un iegūto komplekso faktoru novērtēšana (Component Matrix), rotācijas metodes izmantošana (Varimax);
- 5) faktoru analīzes rezultātu izvērtēšana.

1. posms. Lai veiktu faktoru analīzi, tika izveidota datu matrica, kur pētāmā parādība aprakstīta ar m sākotnējiem faktoriem $x_1, x_2, \dots, x_m$ kopai, kas sastāv no n objektiem. Informācija tika sakārtota divdimensiju datu masīvā:

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & \dots & x_{21} & \dots & x_{i1} & \dots & x_{m1} \\ x_{12} & \dots & x_{22} & \dots & x_{i2} & \dots & x_{m2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{1n} & \dots & x_{2n} & \dots & x_{in} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix}$$

Tabulas rindas atbilst pētāmā objekta vienībām jeb 27 ES dalībvalstīm. Savukārt tabulas kolonnas atbilst sākotnējiem faktoriem, kas raksturo pētāmo parādību. Pamatojoties uz 1.4. apakšnodaļā izpētīto teoriju par sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem raksturojošajiem rādītājiem, tiek izvēlēti 12 statistiskie rādītāji, kuri tieši un netieši raksturo sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem. No Eurostat datubāzes, tika atlasīti statistiskie rādītāji par 2020. gadu, jo jaunāka informācija par dažiem rādītājiem nebija pieejama.

Par katru no ES-27 dalībvalstīm *sākotnējie faktori faktoru analīzei* ir šādi:

- 1) sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP, %;
- 2) dzimstības vispārējais koeficients;
- 3) summārais dzimstības koeficients;
- 4) zīdaiņu mirstība (uz 1000 dzīvi dzimušo);
- 5) dāzini koeficients;
- 6) vidējie ekvivalentie neto ienākumi gadā uz vienu mājsaimniecību (bez sociālajiem transfertiem), EUR;
- 7) nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, %;
- 8) sieviešu nodarbinātība, % no kopējā iedzīvotāju skaita;
- 9) bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita, %;
- 10) nodokļu ieņēmumi (ieskaitot sociālās iemaksas), % no IKP;
- 11) ieņēmumi no sociālajām iemaksām, EUR;
- 12) IKP uz vienu iedzīvotāju, EUR.

2. posms. Izmantojot SPSS programmu, tika aprēķināta korelācijas matrica, kura parāda savstarpējo faktoru saistību jeb korelāciju (sk. 18. pielikumu). Datu matricā var redzēt, ka katram faktoram ir saistība ar kādu citu faktoru. Tomēr trīs faktori: zīdaiņu mirstība, dzīni koeficients un ieņēmumi no sociālajām iemaksām korelē tikai ar vienu faktoru, tādēļ autore no šiem faktoriem atteicās. Lai pierādītu, ka datu izlase ir korekta un izmantojama tālākā pētījumā, tika veikta faktoranalīze, izmantojot Kaisera-Meijera-Olkina (*Kaiser-Meyer-Olkin*) un Bartleta testus.

Kaisera-Meijera-Olkina tests novērtē mainīgo izvēli faktoru analīzei, un testa vērtībai jābūt lielākai par 0.5. Savukārt Bartleta tests rāda nozīmīgumu korelāciju starp pazīmēm, ja tā būtiskuma vērtība (significance) ir mazāka par 0.05 (Manly, Alberto, 2016).

Kaisera-Meijera-Olkina (KMO) un Bartleta testa rezultāti parādīja, ka izveidotā datu izlase ir pietiekama, un faktoru analīzes lietošana ir piemērota, jo KMO pārsniedz vērtību 0.5, un Bartleta testa būtiskuma vērtība ir mazāka par 0.05 (sk. 4.1. tabulu).

4.1. tabula/ Table 4.1.

Kaisera-Meijera-Olkina (KMO) un Bartleta testa rezultāti/ Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett test results

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.543
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	114.270
	df	36
	Sig.	0.000

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu

3. posms. Izmantojot Kaisera-Meijera-Olkina (KMO) testu, tika iegūtas trīs faktoru kopas (grupas), kuru īpašvērtības pārsniedz 1 un izskaidro 73.4% no dispersijas jeb iespējamās atšķirības starp ES dalībvalstīm (sk. 4.2. tabulu).

4.2. tabula/ Table 4.2.

ES dalībvalstu sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem faktoru grupu analīzes rezultāti 2020. gadā/ Results of the factor group analysis of social protection for families with children in EU Member States in 2020

Faktoru grupas	Faktoru īpašvērtības (Initial Eigenvalues)			Slodžu kvadrātu apgrieztās summas		
	Kopā	Izskaidrotās dispersijas %	Uzkrātie procenti	Kopā	Izskaidrotās dispersijas %	Uzkrātie procenti
1	3.5	38.6	38.6	3.5	38.6	38.6
2	1.9	21.0	59.6	1.9	21.0	59.6
3	1.2	13.8	73.4	1.2	13.8	73.4

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu

Pirmā komplekso faktoru grupa, kuras īpašvērtība pārsniedz 1, izskaidro 38.6% no kopējās mainīgo kopas. Savukārt otrā komplekso faktoru grupa izskaidro 21% no kopējās mainīgo kopas, bet trešā komplekso faktoru grupa izskaidro 13.8%.

4. posms. Atbilstoši faktoru matricas (Component Matrix) aprēķināšanas rezultātiem var secināt, kuri faktori pieder pie attiecīgās faktoru grupas un var piešķirt faktoru grupas nosaukumu un vērtēt to saturu (sk. 19. pielikumu). Šīs matricas aprēķina rezultāts parādīja, ka gandrīz visi faktori, izņemot faktoru „Nodokļu ieņēmumi” ietilpst pirmajā komplekso faktoru grupā. Tādēļ pilnīgākai rezultātu interpretācijai tika aprēķināta rotētā (rotated) faktoru matrica, izmantojot Varimax rotācijas metodi. Faktoru rotācija ir svarīga, lai vienkāršotu faktoru struktūru un atvieglotu novērtēto rezultātu interpretāciju (Manly, Alberto, 2016). Šīs metodes

rezultāti parādīja, ka kompleksajos faktoros ietilpstošie faktori ir vienmērīgi sadalīti visās trīs komplekso faktoru grupās (sk. 4.3. tabulu).

4.3. tabula/ Table 4.3.

ES dalībvalstu sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem rotēto komponentu matricas analīzes rezultāts 2020. gadā/ Results of the analysis of a rotated component matrix for social protection for families with children in EU Member States in 2020

Kompleksie faktori	Kompleksie faktori (Component)		
	F1	F2	F3
<i>Demogrāfiskais faktors (F1)</i>			
Dzimstības vispārējais koeficients	0.883		
Bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita, %	0.811		
Summārais dzimstības koeficients	0.828		
<i>Sociālais faktors (F2)</i>			
Sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP, %		0.723	
Sieviešu nodarbinātība, % no kopējā iedzīvotāju skaita		0.642	
Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars, % no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai		-0.742	
Nodokļu ieņēmumi, % no IKP		0.689	
<i>Ekonomiskais faktors (F3)</i>			
Vidējie ekvivalentie neto ienākumi gadā uz vienu māsaimniecību, EUR			0.877
IKP uz vienu iedzīvotāju, EUR			0.899

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu (Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization)

Atbilstoši aprēķinātajām faktorslodzēm rotācijas matricā visi faktori tika sagrupēti pēc faktorslodzes koeficienta lieluma.

Pirmais komplekssais faktors, kurā ir apvienoti trīs faktori, tiek definēts kā „*Demogrāfiskais faktors*”, raksturojot demogrāfisko situāciju valstī. Otrais komplekssais faktors, kurā ir apvienots vislielākais faktoru skaits 4 jeb 44.4% no to kopējā skaita, tiek definēts kā „*Sociālais faktors*”, jo šajā faktoru grupā lielākā daļa no faktoriem tieši raksturo sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem. Vienīgi faktors „Nodokļu ieņēmumi, % no IKP” biežāk tiek klasificēts kā ekonomiskais faktors, bet šajā analīzē tas ietilpst sociālā faktora grupā, jo nodokļu ieņēmumi ir pamats sociālo transfertu (pensiju un pabalstu) maksājumiem. Savukārt trešais komplekssais faktors, kurā ietilpst divi faktori „Vidējie ekvivalentie neto ienākumi” un „IKP uz vienu iedzīvotāju” tiek definēts kā „*Ekonomiskais faktors*”.

Faktori ar augstāku faktorslodzes vērtību vairāk reprezentē savu nozīmību kompleksajā faktorā. Pirmajā kompleksajā faktorā lielākais faktorslodzes koeficients ir faktoram „Dzimstības vispārējais koeficients” (0.883), bet mazākais koeficients ir faktoram „Bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita” (0.811). Savukārt otrajā kompleksajā faktorā lielākais faktorslodzes koeficients, bet ar negatīvu vērtību ir faktors „Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai” (-0.742), kas nozīmē, ka, uzlabojoties sociālajai situācijai valstī samazinās bērnu nabadzības risks. Trešajā kompleksajā faktorā lielākais faktorslodzes koeficients ir faktoram IKP uz vienu iedzīvotāju (0.899), kas parāda, ka, palielinoties IKP uz vienu iedzīvotāju, sociālās aizsardzības līmenis arī palielinās.

Pamatojoties uz faktoranalīzē iegūtajām trīs komplekso faktoru grupām, tika veikta klasteranalīze, kur ES dalībvalstis tika sadalītas vairākos klasteros pēc sociālās aizsardzības

līmeņa ģimenēm ar bērniem. Klasteranalīze tika veikta divos posmos. Pirmajā posmā tika noteikts komplekso faktoru statistiskais nozīmīgums, bet otrajā posmā tika identificēts klasteru skaits un veikta to interpretācija.

Lai noteiktu komplekso faktoru statistisko nozīmīgumu, tika veikta dispersijas analīze (ANOVA). Dispersijas analīze parādīja, ka visi kompleksie faktori ir statistiski nozīmīgi, jo to nozīmīgums (significance) nepārsniedz 0.05 robežu (sk. 4.4. tabulu).

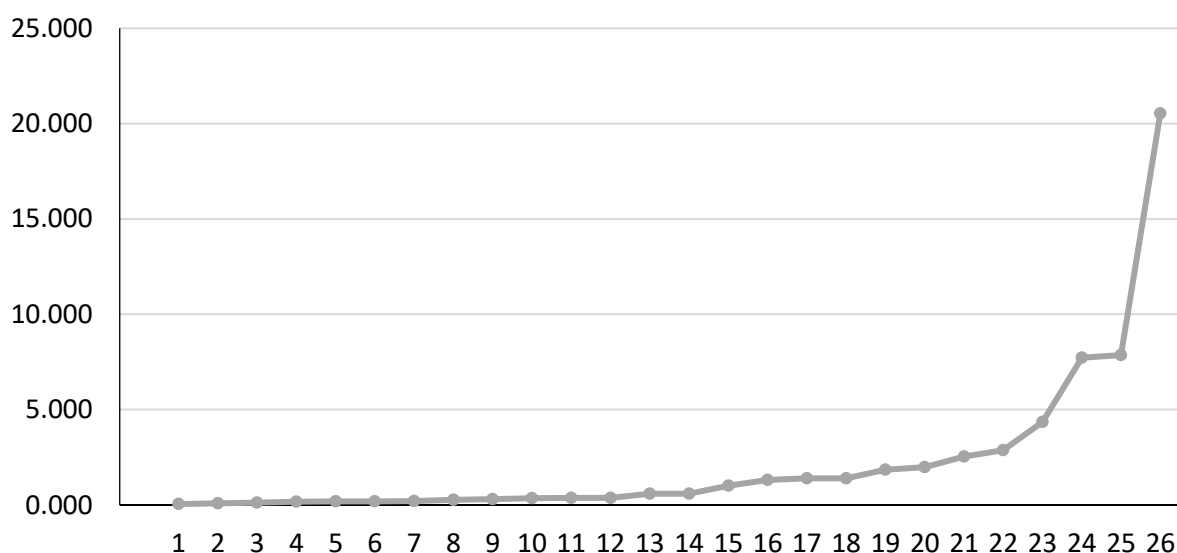
4.4. tabula/ Table 4.4.

Dispersijas analīze (ANOVA) klasterizācijā izmantotajiem faktoriem/ Analysis of variance (ANOVA) for factors in clustering

Kompleksie faktori (Indicators)	Klaster (Cluster)		Kļūdu (Error)		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Demogrāfiskā faktora novērtējums (REGR factor score 1 for analysis 1)	5.665	3	0.391	23	14.471	0.000
Sociālā faktoru novērtējums REGR factor score 2 for analysis 1	5.375	3	0.429	23	12.522	0.000
Ekonomiskā faktoru novērtējums REGR factor score 3 for analysis 1	7.733	3	0.122	23	63.468	0.000

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu (The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal)

Turpmākajā pētījumā, izmantojot Elbova likumu (Elbow rule), tika noteikts klasteru skaits. Elbova likums ir viena no metodēm, kura palīdz konstatēt optimālo klasteru skaitu (Carreira-Perpinan, 2015). Vispirms tika veikta hierarhiskā klasteru analīze un aprēķināti aglomerācijas koeficienti (Agglomeration Schedule), un izveidots šo koeficientu grafiks (sk. 4.1.att.).

Avots: autores veidota, izmantojot Eurostat datus

4.1. att./ Fig. 4.1. Aglomerācijas grafika koeficienti saskaņā ar Elbova likumu/ Agglomeration coefficients according to the Elbow law

Kā redzams 4.1. attēlā, kopējais soļu (posmu) skaits ir 26, bet straujāks izliekums ir izveidojies 22. solī. Līdz ar to var secināt, ka saskaņā ar Elbova likumu optimālais klasteru

skaits ir 4 (N=26-22). Tāpēc atbilstoši sociālās aizsardzības līmenim ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstis tiek sadalītas četros klasteros, izmantojot K-means klasteranalīzi (sk. 4.5. tabulu).

Katras ES dalībvalsts aprēķinātā distance parāda, kādā attālumā tā atrodas no attiecīgā klastera centra. Blīvākais ir 2. klasteris, par to liecina valstu attālumi (distances) no klastera centra un tas nozīmē, ka klasterī ietilpstošajām valstīm sociālās aizsardzības līmenis ģimenēm ar bērniem ir samērā līdzīgs. Mazāk blīvs ir 3. klasteris, jo attālumi no klastera centra ir vairāk izkliedēti. Vistālāk no klastera centra atrodas Rumānija, kas nozīmē, ka šīs valsts situācija sociālajā jomā ģimenēm ar bērniem vairāk atšķiras, salīdzinot ar pārējām šajā klasterī ietilpstošajām valstīm. Līdzīgs sociālās aizsardzības līmenis ir Lietuvai un Latvijai, jo tās atrodas vistuvāk klastera centram.

4.5. tabula/ Table 4.5.

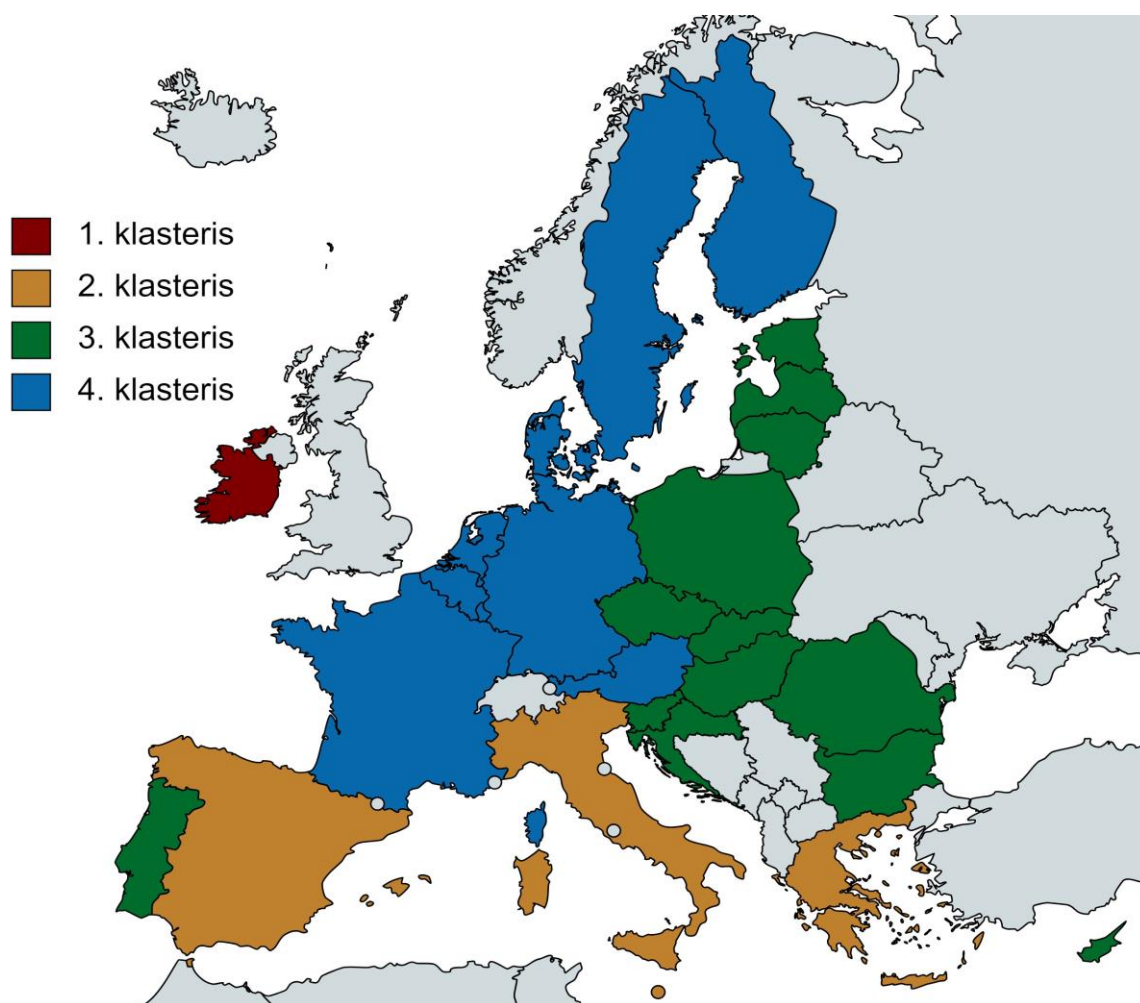
ES dalībvalstu sadalījums klasteros pēc sociālās aizsardzības līmeņa ģimenēm ar bērniem/ Division of EU Member States into clusters by level of social protection for families with children

Klasteris	Valsts	Distance	Valstu skaits
1	Īrija	0.000	1
2	Grieķija	0.679	4
	Spānija	0.192	
	Itālija	0.829	
	Malta	0.491	
3	Bulgārija	1.157	13
	Čehija	0.909	
	Igaunija	0.814	
	Horvātija	0.790	
	Kipra	1.051	
	Latvija	0.274	
	Lietuva	0.135	
	Ungārija	0.509	
	Polija	1.083	
	Portugāle	1.031	
	Rumānija	2.265	
	Slovēnija	0.824	
	Slovākija	0.562	
4	Beļģija	0.717	9
	Dānija	1.040	
	Vācija	0.800	
	Francija	1.306	
	Luksemburga	0.559	
	Nīderlande	0.534	
	Austrija	0.732	
	Somija	0.915	
	Zviedrija	1.036	

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu

Pirmajā klasterī ietilpst tikai viena valsts – Īrija. Otrajā klasterī ietilpst četras ES dalībvalstis – Grieķija, Spānija, Itālija un Malta. Trešajā klasterī ietilpst vislielākais (13 valstis) ES dalībvalstu skaits (Bulgārija, Čehija, Horvātija, Kipra, Igaunija, **Latvija**, Lietuva, Ungārija, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovēnija un Slovākija), bet ceturtajā klasterī ietilpst 9 ES dalībvalstis (Beļģija, Dānija, Vācija, Francija, Luksemburga, Nīderlande, Austrija, Somija un Zviedrija).

Klasteros sagrupēto ES dalībvalstu teritoriālais izvietojums parādīts 4.2. attēlā.

Avots: autores veidots pēc klasteru analīzes rezultātiem

4.2. att./ Fig. 4.2. ES dalībvalstu iedalījums klasteros, vērtējot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem/ *Division of EU Member States into clusters by social protection for families with children*

Analizējot attālumus starp klasteru centriem, var secināt, ka savstarpēji vistuvākie ir 3. un 4. klasteris, kas liecina, ka šo klasteru sociālās aizsardzības līmenis ģimenēm ar bērniem ir daudz līdzīgāks nekā salīdzinot ar citiem klasteriem. Turklāt 3. un 4. klastera centru attālumi no 2. klastera centra ir gandrīz līdzīgi. Tas parāda, ka situācija 2. klasterī ir vienlīdz atšķirīga no 3. un 4. klastera. Savukārt 1. klastera centrs ir savstarpēji līdzīgā attālumā no 2., 3. un 4. klastera, kas nozīmē, ka Īrijas situācija ir atšķirīga salīdzinot ar pārējiem klasteriem (sk. 4.6. tabulu).

4.6. tabula/ Table 4.6.

Attālumi starp klasteru centriem/ *Distances between cluster centres*

Klasteris	1	2	3	4
1.	-	4.628	4.549	4.187
2.	4.628	-	2.509	2.607
3.	4.549	2.509	-	1.931
4.	4.187	2.607	1.931	-

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu

Iegūtie klasteru savstarpējie attālumi liecina par klasteru savstarpējo sakarību. Tuvāk esošie klasteri pie jauna sadalījuma var pāriet nākamajā līmenī, un tie var veidot jaunus

klasterus vai klasteru grupas. Katram klasterim tika aprēķinātas gala klasteru centru koordinātes, kuras liecina par katra kompleksā faktora vērtību katrā klasterī un tiek izmantotas klasteru savstarpējai novērtēšanai (sk. 4.7. tabulu).

4.7. tabula/ Table 4.7.

Gala klasteru centri kompleksajiem faktoriem/ Final cluster centres for composite indicators

Kompleksie faktori	1	2	3	4
REGR factor score 1 for analysis 1 (demogrāfiskais faktors)	2.09988	-1.68082	0.30959	0.06652
REGR factor score 2 for analysis 1 (sociālais faktors)	-2.44721	-1.05030	-0.03976	0.79614
REGR factor score 3 for analysis 1 (ekonomiskais faktors)	2.54802	0.27381	-0.87078	0.85298

Avots: autores aprēķini, izmantojot SPSS programmu

Analizējot klasteru centrus, var secināt, ka 1. klasterī, kurā ietilpst tikai Īrija, gan demogrāfiskajam faktoram, gan ekonomiskajam faktoram ir augstākā faktoru vērtība (virs ES vidējā), salīdzinot ar pārējiem klasteriem, kas liecina par salīdzinoši labvēlīgu demogrāfisko un ekonomisko situāciju. Analizējot faktorus, kas ietilpst kompleksajā faktoru grupā „Demogrāfiskais faktors”, var secināt, ka faktori „Dzimstības vispārējais koeficients” un „Bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita” ranžēšanas procesā Īrija ierindojas augstajā pirmajā vietā, bet faktors „Summārais dzimstības koeficients” ierindojas 6. vietā (1.63), tas seko tūlīt aiz Dānijas (1.68) un Zviedrijas (1.67). Tomēr jāatzīmē, ka summārais dzimstības koeficients 2020. gadā nevienā ES dalībvalstī nav sasniedzis vismaz 2.1, kas nodrošinātu paaudžu nomaiņu. Savukārt „Sociālajam faktoram” ir zemākā vērtība starp pārējo klasteru vērtībām. Analizējot faktorus, kas ietilpst šajā komplekso faktoru grupā, var secināt, ka faktors „Nodokļu ieņēmumi no IKP” ES dalībvalstīs ierindojas pēdējā vietā, kā arī faktors „Sociālās aizsardzības izdevumi ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP” ierindojas 24. vietā un faktors „Sieviešu nodarbinātība” un „Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars (%) no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai” ierindojas 20. vietā, kas arī ir vieni no zemākajiem rādītājiem (sk. 20. pielikumu).

Īrijas situāciju, iespējams, izskaidro Nigards (Nygard) u.c. (2019) norādot, ka Īrijā valdība parasti tērē mazāk tiešajiem naudas pabalstiem ģimenēm, bet vairāk izmanto nodokļu atlaides tirgū nodrošinātiem bērnu aprūpes pakalpojumiem (Nygard et al., 2019).

2. klasteris (Dienvideiropa – sociāli un demogrāfiski problemātiskās valstis). Šim klasterim raksturīga samērā laba ekonomiskā situācija, jo kompleksā faktora „Economiskais faktors” vērtība ir virs ES vidējā. Analizējot faktorus, kas ietilpst šajā kompleksajā faktoru grupā, var secināt, ka abi faktori gan „IKP uz vienu iedzīvotāju”, gan „Vidējie ekvivalentie neto ienākumi” ierindojas attiecīgi otrajā un ceturtajā vietā. Tomēr jāatzīmē, ka kompleksajam faktoram „Demogrāfiskais faktors” ir zemākā vērtība, salīdzinot ar pārējiem klasteriem. Analizējot faktorus, kas ietilpst šajā komplekso faktoru grupā, var secināt, ka visu faktoru vērtības ierindojas zemākās vietās, kas nozīmē, ka šīm valstīm ir lielākas demogrāfiskās problēmas, salīdzinot ar pārējām ES dalībvalstīm. Arī „Sociālā faktora” vērtība ir zem ES vidējā, kas liecina, ka šajā klasterī ietilpstošajām valstīm sociālais nodrošinājums ir zems. Vērtējot faktorus, kas ietilpst šajā komplekso faktoru grupā, var secināt, ka faktori, izņemot faktoru „Nodokļu ieņēmumi % no IKP”, ierindojas zemākās vietās.

3. klasteris (Centrāleiropa, Austrumeiropa un Portugāle – valstis ar mērenu demogrāfisko attīstību un problemātiku ekonomikas un sociālajā jomā). Šim klasterim raksturīga zemāka ekonomiskā attīstība, salīdzinot ar pārējiem klasteriem. Par to liecina kompleksā faktora „Economiskais faktors” vērtība, kura vienīgi šim klasterim ir zem ES vidējā rādītāja. Tātad šajā klasterī ietilpstošajām valstīm īpaši jādomā, kā uzlabot savu ekonomisko situāciju. Savukārt

sociālā faktora vērtība ir nedaudz zem ES vidējā, bet tā ir augstāka nekā 1. un 2. klasterī. Jāsecina, ka šīm valstīm ir jāturpina uzlabot savu sociālo aizsardzību, sasniedzot vismaz ES vidējo līmeni. Jāatzīmē, ka demogrāfiskajam faktoram vērtība ir virs ES vidējā un tā ir nedaudz augstāka nekā 4. klasterī, kas liecina, ka demogrāfiskā situācija kopumā ir līdzīga ar labklājības valstīm (4. klasteris).

4. *klasteris* (Skandināvija un Rietumeiropa – labklājības valstis) ir ar augstāko sociālo aizsardzības līmeni ģimenēm ar bērniem, salīdzinot ar pārējiem klasteriem, jo tikai šim klasterim visu komplekso faktoru vērtības ir pozitīvas (virs ES vidējā). Analizējot komplekso faktoru grupas, jāsecina, ka sociālajam faktoram ir augstākā faktoru vērtība, salīdzinot ar pārējiem klasteriem. Faktori „Sociālās aizsardzības izdevumu ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP” un „Nodokļu ieņēmumi % no IKP”, kas ietilpst šajā komplekso faktoru grupā ranžēšanas procesā ierindojas augstajās vietās. Līdz ar to autore secina, ka valstis, kuru nodokļu ieņēmumi no IKP veido lielāku īpatsvaru, ir dāsnākas sociālās aizsardzības jomā ģimenēm ar bērniem.

Mistres u.c. (2023b) autoru pētījuma rezultāti atbilst Hajihaseimi (*Hajighaseimi*) u.c. (2022) atziņai, ka valstīm, kas ir nokļuvušas vistālāk plašu un dārgu sociālā nodrošinājuma sistēmu attīstībā, gandrīz visos gadījumos ir visattīstītākās ekonomikas. Savukārt valstis, kuras ir atpalikušas vai izvēlējušās neieguldīt progresīvā sociālajā aizsardzībā, daudzos gadījumos cieš no finansiālām grūtībām (Hajighaseimi et al., 2022).

Flekenšteins (*Fleckenstein*) un Lī (*Lee*) norāda, ka visā pasaulē sociālo investīciju politika kļūst aktuālāka. Lai gan Ziemeļvalstis parasti tiek uzskatītas par sociālo investīciju politikas pionierēm, autori atzīst, ka citas valstis Eiropā ir pielikušas ievērojamas pūles, lai panāktu līderes. Sociālo investīciju politikas attīstība, jo īpaši ģimenes politikas paplašināšanās, ir svarīga dimensija progresīvā labklājības kapitālisma nesenajai transformācijai. Tomēr joprojām novērojamas lielas starpvalstu atšķirības ģimenes politikas paplašināšanas ātrumā un apjomā (Fleckenstein, Lee, 2020).

Tā kā Latvija ierindojas 3. klasterī ar problemātiku sociālajā jomā, ir nepieciešams izstrādāt attīstības scenārijus, kas varētu uzlabot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem.

4.2. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem attīstības scenāriji Latvijā/ *Development scenarios of social protection for families with children in Latvia*

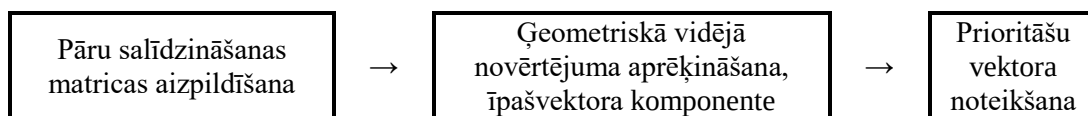
Lai noteiktu piemērotāko attīstības scenāriju sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem uzlabošanai Latvijā, izmantota amerikāņu zinātnieka T.L. Satī (*Thomas L. Saaty*) izveidotā analītiskās hierarhijas metode (The Analytic Hierarhy Process, AHP).

Analītiskās hierarhijas metode (AHP) paredz sistemātisku problēmas elementu hierarhisku sakārtošanu un elementu salīdzināšanu pa pāriem, paļaujoties uz ekspertu spriedumiem, lai iegūtu prioritāšu skalas. Salīdzinājumi tiek veikti, izmantojot absolūto spriedumu skalu, kas parāda, cik daudz vairāk viens elements dominē attiecībā pret citu (Saaty, 2008). Satī (*Saaty*) u.c. norāda, ka analītiskās hierarhijas metode (AHP) nodrošina veidu, kā sakārtot problēmas alternatīvas, nosakot prioritātes. Praksē ir būtiski noskaidrot, kāda ir labākā alternatīva kādas problēmas risināšanai. Analītiskās hierarhiju metode ir īpaši piemērota sarežģītu lēmumu pieņemšanai (Saaty et al., 2007). Šo metodi atzīst par vienu no labākajām lēmumu pieņemšanas metodēm sociāli ekonomisku problēmu risināšanā (Alphonse, 1997).

Izmantojot analītiskās hierarhijas metodi, prioritāšu noteikšanā tiek iesaistīti vairāki eksperti, un līdz ar to tiek ņemtas vērā visu iesaistīto ekspertu intereses. Eksperti aizpilda hierarhijas matricas un savu vērtējumu sniedz, izmantojot relatīvā svarīguma skalu, norādot relatīvā svarīguma intensitāti (robežās no 1 līdz 9) (sk. 21. pielikumu). Tālāk tiek aprēķināts prioritātes vektors katram no hierarhijas elementiem, kas parāda tā nozīmīgumu attiecībā pret katra augstāka līmeņa kritēriju (Alphonse, 1997).

Algoritmu, lai aprēķinātu prioritātes vektora koordinātes var izteikt ar formulu (sk. 4.3.att.) (Saaty, 1990). Analīzes gaitā katra eksperta vērtējumi tiek apstrādāti un apkopoti

kritēriju vērtējumu kopsavilkumā, kurā tiek iekļautas aprēķinātās prioritātes vektoru galīgās koordinātes katram kritērijam. Katram kritērijam tiek aprēķināta maksimālā, minimālā un vidējā prioritātes vektora koordināte.

	A ₁	A ₂	A ₃			
A ₁	$\frac{W_1}{W_1}$	$\frac{W_1}{W_2}$	$\frac{W_1}{W_3}$	→	$\sqrt[3]{\frac{W_1}{W_1} * \frac{W_1}{W_2} * \frac{W_1}{W_3}} = a_1$	→ $\frac{a_1}{S} = x_1$
A ₂	$\frac{W_2}{W_1}$	$\frac{W_2}{W_2}$	$\frac{W_2}{W_3}$	→	$\sqrt[3]{\frac{W_2}{W_1} * \frac{W_2}{W_2} * \frac{W_2}{W_3}} = a_2$	→ $\frac{a_2}{S} = x_2$
A ₃	$\frac{W_3}{W_1}$	$\frac{W_3}{W_2}$	$\frac{W_3}{W_3}$	→	$\sqrt[3]{\frac{W_3}{W_1} * \frac{W_3}{W_2} * \frac{W_3}{W_3}} = a_3$	→ $\frac{a_3}{S} = x_3$

$$S = \sum_{i=1}^3 a_i$$

Apzīmējumi:

A- salīdzināmās otrā līmeņa kritēriju grupas

w- salīdzināmo elementu novērtējums

a- salīdzināmo elementu vidējais ģeometriskais novērtējums

x- salīdzināmo elementu prioritātes vektors

Avots: autores veidota pēc Saaty, 1990

4.3. att./ Fig. 4.3. Prioritāšu vektoru noteikšanas shēma/ Scheme for identifying priority eigenvectors

Pamatojoties uz iepriekšējās darba nodaļās izpētīto, tika izveidota hierarhiju piramīda, kas ir sadalīta četros līmeņos (sk. 4.4. att.).

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.4. att./ Fig. 4.4. Vērtēšanas kritēriju hierarhija sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai Latvijā/ Hierarchy of evaluation criteria for enhancing social protection for families with children in Latvia

Pirmajā līmenī ir definēts vispārējais mērķis – sociālās aizsardzības pilnveidošana (uzlabošana) ģimenēm ar bērniem Latvijā.

Otrajā līmenī ir kritēriju grupas, kuras ir ieinteresētas sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidē. Kritēriju grupu izvēle tika balstīta uz jautājumu: kam ir svarīgi, lai sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem Latvijā uzlabotos?

Trešajā līmenī noteikti vērtēšanas kritēriji, kuri ir svarīgi katrai no interešu grupām.

Ceturtajā līmenī tiek piedāvāti četri iespējamie scenāriji (alternatīvas) sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanai Latvijā, kas ekspertiem jānovērtē attiecībā pret otrās un trešās līmeņa grupas kritērijiem.

Pirmais scenārijs – minimālās mēneša darba algas palielināšana. Palielinot minimālo mēneša darba algu, palielināsies indivīda sociālās apdrošināšanas iemaksu alga, kura ir pamatā sociālās apdrošināšanas pabalstu (maternitātes, paternitātes, vecāku, slimības) apmēra noteikšanā. Palielinot minimālo mēneša darba algu, palielināsies personas sociālā aizsardzība ģimenēs ar zemākiem ienākumiem, iestājoties kādam no sociālajiem riskiem.

Otrais scenārijs – IIN atvieglojuma par bērniem saglabāšana, pakāpeniski palielinot tā apmēru. Palielinot nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošo bērnu, ģimenes ienākumi palielināsies. Tomēr indivīdi ar minimālo mēneša darba algu šo nodokļa atvieglojumu nevar izmantot. Līdz ar to šāds atbalsta veids nav vienlīdz taisnīgs attiecībā pret visām ģimenēm ar bērniem.

Trešais scenārijs – nodokļu atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, lai nodrošinātu taisnīgāku atbalstu visām ģimenēm ar bērniem, kuru neietekmē vecāku ienākumu lielums.

Ceturtais scenārijs – ēnu ekonomikas mazināšana. Mazinot nedeklarēto nodarbinātību, indivīds iesaistīsies sociālās apdrošināšanas sistēmā, kas palielinās nodokļu ieņēmumu daļu valsts un pašvaldību budžetā, un līdz ar to palielināsies personas sociālā aizsardzība. Samazinot „aplūkšņu algas”, indivīda sociālā aizsardzība palielināsies.

Lai izvērtētu iespējamās scenārijus (alternatīvas) sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei (paaugstināšanai), tika piesaistīti septiņi eksperti, kuri ir kompetenti sociālās aizsardzības jomā un pārstāv dažādas interešu grupas:

- 1) *Evija Kūla* – Labklājības ministrijas Sociālās politikas plānošanas un attīstības departamenta direktora vietniece;
- 2) *Linda Liepa* – Labklājības ministrijas Bērnu un ģimenes politikas departamenta direktora vietniece;
- 3) *Aiva Zīrāka* – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras Pabalstu metodiskās vadības daļas vadītāja;
- 4) *Ilze Rudzīte* – Latvijas Pašvaldību savienības padomniece veselības un sociālajos jautājumos;
- 5) *Nita Jirgensone* – Valsts kancelejas Pārresoru koordinācijas departamenta Valsts attīstības plānošanas nodaļas konsultante;
- 6) *Anda Grīnfelde* – Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētāja vietniece;
- 7) *Inga Akmentiņa Smildziņa* – Latvijas vecāku organizācijas „Mammamunteti.lv” vadītāja.

Katram ekspertam tika nosūtīta anketa (sk. 21. pielikumu) un norunāta attālināta tikšanās, lai atvieglotu matricu aizpildīšanu un diskutētu par problemātiskajiem jautājumiem sociālās aizsardzības jomā, kas saistīti ar atbalstu ģimenēm ar bērniem.

Vispirms eksperti veica otrā līmeņa kritēriju salīdzināšanu pa pāriem pret kopējo mērķi pirmajā līmenī, izmantojot standartizēto relatīvā svarīguma skalu. Iegūtais vērtējums tika ierakstīts tabulā, kas izveidota matricas veidā (sk. 4.8. tabulu).

Saskaņā ar Satī (*Saaty*) teoriju saskaņotības attiecībai (C.R.) ir jābūt mazākai par 0.10 (t.i., jābūt mazākai par 10%, vai atsevišķos gadījumos var pieļaut 20%, bet ne lielāku). Ja saskaņotības attiecība ir virs 20%, tad ekspertiem vēlreiz jāpārskata savs vērtējums. Jāatzīmē,

ka ekspertu vērtējumos, veicot kritēriju grupu vērtēšanu, iegūtā saskaņotības attiecība lielākoties nepārsniedza 10%, bet tikai atsevišķos vērtējumos bija 11-13%.

4.8. tabula/ Table 4.8.

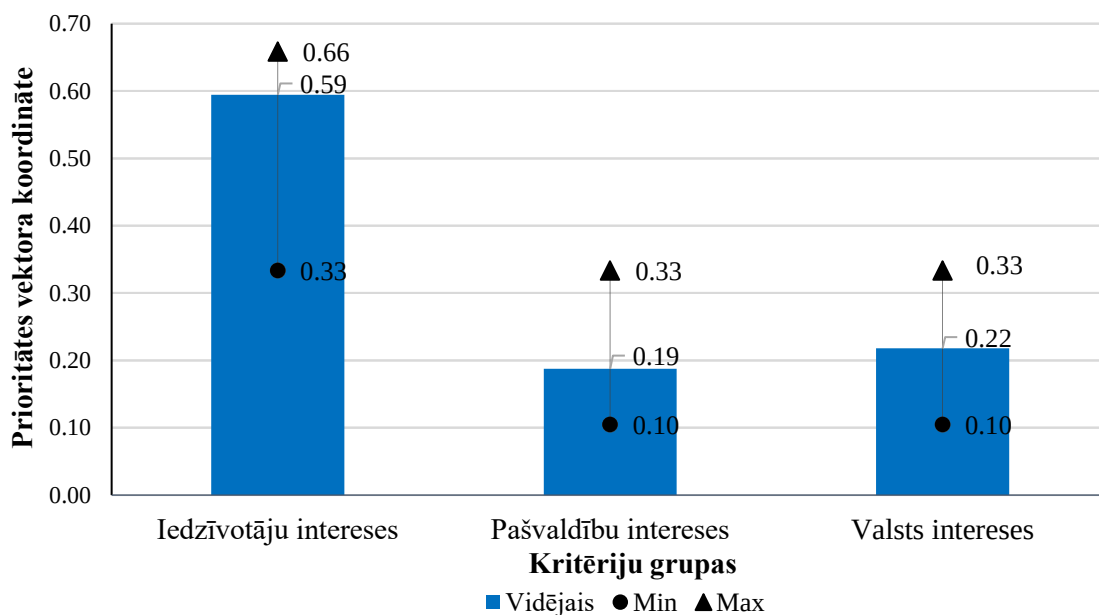
Viena eksperta kritēriju grupu vērtēšanas matrica/ Evaluation matrix for a criteria group for an expert

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana	Iedzīvotāju intereses	Pašvaldību intereses	Valsts intereses	Prioritātes vektora koordinātes
Iedzīvotāju intereses	1	5	3	0.64
Pašvaldību intereses	1/5	1	1/3	0.10
Valsts intereses	1/3	3	1	0.26
Saskaņotības attiecība (C.R.) =	0.04		Kopā:	1.00

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Kopā katram ekspertam bija jānovērtē 13 matricas (2. hierarhiju līmenī – 1 matrica, 3. hierarhiju līmenī – 3 matricas, 4. hierarhiju līmenī – 9 matricas), kuras tālāk darba autore izmantoja aprēķinu veikšanai.

Apkopojot visus iegūtos ekspertu vērtējumus, var secināt, ka, paaugstinot sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem, visnozīmīgākās ir iedzīvotāju intereses – ģimeņu ar bērniem intereses. Tās gandrīz visi eksperti ir novērtējuši visaugstāk (0.59) (sk. 4.5.att.).

Avots: autores pētījums un konstrukcija

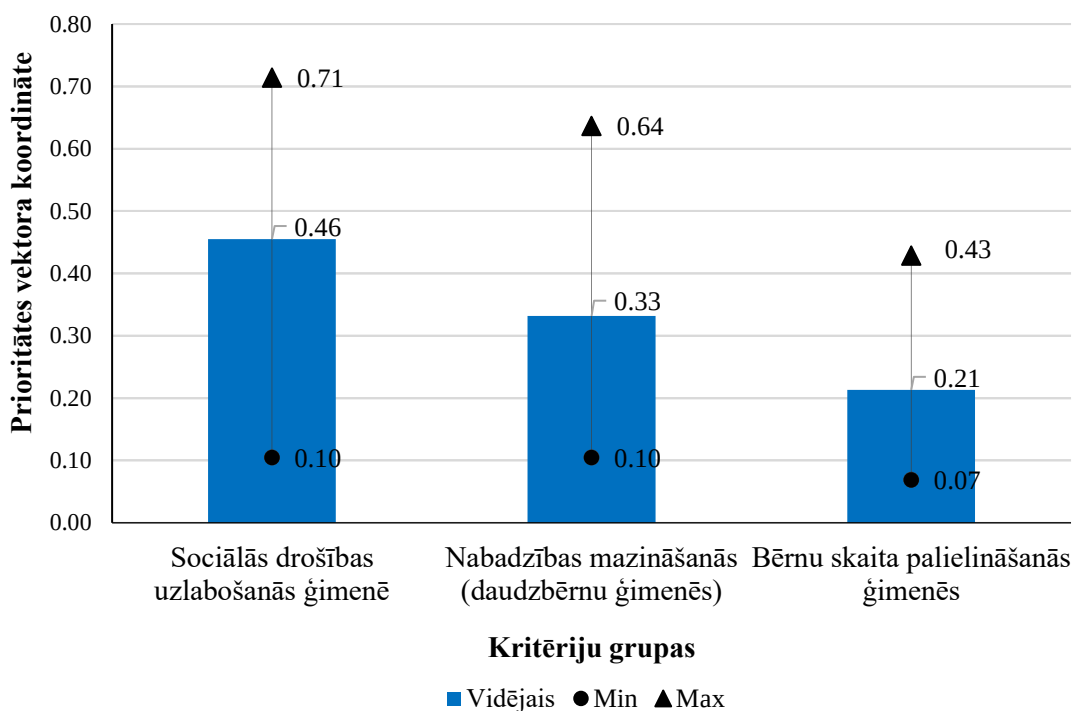
4.5. att./ Fig. 4.5. Ekspertu vērtējums par iedzīvotāju, pašvaldību un valsts interešu kritēriju grupām/ Expert ratings of population, local government and national interest criteria groups

Tāpat šai kritēriju grupai ir vismazākais variācijas koeficients (18%), kas liecina par ekspertu vienprātību. Tas arī ir likumsakarīgi, jo, paaugstinoties sociālajai aizsardzībai ģimenēm ar bērniem, šī grupa to izjutīs vistiešāk.

Ekspertu vērtējumā mazāk ieinteresētās grupas sociālās aizsardzības paaugstināšanai ģimenēm ar bērniem ir valsts un pašvaldības. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (attiecīgi 0.22 un 0.19). Aprēķinātais variācijas

koeficients parāda, ka vislielākā ekspertu viedokļa atšķirība bija par pašvaldību interesēm (variācijas koeficients 41%). Viens no ekspertiem pašvaldību intereses novērtēja augstāk, salīdzinot ar valsts interesēm, jo uzskata, ka pašvaldības ir vairāk ieinteresētas, lai to iedzīvotājiem būtu labāka sociālā aizsardzība. Jo labāka būs iedzīvotāju sociālā aizsardzība, jo pašvaldībām būs nepieciešams mazāk līdzekļu sociālajai palīdzībai.

Pēc otrā līmeņa kritēriju grupu izvērtēšanas ekspertiem bija jāveic trešā līmeņa kritēriju grupu novērtēšana, kur katrai interešu grupai tika definēti trīs kritēriji. Apkopojot ekspertu viedokļus par iedzīvotāju interešu kritērijiem, var secināt, ka sociālās drošības uzlabošanās ģimenē tiek vērtēta visaugstāk. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (0.46). Tomēr aprēķinātais variācijas koeficients (44%) liecina, ka ekspertiem ir atšķirīgs viedoklis, kas ir robežās no 0.10 līdz 0.71 (sk. 4.6. att.).

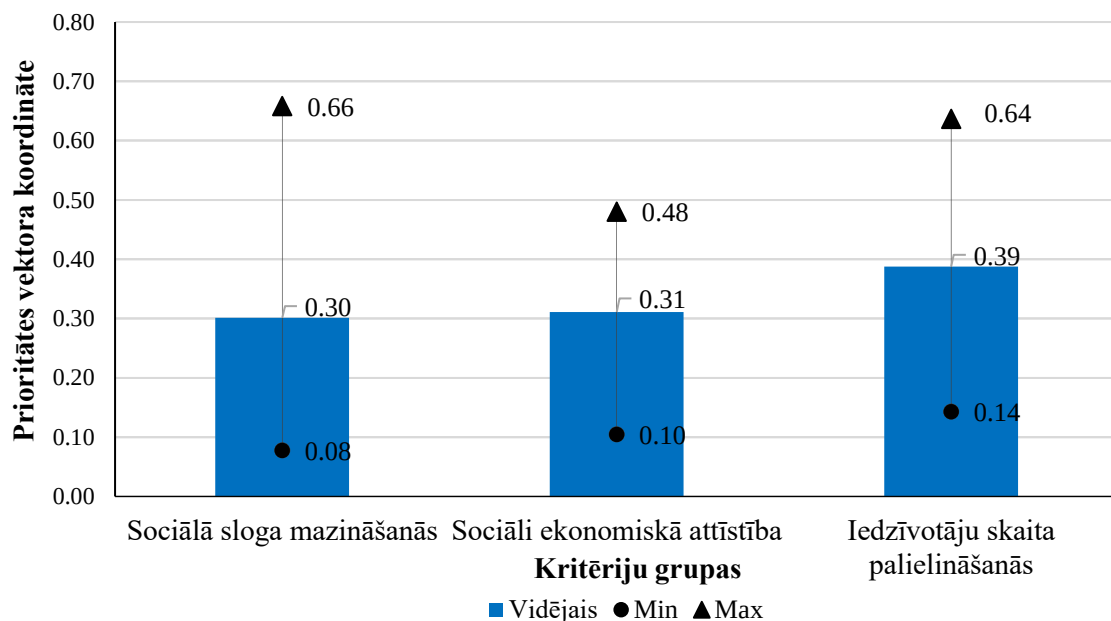

Avots: autore's pētījums un konstrukcija

4.6. att./ Fig. 4.6. **Ekspertu vērtējums par iedzīvotāju interešu kritērijiem/ Expert ratings of population interest criteria**

Nākamais svarīgākais kritērijs ir nabadzības mazināšanās (sevišķi daudz bērnu ģimenēs un viena vecāka ģimenēs). Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (0.33). Par mazāk svarīgu kritēriju eksperti uzskata bērnu skaita pieaugumu ģimenē (0.21). Tomēr arī šajos vērtējumos ekspertiem viedokļi atšķirās. Jāatzīmē, ka vairāki eksperti uzsvēra, ka sociālās drošības uzlabošanās ģimenē kopumā ietekmēs arī bērnu skaita palielināšanos ģimenē. Tāpat eksperti atzīmēja, ka ir būtiski mazināt nabadzību viena vecāka ģimenēs, jo šīs ģimenes līdzīgi kā daudz bērnu ģimenes ir vairāk pakļautas nabadzības riskam.

Apkopojot ekspertu viedokļus par pašvaldību interešu kritērijiem, var secināt, ka iedzīvotāju skaita palielināšanās tiek vērtēta visaugstāk. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (0.39). Tomēr aprēķinātais variācijas koeficients (41%) liecina, ka ekspertiem ir atšķirīgs viedoklis. Prioritātes vektora koordinātes ir robežās no 0.14 līdz 0.64 (sk. 4.7. att.).

Avots: autores pētījums un konstrukcija

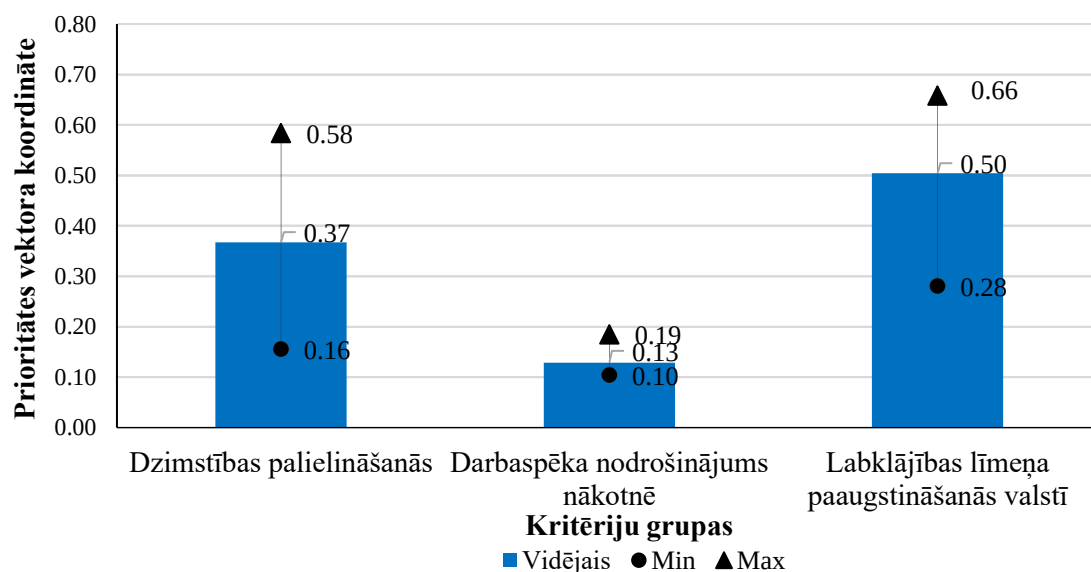
4.7. att./ Fig. 4.7. Ekspertu vērtējums par pašvaldību interešu kritērijiem/ *Expert ratings of local government interest criteria*

Līdzīgs ekspertu vērtējums ir kritērijiem – sociālā sloga mazināšanās un sociāli ekonomiskā attīstība. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (attiecīgi 0.30 un 0.31).

Eksperti atzīmē, ka iedzīvotāju skaita palielinājums pašvaldībās ir svarīgs sociāli ekonomiskās attīstības veicināšanai. Tāpat tas veicinātu uzņēmējdarbību, jo palielinātos nodarbinātība, kā arī izglītības pieejamība, un šo faktoru ietekme samazinātu emigrāciju.

Apkopojot ekspertu viedokļus par valsts interešu kritērijiem, var secināt, ka labklājības līmeņa paaugstināšanās valstī tiek vērtēta visaugstāk. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (0.50).

Savukārt prioritātes vektora koordinātes minimālā vērtība ir 0.28 un maksimālā 0.66. Aprēķinātais variācijas koeficients (27%) norāda uz nelielām ekspertu viedokļu atšķirībām un zemu izkliedi ap vidējo rādītāju (sk. 4.8. att.).

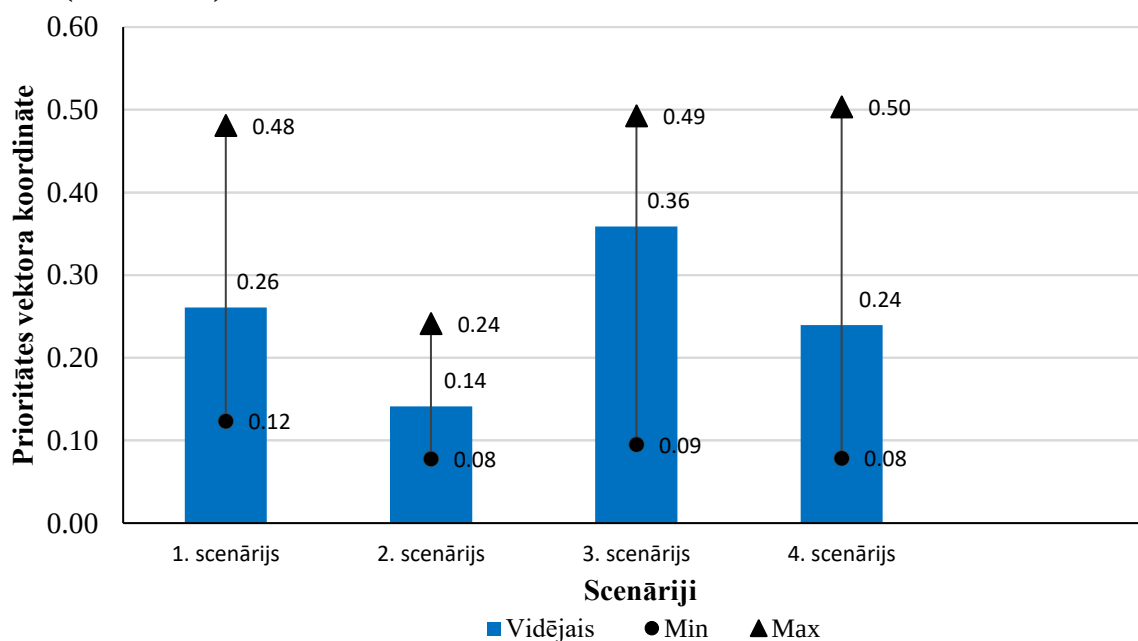
Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.8. att./ Fig. 4.8. Ekspertu vērtējums par valsts interešu kritērijiem/ *Expert ratings of national interest criteria*

Ekspertu vērtējumā nākamais svarīgākais kritērijs valsts interešu grupā ir dzimstības palielināšanās. Par to liecina aprēķinātais prioritāšu vektora koordinātes vidējais aritmētiskais vērtējums (0.37). Mazāk svarīgs ir darbaspēka nodrošinājums nākotnē (0.13). Jāatzīmē, ka ekspertiem bija vairāk saskaņots viedoklis par darbaspēka nodrošinājumu nākotnē, jo par to liecina aprēķinātā variācijas koeficienta vērtība (0.21%). Tomēr vislielākā ekspertu viedokļu atšķirība valsts interešu grupā bija kritērijam dzimstības palielināšanās (variācijas koeficients 38%). Eksperti uzsvēra, ka, palielinoties labklājības līmenim valstī kopumā, varētu palielināties dzimstība un līdz ar to nākotnē tiktu nodrošināts darbaspēks.

Ekspertu viedoklis atbilst secinājumiem, kas kā norādīti pētījumā „*Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana*” (2013). Viens no dzimstību ietekmējošajiem faktoriem ir turības līmeņa pakāpenisks palielinājums. Pētījumā secināts, ka Francijā, Dānijā, Somijā un Nīderlandē novērojams vidējā bērnu radīšanas vecuma palielinājums, bet arī dzimstība ir palielinājusies, ko veicinājis dāsnais sociālais atbalsts vecākiem.

Hierarhiju analīzes metodes noslēgumā tika noteikts galvenais scenārijs sociālās aizsardzības paaugstināšanai ģimenēm ar bērniem, izvērtējot visus deviņus kritērijus. Eksperti par optimālāko scenāriju noteica 3. scenāriju – nodokļa atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu (globālās prioritātes vektora vidējā vērtība 0.36). Par šī scenārija izvēli ekspertiem viedokļi atšķīrās vismazāk, par to liecina arī variācijas koeficients 35% (sk. 4.9. att.).

Avots: autore pētījums un konstrukcija

4.9. att./ Fig. 4.9. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanas scenāriju globālie prioritāšu vektori/ *Global eigenvectors of the scenarios for increasing social protection for families with children*

Diviem no ekspertiem, kas pārstāvēja iedzīvotāju intereses kritēriju vērtēšanas rezultātā noteicošais scenārijs bija cits, salīdzinot ar pārējiem ekspertiem. Viena eksperta vērtējuma rezultātā noteicošais bija 1. scenārijs – minimālās mēneša darba algas palielināšana. Eksperts pirmā scenārija izvēli pamatoja ar to, ka minimālās mēneša darba algas palielināšana nodrošinās lielākus sociālās apdrošināšanas pabalstus (maternitātes, paternitātes, slimības), kā arī garantēs lielākus ienākumus ģimenes budžetā, it īpaši ģimenēs, kur abi vecāki saņem minimālo darba algu. Savukārt eksperts, kura kritēriju vērtēšanas rezultātā prioritārais bija 4. scenārijs – ēnu ekonomikas mazināšana atzīmēja, ka būtiskākais ēnu ekonomikas mazināšanas instruments ir „aploksņu algu” izskaušana, jo tā rezultātā palielināsies ienākumi valsts sociālās

apdrošināšanas speciālajā budžetā un nodrošinās lielākas sociālās garantijas ģimenēm ar bērniem.

Līdzīgs ekspertu vērtējums ir 1. un 4. scenārijam (globālās prioritātes vektora vidējā vērtība attiecīgi 0.26 un 0.24), bet ar nelielu pārsvaru dominē 1. scenārijs – minimālās mēneša darba algas palielināšana. Pamatojums tam ir minimālās algas paaugstināšana palielina mājsaimniecību ienākumu un mazina nabadzību ģimenēs, kā arī var veicināt algu palielinājumu citos algu līmeņos.

3. scenārijs – IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, ir dominējošais arī prioritātes vektora aprēķinos, vērtējot iedzīvotāju interešu grupas kritērijus (sk. 22. pielikumu). Šīs interešu grupas vērtējums arī nosaka prioritāro scenāriju sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā, jo šajā interešu grupā prioritātes vektoru vērtības ir visaugstākās. Arī pārējo scenāriju vidējās vērtības sarindojās identiskā secībā, tāpat kā visu globālo prioritāšu vektoru kopsavilkumā (sk. 4.8. att.). Aprēķinātie variācijas koeficienti parāda, ka ekspertu viedokļi bija atšķirīgi attiecībā uz scenāriju izvēli (robežās no 44 līdz 52%).

Ekspertu vērtējumi pēc pašvaldību interešu un valsts interešu grupu kritērijiem bija ļoti tuvi un ar mazām vērtībām, uz to norāda visu scenāriju aprēķinātās prioritātes vektoru vidējās vērtības (sk. 23. un 24. pielikumā).

Ekspertu vērtējumā vismazāko nozīmi ieguva 2. scenārijs – IIN atvieglojuma par bērnu palielināšana, turklāt ekspertu viedokļi bija salīdzinoši ar mazu izkliedi (37%), kas liecina par samērā līdzīgu viedokli lēmumu pieņemšanā. Tomēr viens no ekspertiem atzīmēja, ka IIN atvieglojums par apgādībā esošu personu ir sociāla rakstura atvieglojums, kura mērķis ir samazināt darbaspēka nodokļa slogu strādājošajiem ar apgādībā esošām personām, kā arī tas ir viens no instrumentiem, kas veicina vecāku legālu nodarbinātību. Iegūtais rezultāts ir likumsakarīgs, jo 3. scenārija izvirzīšana par galveno scenāriju sociālās aizsardzības pilnveidei ģimenēm ar bērniem nozīmē, ka 2. scenārijs zaudē savu aktualitāti un vairs nav iespējams.

Jāatzīmē, ka šāda pieredze ir Lietuvai, jo tā no 2019. gada vairs nepiemēro atvieglojumu par apgādībā esošiem bērniem, bet ir palielinājusi ģimenes valsts pabalstu. Šāds lēmums tika pieņemts, jo mazo algu saņēmēji nevarēja pilnībā izmantot šo atbalsta veidu maksimālajā apmērā (Lithuania introduces a ..., 2019). Tādā veidā tika mazināts nabadzības risks maznodrošinātajās ģimenēs.

Izvērtējot iespēju IIN atvieglojumu par bērniem aizvietot ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, jāņem vērā, ka IIN atvieglojumu piemēro līdz bērna 24 gadu vecumam, ja tas mācās, savukārt ģimenes valsts pabalsts tiek maksāts tikai līdz bērna 20 gadu vecumam, turklāt tikai tiem, kas mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādēs. Aizvietojot IIN atvieglojumu ar pabalstu, ieteicams to maksāt līdz bērna 24 gadu vecumam, ja tas turpina mācības ne tikai vispārējās vai profesionālās izglītības iestādēs, bet arī augstskolās.

Secinājumi par ceturtās nodaļas saturu/ *Conclusions of Chapter 4*

1. Pētījuma rezultātā ES dalībvalstīs identificētos sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem raksturojošos faktoros var iedalīt trīs grupās: demogrāfiskā, sociālā un ekonomiskā komplekso faktoru grupa. Vislielāko ietekmi uz sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem uzrāda attiecīgi demogrāfisko faktoru grupā – dzimstības vispārējais koeficients, sociālo faktoru grupā – nabadzības riskam pakļauto bērnu īpatsvars, bet ekonomisko faktoru grupā – IKP uz vienu iedzīvotāju.
2. Atbilstoši sociālās aizsardzības līmenim ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs var iedalīt četros atšķirīgos klasteros. Dāsnākā sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir 4. klasterī (Skandināvija un Rietumeiropa – labklājības valstis), kuru izdevumi sociālajai aizsardzībai ir lielāki, salīdzinot ar pārējām valstīm. Valstis ar lielākām demogrāfiskām problēmām un zemu sociālo aizsardzību ir 2. klasterī (Dienvideiropa), tomēr ekonomiskā situācija tajā ir virs ES vidējā, kas liecina par mazāku atbalstu ģimenēm ar bērniem. Labākā demogrāfiskā

un ekonomiskā situācija ir Īrijai, kura vienīgā ietilpst 1. klasterī, tomēr sociālajam faktoram ir zemākā vērtība starp visiem klasteriem, jo tās izdevumi sociālai aizsardzībai no IKP ir vieni no mazākajiem. Īrijā atbalsts ģimenēm ar bērniem tiek sniegts galvenokārt nodokļu atvieglojumu veidā, kas labvēlīgi ietekmē demogrāfisko situāciju. Salīdzinoši vājāku ekonomisko un sociālo attīstību uzrāda 3. klasterī ietilpstošās ES dalībvalstis (Portugāle, Centrāleiropa un Austrumeiropa, ieskaitot Latviju), tomēr demogrāfiskā situācija tajās ir virs ES vidējā, un būtiski neatšķiras no 4. klasterī ietilpstošajām valstīm.

3. Eksperti, vērtējot kritēriju grupas, kuras ir ieinteresētas ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības uzlabošanā Latvijā, visaugstāk un ar salīdzinoši lielu vienprātību ir novērtējuši iedzīvotāju (ģimeņu ar bērniem) intereses, jo, palielinot sociālo transfertu apmērus, uzlabosies finansiālā situācija ģimenēs, bet mazāk ieinteresētās grupas ir valsts un pašvaldības.
4. Vērtējot iedzīvotāju interešu grupas kritērijus, eksperti visaugstāk ir novērtējuši sociālās drošības uzlabošanas ģimenē, bet vismazāk svarīgākais faktors ir bērnu skaita palielināšanās ģimenē, jo, uzlabojoties sociālajai drošībai ģimenēs, tiktu veicināts bērnu skaita palielinājums ģimenēs.
5. Vērtējot pašvaldību interešu kritērijus, eksperti visaugstāk ir novērtējuši iedzīvotāju skaita palielināšanos, jo tas ir viens no resursiem uzņēmējdarbības attīstībai, kas sekmē pašvaldības ekonomisko attīstību un rada apstākļus emigrācijas mazināšanai.
6. Vērtējot valsts interešu kritērijus, eksperti visaugstāk ir novērtējuši labklājības līmeņa paaugstināšanos valstī, kam seko dzimstības palielināšanās, bet mazāk svarīgs kritērijs ir darbaspēka nodrošinājums nākotnē. Eksperti norāda, ka labklājības līmeņa palielināšanās valstī veicinātu dzimstību un darbaspēka nodrošinājumu nākotnē.
7. Ekspertu ieskatā piemērotākais sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā ir 3. scenārijs – IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu.
8. Ekspertu vērtējums ir līdzīgs 1. scenārijam – minimālās mēneša darba algas palielināšana un 4. scenārijam – ēnu ekonomikas mazināšana, tomēr ar nelielu pārsvaru ir atbalstīts 1. scenārijs. Minimālās algas paaugstināšana un ēnu ekonomikas mazināšana (it īpaši „aplokšņu algas”) paaugstina sociālo aizsardzību arī ģimenēs ar bērniem.
9. Ekspertu vērtējumā ar salīdzinoši lielu vienprātību vismazāko nozīmi ieguva 2. scenārijs – IIN atvieglojuma par bērnu palielināšana, un arī veiktie aprēķini apstiprina, ka šis scenārijs ir zaudējis aktualitāti.
10. Izvērtējot iespēju IIN atvieglojumu par bērniem aizvietot ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, jāņem vērā, ka IIN atvieglojuma par bērnu un ģimenes valsts pabalsta izmaksas periodi un nosacījumi ir atšķirīgi.

GALVENIE SECINĀJUMI/ MAIN CONCLUSIONS

1. Starptautiskajā praksē un Latvijas Republikas normatīvajā bāzē nav definēti jēdzieni *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība*, tos bieži lieto kā sinonīmus vai arī to pielietojums ir atkarīgs no konkrētā dokumenta vai programmas ietvara.
2. Katras valsts sociālās drošības sistēma ir atkarīga no sociālās politikas un sociāli ekonomiskās situācijas. Latvijā valsts sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ietver sociālos transfertus (pensijas, pabalstus un uzturlīdzekļus) un cita veida atbalstu. Cita veida atbalstu veido IIN atvieglojums par apgādājamo bērnu, kurš Latvijā nav taisnīgs attiecībā pret visiem nodokļu maksātājiem, jo to nevar izmantot vecāki, kuri saņem minimālo mēneša darba samaksu vai samaksu, kas nepārsniedz neapliekamā minimuma un atvieglojuma summu. Šī atvieglojuma piemērošana ne vienmēr ir iespējama viena vecāka ģimenē un daudz bērnu ģimenēs.
3. Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos iedzīvotāju sociālā aizsardzība (t.sk. ģimeņu ar bērniem) ir noteikta par vienu no prioritārajām jomām jau vairākus plānošanas periodus. Izvirzītie politikas mērķi ir palielināt finansējumu sociālajai jomai, veicināt dzimstību un mazināt nabadzību, īpaši viena vecāka un daudz bērnu ģimenēs.
4. Maternitātes, paternitātes, vecāku un ģimenes valsts pabalsts analizētajā periodā Latvijā ir palielinājies, tomēr bērna piedzimšanas un bērna kopšanas pabalsta apmēri ilgstoši nav mainīti, tādēļ tie neatbilst ekonomiskajai situācijai valstī.
5. Laika periodā no 2011. gada līdz 2022. gadam izmaksāto sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri Latvijā un tās reģionos ir palielinājušies, izņemot vecāku pabalstu. Tas saistīts ar normatīvās bāzes izmaiņām – tika mainīts pabalsta saņemšanas periods, tomēr kopš 2017. gada arī vecāku pabalsta apmēram ir tendence palielināties. Sociālās apdrošināšanas pabalstu palielinājumu galvenokārt ietekmēja minimālās mēneša darba algas un vidējās darba samaksas palielinājums. Visā pētījuma periodā lielākus pabalstus saņem Rīgas un Pierīgas reģionā, bet mazākus – Latgales reģionā.
6. Lielākais izdevumu īpatsvars no IKP sociālajam atbalstam ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs 2020. gadā bija Polijā, Luksemburgā, Vācijā, Dānijā, Somijā, Austrijā un Zviedrijā (robežās no 2.9% līdz 3.7%), bet Latvijā tikai 1.69%, kas ir būtiski mazāk kā ES dalībvalstīs vidēji (2.2%). Tomēr arī Latvijā analizētajā periodā izdevumi ģimeņu ar bērniem sociālajai aizsardzībai, kā arī to īpatsvars no IKP, palielinājās un 2021. gadā sasniedza 2.1% no IKP, tomēr tas joprojām ir mazāk kā ES dalībvalstīs vidēji.
7. Atbilstoši sociālās aizsardzības līmenim ģimenēm ar bērniem ES dalībvalstīs var iedalīt četros atšķirīgos klasteros. Dāsnākā sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir 4. klasterī ietilpstošajās ES dalībvalstīs (Skandināvija un Rietumeiropa – labklājības valstis), kuru izdevumi sociālajai aizsardzībai ir lielāki, salīdzinot ar pārējām dalībvalstīm. Latvija ierindojas 3. klasterī ar vājāku ekonomisko un sociālo attīstību.
8. Eksperti, vērtējot sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem attīstības scenārijus Latvijā, visaugstāk ir novērtējuši iedzīvotāju (ģimeņu ar bērniem) intereses, jo sociālās aizsardzības uzlabošanās visbūtiskāk ietekmē ģimenes ar bērniem. Iedzīvotāju interešu kritēriju grupā eksperti visaugstāk ir novērtējuši sociālās drošības uzlabošanas ģimenē, bet kritērijs – bērnu skaita palielināšanās ģimenē, tika novērtēts kā mazāk būtisks, atzīmējot, ka sociālās aizsardzības uzlabošanās veicinās arī bērnu skaita palielināšanos ģimenēs.
9. Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidei Latvijā tika izstrādāti četri scenāriji, no kuriem eksperti par prioritāro atzina IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošanu ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, lai nodrošinātu taisnīgāku atbalstu arī tām ģimenēm ar bērniem, kuru ienākumi ir nelieli. Eksperti atzina, ka arī minimālās algas palielināšana un ēnu ekonomikas mazināšana paaugstinātu sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem.
10. Promocijas darbā izvirzītie **uzdevumi ir izpildīti un mērķis sasniegts**. Pētījuma darbā izvirzītā **hipotēze – Latvijā sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir daudzveidīga, bet to nepieciešams pilnveidot atbilstoši ekonomiskajai situācijai valstī, ir apstiprināta.**

PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI TO RISINĀŠANAI/ PROBLEMS AND PROPOSALS FOR THEIR SOLUTION

1. problēma

Starptautiskajā praksē, kā arī Latvijas Republikas normatīvajā bāzē nav definēti jēdzieni *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība*. Šos jēdzienus lieto atkarībā no konkrētā dokumenta vai programmas ietvara.

Risinājums

Labklājības ministrijai likumā „Par sociālo drošību” definēt jēdzienus *sociālā drošība* un *sociālā aizsardzība*, iekļaujot terminā *sociālā drošība* šādus elementus – sociālā aizsardzība, veselības aizsardzība, izglītības un nodarbinātības veicināšana, savukārt jēdzienā *sociālā aizsardzība* - valsts sociālo apdrošināšanu, valsts sociālos pabalstus, sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus.

2. problēma

Latvijas stratēģiskās plānošanas dokumentos uzsvērtā nepieciešamība palielināt finansiālo atbalstu ģimenēm ar bērniem, tomēr bērna piedzimšanas pabalsta, kā arī bērna kopšanas pabalsta apmērs ilgstoši nav mainīts, lai gan saskaņā ar MK noteikumiem tie jāpārskata regulāri atbilstoši ekonomiskajai situācijai valstī. Sociālās politikas attīstības un mērķa sasniegšanas izvērtējumu apgrūtina tas, ka stratēģiskajos plānošanas dokumentos nav norādīts ģimeņu ar bērniem sociālās aizsardzības izdevumu īpatsvars no IKP, kas Latvijā joprojām nesasniedz ES dalībvalstu vidējo rādītāju, kā arī Igaunijas un Lietuvas līmeni.

Risinājumi

Lai uzlabotu ģimeņu ar bērniem labklājību:

- **Labklājības ministrijai**, izstrādājot attīstības plānošanas dokumentus, noteikt un iestrādāt *Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs* sasniedzamo rezultatīvo rādītāju - ģimeņu ar bērniem izdevumu īpatsvaru sociālajai aizsardzībai no IKP, ņemot vērā iepriekšējā perioda ES vidējo rādītāju;
- **Labklājības ministrijai** sadarbībā ar **Finanšu ministriju** katru gadu, plānojot valsts budžeta izdevumus, jānosaka bērna piedzimšanas pabalsta apmēra palielināšana, ņemot vērā inflāciju, un bērna kopšanas pabalsta palielināšana, ņemot vērā CSP noteikto strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas pieaugumu.

3. problēma

Latvijas reģionos ir izteikta atšķirība starp valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēriem ģimenēm ar bērniem, ko galvenokārt ietekmē atšķirības darba samaksā.

Risinājums

Lai mazinātu valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēru atšķirības ģimenēm ar bērniem Latvijas reģionos, **Nodarbinātības valsts aģentūrai** sadarbībā ar **izglītības iestādēm** un **novadu pašvaldībām** veicināt iedzīvotāju izglītības līmeņa, kā arī nodarbināto profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanu, organizējot dažāda līmeņa apmācības, kas dotu iespēju apgūt jaunas zināšanas un prasmes, lai atrastu labāk apmaksātu darbu, tādējādi palielinātos darba samaksas un līdz ar to sociālās apdrošināšanas pabalstu apmērs, jo pētījuma rezultāti apliecina, ka izglītība ir viens no galvenajiem darba samaksu ietekmējošajiem faktoriem.

4. problēma

Latvijā IIN atvieglojums par apgādājamo bērnu nav taisnīgs attiecībā pret visiem nodokļu maksātājiem, jo vecākiem, kuri saņem minimālo mēneša darba algu vai samaksu, kas nepārsniedz neapliekamā minimuma un atvieglojuma summu, nav iespējams izmantot šo atvieglojumu. Turklāt IIN atvieglojuma piemērošana ne vienmēr ir iespējama viena vecāka ģimenē un daudz bērnu ģimenēs.

Risinājums

Lai atbalsts būtu taisnīgs attiecībā pret visām ģimenēm ar bērniem, neskatoties uz bērnu skaitu ģimenē un vecāku ienākumu apmēru, **Labklājības ministrijai** sadarbībā ar **Finanšu ministriju** rosināt aizvietot IIN atvieglojumu par bērnu ar ģimenes valsts pabalsta palielināšanu vismaz par 50 EUR, kas atbilst summai, par kuru IIN atvieglojums palielina ģimenes neto ienākumus. Ņemot vērā, ka IIN atvieglojuma par bērnu un ģimenes valsts pabalsta nosacījumi un izmaksas periodi ir atšķirīgi, ģimenes valsts pabalsts jāaskaņo ar spēkā esošajiem IIN atvieglojuma par apgādājamiem nosacījumiem, t.i., jāpagarina ģimenes valsts pabalsta izmaksas periods no bērna 20 līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, ja tas nav nodarbināts un turpina mācīties jebkurā izglītības iestādē.

5. problēma

Ģimenes valsts pabalstu nav iespējams saņemt, ja bērns mācās augstskolā, nevis profesionālās izglītības iestādē, kas nav taisnīgi pret tām ģimenēm, kuru bērni izvēlas studēt augstskolā.

Risinājums

Labklājības ministrijai veikt grozījumus Valsts sociālo pabalstu likumā nosakot tiesības saņemt ģimenes valsts pabalstu arī tiem bērniem, kas turpina studijas augstskolā un nav nodarbināti.

6. problēma

Sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem mazina ēnu ekonomika („aploksņu algas”, nedeklarētā nodarbinātība u.tml.), kas samazina valsts budžeta ieņēmumus, kurus būtu iespējams novirzīt valsts sociālo pabalstu (bērna kopšanas un bērna piedzimšanas) palielināšanai, kā arī samazina personas valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu algu, atbilstoši samazinot sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēru vecākiem.

Risinājumi

Lai palielinātu sociālos transfertus ģimenēm ar bērniem:

- **Valsts ieņēmumu dienestam** sadarbībā ar **nozaru asociācijām** izstrādāt rezultatīvākus pasākumus „aploksņu algu” un nedeklarētās nodarbinātības apkarošanā;
- **Valsts ieņēmumu dienestam, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai un citām iesaistītajām valsts institūcijām** veikt pasākumus, lai informētu un izglītotu iedzīvotājus par ieguvumiem ģimenes un bērnu sociālajā aizsardzībā, veicot nodokļu nomaksu pilnā apmērā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA/ BIBLIOGRAPHY

1. Adema W., Ali N., Richardson D., Thévenon O. (2014). *Family policy trends in international perspective, drivers of reform and recent development*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 25. maijā]. Pieejams: <https://epc2014.eaps.nl/papers/140353>
2. Aidukaite J., Senkuvienė K. (2019). The family support system in Lithuania: Experts' views and citizens' evaluation. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, (47 (4)), 29-46.
3. Aidukaite J., Telisaukaite-Cekanavice D. (2020). The father's role in child care: parental leave policies in Lithuania and Sweden. *Social Inclusion*, 8(4), 81-91.
4. Aidukaite, J. (2004). *The emergence of the post-socialist welfare state: the case of the Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania* (Doctoral dissertation, Södertörns högskola).
5. Alphonse C. B. (1997). *Application of the analytic hierarchy process in agriculture in developing countries*. *Agricultural systems*, 53(1), 97-112.
6. *Āpdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība* (2002). MK noteikumi Nr. 165 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=61601>
7. *Assistance to pregnant women and families raising children* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://socmin.lrv.lt/en/activities/family-and-children/social-assistance-to-families-and-children/assistance-to-pregnant-women-and-families-raising-children>
8. *At-risk-of-poverty rate by poverty threshold and household type - EU-SILC and ECHP surveys* (2023). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. okt.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li03__custom_7957753/default/table?lang=en
9. Āboliņa L. (2016). *Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990-2015)*. Promocijas darbs. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. dec.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31863>
10. Āboliņa L. (2019). *Ģimenes politikas attīstība*. Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.]. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_ataudze/talsai_viss.pdf
11. Ādamsons V. (2010). Latvijas sociālās sistēmas finanšu attīstības iespējas krīzes apstākļos. *Latgales Tautsaimniecības pētījumi. Sociālo zinātņu žurnāls Nr. 1(2)*, Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 7.-15.lpp.
12. Bambra C. (2007). Going beyond the three worlds of welfare capitalism: regime theory and public health research. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(12), 1098-1102.
13. Bariola N., Collins C. (2021). The gendered politics of pandemic relief: Labor and family policies in Denmark, Germany, and the United States during COVID-19. *American Behavioral Scientist*, 65(12), 1671-1697.
14. Barrientos A., Byrne J., Peña P., Villa J. M. (2014). Social transfers and child protection in the South. *Children and Youth Services Review*, 47, 105-112.
15. Baus D. (2017). *Overpopulation and the Impact on the Environment*. The Graduate Center, City University of New York. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2929&context=gc_etds
16. *Bāriņtiesu likums*. (2006). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. dec.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums>
17. Behmane D. (2010). *Veselības aprūpes sistēmas reformas tālākā attīstība Latvijā*. [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/2245/LUR-754_Ekonomika.pdf?sequence=1

18. Beņkovskis K., Vilerts K. (2021). *Ēnu piecdesmit nokrāsas jeb – kur slēpjas aplokšņu algas?* Makroekonomika. Latvijas Banka. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/enu-piecdesmit-nokrasas-jeb-kur-slepjas-aploksnu-algas>
19. *Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 27. janv.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-junatnes-un-ģimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027gadam>
20. Bikse V. (2007). *Ekonomikas teorijas pamatprincipi*. Rīga: SIA „Izglītības soļi”. 454 lpp.
21. Bite I. (2003). Labklājības sistēma Latvijā // *Dzīves jautājumi: Zinātniski metodisks rakstu krājums VIII.* - Rīga: SDSPA „Attīstība”. 330 lpp.
22. Braziene R., Vyšniauskiene, S. (2020). Paid leave policies and parental leave choices in Lithuania. *Tiltai*, (2), 28-45.
23. *Brīvprātīgās iniciatīvas pabalsti Jelgavas valstspilsētas pašvaldībā* (2021). Jelgavas valstspilsētas pašvaldības saistošie noteikumi Nr. 21-20 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/326448-brivpratigas-iniciativas-pabalsti-jelgavas-valstspilsetas-pasvaldiba>
24. Cafaro P. (2022). Climate ethics and population policy: A review of recent philosophical work. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 13(2), e748.
25. Cai M., Yue X. (2020). The redistributive role of government social security transfers on inequality in China. *China Economic Review*, 62, 101512.
26. Career Profiles [b.g.] *Factors Influencing Salary*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.]. Pieejams: <https://www.careerprofiles.info/salary-factors.html>
27. Carreira-Perpinan M. A. (2015). *Clustering methods based on kernel density estimators: mean-shift algorithms*. In Handbook of cluster analysis. pp. 404-439. Chapman and Hall/CRC.
28. Catlaks G., Ikstens J. (2003). *Politika un tiesības*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC. 214. lpp.
29. *Child benefits* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/socialine-parama-seimoms-ir-vaikams/ismokos-vaikams-ismokos-kudikio-besilaukiancioms-moterims-vaikus-auginantiems-tevams#paramanesciaimoteriai>
30. Chugunov I., Nasibova O. (2021). Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(2), 181-192.
31. Ciemiņa I. (2009). *Latvijas iedzīvotāju patēriņa izdevumi un to izmaiņu tendences pēdējā desmitgadē*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LUR-743_Ekon-vad-zinatne.pdf
32. *Cilvēks un dzīve socioloģijas skatījumā* (1996). Latvijas Universitātes Socioloģijas katedra; red. B. Zepa, A. Zobena. Rīga, 208 lpp.
33. Conde-Ruiz J. I., González C. I. (2016). From Bismarck to Beveridge: the other pension reform in Spain. *SERIEs*, 7, 461-490.
34. *Coordination of social security systems at a glance* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. sept.]. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6d4a06a4-a969-11eb-9585-01aa75ed71a1/language-en>
35. Cremer H., Pestieau P. (2003). Social insurance competition between Bismarck and Beveridge. *Journal of Urban Economics*, 54(1), 181-196.
36. Cunska Z., Muravska T. (2008). *Social Policy Implementation in Latvia Post EU Accession*. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 28. sept.]. Pieejams: http://old.providus.lv/article_files/1272/original/Cunska-Muravska-raksts.pdf?1328196302
37. Daglioglu S., Bektas U. E. (2023). Comparative Analysis of Practices of Family Benefits in EU Member States. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 479-507.

38. Daly M., Ferragina E. (2018). Family policy in high-income countries: Five decades of development. *Journal of European Social Policy*, 28(3), 255-270. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0958928717735060>
39. Dalla-Zuanna G., McDonald P. F. (2023). A change of direction for family policy in Italy: some reflections on the general family allowance (GFA). *Genus*, 79(1), 1-15
40. *Darba algas un to ietekmējošie faktori* (2006). Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPDI/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.]. Pieejams: <http://www.biss.soc.lv/downloads/resources/darba%20algas/darba-algas-un-to-ietekmejosie-faktori.pdf>
41. *Darba likums* (2001). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>
42. *Darba tirgū pieprasītās prasmes iespējas izmantot darba sludinājumu informāciju darba tirgus pieprasīto prasmju identificēšanā* (2018). Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. Projekts “Youth BIZ Skillset” Līguma Nr. 2017–2–LV02–KA205–001740. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 17. janv.]. Pieejams: http://www.dagda.lv/uploads/media/BizSkillSet_Study_Report_2018_LAT_saisinats.pdf
43. *Darbnespējas lapu izsniegšanas un anulēšanas kārtība*: MK noteikumi Nr. 152 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 22. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/6675-darbnespejas-lapu-izsniegšanas-un-anulesanas-kartiba>
44. Dārzina L., Brikmāne E., Dambe A. (2022). *Sabiedrības attieksmē pret aploksņu algām nulles tolerances nav*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/342965-sabiedribas-attieksme-pret-aploksnu-alam-nulles-tolerances-nav-2022>
45. *Declaration of Philadelphia, Authentic text* (2019). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. sept.]. Pieejams: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_698995/lang--en/index.htm
46. *Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/14490/download?attachment>
47. *Demogrāfija 2007* (2007). Rīga Latvijas Republikas CSP. 132 lpp.
48. *Demogrāfija 2011* (2011). Rīga Latvijas Republikas CSP. 124 lpp.
49. *Demogrāfiskās politikas un to ieguldījums dzimstības veicināšanā* (2019). Latvijas Republikas Saeimas apskats. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: https://www.saeima.lv/petijumi/Demografiskas_politikas_gala_versija.pdf
50. Devaney C., Christiansen O., Holzer J., MacDonald M., Matias M., Salamon E. (2023). Child, parent or family? Applying a systemic lens to the conceptualisations of Family Support in Europe. *European Journal of Social Work*, 26(2), 335-347. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2022.2146308>
51. Devereux S., Masset E., Sabates-Wheeler R., Samson M., te Lintelo D., Rivas A. M. (2015). Evaluating the targeting effectiveness of social transfers: A literature review.
52. Dobelniece S. (2017). Social Assistance: Comparative Analysis. In *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings* (No. 46).
53. Dobelniece S. (2022). *Sociālā politika*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/2638-soci%C4%81l%C4%81-politika->
54. Dudareva M., Jakuša M., Kalnkaziņa M. (2003). Sociālās labklājības informācija un tās nozīme sabiedrības attīstības veicināšanā // *Dzīves jautājumi: Zinātniski metodisks rakstu krājums VIII.* - Rīga: SDSPA ”Attīstība”. 330 lpp.
55. *Dzimumu līdztiesība: nodarbinātība un darba samaksa* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/dzimumlidztiesiba/6300-dzimumu-lidztiesiba?themeCode=GE>

56. *Dzimušo skaits un dzimstības koeficienti* (2023). Oficiālais statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/dzimstiba/238-dzimuso-skaits-un-dzimstibas-koeficienti>
57. *Dzīvi dzimušo skaits pēc mātes vecuma un bērna dzimšanas secības* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 20. jūl.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__ID__IDM/IDM040/table/tableViewLayout1/
58. Ehn J, Horvathova A. (2020). Models of the Welfare State in Europe: Germany and Sweden. *Social & Economic Review*, 18(1).
59. *Eiropas Savienības Pamattiesību harta* (2016). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. sept.]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT>
60. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca* (2000). Rīga: Izdevniecība „Zinātne”, 702 lpp.
61. *Ekonomikas un finanšu vārdnīca* (2003). Rīga: Apgāds „Norden AB”, 514 lpp.
62. Esping – Andersen G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press. p. 260. ISBN – 10: 0691028575, ISBN 13:978 – 0691028576
63. Esping – Andersen G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. P. 224. ISBN13: 9780198742005, ISMN 10: 0198742002
64. *Evolving Family Models in Spain : A New National Framework for Improved Support and Protection for Families* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dc16ec77-en/index.html?itemId=/content/component/dc16ec77-en#chapter-d1e13123>
65. *Expenditure on social protection [TPS00098]* (2023). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00098/default/table?lang=en&category=spr.spr_expend
66. *Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāns 2021./2022. gadam* (2022). MK noteikumi Nr. 201 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 18. jūl.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/331018-enu-ekonomikas-ierobezosanas-plans-20212022-gadam>
67. *Family benefits public spending* (2021). OECD Data. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: <https://data.oecd.org/socialexp/family-benefits-public-spending.htm>.
68. *Family benefits* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: https://eiropa.eu/youreurope/citizens/work/unemployment-and-benefits/family-benefits/index_en.htm
69. Ferraro S., Merikull J., Staehr K. (2018). Minimum wages and the wage distribution in Estonia. *Applied Economics*, 50(49), 5253-5268.
70. Flavin P., Shufeldt G. (2017). The state of the minimum wage: Federalism, economic policy, and workers' well-being. In *The Forum* (Vol. 15, No. 1, pp. 167-187). De Gruyter.
71. Fleckenstein T., Lee S. C. (2020). Roads and barriers towards social investments: Comparing labour market and family policy reforms in Europe and East Asia. *Policy and Society*, 39(2), 266-283.
72. *GDP and main components (output, expenditure and income)* (2022). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_GDP/default/table?lang=en&category=eiroind.ei_qna.
73. *Glossary: Social protection benefits* (2023). Eurostat Statistics Explained. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Social_protection_benefits
74. Goša Z. (2009). Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes un dzīves līmeņa atšķirības Latvijas reģionos un to ietekme uz dzimstību un mirstību. *Latvijas universitātes raksti, Ekonomika. Vadības zinātne*, 743. sējums, 102.-116.lpp.
75. *Grāmatvedības jēdzienu skaidrojošā vārdnīca* (2005). Rīga: Izdevniecība „Avots”, 252 lpp.

76. *Green Paper Eiropean Social Policy Options for the Union* (1993). EU Commission. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: file:///C:/Users/data/Downloads/green%20paper%20%20european%20social%20policy%20-%20options%20for-COM_1993_551_EN_ACTE_f.pdf
77. Grinfelde A., Mistre B. (2008). Pension as One of Factors Influencing Older People's Life Quality/Pension as One of the Influencing Factors of Older People's Life Quality. *Socialiniai Tyrimai*, 2008(4).
78. Grīnfelde A. (2010). *Pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos*. Promocijas darba kopsavilkums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. dec.]. Pieejams: https://lufb.llu.lv/dissertation-summary/economics/Anda_Grinfelde_promocijas_darba_kopsavilkums_2010_LLU_EF.pdf
79. *Grozījumi likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”* (2022). Anotācija. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/7FC9266B1764A3F3C2258816001EF002?OpenDocument#B>
80. *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017. gadam ex-post novērtējums* (2018). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. janv.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4513/download>
81. Hajek J., Olexova C. (2023). Child benefits and child tax allowances in the Czech Republic, Slovak Republic and Sweden. *International Journal of Sociology and Social Policy*.
82. Hajighasemi A., Oghazi P., Aliyari S., Pashkevich, N. (2022). The impact of welfare state systems on innovation performance and competitiveness: Eiropean country clusters. *Journal of Innovation & Knowledge*, 7(4), 100236.
83. Halaskova R., Bednar P. (2020). Relationship of social protection expenditures and socio-economic indicators: A panel data analysis of the EU countries. *Montenegrin Journal of Economics*.
84. Haug M. R., Folmar S. J. (1986). Longevity, gender, and life quality. *Journal of Health and Social Behavior*, 27(4), 332–345.
85. Hazans M. (2019). Emigration from Latvia: A brief history and driving forces in the twenty-first century. *The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Belonging, and Diaspora Politics*, 35-68.
86. Homko I. (2007). *Sociālās drošības garantijas*. Rīga: LBAS, 49 lpp.
87. *Iedzīvotāji pēc dzimuma un vecuma reģionos un republikas pilsētās gada sākumā – Teritoriālā vienība, Vecums, Dzimums un Laika periods* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. sept.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRD/IRD040/table/tableViewLayout1/
88. *Iedzīvotāji pēc ekonomiskās aktivitātes reģionos* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 20. jūl.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START/NBA040/
89. *Iedzīvotāju skaits un īpatsvars pēc tautības reģionos, republikas pilsētās, novados un 21 attīstības centrā gada sākumā 2011 – 2022* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 20. jūl.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRE/IRE030/
90. *Iekšzemes kopprodukts pavisam, uz vienu iedzīvotāju un uz vienu nodarbināto 1995 – 2022* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__VEK__IK__IKP/IKP010/
91. *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2020. gadā* (2021). Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 20. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/majsaimniecibu-ienakumi/publikacijas-un-infografikas/7260-ienakumi-un>

92. *Informatīvais ziņojums „Par minimālās darba algas situāciju 2022. gadā”* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/en/media/21372/download?attachment>
93. *Integrated Social Protection Systems: Enhancing equity for children* (2012). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. sept.]. Pieejams: https://www.unicef.org/lac/sites/unicef.org/lac/files/2019-10/UNICEF_Social_Protection_Strategic_Framework_full_doc_std.pdf
94. *Your social security rights in Denmark* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13746&langId=en>
95. Jeršova A., Kotāne I. (2021). *Assessment of the Indicators Characterizing the Standard of Living of the Inhabitants in Latvia*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <http://journals.rta.lv/index.php/ISS/article/view/6698>
96. Karnīte R. (2011). *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos*. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības metodiskais materiāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: https://arodbiedribas.lv/wp-content/uploads/2019/11/materials_r_karnite.pdf
97. *Kārtība, kāda piešķir un izmaksā ģimenes valsts pabalstu un piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti* (2021). MK noteikumi 864 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/328673-kartiba-kada-pieskir-un-izmaksa-ģimenes-valsts-pabalstu-un-piemaksu-pie-ģimenes-valsts-pabalsta-par-bernu-ar-invaliditati>
98. Kesnere R. (2010). *Priekšlikumi Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmas pilnveidošanai* No: Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā: monogrāfija. red. Škapars R., Dunska M., Šumilo Ē., Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 217.-218. lpp.
99. Konceptija par ģimenes valsts pabalsta sistēmu laika periodā no 2011. gada līdz 2012. gadam (2012). [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 24. okt.]. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/6961/download>
100. Kristapsone S., Kantane I. (2019). *Iedzīvotāju uzskaitē un sociāldemogrāfisko apsekojumu pieredze. Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. janv.] Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_ataudze/talsai_viss.pdf
101. *Labklājības ministrijas gada publiskajā pārskatā 2022* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/23397/download?attachment>
102. *Labklājības ministrijas nolikums (2004)*. MK noteikumi Nr.49 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=83758>
103. *Latviešu valodas vārdnīca* (1987). Rīga, “Avots”, 883 lpp.
104. Latviete I. (2013). *Eiropas sociālā fonda finansējums labklājības nozarē Latvijas reģionos*. Promocijas darba kopsavilkums. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. dec.]. Pieejams: https://llufb.llu.lv/dissertation-summary/regional-economics/Ileze_Latviete_promocijas_d_kopsavilkums_2013_LLU_EF.pdf
105. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003 (2003): Cilvēkdrošība*. Galv. red. Sīmane M. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2003.154 lpp.
106. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005(2005). Rīcībspēja reģionos*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/2760>
107. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007 (2007): Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/2762>
108. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums* (2009). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/801>

109. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja* (2011). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31240>
110. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija* (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/2842>
111. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2017/2018. Sabiedriskā labuma radīšana un kolektīvo resursu nosargāšana Latvijā* (2019). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_attistibas_parskati/lvpta.2017-2018.pdf
112. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020. Latvijas eiropēizācija* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/www.lu.lv/Zinatne/TAP-LV_2019_2020_LatvijasEiropēizacija_final.pdf
113. *Latvijas ekonomikas attīstības pārskats* (2021). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 17. okt.]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/12820/download>
114. *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018* (2019). Analītisks Ziņojums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf
115. *Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss* (2006). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. https://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/VP_Latv_dzives_kval_indekss.pdf
116. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam* (2010). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: https://www.latvija2030.lv/wp-content/uploads/2019/01/lias_1redakcija_pilnv_final.pdf
117. *Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā* (2005). Ilgtermiņa konceptuālais dokuments. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/217923-par-konceptuala-dokumenta-apstiprinasanu>
118. *Latvijas kopējais sociālais iekļaušanās memorands* (2003). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. febr.]. Pieejams: <https://m.likumi.lv/ta/id/229908-latvijas-kopejais-socialais-ieklausanas-memorands>
119. *Latvijas makroekonomiskais apskats* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/14123/download>
120. *Latvijas makroekonomiskais apskats* (2023). Ekonomikas ministrija. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/16948/download?attachment>
121. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf
122. *Latvijas Republikas Satversme* (1992). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 18. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980>
123. *Latvijas Statistikas gadagrāmata 2017 (2018)*. Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/valsts-ekonomika/ikp-gada/publikācijas-un-infografikas/1397-latvijas-statistikas>
124. *Latvijas valsts un tās vīri* (1998). Latvijas Vēstnesis. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/32833>
125. *Latvijā iebraukušo skaits līdzsvaro aizbraucēju skaitu* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/preses-relizes/8686-iedzivotaju-skaita-izmainas>
126. Leibus, I. (2008) *Individuālās uzņēmējdarbības uzskaites un nodokļu problemātiskie aspekti*: promocijas darbs ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai. Jelgava: LLU, 170 lpp.
127. Leventi C., Sutherland H., Tasseva I. V. (2019). Improving poverty reduction in Europe: What works best where?. *Journal of European Social Policy*, 29(1), 29-43.

128. Lew A., Migala-Warchol A., Pasternak-Malicka M. (2021). The Impact of Family Benefits on Poverty Level in Poland and in Selected European Union Countries. *Journal of Economics & Management Research*. SRC/JESMR/130. DOI: doi.org/10.47363/JESMR/2021 (2), 124.
129. *Likumprojekts Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”* (2021). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/5917D7C4292C33EBC2258600004E2F26?OpenDocument>
130. *Likums par budžetu un finanšu vadību* (1994). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=58057>
131. *Likums par iedzīvotāju ienākuma nodokli* (1993). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56880-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli>
132. Lindberg M., Nygard M., Nyqvist F. (2018). Risks, coping strategies and family wellbeing: evidence from Finland. *International Journal of Sociology and Social Policy*.
133. *Lithuania introduces a universal child benefit to tackle child poverty* (2019). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=20686&langId=en#:~:text=Therefore%2C%20the%20Government%20has%20decided,until%20the%20age%20of%2018>.
134. Lonska J., Mietule I., Litavniece L., Arbidane I., Vanadzins I., Matisane L., Paegle L. (2021). Work–life balance of the employed population during the emergency situation of COVID-19 in Latvia. *Frontiers in Psychology*, 12, 682459.
135. Maldonado L. C., Nieuwenhuis R. (2020). Dual-earner family policies at work for single-parent families. *The Palgrave handbook of family policy*, 303-330.
136. Manly B. F., Alberto, J. A. N. (2016). *Multivariate statistical methods: a primer*. Chapman and Hall/CRC. 269 pp.
137. *Maternity benefit and maternity leave* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en/family-benefits-and-allowances/family-benefits-overview/maternity-benefit-and-maternity-leave#period-of-maternity->
138. *Mājsaimniecības budžets 2004. gadā* (2005). Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 107 lpp.
139. McKiernan K. (2021). Social Security reform in the presence of informality. *Review of Economic Dynamics*, 40, 228-251.
140. Mežs I. (2011). *Dzimstības etniskie un reģionālie aspekti Latvijā 1985.–2010. gadā*. Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 65(3/4). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: <http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2020/12/LZA-Vestis-A-dala-2011.-gada-3.-un-4.-numurs.pdf>
141. Mežs I. (2013). *Demogrāfija un nabadzība ģimenēs ar bērniem*. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija, 45. - 55. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/2842/TAP-makets2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
142. *Mēneša vidējā bruto darba samaksa pa vecuma grupām un izglītības līmeņiem pēc dzimuma (eiro)* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. sept.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_OD/OSP_OD__apsekojumi__ds_struktura/DSS260.px/table/tableViewLayout1/
143. Mietule I., Liepiņa R. (2012). Wage Trends in Latvia During the Downturn in Economy. *Latgale National Economy Research*, 1(4), 269-279.
144. Miežiene R., Krutulienė S. (2019). The impact of social transfers on poverty reduction in EU countries. *TalTech Journal of European Studies*, 9(1), 157-175.
145. Millere J. (2012). *Bērnu ar invaliditāti ģimeņu dzīves kvalitāte Latvijā*. Promocijas darbs. https://www.rsu.lv/sites/default/files/dissertations/JMillere_Disertacija.pdf

146. Mincer J. (1975). *Education, Experience, and the Distribution of Earnings and Employment: An Overview*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. sept.]. Pieejams: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3693/c3693.pdf>
147. *Ministru kabineta noteikumu projekta „Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums* (anotācija) (2021). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/327748-valsts-socialas-apdrosinasanas-pabalstu-noteikumi>
148. Mistre B., Dobeļe A. (2010). Evaluation of State Social Security Benefits in Latvian Regions. *Human Resources: The Main Factor of Regional Development*, (3).
149. Mistre B., Dobeļe A., Rudusa I. (2012). Elements of the System of Financing Social Transfers and Assessment of Factors Affecting Them in Latvia. In *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings* (No. 28).
150. Mistre B., Leibus I., Bulina I. (2023). Factors Impacting the Amount of State Social Insurance Benefits in Latvia. *Economic Science In for Rural Development Conference Proceedings* (No. 57).
151. Mistre B., Leibus I., Mazure G. (2023 a). Assessment of Social Benefits for Families with Children in Latvia. In: *Research for Rural Development 2023: annual 29th International scientific conference proceedings*. Iesniegts publicēšanai.
152. Mistre B., Leibus I., Mazure G. (2023 b). Assessment of Social Protection for Families with Children in EU Member States. Iesniegts publicēšanai.
153. Mistre B., Muska A. (2011b). Synergy of the amount of social security benefits and economic activity in Latvia. *Eiropas Integrācija Studijas*, (5), 63-71.
154. Mistre B., Muska A. (2016). Assessment of Social Security in Latvia. In *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings* (No. 41).
155. Mistre B., Zvaigzne A., Mazure G. (2019). Factors impacting work remuneration in the context of social security protection in Latvia. *Economic Science for Rural Development* 2019, 147.
156. *Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa (%) – Mājsaimniecības veids un Laika periods* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NN__NNR/NNR_040/table/tableViewLayout1/
157. *Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/monetara-nabadziba-nevienlidziba-un-sociala-atstumtiba-19?themeCode=NN>
158. *Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes nolikums* (1998). [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 16. dec.]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50778>
159. *Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes Sociālās drošības apakšpadomes nolikums* (2003). [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 16. dec.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2515/download?attachment>
160. *Neregistrētās nodarbinātības novērtējums* (2007). Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPDI/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 16. dec.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3877/download>
161. Nieuwenhuis R. (2021). Directions of thought for single parents in the EU. *Community, Work & Family*, 24(5), 559-566.
162. Nygard M., Lindberg M., Nyqvist F., Hartull C. (2019). The role of cash benefit and in-kind benefit spending for child poverty in times of austerity: An analysis of 22 European countries 2006–2015. *Social Indicators Research*, 146, 533-552.
163. *No 1. jūlija paaugstinās minimālās pensijas, atlīdzības un valsts sociālā nodrošinājuma pabalstus* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams:

- <https://lvportals.lv/skaidrojumi/352713-no-1-julija-paaugstinas-minimalas-pensijas-atlidzibas-un-valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalstus-2023#a7>
164. *Nodarbinātības valsts aģentūras nolikums* (2012). MK noteikumi Nr.876 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. dec.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253579-nodarbinatibas-valsts-agenturas-nolikums>
 165. *Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību* (2006). MK noteikumi Nr. 644 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 18. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=141563&from=off>
 166. *Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību* (2009). MK noteikumi Nr. 1609 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=202854&from=off>
 167. *Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas un izmaksāšanas kārtību* (2009). MK noteikumi Nr. 1546 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=202714&version_date=01.01.2010
 168. *Noteikumi par ģimenes valsts pabalstu un piemaksām pie ģimenes valsts pabalsta*. MK noteikumi Nr. 1517 (2009). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202676-noteikumi-par-gimenes-valsts-pabalstu-un-piemaksam-pie-gimenes-valsts-pabalsta>
 169. *Noteikumi par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2007.-2013. gadam*. MK noteikumi (2006). Nr.564 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/139505-noteikumi-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2007-2013gadam>
 170. *Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam* (2013). MK noteikumi Nr. 37 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/254128-noteikumi-par-minimalo-uzturlidzeklu-apmeru-bernam>
 171. *Noteikumi par neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai* (2017). MK noteikumi Nr. 676 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295500-noteikumi-par-neapliekama-minimuma-un-nodokla-atvieglojuma-apmeru-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-aprekinasanai>
 172. *Noteikumi par uzturlīdzekļu apmēru, ko izmaksā no Uzturlīdzekļu garantiju fonda* (2019). MK noteikumi Nr. 616 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/311357-noteikumi-par-uzturlidzeklu-apmeru-ko-izmaksa-no-uzturlidzeklu-garantiju-fonda>
 173. *Noteikumi par valsts pensijas apmēra pārskatīšanu* (2014). MK noteikumi Nr. 398 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 22. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267626-noteikumi-par-valsts-pensijas-apmera-parskatisanu>
 174. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2011. gadā* (2010). MK noteikumi Nr.1199 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/223608-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iemaksu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem-2011-gada>
 175. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2014. gadā* (2013). MK noteikumi Nr. 1503 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 22. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/263262-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iemaksu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem-2014-gada>
 176. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem* (2016). MK noteikumi Nr. 759 [tiešsaiste]

- [skatīts 2022. g. 21. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/287150-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iekasu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem>
177. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iekasu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem* (2017). MK noteikumi Nr. 786 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 21. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/296041-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iekasu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem>
 178. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iekasu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem* (2020). MK noteikumi Nr. 786 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 22. nov.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319695-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iekasu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem>
 179. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iekasām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem* (2001). MK noteikumi Nr. 230 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/25244#p2>
 180. *Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība* (1999). MK noteikumi Nr. 50 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. febr.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=21903>
 181. Onambebe L., San-Martin-Rodriguez L., Niu H., Alvarez-Alvarez I., Arnedo-Pena A., Guillen-Grima F., Aguinaga-Ontoso I. (2019). Infant mortality in the Eiropean Union: A time trend analysis of the 1994–2015 period. *Anales de Pediatria* (English Edition), 91(4), 219-227.
 182. *Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma* (2007). Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPDI/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3880/download>
 183. Ory B. (2019). Drivers and barriers of involved fatherhood: Family characteristics, social class, and country context.
 184. *Pabalstu par bērnu audzināšanu noteikšana Baltijas jūras reģionā* (2022). Latvijas Republikas Saeimas apskats. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. febr.]. Pieejams: https://www.saeima.lv/petijumi/Pabalstu_par_bernu_audzinanasu_noteiksana.pdf.
 185. *Pakalpojumu statistika* (2023). VSAA. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. sept.]. Pieejams: <http://www.statistika-vsaa.lv/2020/10/24.html>.
 186. *Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam* (1999). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=14595>
 187. *Par Eiropas Sociālo hartu* (2001). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: http://www.likumi.lv/body_print.php?id=56569
 188. *Par Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāna 2023.–2025. gadam izstrādi* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/340718-par-enu-ekonomikas-ierobezosanas-plana-20232025-gadam-izstradi>
 189. *Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.–2017.gadam* (2011). MK rīkojums Nr. 65 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/226107-par-ghimenes-valsts-politikas-pamatnostadnem-20112017gadam>
 190. *Par izdienas pensijām Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm* (1998). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/47744-par-izdienas-pensijam-iekšlietu-ministrijas-sistemas-darbiniekiem-ar-specialajam-dienesta-pakapem>

191. *Par koncepciju „Par valsts sociālās apdrošināšanas finanšu resursu pārvaldīšanu līdz 2012. gadam”* (2008). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/184791-par-koncepciju-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-finansu-resursu-parvaldisanu-lidz-2012-gadam>
192. *Par koncepciju par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā* (2010). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/221589-par-koncepciju-par-socialas-apdrosinasanas-sistemas-stabilitati-ilgtermina>
193. *Par maternitātes un slimības apdrošināšanu* (1995). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=38051>
194. *Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām* (1995). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/37968-par-obligato-socialo-apdrosinasanu-pret-nelaimes-gadijumiem-darba-un-arodslimibam>
195. *Par Pamatnostādnēm nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā* (2003). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/76127-par-pamatnostadnem-nodoklu-un-nodevu-sistemas-attistiba>
196. *Par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un to ģimenēm, kas pārvietojas Kopienas teritorijā* (1971). Padomes regula (EEK) Nr. 1408/71 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://eur-lex.eiropa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:01971R1408-20080707>
197. *Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam* (2021). MK rīkojums Nr.616 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 31. janv.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325828-par-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnem-20212027-gadam>
198. *Par sociālās drošības shēmu piemērošanu darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas Kopienas teritorijā, piemērošanas kārtība* (1972). Padomes regula (EEK) Nr. 574/72 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: https://eur-lex.eiropa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2006.024.01.0025.01.LAV&toc=OJ%3AC%3A2006%3A024%3AFULL
199. *Par sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu* (2004). Eiropas Parlamenta un Padomes regula (EK) Nr.883/2004 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://eur-lex.eiropa.eu/eli/reg/2004/883/oj/?locale=LV>
200. *Par sociālo drošību.* (1995). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36850-par-socialo-drosibu>
201. *Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2014. gadam* (2009). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=194076>
202. *Par valsts pensijām* (1995). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=38048>
203. *Par valsts sociālo apdrošināšanu* (1997). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=45466>
204. *Parental benefits* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 21. aug.]. Pieejams: <https://www.forsakringskassan.se/english/parents/when-the-child-is-born/parental-benefit>
205. *Parental benefits in Sweden* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://www.oresunddirekt.dk/en/working-in-sweden/family-parenting/parental-benefits-in-sweden#:~:text=Before%20the%20birth%2C%20the%20mother,be%20used%20after%20the%20birth.>
206. *Pašvaldību likums* (2022). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/336956-pasvaldibu-likums>

207. *Patēriņa cenu indekss* (2023). Oficiālais statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/valsts-ekonomika/paterina-cenas/2296-paterina-cenu-indekss>
208. *Pārskati un tāmes* (2023). Valsts kase. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/index.php/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/ceturksna-parskati>
209. *Pārskats par darbību 2022. gadā* (2023). VSAA. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/lv/media/5286/download?attachment>
210. *Persons at risk of poverty or social exclusion by age and sex* (2023). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. okt.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N__custom_1432797/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=c1141eb4-38c0-4ab5-af29-9d47d7205187&page=time:2020
211. Pezer M. (2022). Public policies supporting families with children across welfare regimes: An empirical assessment of six European countries. *Journal of European Social Policy*, 32(3), 254-269.
212. Pezer M. (2023). How could Croatia reform tax-benefit policies for families with children: tackling distributional effects. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36(2).
213. Pigou A. (2017). *The economics of welfare*. Routledge.
214. Pressman S. (2014). Keynes, family allowances, and Keynesian economic policy. *Review of Keynesian Economics*, 2(4), 508-526.
215. *Priekšlikumi zīdaiņu pūriņa ieviešanai Latvijā* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. sept.]. Pieejams: <https://ppdb.mk.gov.lv/datubaze/priekslikumi-zidainu-purina-ieviesanai-latvija/>
216. Putnins T. J., Sauka A. (2015). Measuring the shadow economy using company managers. *Journal of Comparative Economics*, 43(2), 471-490.
217. Rajevska F. (2005). Social Policy in the Republic of Latvia during the Transition Period. *Latvijas universitātes raksti*. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. aug.]. Pieejams: <https://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/686.pdf>
218. Rajevska F., Rajevska O. (2019). *Social policy reforms in Latvia: Shift towards individual responsibility of welfare*. In Routledge Handbook of European Welfare Systems (pp. 348-366). Routledge.
219. Rasmussen P. N., Delors J. (2006). The new social Europe. In *Report presented to the 7th PES Congress, Porto* (pp. 7-8).
220. Rešina G. (2003). *Latvijas Republikas budžets: vakar, šodien, rīt*. Rīga, 263lpp.
221. Saaty T. L. (1990). *Multicriteria Decision Making. The Analytic Hierarchy Process: Planing, Priority, Setting, Resource Allocation*. Pittsburg: RWS Publications. 287p.
222. Saaty T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International journal of services sciences*, 1(1), 83-98.
223. Saaty T. L., Peniwati K., Shang J. S. (2007). The analytic hierarchy process and human resource allocation: Half the story. *Mathematical and Computer Modelling*, 46(7-8), 1041-1053.
224. *Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam* (2022). MK rīkojums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. sept.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332751-sabiedribas-veselibas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam>
225. Samson M., Van Niekerk I., Mac Quene, K. (2006). *Designing and implementing social transfer programmes*. Economic Policy Research Institute.
226. Sapir A. (2005). *Globalisation and the reform of Eiropean social models: Background document for the presentation at ECOFIN Informal Meeting in Manchester*, Bruegel Policy Contribution.
227. Sauka A., Putniņš T. (2022). *Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.–2021. gadā*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. aug.]. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2022-05/SSERiga_Enu_ekonomikas_indekss_2009_2021_brosura_0.pdf

228. Schulz, J. H. (1992). Economic support in old age: the role of social insurance in developing countries. *International Social Security Review*, 45(4), 75-101.
229. *Septiņi faktori, kas ietekmē to, cik daudz nopelnām* (2019). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. febr.] Pieejams: <https://www.algas.lv/newsroom/7-faktori-kas-ietekme-to-cik-daudz-nopelnam/50517>
230. *Sievietes un vīrieši Latvijā* (2008). Rīga: Latvijas Republikas CSP. 64 lpp.
231. *Sociālā drošība ES* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/lv/sociala-drosiba-es>
232. *Sociālās aizsardzības izdevumi pēc ESSPROS klasifikācijas Latvijā (milj. eiro) 1997 – 2021* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__VES__PP__PPI/PPI010/
233. *Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam* (2021). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. sept.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325828-par-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnem-20212027-gadam>
234. *Sociālās integrācijas valsts aģentūras nolikums* (2012). MK noteikumi Nr. 914 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. dec.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253732-socialas-integracijas-valsts-agenturas-nolikums>
235. *Sociālie procesi Latvijā: Analītiskais apskats*. (2003). Latvijas Republikas CSP, Rīga, 152 lpp.
236. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums* (2002). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>
237. Spicker P. (2014). *Social policy: Theory and practice* (No. s 167, p. 12). Bristol: Policy Press.
238. *Starptautisko ilgtermiņa migrantu dzimuma un vecuma struktūra – Rādītāji, Vecuma grupa, Dzimums un Laika periods* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 30. sept.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IB__IBE/IBE030/table/tableViewLayout1/
239. *Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa reģionos, eiro* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__EMP__DS__DSV/DSV040/table/tableViewLayout1/
240. Sumner A. (2004). Economic Well-being and Non-economic Well-being. *A Review of the Meaning and Measurement of Poverty*, 30(49), 33-50.
241. *Svešvārdu vārdnīca* (1999). Rīga: Apgāds „Jumava”, 912 lpp
242. *Sweden - Parental benefits and benefits related to childbirth* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1130&langId=en&intPageId=4808>
243. *Tables by benefits - family/children function* (2020). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_ffa/default/table?lang=en.
244. *Tautas ataudzes stratēģija. Ģimene – Latvija – 2030 (2050) Atjaunojamies!* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. okt.]. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/TAS_Plans%2009.11%20projekts.pdf
245. *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana* (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4522/download>
246. *Tautas attīstība* (2002). red. Lune E., Rīga: JUMAVA, 2002. 266 lpp.
247. *The Riigikogu started its last regular working week of the spring session in a tense atmosphere* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/the-riigikogu-started-its-last-regular-working-week-of-the-spring-session-in-a-tense-atmosphere/>

248. *Tiesu prakses apkopojums lietās par sociālās drošības jautājumiem 2007-2013* (2014). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 14. aug.]. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojuumi/administrativas-tiesibas>
249. *Total fertility rate* (2023). Eurostat. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00199/default/table?lang=en&category=demo.demo_fer
250. *UN Universal Declaration of Human Rights* (1948). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/un-universal-declaration-human-rights-1948?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.tiesibsargs.lv%2F
251. Urban I., Pezer M. (2018). Microsimulation of child benefits: a review of studies. *International Journal of Microsimulation*, 11(3), 134-169.
252. *Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums* (2016). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/287534-uzturlidzeklu-garantiju-fonda-likums>
253. *Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?* (2020). Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29464-jYK0Q9h2W1MK1bM983K48ysRdVqJzoLR.pdf>
254. *Vairāk par tiesībām uz sociālo drošību* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. sept.]. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-jomas/vairak-par-tiesibam-uz-socialo-drosibu/>
255. *Vairākas pašvaldības palielina pabalstus bērniem. Vai jāgatavojas jaundzimušo bumam?* (2022). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 25. aug.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/486353-vairakas-pasvaldibas-palielina-pabalstus-par-berniem-vai-jagatavojas-jaundzimuso-bumam>
256. *Valodas situācija Latvijā: 2016–2020* (2021). Sociolingvistisks pētījums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/2021/10/ValodasSituacijaLatvija_2016%E2%80%932020_A4_WEB_JAUNS.PDF
257. *Valstī noteiktā minimālā mēneša darba alga, eiro* (2022). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__EMP__DS__DSM/DSM010/table/tableViewLayout1/
258. *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums* (2021). MK noteikumi Nr. 611 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325955-valsts-bernu-tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-nolikums>
259. *Valsts darba inspekcijas likums* (2008). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. janv.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/177910-valsts-darba-inspekcijas-likums>
260. *Valsts fondēto pensiju likums* (2001). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=2341>
261. *Valsts pārvaldes iekārtas likums* (2003). Latvijas Republikas likums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63545>
262. *Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums* (2012). MK noteikumi Nr.911 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 15. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=253728&from=off>
263. *Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu noteikumi* (2021). MK noteikumi Nr. 753 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/327748-valsts-socialas-apdrosinasanas-pabalstu-noteikumi>
264. *Valsts sociālās aprūpes centra „Kurzeme” nolikums* (2009). MK noteikumi Nr.1241 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. febr.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=200013>

265. *Valsts sociālās aprūpes centra „Latgale” nolikums* (2009). MK noteikumi Nr.1240 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=200012>
266. *Valsts sociālās aprūpes centra „Rīga” nolikums* (2009). MK noteikumi Nr.1239 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=200011>
267. *Valsts sociālās aprūpes centra „Zemgale” nolikums* (2020). MK noteikumi Nr. 696 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. febr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319152-valsts-socialas-aprupes-centra-zemgale-nolikums>
268. *Valsts sociālo pabalstu likums*. Latvijas Republikas likums (2002). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 10. aug.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68483>
269. Vanaga R, Sloka B. (2022). *Sociālā aizsardzība un ienākumu nevienlīdzība*. Monogrāfija: Latvijas spēks ilgi pastāvēt, red. B. Rivža. SIA „Jelgavas tipogrāfija”, (pp.161-171).
270. *Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas nolikums* (2011). MK noteikumi Nr.315 [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. janv.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/229374-veselibas-un-darbspēju-ekspertizes-arstu-valsts-komisijas-nolikums>
271. Vesperis V. (2012). *Reģionālās attīstības novērtēšana*: promocijas darba kopsavilkums. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. janv.]. Pieejams: https://lufb.llu.lv/dissertation-summary/regional-development/V_Vesperis_promoc_darba_kopsavilkums_2012_LLU_EF.pdf
272. Vilerts K., Krasnopjorovs O., Brēķis E. (2015). *Izglītības ietekme uz algām Latvijā ekonomiskās krīzes un pēckrīzes periodā (2006.-2012. gada datu vērtējums)*. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. janv.]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/petijums-izglitibas-ietekme-uz-algam-latvija-ekonomiskas-krizes-laika-un-peckrizes-perioda-2006>
273. *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (1948)*. ANO dokumenti. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/resource/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/>
274. Vītoliņš E. (2006). *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā*. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. aug.]. Pieejams: https://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/VP_Demografija_21gadsimts.pdf
275. Voļskis E. (2008). *Pensiju sistēmas pilnveidošanas problēmas Latvijā*. Promocijas darbs. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. aug.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5180>
276. Voļskis E. (2011). *Pensiju sistēmas darbības pamatnostādnes*. Rīga: Apgāds „Zvaigzne ABC”, 76.lpp.
277. VSAA nepublicētie dati.
278. *World Bank and ILO (International Labour Organization)* (2016). A Shared Mission for Universal Social Protection: Concept Note.
279. *World Social Protection Report 2017–19* (2017). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf
280. Zarina L., Zvaigzne A., Klodane A. (2022). Theoretical Aspects of the Role of the Shadow Economy. *Journal of Regional Economic and Social Development*, 14, 119-126.
281. Zālīte E. (1999). *Sociālā apdrošināšana Latvijā (1920-1940)* [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. janv.]. Pieejams: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/99-127-VESTURE-Zalite.pdf
282. *Ziņojums Darba un privātās dzīves līdzsvars Latvijā* (2021). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 24. aug.]. Pieejams: https://balanceforall.eu/wp-content/uploads/2021/03/B4All_Zinojums.pdf
283. *Ziņojums par Eiropas nākotnes sociālo modeli* (2006). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 19. sept.]. Pieejams: https://www.eiroparl.eiropa.eu/doceo/document/A-6-2006-0238_LV.html?redirect

284. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību* (2011). Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. aug.]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/1780/download>
285. Zvejnieks A. (2003). *Sociālās attīstības modeļi*. Rīgas Tehniskā universitāte. Rīga: RTU, 95 lpp.
286. Zvidriņš P. (2021). Demographic Developments in Latvia. In *Latvian Academy of Sciences* (p. 47).
287. Zvidriņš P., Berziņš A. (2012). Demographic Development in the Baltic Sea Region. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*—A, 66(5), 6.
288. Zvidriņš P., Krūmiņš J., Bērziņš A., Goša Z., Indāns I., Vītoliņš E. (2010). *Depopulācija Latvijā: attīstība, cēloņi un sekas*. LZP Ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2009. gadā, Nr. 15, 155.-159.lpp.
289. *2022. gadā Latvijā pieaudzis iedzīvotāju skaits imigrācijas dēļ* (2023). [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 22. sept.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/preses-relizes/12338-iedzivotaju-skaita-izmainas>
290. *2022. gadā vidējā alga pirms nodokļu nomaksas – 1 373 eiro mēnesī* (2023). Oficiālās statistikas portāls. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 11. aug.]. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/darbs/alga/preses-relizes/12247-darba-samaksa-2022-gada-4-ceturksni>

PIELIKUMI/ ANNEXES

Sociālie pabalsti ģimenēm ar bērniem Latvijā 2011.-2022. gadā/ Social benefits for families with children in Latvia in 2011-2022

Pabalsta veids	Izmaksas ilgums		Pabalsta lielums, tā izmaiņu datums	
Pabalsts atkarīgs no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas (%)				
Maternitātes pabalsts	112 – 126 dienas (no tā grūtniecības pabalsts 56-70 dienas, dzemdību 56 dienas)		80%	
Paternitātes pabalsts	10 kalendāra dienas, kopš 1.08.2022. 10 darba dienas		80%	
Vecāku pabalsts	Līdz 31.12.2022. Līdz 1 gada vecumam (negūst ienākumus)	No 01.01.2023. 19 mēneši 15 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 1.5 gadu vecumu 13 mēneši (9 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz 1 gada vecumu Nenododamo daļu (katram 2.mēn.)	No 1.01.2011. - 70%, bet ne mazāk kā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts No 1.10.2014. 60%	No 01.01.2023. 19 mēn.- 43,75% 13 mēn. - 60% 50% (gūst ienākumus)
	Līdz 1,5 gada vecumam (negūst ienākumus)		No 1.10.2014. 43.75%	
	Līdz 1 vai 1,5 gada vecumam (gūst ienākumus)		No 1.10.2014. 30%	
Slimības pabalsts	1.-14. darbnespējas dienai (bērns kopts mājās) 1.-21. darbnespējas dienai (bērns kopts stacionārā) 1.-30. darbnespējas dienai (kaulu lūzums)		80%	
Pabalsts ir konstanta summa, ņemot vērā bērnu skaitu ģimenē un bērna vecumu				
Ģimenes valsts pabalsts	• 1-15 gadiem 15-19 gadiem, ja turpina mācīties vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un nav laulībā (no 2018. gada līdz 20 gadu vecumam)		No 1.01.2011. par katru bērnu 11.38 EUR	
	no 2022. gada • 1-16 gadiem • 17-20 gadiem, ja turpina mācīties vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un nav laulībā		No 1.01.2017. par 1 - 11.38 EUR; par 2 - 32.76 EUR (11.38x2)+10); par 3 - 100.14 EUR (11.38x3+66); par 4 - 196.07 EUR (11.38x4.4+146)	
Bērna kopšanas pabalsts	Līdz 1 gadam 1- 2 gadiem		71.14 EUR (nenodarbinātiem) 42.69 EUR	
	līdz 1 gadam 1-1.5 gadiem 1.5-2 gadiem		No 1.01.2013. 142.29 EUR (nenodarbinātiem) 142.29 EUR 42.69 EUR	
	līdz 1.5 gadiem 1.5 –2 gadiem		No 1.01.2014. – 171 EUR 42.69 EUR	
Bērna piedzimšanas pabalsts	Vienreizējs maksājums		421,17 EUR	

Avots: autores veidota atbilstoši Par maternitātes un ... (1995), Valsts sociālo pabalstu ... (2002), Noteikumi par ģimenes ... (2009), Noteikumi par bērna ... (2009)

**Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu vidējie apmēri Latvijā 2011.-2022. gadā, EUR/
Average sizes of state social insurance benefits in Latvia in 2011-2022, EUR**

Gads	Maternitātes pabalsts		Paternitātes pabalsts		Vecāku pabalsts		Slimības pabalsts slima bērna kopšanai	
	EUR	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR	Ķēdes pieauguma temps, %	EUR	Ķēdes pieauguma temps, %
2011	1666.94	-	175.45	-	476.90	-	113.7	-
2012	1617.27	-3.0	175.78	0.2	409.89	-14.1	117.33	3.2
2013	1833.38	13.4	210.31	19.6	469.98	14.7	121.66	3.7
2014	1979.74	8.0	224.77	6.9	497.30	5.8	125.32	3.0
2015	2 210.17	11.6	264.31	17.6	380.13	-23.6	161.17	28.6
2016	2374.08	7.4	274.54	3.9	347.28	-8.6	174.13	8.0
2017	2 564.88	8.0	293.34	6.8	364.63	5.0	190.19	9.2
2018	2 784.52	8.6	323.55	10.3	392.46	7.6	202.08	6.3
2019	3 012.03	8.2	350.22	8.2	429.09	9.3	224.89	11.3
2020	3 215.16	6.7	378.30	8.0	469.19	9.3	268.17	19.2
2021	3 531.76	9.8	405.97	7.3	499.53	6.5	288.17	7.5
2022	3 914.30	10.8	439.64	8.3	552.14	10.5	288.88	0.2
2022/2011	2 247.36	134.8	264.19	150.6	75.24	15.8	175.18	154.1

Avots: autore's aprēķini, izmantojot VSAA datus

**Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu vidējie apmēri Latvijas reģionos 2011.-2022. gadā, EUR/ Average sizes of state
social insurance benefits in the regions of Latvia in 2011-2022, EUR**

Reģions		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Paternitātes pabalsts	Rīga	274.54	293.34	323.55	350.22	378.30	465.81	517.46
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	6.8	10.3	8.2	8.0	23.1	11.1
	Pierīga	292.38	315.82	345.17	374.48	383.28	440.37	484.19
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	8.0	9.3	8.5	2.3	14.9	10.0
	Vidzeme	206.69	236.42	266.68	274.77	308.06	336.84	349.72
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	14.4	12.8	3.0	12.1	9.3	3.8
	Kurzeme	233.46	240.23	280.31	293.44	310.63	349.23	373.38
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.9	16.7	4.7	5.9	12.4	6.9
	Zemgale	223.54	248.59	283.36	291.67	332.17	362.65	372.12
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	11.2	14.0	2.9	13.9	9.2	2.6
Vecāku pabalsts	Latgale	211.54	210.42	228.64	266.95	287.20	325.63	349.95
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.5	8.7	16.8	7.6	13.4	7.5
	Rīga	412.92	435.14	470.23	514.76	560.19	588.32	650.43
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	5.4	8.1	9.5	8.8	5.0	10.6
	Pierīga	377.08	394.20	420.56	455.82	502.85	558.45	615.64
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	4.5	6.7	8.4	10.3	11.1	10.2
	Vidzeme	255.33	269.59	293.71	319.85	347.55	370.34	426.08
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	5.6	8.9	8.9	8.7	6.6	15.1
	Kurzeme	240.08	254.68	276.78	314.20	346.27	380.21	424.69
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	6.1	8.7	13.5	10.2	9.8	11.7
	Zemgale	272.77	269.97	298.86	327.53	359.48	419.72	449.81
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.0	10.7	9.6	9.8	16.8	7.2
	Latgale	224.93	239.25	259.30	292.20	313.01	354.74	399.55
	<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	6.4	8.4	12.7	7.1	13.3	12.6

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

**Maternitātes un paternitātes pabalstu saņēmēju skaits un tā izmaiņas Latvijas reģionos
2016.-2022. gadā/ Number of maternity and paternity benefit recipients and the changes in
Latvia in 2016-2022**

Rēģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Maternitātes pabalsts							
Rīga	6970	6548	6177	5953	5498	5383	4657
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-6.1	-5.7	-3.6	-7.6	-2.1	-13.5
Pierīga	3963	3932	3785	3758	3698	3824	3434
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.8	-3.7	-0.7	-1.6	3.4	-10.2
Vidzeme	1647	1637	1570	1533	1489	1455	1401
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.6	-4.1	-2.4	-2.9	-2.3	-3.7
Kurzeme	2070	2022	1897	1876	1767	1826	1689
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-2.3	-6.2	-1.1	-5.8	3.3	-7.5
Zemgale	2090	2018	1792	1899	1885	1821	1670
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-3.4	-11.2	6.0	-0.7	-3.4	-8.3
Latgale	1795	1775	1590	1590	1554	1480	1341
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.1	-10.4	0.0	-2.3	-4.8	-9.4
Paternitātes pabalsts							
Rīga	3464	3349	3115	3078	2909	2806	2597
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-3.3	-7.0	-1.2	-5.5	-3.5	-7.4
Pierīga	2478	2524	2437	2475	2366	2431	2219
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	1.9	-3.4	1.6	-4.4	2.7	-8.7
Vidzeme	1131	1141	1078	1109	1031	959	945
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	0.9	-5.5	2.9	-7.0	-7.0	-1.5
Kurzeme	1393	1365	1259	1334	1215	1248	1165
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-2.0	-7.8	6.0	-8.9	2.7	-6.7
Zemgale	1440	1429	1277	1408	1257	1303	1191
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-0.8	-10.6	10.3	-10.7	3.7	-8.6
Latgale	1175	1155	1083	1111	1009	944	896
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	-1.7	-6.2	2.6	-9.2	-6.4	-5.1

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

**Maternitātes pabalsta saņēmēju īpatsvars Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā, %/
Proportion of maternity benefit recipients in the regions of Latvia in 2016-2022, %**

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	37.6	36.5	36.7	35.8	34.6	34.1	32.8
Pierīga	21.4	21.9	22.5	22.6	23.3	24.2	24.2
Vidzeme	8.9	9.1	9.3	9.2	9.4	9.2	9.9
Kurzeme	11.2	11.3	11.3	11.3	11.1	11.6	11.9
Zemgale	11.3	11.3	10.7	11.4	11.9	11.5	11.8
Latgale	9.7	9.9	9.5	9.6	9.8	9.4	9.4
Kopā	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

Maternitātes pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of maternity benefit recipients per 1000 employed in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	23	22	20	20	19	19	17
Pierīga	23	23	22	21	21	22	19
Vidzeme	20	20	19	19	19	20	18
Kurzeme	20	19	18	18	17	19	17
Zemgale	21	20	18	19	19	19	17
Latgale	17	17	15	15	15	14	13

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

**Paternitātes pabalsta saņēmēju īpatsvars Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā, %/
Proportion of paternity benefit recipients in the regions of Latvia in 2016-2022, %**

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	31.3	30.5	30.4	29.3	29.7	29.0	28.8
Pierīga	22.4	23.0	23.8	23.5	24.2	25.1	24.6
Vidzeme	10.2	10.4	10.5	10.5	10.5	9.9	10.5
Kurzeme	12.6	12.5	12.3	12.7	12.4	12.9	12.9
Zemgale	13.0	13.0	12.5	13.4	12.8	13.4	13.2
Latgale	10.6	10.5	10.6	10.6	10.3	9.7	9.9
Kopā	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

Paternitātes pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ *Number of paternity benefit recipients per 1000 employed in the regions of Latvia in 2016-2022*

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	12	11	10	10	10	10	9
Pierīga	15	15	14	14	13	14	12
Vidzeme	14	14	13	14	13	13	12
Kurzeme	13	13	12	13	12	13	12
Zemgale	14	14	13	14	13	14	12
Latgale	11	11	10	11	10	9	9

Avots: autores aprēķini izmantojot, VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

Vecāku pabalsta saņēmēju īpatsvars Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā, %/ *Proportion of parental benefit recipients in the regions of Latvia in 2016-2022, %*

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	35.6	35.4	34.6	34.1	33.1	32.3	31.6
Pierīga	21.3	21.9	22.6	23.2	23.4	24.3	24.9
Vidzeme	9.2	9.2	9.3	9.5	9.7	9.6	9.4
Kurzeme	12.0	11.6	11.9	12.0	11.7	11.6	12.2
Zemgale	11.7	11.9	11.6	11.4	12.1	12.4	12.2
Latgale	10.3	10.1	10.0	9.8	10.0	9.8	9.7
Kopā	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

Vecāku pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 nodarbinātajiem Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ *Number of parental benefit recipients per 1000 employed in the regions of Latvia in 2016-2022*

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	27	28	26	24	24	23	22
Pierīga	29	30	30	28	28	28	27
Vidzeme	26	26	26	26	26	27	24
Kurzeme	26	26	26	25	24	25	25
Zemgale	27	27	27	25	26	26	24
Latgale	22	22	22	20	20	19	18

Avots: autores aprēķini izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

Bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita dinamika un tā izmaiņas Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Changes in the number of childbirth allowance recipients in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2016, %
Rīga	7619	7047	6383	6091	5715	5673	5049	-33.7
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-7.5	-9.4	-4.6	-6.2	-0.7	-11.0	
Pierīga	4444	4294	4101	4016	3941	4015	3535	-20.5
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-3.4	-4.5	-2.1	-1.9	1.9	-12.0	
Vidzeme	2089	1944	1854	1775	1729	1570	1612	-22.8
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-6.9	-4.6	-4.3	-2.6	-9.2	2.7	
Kurzeme	2709	2489	2362	2273	2131	2143	1990	-26.5
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-8.1	-5.1	-3.8	-6.2	0.6	-7.1	
Zemgale	2691	2545	2229	2313	2183	2025	1965	-27.0
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-5.4	-12.4	3.8	-5.6	-7.2	-3.0	
Latgale	2428	2282	2089	2022	1881	1780	1640	-32.5
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-6.0	-8.5	-3.2	-7.0	-5.4	-7.9	
Latvijā	21980	20601	19018	18490	17580	17206	15791	-28.2
Ķēdes pieauguma temps, %	-	-6.3	-7.7	-2.8	-4.9	-2.1	-8.2	

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

Bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaita īpatsvars Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Proportion of childbirth allowance recipients in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	34.7	34.2	33.6	32.9	32.5	33.0	32.0
Pierīga	20.2	20.8	21.6	21.7	22.4	23.3	22.4
Vidzeme	9.5	9.4	9.7	9.6	9.8	9.1	10.2
Kurzeme	12.3	12.1	12.4	12.3	12.1	12.5	12.6
Zemgale	12.2	12.4	11.7	12.5	12.4	11.8	12.4
Latgale	11.0	11.1	11.0	10.9	10.7	10.3	10.4
Kopā	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

**Bērna piedzimšanas pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas reģionos
2016.-2022. gadā/ Number of childbirth allowance recipients per 1000 capita in the regions
of Latvia in 2016-2022**

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	12	11	10	10	9	9	8
Pierīga	12	12	11	11	10	11	9
Vidzeme	11	10	10	10	9	9	9
Kurzeme	11	10	10	9	9	9	9
Zemgale	11	11	10	10	10	9	9
Latgale	9	8	8	8	7	7	7

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

**Bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits vidēji mēnesī un tā izmaiņas Latvijas reģionos
2016.-2022. gadā/ Average monthly number of child care allowance recipients and the
changes in the regions of Latvia in 2016-2022**

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2016,%
Rīga	13222	13504	12849	11841	11165	10327	9804	-25.8
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.1	-4.9	-7.8	-5.7	-7.5	-5.1	
Pierīga	8113	8555	8469	8193	7998	7855	7744	-4.6
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	5.5	-1.0	-3.3	-2.4	-1.8	-1.4	
Vidzeme	3 799	3 817	3 691	3 534	3 395	3241	3106	-18.2
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	0.5	-3.3	-4.3	-3.9	-4.5	-4.2	
Kurzeme	4942	4999	4808	4543	4300	4114	4083	-17.4
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	1.2	-3.8	-5.5	-5.4	-4.3	-0.8	
Zemgale	4834	4960	4753	4342	4276	4187	4013	-17.0
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.6	-4.2	-8.7	-1.5	-2.1	-4.1	
Latgale	4551	4594	4293	4003	3808	3556	3383	-25.7
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	0.9	-6.5	-6.8	-4.9	-6.6	-4.9	
Latvijā	39461	40430	38863	36456	34941	33280	32134	-18.6
<i>Ķēdes pieauguma temps, %</i>	-	2.5	-3.9	-6.2	-4.2	-4.8	-3.4	

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA datus

Bērna kopšanas pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of child care allowance recipients per 1000 capita in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	21	21	20	19	18	17	16
Pierīga	22	23	23	22	21	21	20
Vidzeme	19	20	20	19	18	18	17
Kurzeme	20	20	20	19	18	17	18
Zemgale	20	21	20	19	19	18	18
Latgale	16	17	16	15	15	14	14

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

Ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas reģionos 2016.-2022. gadā/ Number of family benefit recipients per 1000 capita in the regions of Latvia in 2016-2022

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Rīga	110	110	113	113	113	114	115
Pierīga	119	122	128	129	129	132	133
Vidzeme	104	104	110	110	109	110	111
Kurzeme	110	110	115	116	114	115	116
Zemgale	110	110	115	116	115	116	116
Latgale	100	99	104	104	103	103	103

Avots: autores aprēķini, izmantojot VSAA un oficiālās statistikas portāla datus

Summārais dzimstības koeficients ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā/ Total birth rates in EU Member States in 2012-2021

Valsts	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Beļģija	1.80	1.76	1.74	1.70	1.68	1.65	1.62	1.60	1.55	1.60
Bulgārija	1.50	1.48	1.53	1.53	1.54	1.56	1.56	1.58	1.56	1.58
Čehija	1.45	1.46	1.53	1.57	1.63	1.69	1.71	1.71	1.71	1.83
Dānija	1.73	1.67	1.69	1.71	1.79	1.75	1.73	1.70	1.68	1.72
Vācija	1.41	1.42	1.47	1.50	1.60	1.57	1.57	1.54	1.53	1.58
Igaunija	1.56	1.52	1.54	1.58	1.60	1.59	1.67	1.66	1.58	1.61
Īrija	1.98	1.93	1.89	1.85	1.81	1.77	1.75	1.71	1.63	1.78
Grieķija	1.34	1.29	1.30	1.33	1.38	1.35	1.35	1.34	1.39	1.43
Spānija	1.32	1.27	1.32	1.33	1.34	1.31	1.26	1.23	1.19	1.19
Francija	2.01	1.99	2.00	1.96	1.92	1.89	1.87	1.86	1.83	1.84
Horvātija	1.51	1.46	1.46	1.40	1.42	1.42	1.47	1.47	1.48	1.58
Itālija	1.43	1.39	1.37	1.35	1.34	1.32	1.29	1.27	1.24	1.25
Kipra	1.39	1.30	1.31	1.32	1.37	1.32	1.32	1.33	1.36	1.39
Latvija	1.44	1.52	1.65	1.70	1.74	1.69	1.60	1.61	1.55	1.57
Lietuva	1.60	1.59	1.63	1.70	1.69	1.63	1.63	1.61	1.48	1.36
Luksemburga	1.57	1.55	1.50	1.47	1.41	1.39	1.38	1.34	1.36	1.38
Ungārija	1.34	1.35	1.44	1.45	1.53	1.54	1.55	1.55	1.59	1.61
Malta	1.42	1.36	1.38	1.37	1.37	1.26	1.23	1.14	1.13	1.13
Nīderlande	1.72	1.68	1.71	1.66	1.66	1.62	1.59	1.57	1.54	1.62
Austrija	1.44	1.44	1.46	1.49	1.53	1.52	1.47	1.46	1.44	1.48
Polija	1.33	1.29	1.32	1.32	1.39	1.48	1.46	1.44	1.39	1.33
Portugāle	1.28	1.21	1.23	1.31	1.36	1.38	1.42	1.43	1.41	1.35
Rumānija	1.52	1.46	1.56	1.62	1.69	1.78	1.76	1.77	1.80	1.81
Slovēnija	1.58	1.55	1.58	1.57	1.58	1.62	1.60	1.61	1.59	1.64
Slovākija	1.34	1.34	1.37	1.40	1.48	1.52	1.54	1.57	1.59	1.63
Somija	1.80	1.75	1.71	1.65	1.57	1.49	1.41	1.35	1.37	1.46
Zviedrija	1.91	1.89	1.88	1.85	1.85	1.78	1.76	1.71	1.67	1.67

Avots: autores aprēķini, izmantojot Eurostat datus, 2023

Korelācijas matrica/ Correlation matrix

Rādītājs	Sociālās aizsardzības izdevumi no IKP, %	Dzimstības vispārējs koeficients	Džini koeficients	Sieviešu nodarbinātība	Zīdaiņu mirstība	Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits no kopējo bērnu skaita līdz 18 gadu vecumam, %	Bērnu īpatsvars, %	Nodokļu ieņēmumi % no IKP	Summārais dzimstības koeficients	Ieņēmumi no sociālajām iemaksām	Vidējie ekvivalentie neto ienākumi	IKP uz vienu iedzīvotāju, EUR	N
Sociālās aizsardzības izdevumi no IKP, %	1	0.246	-0.210	0.301	-0.001	-0.293	0.123	,475*	0.187	0.035	,393*	0.105	2
Dzimstības vispārējs koeficients	0.246	1	-0.380	,433*	0.148	-0.297	,771**	-0.096	,675**	-0.264	0.268	0.334	3
Džini koeficients	-0.210	-0.380	1	-0.225	0.220	,699**	-0.285	-0.350	-0.192	-0.202	-0.245	-0.330	1
Sieviešu nodarbinātība	0.301	,433*	-0.225	1	-0.256	-,638**	0.273	0.101	0.301	-0.155	0.311	0.255	2
Zīdaiņu mirstība	-0.001	0.148	0.220	-0.256	1	,476*	-0.065	-0.264	0.203	-0.031	-0.215	-0.319	1
Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits no kopējo bērnu skaita līdz 18 gadu vecumam, %	-0.293	-0.297	,699**	-,638**	,476*	1	-0.200	-0.335	-0.094	-0.030	-0.304	-0.267	3
Bērnu īpatsvars, %	0.123	,771**	-0.285	0.273	-0.065	-0.200	1	-0.142	,584**	-0.369	0.343	,549**	3
Nodokļu ieņēmumi % no IKP	,475*	-0.096	-0.350	0.101	-0.264	-0.335	-0.142	1	0.006	0.216	,425*	0.169	2
Summārais dzimstības koeficients	0.187	,675**	-0.192	0.301	0.203	-0.094	,584**	0.006	1	-0.067	-0.062	0.177	2
Ieņēmumi no sociālajām iemaksām, EUR	0.035	-0.264	-0.202	-0.155	-0.031	-0.030	-0.369	0.216	-0.067	1	-0.255	-,389*	1
Vidējie ekvivalentie neto ienākumi, EUR	,393*	0.268	-0.245	0.311	-0.215	-0.304	0.343	,425*	-0.062	-0.255	1	,742**	3
IKP uz vienu iedzīvotāju, EUR	0.105	0.334	-0.330	0.255	-0.319	-0.267	,549**	0.169	0.177	-,389*	,742**	1	3

Avots: autores aprēķini

ES dalībvalstu sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem komponentu matricas analīzes rezultāts 2020. gadā/ Results of the analysis of component matrix for social protection for families with children in EU Member States in 2020

Rādītājs	Komponentes (Component)		
	1	2	3
Sociālās aizsardzības izdevumi ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP	0.495	-0.431	-0.329
Dzimstības vispārējs koeficients	0.771	0.489	-0.105
Sieviešu nodarbinātība	0.663	-0.082	-0.414
Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaita īpatsvars (%) no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai	-0.596	0.335	0.375
Bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita	0.742	0.505	0.240
Nodokļu ieņēmumi % no IKP	0.291	-0.740	-0.122
Summārais dzimstības koeficients	0.558	0.557	-0.292
Vidējie ekvivalentie neto ienākumi	0.660	-0.470	0.499
IKP uz vienu iedzīvotāju	0.679	-0.102	0.636

Avots: autores aprēķini izmantojot SPSS programmu (Extraction Method: Principal Component Analysis)

Faktoru vērtības faktoranalīzei 2020. gadā/ Factor values for factor analysis in 2020

Valsts	IKP uz vienu iedzīvotāju, miljard., EUR	Sociālās aizsardzības izdevumi ģimenēm ar bērniem īpatsvars no IKP	Dzimstības vispārējs koeficients	Summārais dzimstības koeficients	Vidējie ekvivalentie neto ienākumi mēnesī uz 1 mājsaimniecību, EUR	Sieviešu nodarbinātība % no kopējā iedzīvotāju skaita	Nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits no kopējā bērnu skaita līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, %	Bērnu īpatsvars vecumā līdz 14 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita, %	Nodokļu ieņēmumi, % no IKP
Beļģija	39.9	2.30	9.9	1.55	1 733	65.6	22.0	16.9	43.6
Bulgārija	8.9	1.64	8.5	1.56	417	68.5	36.2	14.4	30.6
Čehija	20.2	1.87	10.3	1.71	816	71.9	12.9	16.0	36
Dānija	53.5	3.41	10.4	1.68	2 375	74.3	13.4	16.4	46.8
Vācija	40.9	3.70	9.3	1.53	1 925	74.4	22.3	13.7	40
Igaunija	20.7	2.42	9.9	1.58	968	76.9	17.4	16.5	34
Īrija	75.1	1.26	11.2	1.63	1 949	65.8	23.5	20.3	20.1
Griekija	15.4	1.58	7.9	1.39	582	48.7	30.8	14.3	38.9
Spānija	23.6	1.58	7.2	1.19	1 139	60.0	31.8	14.5	36.8
Francija	34.2	2.48	10.9	1.83	1 479	69.3	23.9	17.9	45.6
Horvātija	12.4	2.18	8.9	1.48	566	61.3	18.4	14.3	37
Itālija	27.8	1.25	6.8	1.24	1 221	52.1	28.9	13.0	42.7
Kipra	24.7	1.25	11.1	1.36	1 236	69.1	19.0	16.0	34.6
Latvija	15.9	1.69	9.2	1.55	727	75.1	19.7	16.0	31.5
Lietuva	17.8	2.18	9.0	1.48	725	75.8	23.1	15.1	30.8
Luksemburga	103.5	3.74	10.2	1.36	2 427	68.5	24.2	16.0	38.5
Ungārija	14.1	1.99	9.6	1.59	476	71.9	21.7	14.5	36.3
Malta	25.6	0.93	8.6	1.13	1 368	67.8	22.6	13.4	29.7
Nīderlande	45.8	1.32	9.7	1.54	2 062	76.6	15.8	15.7	39.7
Austrija	42.8	3.01	9.4	1.44	1 818	70.6	21.9	14.4	42.1
Polija	13.9	3.77	9.4	1.39	552	65.2	16.1	15.4	35.7
Portugāle	19.5	1.39	8.2	1.41	761	71.4	21.9	13.6	35.3
Rumānija	11.4	1.91	10.3	1.80	319	55.4	40.7	15.7	26.3
Slovēnija	22.4	1.93	8.9	1.59	1 028	71.7	12.1	15.1	37.6
Slovākija	17.1	1.89	10.4	1.59	563	70.9	18.4	15.8	35
Somija	43.1	3.08	8.4	1.37	1 925	73.8	14.5	15.8	41.9
Zviedrija	46.5	2.90	10.9	1.67	1 620	77.4	20.2	17.8	42.9

Avots: Eurostat dati

EKSPERTU ANKETA

„Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana Latvijā”

Cienījamais eksperts!

Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos jau vairākus plānošanas periodus sociālā aizsardzība ģimenēm ar bērniem ir noteikta kā viena no prioritārajām jomām. Īpaši tiek uzsvērtā nepieciešamība palielināt sociālo drošību un sekmēt dzimstību valstī. Saskaņā ar Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021.-2027. gadam viens no rīcības virzieniem ir “Stipras ģimenes paaudzēs”, kura mērķis ir pilnveidot atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem, lai bērna ienākšana ģimenē būtiski nemazinātu ienākumu līmeni uz vienu ģimenes locekli. Tāpēc ir būtiski identificēt galvenos attīstības scenārijus, kas paaugstinās sociālo aizsardzību ģimenēm ar bērniem.

Ekspertu izvērtēšanai tiek piedāvāti četri iespējamie scenāriji sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai Latvijā.

Pirmais scenārijs – minimālās mēneša darba algas palielināšana. Palielinot minimālo mēneša darba algu palielināsies indivīda sociālās apdrošināšanas iemaksu alga, kura ir pamatā sociālās apdrošināšanas pabalstu (maternitātes, paternitātes, vecāku, slimības) apmēra noteikšanā. Palielinot minimālo mēneša darba algu palielināsies personas sociālā aizsardzība ģimenēs ar zemākiem ienākumiem, iestājoties kādam no sociālajiem riskiem.

Otrais scenārijs – iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojuma par bērniem saglabāšana, pakāpeniski palielinot tā apmēru. Palielinot nodokļa atvieglojumu, par apgādībā esošo bērnu ģimenes ienākumi palielināsies. Tomēr indivīdiem ar minimālo mēneša darba algu šis nodokļa atvieglojums netiek izmantots. Līdz ar to šāds atbalsta veids nav vienlīdz taisnīgs attiecībā pret visām ģimenēm ar bērniem.

Trešais scenārijs – Nodokļu atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu, lai nodrošinātu taisnīgāku atbalstu visām ģimenēm ar bērniem, kuru neietekmē vecāku ienākumu lielums

Ceturtais scenārijs - ēnu ekonomikas mazināšana. Mazinot nedeklarēto nodarbinātību, indivīds iesaistīsies sociālās apdrošināšanas sistēmā, kas palielinās nodokļu ieņēmumu daļu valsts un pašvaldību budžetā un līdz ar to palielināsies personas sociālā aizsardzība. Samazinot “aploksņu algas”, indivīda sociālā aizsardzība palielināsies.

Aicinu Jūs izvērtēt piedāvātos scenārijus. **Jūsu kā eksperta viedoklis ir ļoti vērtīgs!**

Iepriekš pateicoties, *Mg.oec.* **Baiba Mistre**, Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes (LBTU) Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes doktorante

Instrukcija

Tālāk tekstā ir ekspertu tabulu aizpildīšanas instrukcijas. Lūgums ar tām iepazīties, bet, lai atvieglotu Jums tabulu aizpildi, piedāvāju tās aizpildīt kopā, iepriekš saskaņojot tikšanās laiku.

Jāaizpilda simetriskas tabulas (skat. paraugu). Katrā tabulas lodziņā tiek savstarpēji salīdzināti divi elementi (kritēriju grupas, kritēriji, scenāriji). Iekrāsotos lodziņus ērtības labad neaizpilda. Ja pirmais elements (kritēriju grupas, kritēriji, scenāriji) ir svarīgāks par otro, tad attiecīgajā lodziņā ieraksta veselu skaitli no relatīvās svarīguma skalas (sk.1. tabulu), bet pretējā gadījumā tiek izmantots apgriezts lielums.

1. tabula

Relatīvā svarīguma skala

Relatīvā svarīguma intensitāte	Definīcija	Paskaidrojums
1	Vienāds svarīgums	Divu kritēriju, kritēriju grupu vai alternatīvu vienāds ieguldījums mērķa sasniegšanā.
3	Mērens viena pārākums par otru	Pieredze un spriedumi dod vieglu pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru.
5	Būtisks vai stiprs pārākums	Pieredze un spriedumi dod stipru pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru.
7	Nozīmīgs pārsvars	Vienam no kritērijiem, kritēriju grupām vai alternatīvām tiek dots tik stiprs pārsvars par otru, ka tas kļūst praktiski nozīmīgs .
9	Ļoti stiprs pārsvars	Viena kritērija, kritēriju grupas vai alternatīvas pārākums par otru apstiprinās visstiprāk .
2, 4, 6, 8	Starpvērtības	Tiek lietotas kompromisa gadījumos.

2. tabula

PARAUGS: Kritēriju grupu salīdzināšana

(attiecībā pret sociālās aizsardzības paaugstināšanu ģimenēm ar bērniem)

Kritēriju grupu vērtēšana vienmēr notiek attiecībā pret kopējo mērķi (sk. 2.tabulu).

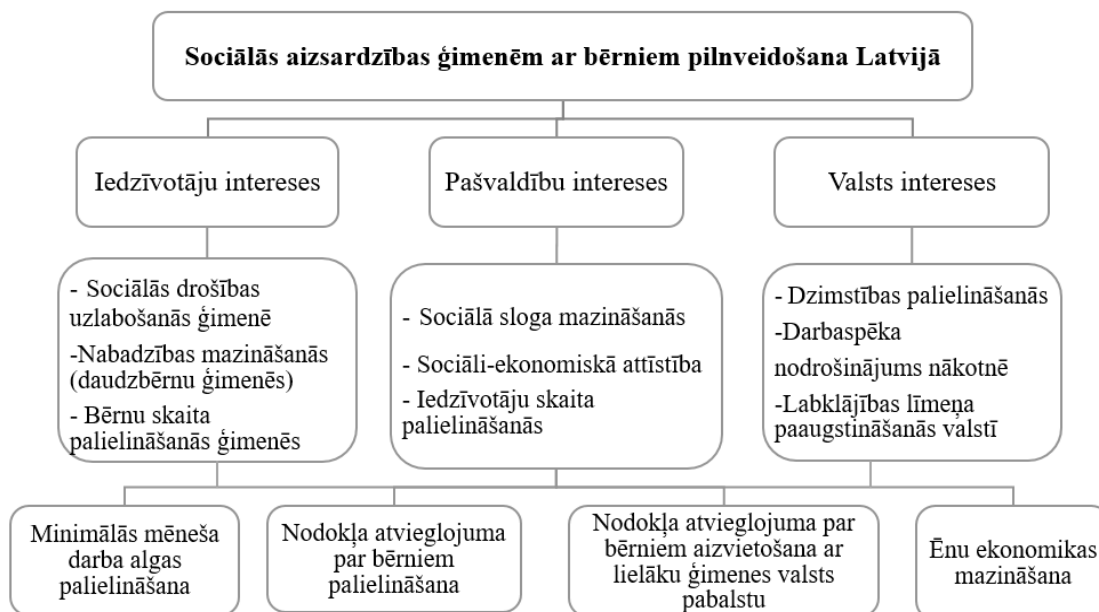
Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana	Iedzīvotāju intereses	Pašvaldību intereses	Valsts intereses
Iedzīvotāju intereses	1	5	1/7
Pašvaldību intereses	1/5	1	3
Valsts intereses	7	1/3	1

Šajā piemērā eksperts iedzīvotāju intereses vērtē kā būtiski svarīgākas (5) par pašvaldību interesēm (1/5).

Savukārt valsts intereses ir vērtētas kā stipri svarīgākas par iedzīvotāju interesēm (1/7).

Līdzīgi jāaizpilda visas tabulas. Kā redzams, matricas ir simetriskas un elementi simetriskajos laukos ir apgriezti.

Pirms tiek vērtēti izstrādātie četri iespējamie scenāriji, jāaplūko “Vērtēšanas kritēriju hierarhija sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai” (sk.1. attēlu).

Avots: autore pētījums un konstrukcija

1. att. Vērtēšanas kritēriju hierarhija sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai Latvijā

1. uzdevums (1 tabula)

Pēc izveidotās sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošanas hierarhijas ekspertiem jāsalīdzina *kritēriju grupas atkarībā no kopējā mērķa – sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana* (ietonēts zaļajā krāsā), proti, jāizvērtē, kuras iesaistītas grupas intereses ir nozīmīgākās sociālās aizsardzības paaugstināšanai ģimenēm ar bērniem. Kritēriju grupu salīdzināšanas rezultātus katrs eksperts ieraksta tabulā, kas izveidota matricas formā.

1.1. tabula

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana	Iedzīvotāju intereses	Pašvaldību intereses	Valsts intereses
Iedzīvotāju intereses	1		
Pašvaldību intereses		1	
Valsts intereses			1

2. uzdevums (3 tabulas)

Ekspertiem savstarpēji jāsalīdzina vērtēšanas kritēriji katras kritēriju grupas ietvaros attiecībā pret kopējo mērķi (Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšana Latvijā).

2.1. tabula

Iedzīvotāju intereses	Sociālās drošības uzlabošanās ģimenē	Nabadzības mazināšanās (daudzbērnu ģimenēs)	Bērnu skaita palielināšanās ģimenēs
Sociālās drošības uzlabošanās ģimenē	1		
Nabadzības mazināšanās (daudzbērnu ģimenēs)		1	
Bērnu skaita palielināšanās ģimenēs			1

21. pielikuma turpinājums/ *Continuation of Annex 21*

2.2. tabula

Pašvaldību intereses	Sociālā sloga mazināšanās	Sociāli - ekonomiskā attīstība	Iedzīvotāju skaita palielināšanās
Sociālā sloga mazināšanās	1		
Sociāli - ekonomiskā attīstība		1	
Iedzīvotāju skaita palielināšanās			1

2.3. tabula

Valsts intereses	Dzimstības palielināšanās	Darbspēka nodrošinājums nākotnē	Labklājības līmeņa paaugstināšanās valstī
Dzimstības palielināšanās	1		
Darbspēka nodrošinājums nākotnē		1	
Labklājības līmeņa paaugstināšanās valstī			1

3. uzdevums (9 tabulas)

Jāizvērtē trīs alternatīvie scenāriji **sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana Latvijā**, atkarībā no katra kritērija (3 grupas x 3 kritēriji katrā grupā = 9).

- 1. Scenārijs:** Minimālās mēneša darba algas palielināšana.
- 2. Scenārijs:** Nodokļa atvieglojuma par bērniem palielināšana.
- 3. Scenārijs:** Nodokļa atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ģimenes valsts pabalstu.
- 4. Scenārijs:** Ēnu ekonomikas mazināšana.

3.1. tabula

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija **“Sociālās drošības uzlabošanās ģimenē”**

Sociālās drošības uzlabošanās ģimenē	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	Nodokļa atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

21. pielikuma turpinājums/ *Continuation of Annex 21*

3.2. tabula

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Nabadzības mazināšanās (daudzbērnu ģimenēs)*”

Nabadzības mazināšanās (daudzbērnu ģimenēs)	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

3.3. tabula

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Bērnu skaita pieaugums ģimenēs*”

Bērnu skaita palielināšanās ģimenēs	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

3.4. tabula

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Sociālā sloga mazināšanās*”

Sociālā sloga mazināšanās	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Sociāli - ekonomiskā attīstība*”

Sociāli - ekonomiskā attīstība	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Iedzīvotāju skaita palielināšanās*”

Iedzīvotāju skaita palielināšanās	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Dzimumstības palielināšanās*”

Dzimumstības palielināšanās	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

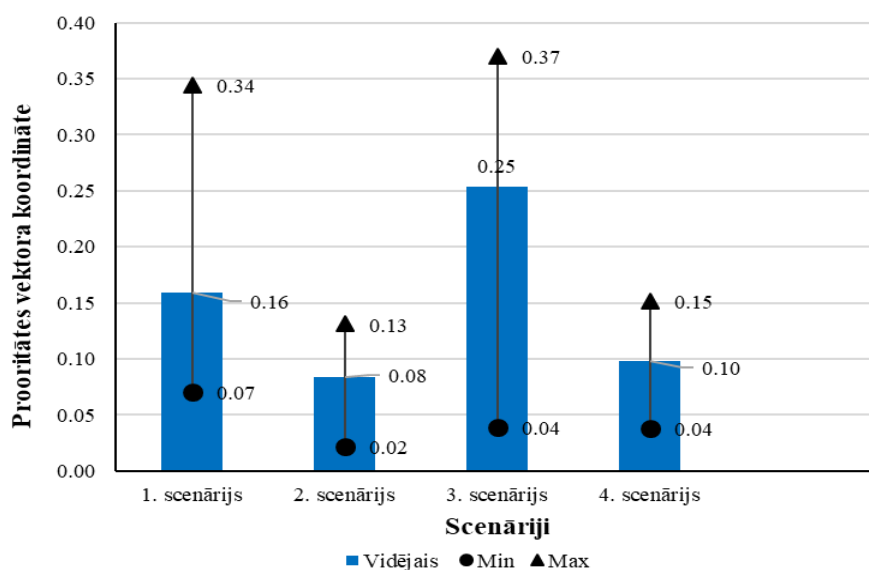
Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no
kritērija “*Darbspēka nodrošinājums nākotnē*”

Darbspēka nodrošinājums nākotnē	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem pilnveidošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no
kritērija “*Labklājības līmeņa paaugstināšanās valstī*”

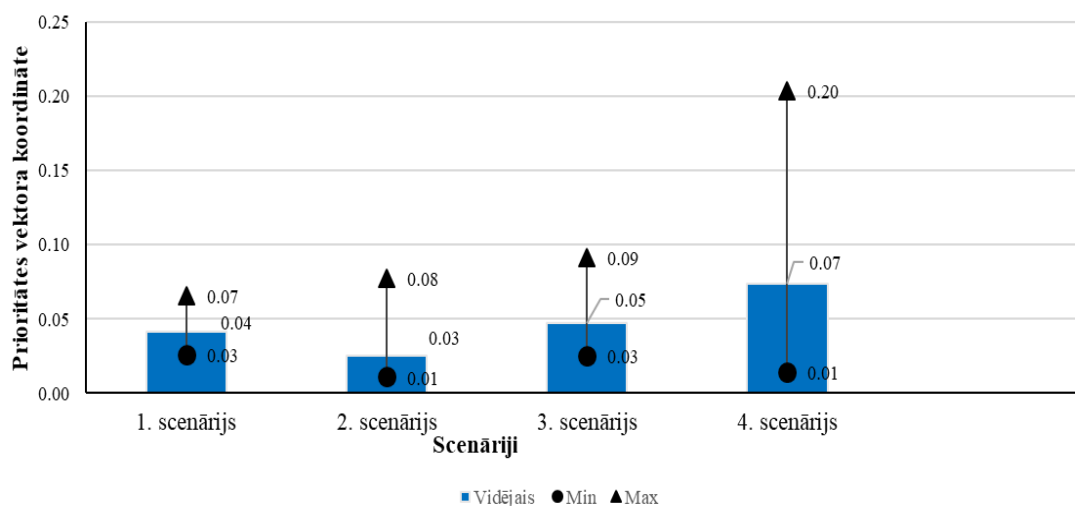
Labklājības līmeņa paaugstināšanās valstī	Minimālās mēneša darba algas palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana	IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP	Ēnu ekonomikas mazināšana
Minimālās mēneša darba algas palielināšana	1			
IIN atvieglojuma par bērniem palielināšana		1		
IIN atvieglojuma par bērniem aizvietošana ar lielāku ĢVP			1	
Ēnu ekonomikas mazināšana				1

PALDIES PAR ATSAUCĪBU UN PACIETĪBU!

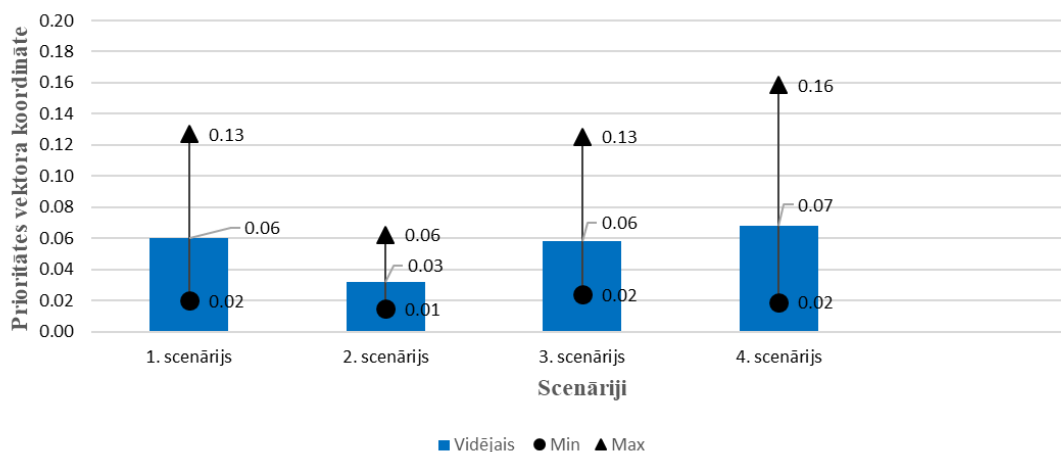
Avots: autores pētījums un konstrukcija

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanas scenāriju vērtējums pēc iedzīvotāju interešu kritēriju grupām/ Ratings of the scenarios for increasing social protection for families with children by population interest criteria group

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanas scenāriju vērtējums pēc pašvaldību interešu kritēriju grupām/ Ratings of the scenarios for increasing social protection for families with children by local government interest criteria group

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Sociālās aizsardzības ģimenēm ar bērniem paaugstināšanas scenāriju vērtējums pēc valsts interešu kritēriju grupām/ Ratings of the scenarios for increasing social protection for families with children by national interest criteria group